AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- sosyalizmin temel sorunları gündeme gelirken
- doğu avrupa'da alternatif rudolf bahro
- demokratik "komünistler" birliği ümit kıvanç
- polonya ekim'i : 20 yıl sonra wlodzimiers brus
- işçi konseyleri : 2. prag baharı vladimir fisera
- "prag baharı" : bir yeniden değerlendirme jon bloomfield
- çekoslovakya'da sosyalizm için mücadele (1938-1972)
- yugoslavya'da toplumsal eşitsizlik boris vuskoviç
- macaristan'da parça başına ücret miklos haraszti

doğu avrupa komünizmi
özel sayısı

42/43/44

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL.ŞTİ.

AĞUSTOS-EYLÜL-EKİM 1978
50 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
AĞUSTOS - EYLÜL - EKİM 1978
CİLT 7 / SAYI 42 - 43 - 44

SOSYALİZMİN TEMEL SORUNLARI GÜNDEME GELİRKEN 14

DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ 27

DOĞU AVRUPA'DA ALTERNATİF 36 RUDOLF BAHRO

DEMOKRATİK «KOMÜNİSTLER» BİRLİĞİ 61 ÜMİT KIVANÇ

POLONYA 66

POLONYA EKİM'İ: 20 YIL SONRA 71 WLODZIMIERS BRUS

POLONYA İŞÇİLERİ PARTİ ÖNDERLERİYLE KARŞI KARŞIYA 78

ÇEKOSLOVAKYA 90

İŞÇİ KONSEYLERİ: İKİNCİ PRAG BAHARI 92 VLADİMİR FİSERA

«PRAG BAHARI»: BİR YENİDEN DEĞERLENDİRME 98 JON BLOOMFIELD

ÇEKOSLOVAKYA'DA SOSYALİZM İÇİN MÜCADELE (1938 - 1972) 106

YUGOSLAVYA 130

YUGOSLAVYA'DA TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK 132 BORİS VUSKOVİÇ

MACARİSTAN'DA İŞÇİ SINIFI VE HARASZTİ 146

MACARİSTAN'DA PARÇA BAŞINA ÜCRET 150 MİKLOS HARASZTİ

CHP VE «İLERİ (SOSYAL) DEMOKRATİK DÜZEN»CİLERİN TÖB-DER HAREKÂTI 163

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge, Yavuz Çizmeci
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 200 TL., Altı aylık 100 TL.
Dış ülkelere Yıllık 400 TL., Altı aylık 200 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM

Basıldığı Tarih
15/EKİM/1978

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

12 Mart döneminin hemen ertesinden bu yana Türkiye toplumu giderek yoğunlaşan bir siyasal - toplumsal hareketlilik sürecini yaşamaktadır. Toplumun başlıca iki kampa ayrılmasının giderek daha da netleştiği bu süreç içinde, başlangıçta her iki kampın en radikal unsurları arasında meydana gelen siyasal çatışmalar, en son Malatya ve Sivas olaylarında görüldüğü üzere artık kitlesel nitelik almaya başlamıştır. Bundan önce meydana gelen Erzincan, Elazığ, Iğdır, Kars, Kayseri v.b. olaylarda olduğu gibi Malatya ve Sivas olaylarında da ilk hareket faşistlerce başlatıldı. Faşist militanlar sağ kitle hareketinin sürükleyicisi, tahrikçileri ve olay içindeki yöneticileri idiler. **Birikim**'in Mayıs (39.) sayısında yayımladığımız Malatya olaylarını konu alan yazıda ülkenin merkezinde yer alan geniş bölgenin durumu ayrıntılı olarak açıklanmış ve halkın iki karşıt topluluğa ayrılmış olarak hayatını sürdürdüğü ve bu haliyle gerilimli durumun, hızla yaygınlaşacak geniş bir iç çatışmanın doğmasına her an hazır olduğu gösterilmeye çalışılmıştı. Sivas'da meydana gelen olaylar bunun yeni bir doğrulanması olmuştur.

Türkiye'nin orta bölgesinde net biçimde görülen kutuplaşma, bu bölgenin kent ve kasabalarının kendi iç hayatının bütünselliğini parçalamıştır. Çoğu kent ve kasabalarda karşıt topluluklar arasındaki ekonomik ilişkiler bile giderek kopmakta, her topluluk kentin ya da kasabanın bir bölümüne yerleşmekte, orada diğerine karşı savunmayı da gözeterek kendi hayatını yeniden kurmaya çalışmaktadır.

Ancak bilinmektedir ki bu denli keskin biçimde olmasa bile ülkenin diğer bölgelerinde ve özellikle metropol kentlerde de benzer bir durum vardır. Bazı semt ve mahallerin devrimcilerin ya da faşistlerin denetiminde olduğu ve buralara karşıt siyasal hareket mensuplarının sokulamadığı bilinmektedir. Metropol kentlerdeki bu tür «bölge»lerin varlığı, kentsel hayatı, Türkiye'nin orta bölgesinde olduğu gibi bölmemiştir ve bu tür «bölge»lerde yaşayanlar ile «bölge»yi koruyan, denetim altında tutanlar arasında tam bir uyum olduğu söylenemez. Ancak şu var ki faşistler, son bir yıl içinde uygulamaya koydukları kitle katliamına yönelik eylem türleri ile devrimcilerin denetiminde bulunan bölgelerde yaşayan insanları kesin bir tercih yapmaya zorlamaktadırlar. Devrimcilerin denetiminde olan bölgelerdeki işyerlerine ve özellikle dernek lokali ve kahvehane gibi yerlere karşı düzenledikleri baskın türü silahlı saldırılarla faşistler, bölgede yaşayanları, ya sınıp devrimcilerden uzaklaşmak ya da devrimcilerle birlikte kendi bölgelerini bu faşist vahşete karşı savunmak yollarından birini seçmeye itmektedirler.

Böylece faşist hareketin şu son dönemlerde yürüttüğü iki tür eylem arasındaki bağıntı açığa çıkmış oluyor. Özel eğitilmiş faşist terör grupları ile gerçekleştirilen baskın, pusu türü eylemler ile devrimci, anti - faşist eğilimlere sempati duyan kesimleri pasifize etmek amaçlanırken; toplumun ikiye

ayrıldığı bölgelerde sıradan faşist militan ve sempatizanların basit provakatif eylemleri ile sağ eğilimli kitleleri, gitgide keskinleşecek ve daha kanlı, dönülmez boyutlara erişecek kitlesel çatışma hareketlerine itmek.

Biçimce birbirinden farklı bu iki eylem türü, iç savaşı göze almış bir stratejinin parçaları olarak ele alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında ayrıca eklemek gerekir ki faşist hareket, sözkonusu eylemler ile iç savaşı kendisi için en elverişli koşullarda yapmayı hesaplamaktadır. Başka bir deyişle faşist hareket, Türkiye toplumunun haldeki durumunun bir iç savaşı mümkün kıldığını görmekte, stratejisini bu imkân üzerine kurmakta ve eylemleri ile bu iç savaşın kendisi için en elverişli koşullarda başlamasına çalışmaktadır.

Gerek Türkiye toplumunun bir iç savaşı mümkün kılacak durumda olduğu vargısını ve gerekse faşist hareketin yukarda özetlenen türden bir stratejiye uyarlı davrandığı tesbitinin gerekçelerini daha sonra ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışacağız.

Eğer bu vargılar, tesbitler doğruysa, sosyalist hareketin son derece önemli bir karar anında olduğu ve eylemini bunlara göre düzenlemesinin kaçınılmaz ve zorunlu bir görev olduğu da söyleniyor demektir. Bir iç savaşın mutlaka çıkacağını öne sürmüyoruz ama bugünkü koşullarda, sosyalist hareketin bir iç savaşın mümkün olabileceğini dikkate almasını, bu ihtimali mutlaka gözönüne almak zorunda olduğunu belirtmek istiyoruz.

Şüphesiz bu durumda sosyalist hareketin önünde, bir iç savaşın «askeri» niteliği ağır basan sorunları ile sosyalist - toplumsal hedefi gerçekleştirme mücadelesinin çok yönlü sorunlarının içiçe geçtiği karmaşık bir sorun vardır.

Ancak bu, sorunun eklektik, iki parçalı bir sorun olduğunu göstermez. Az sonra göreceğimiz gibi, Türkiye toplumunu bu noktaya getiren süreç, bir yanda bu olayların üzerinde cereyan ettiği toplumsal yapı ve hayat, sosyalist siyasal - toplumsal hedefin gerçekleşmesine imkân veren değişimler geçirmekte, başka bir deyişle bu hedefin gerçekleştirilmesine elveren potansiyelleri ve eylem imkânlarını da oluşturmaktadır.

Bir iç savaşın mümkün olduğu tesbitine vardırtan olguların analizinde, sosyalist siyasal eylemin içeriğini belirleyecek olan bu noktalar yeterince belirgin biçimde görülmektedir.

*

İç savaşı mümkün kılacak bir durumun varlığından sözedebilmek için, yalnızca toplumda yaşayan insanların fiziki çatışmaya hazır iki kampa bölünmüş olması yetmez. Bölünmenin toplumun tüm kurumsal yapısını sarsmış olması ve böylece onların kendi aralarında ve içlerinde eskiden varolan uyumluluğu yitirmiş olmaları gerekir. Bunun yanısıra ikiye ayrılan toplumun her kesiminin ötekinden ayrı bir hayat tarzı oluşturmaya yönelmesi ve «çatışma»nın aynı zamanda karşıt iki hayat tarzı ve bunun ifadeleri olan iki dünya görüşü, iki kültür ve ahlâk anlayışı arasındaki çatışma biçiminde algılanıyor olması gerekir.

Türkiye toplumunun varolan durumunu bu ölçütler içinde inceleyeceğiz.

Türkiye toplumunun kurumsal —somut ifadesiyle örgütsel— yapısındaki bölünme en açık biçimde devlet aygıtında gözlemlenebilir. Gerek devletin bir mekanizma olarak ele alınışında ve gerekse bu mekanizmayı işleten devlet memurlarının tutum ve eğilimlerinde tesbit edebileceğimiz bu olgunun önemi şuradadır ki sınıflı toplumu karakterize eden, ayakta tutan temel ilişkilerden yönetici devlet - yönetilen toplum ilişkisi Türkiye toplumunun varolan durumunda geniş ölçüde işletilemez hale gelmiştir.

Türkiye'de devletin bir mekanizma olarak kapitalizmin gelişimine ayak uyduramaması, onun gereklerine cevap veremez duruma gelişinin çeşitli yönleri **Birikim**'in önceki sayılarının başyazılarında ayrıntılı biçimde incelenmişti.

Parlamentonun işlevini yitirmesi, yürütme aygıtının özellikle MC hükümetleri döneminde bütünsel işleyişten uzaklaşarak federatif kurallara göre işler hale gelişi v.b. olgular üzerinde bu yazılarda öne sürülen görüşleri yinelemeyeceğiz. Burada belirtilmesi gereken nokta, bütün bu mekanizmaya ilişkin olguların, devletin etkinliğini azaltıcı nitelikte olmasıdır.

Fakat asıl önemli olgu, devlet mekanizmasını işleten geniş memur kadrolarının politikleşmesidir. Devlet kadroları toplumdaki genel siyasal bölünmeye uyarlı olarak başlıca iki kampa ayrılmışlardır. Bugüne değin toplumların yaşadığı büyük değişim dönemlerinde bile devlet mekanizmasının profesyonel kadrolarının geniş ölçüde bütünlüklerini korudukları ve «sivil toplum»un karşıt siyasal eğilimlere bölünmesi olayından etkilenmeyerek ya «sınıflar üstü» bir tavırla özel bir siyasal mihrak oluşturdukları, ya da tüm tarafsızlık örtülerini atarak «düzen korucu» misyonları adına sağ siyasal hareketin hizmetine girdikleri hatırlanırsa; Türkiye'deki devlet kadrolarının geniş bir sol blok ve daha zayıf bir sağ bloka bölünmesi ve çoğu kez kendi yasal yönetsel evlem imkânlarını benimsedikleri siyasal eğilim doğrultusunda yorumlayan bir tutum göstermeleri olayının, ne denli ilginç ve önemli bir olgu olduğu görülür.

Türkiye'nin bugünkü durumunda, devletin temel baskı aygıtlarındaki profesyonel kadroların bile siyasal eğilimlere göre bölündüğünü görmekteyiz.

Devlet işletmelerinde çalışan teknik elemanlar, öğretmenler ve diğer memur kadrolar yanında, siyasal eğilimlerin hele sol siyasal eğilimlerin en az etkilediği —eğer bir etkilenme olursa bunun mutlaka sağ nitelikte bir etkilenme olduğu— polis kadrolarında bile siyasal ayrışma yürürlüktedir. Ve onlar da tıpkı diğer devlet memurları gibi yerine getirdikleri işlevi tartışma konusu yapmaktadırlar. Öğretmenlerin «Halk için öğrenim» v.b. sloganlarda ifadesini bulan siyasal - mesleki talepleri bir benzerini, sol eğilimli polis derneği POL - DER'in «halkın polisi olmak istiyoruz» sloganında bulmaktadır. Bu arada hatırlanmalıdır ki faşist eğilimli polis derneği (POL - BİR) üye sayısı itibarıyla POL - DER'den daha güçsüzdür.

Bu denli belirgin bir olgu olarak kendini duyurmasa bile Ordunun profesyonel kadrolarında da benzer bir ayrışmanın varolabileceği güçlü bir ihtimaldir. Bazı faşist eğilimli subay ve astsubayların bu siyasi harekete aktif destekte bulundukları gözönüne getirilir ve yine faşist hareketin subay - astsubay yetiştiren okullarda etkin olma girişimlerinin bir çok kanıtı, örneği hatırlanırsa, bunlara karşı etki - tepki yasasına uyarlı gelişmelerin olmasını güçlü bir ihtimal sayma yanlış olmayacaktır. Ayrıca şu da dikkate alınmalıdır ki Türkiye toplumundaki politikleşmenin tüm ülke çapında ve 20 yaşın hayli altındaki genç nesilleri de içine alacak biçimde yaygınlaşmış olması, ordu eratının siyasal açıdan «nötr» sayılamayacağının kanıtıdır.

Devlet kadroları içindeki bu bölünmenin doğal sonucu «devlet görevi»nin eskiden anlaşıldığı gibi «nötr» bir görev olmadığının bilincine varılmasıdır. «Devletin tarafsızlığı» düşüncesinin bir yanılsama; ve devlet eyleminin «düzeni korumayı» amaçlayan belirli, seçilmiş bir politikaya uyarlı olduğu ve dolayısıyla değerlendirilmesinin, nasıl bir düzenin korunmasının amaçlandığına göre yapılması gerektiği giderek berraklaşmaktadır. Bu durumda geniş memur kadroları «düzen» sorununun kendileri için hayati önemini kavramaktadır. Devlet memuruna aldatıcı bir «toplumu yönetmek» misyonuna sahip olduğunu propaganda ederek onda özgül bir memur ideolojisi yaratmaya çalışan ve memurun yalnızca genel aygıtın basit bir dişlisi olduğu gerçeğini bu ideoloji ile gizleyen siyasal anlayışların sınıflı toplumu korumak amacında oldukları; geniş memur kesimlerinin şu anda yarı bilinçle de olsa kavramaya başladıkları bir gerçektir. İnsanlar arasındaki eko-

nomik - sosyal, siyasal ve kültürel eşitsizlikleri üreten ve onayan bu yapının kaçınılmaz olarak devlet aygıtını gereksindiği ve dolayısıyla özerk bir devlet aygıtının varlığını kabul etmenin zorunlu olarak sınıflı toplumu ve onun bilinen tüm sonuçlarını kabul etmek anlamına geleceği... O halde bir memurun kendi hayatında da somut biçimde duyduğu sorunlarının çözüm imkânını bulması için herşeyden önce devlet aygıtını kendisi ve toplumun varoluş koşulu olarak görmemesi gerektiği, kendi memur eylemini tartışma konusu yapmak, yerine getirdiği işlevi eleştirmek zorunda olduğunu görmek; henüz geniş memur kesimlerinde yaygın değildir. Ama bu memur kesimi devlet hiyerarşisinin tepesinden gelen emirlerin basit bir yerine getiricisi de değildir. Bu emirleri, kararları yürürlüğe koymada sahip olduğu siyasal anlayış doğrultusunda belirli bir inisiyatifi kullanmaktadır.

Devlet aygıtıyla toplum ilişkisinin sarsılmasına yol açan bu durumun, «düzeni korumak» isteyenlerce ne denli tedirginlikle karşılandığı bilinmektedir. Bunlar için sorun memurun siyasal eğiliminden önce, memur ile aygıt arasındaki memur ideolojisinin yerleştirdiği özdeşleştirme bağıntısının kopmuş olmasıdır. Geçmişte de memurlar, şu veya bu siyasal eğilime sahip olabiliyorlardı. Ama kendilerini devletle özdeşleştirmekten kurtaramayan ve böylece kendilerini bilinçli ya da bilinçsiz biçimde toplumun üzerinde sayan bu memurlar, mesafeli bir yakınlık duydukları sınıflarla aralarında özel bir statü farkını varsaymaktaydılar. Oysa şimdi özellikle sol eğilimli memurlar, kendilerini birer «emekçi» veya ücretli olarak niteleyebilmekte, diğer ücretli ve emekçi kesimlerle bu zeminde bir örgütsel birliğin mücadelesini vermektedirler.

Bu yüzden devleti restore etmek, devlet toplum ilişkisini yeniden kurmak için iktidara gelen ve amacının «toplumsal barışı» sağlamak olduğunu söyleyen Ecevit hükümetinin, ilk olarak memur derneklerini kapatma yollarını araması, buna şimdilik imkân bulamadığı için de CHP eğilimli memurların diğer sol eğilimli memurlarla birlikte bulundukları dernekleri likide etmeye çalışması gayet anlaşılır bir çabadır.

POL - DER'i kapatmaya çalışan ve TÖB - DER'i bazı «ilerici» eğilimlerin desteğiyle bölüp etkisiz bırakmaya çalışan CHP, şüphesiz kendi siyasal - toplumsal anlayışına göre tutarlı davranmaktadır. Bu durumda ve yukardan beri açıklanmaya çalışılan olguların ışığında, CHP hükümetinin toplumdaki çatışmanın «devletin etkin ve tarafsız gücü» ile önleneceğini ilân eden sözlerinin bir politikadan ziyade bir politik hedef olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ortada hangi anlam verilirse verilsin tarafsız bir devlet gücü yoktur. Ya da ancak, taraflardan biri ve öbürü arasında yalpalayıp, değişik zamanlarda birinden biri yanında tavır alan bir kesim vardır. Bu bakımdan CHP hükümeti «tarafsız» bir devlet gücünü bizzat oluşturmak zorundadır. Kendisini «tarafsız» olarak sunacak, ama şüphesiz bir taraf olacak bir güçtür bu. «Toplumsal anlaşma» girişiminin de aynı amaca uyarlı olduğunu mutlaka belirtmek gereklidir. «Düzenleyici devlet»in işçi ve işveren örgütlerince de kabulü, CHP hükümetinin «tarafsız devlet gücü»ne tekabül edecek sosyal tabanın oluşturulması çabası anlamına gelir.

CHP hükümeti, «tarafsız» devlet gücünü asıl olarak sol eğilimli memur derneklerinin «tabanı»ndan devşirmeye çalışacaktır. Sosyalist eğilimlilerin yönetimde olduğu sol memur derneklerindeki memurlar, **sosyalist toplum** hedefinin **siyasal yönü**, sosyalist toplumda «memur» kategorisinin anlamı, bu özellikle bu derneklerde vurgulanması gereken noktalar üzerinde yeterli —hatta hiç— bilince sahip olmadıkları için CHP'nin başarısız kalacağı söylenemez.

Ancak CHP'nin «unuttuğu» bir şey vardır. Devlet - toplum ilişkisi bir **ilişki**dir, yani iki tarafça belirlenen, ikisinin

belirli durumlarında kurulup, bunların kendi iç değişim ve gelişimleriyle değişen bir ilişkidir bu. Sosyal demokrasi ile geleneksel «yönetici» ideolojisinin içiçe geçmesiyle oluşan CHP'deki egemen ideoloji, bu ilişkide belirleyici olanın «devlet» olduğunu kabul eder. Bu ilişkiye «devlet»ten bakar. Bu yüzden de «ilişki»nin sarsıldığı yani toplumun, devletin denetleyemediği bir hareketlilik içine girdiği durumlarda O, bunun nedenini «devlet»te arar. Devletteki «neden» ortadan kaldırıldığında toplumdaki «sonuç» ve sonuçlar da ortadan kalkacaktır. Sosyal demokratik perspektif budur.

Bu sosyal demokratik perspektifi tartışmak, onun «devlet»i kutsallaştıran faşizm gibi eğilimlerle belirsiz olan sınırını göstermek burada konumuz değil. Şu kadarını belirtelim ki bu konuda onunla sosyalist perspektif arasında kesin bir ayrım vardır. Sosyalistler —yukardaki deyimlerle konuşursak— «toplum»un neden, devletin de sonuç olduğunu, ve ayrıca tarihi bir sonuç olduğunu düşüncelerinin temeli sayarlar. Yani devlet, sürekli değişen toplumun, sürekli değişen ama varlığını hep sürdüren bir «sonucu» değil, toplumun değişiminin —gelişiminin— belirli bir noktasına kadar varlığını sürdüren bir «sonuç»tur.

Bu perspektif günümüz Türkiye'sinde gözlemlediğimiz devlet aygıtının bölünmesi olgusunun, toplumun nasıl bir gelişim noktasına tekabül ettiğini araştırır. Şüphesiz bunu yaparken devlet aygıtı yanında toplumun tüm örgütsel yapısının da benzer bir bölünmeyi yaşadığını dikkate alır. Yerleşim alanlarının mekansal bölünmesi (semtler, mahalleler v.b.) toplumu daha önce ayrı birimler oluşturarak yaşamaya zorlamış olan etnik ve dinsel ayrılıkların yeniden ve siyasal biçim altında bir bölünme etkeni olarak ortaya çıkışı, ayrı ekonomik - mesleki örgütler ve bunlar arasında ortak bir zeminin kesinlikle mümkün görülmeyişi, «siyaset» ile ilgisi yok sayılan spor, müzik, sinema gibi alanlar dahil tüm toplumsal faaliyet alanlarındaki insanlar ve bunlara ait örgütler içinde ve arasında belirginleşen bölünme... bütün bu olgular; Türkiye toplumunun yüzyıllardır biriktiregeldiği çatışma unsurlarının uygun bir tarihi anda dışa vurmasının görünür örgütsel sonuçlarıdır. Geleneksel toplum yapısının kapitalizmin gelişmesiyle değişime zorlanması bu uygun tarihi anı —momenti— yaratmıştır.

Türkiye toplumunun kültür dünyası da yukarıda özetlenen örgütsel bölünmeye uyarlı, ona paralel bir bölünme, ayrışma sürecini yaşamaktadır. Türkiye tarih boyunca genel Doğu ve Batı kültürlerinin karşılaştığı bir alan oldu. Bunlar, bazan gerici ve eklektik sentezlerinin (son dönem Osmanlı egemen sınıfı kültürü) görülmesine karşılık, genellikle ayrı kültürel yapılar olarak aynı mekân içinde yaşandılar. 1970'lere kadar olan bir egemen zümre mensubunun benimsediği Batı —kapitalist— kültürü, kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak daha geniş toplum kesimlerini de etkilemeye başladı. O döneme kadar siyasal otorite resmi kültür politikasını ve kültürün yaygınlaşması olarak belirlemişti. Son AP hükümeti ve —12 Mart yönetimlerinden sonra da— MC hükümetleri siyasal amaçlar için geleneksel İslâmî kültüre devlet desteği sağlama yoluna girdiler. Faaliyet alanları alabildiğine genişlemiş çağdaş topluma yapısı gereği yetmeyen, onu biçimlendirmeye çalışmak istedikçe kendi ögelerine ayrışarak, vaktiyle sahip olabildiği bütünselliği yitiren, bünyesine almak zorunda olduğu yeni değerler ile eski değerler sistemi çelişen İslâmî —ya da İslâm - Türk kültürü; bugün sağ cephede gördüğümüz kültürel kaosu yarattı. Kapitalist kültürün dekadan ve biçimsel ürünlerinin müşterisi, benimseyicisi olma özelliğini tarihi boyunca sürdürmüş ve bugün de sürdürmekte olan yerli egemen sınıfın da siyasal gerekçelerle bu genel sağ cephe içinde yer alışı, buradaki kül-

türel kaosa, bir çöküş kaosu manzarası vermektedir.

Toplumsal bölünmenin sol tarafında da bir kültürel kaos vardır. Öteki cephede belli kültür kalıplarının onarımı ve bunların yetmezliğinden doğan umutsuz, öfkeli bir iç çatışma sözkonusudur. Oysa burada varolan gerilim, içerik ve biçimce yeni bir kültürün oluşturulması yönündeki çabaların çatışmasından doğmaktadır. Ulusal ve evrensel kültürün bir sentezini yapmaya çalışan çeşitli eğilimlerin belli bazı kalıplar içinde arayışlarını sürdürmeleri —örneğin en açık biçimde müzik alanında görülen aranjman, arabesk v.b. türleri ve halk türkülerinin melodik kalıplarının devrimci temaları işleyen güftelere uyarlanması gibi— yanında yeni bir kültürün oluşturulması yönünde çabalar da görülmektedir. Evrensel bir kültürün, Türkiye'nin kendi kültürel ortamına, öteki toplumlarda varolan bazı kültürel kalıplarının dahil edilmesi, bu tür çabaların diğer toplumlarca da yapılması sonucunda oluşacağı anlayışı yerine, evrensel kültürün, herşeyden önce, bugüne değin birbirinden ayrı ve kendi kuralları içinde geliştirilen çeşitli türlerinin, aralarındaki suni duvarları yıkarak kaynaştırılması sonucunda oluşacağı anlayışı daha bir bilinçle yerleşirse; bugün Türkiye toplumunun sol kesiminde rüşeym halinde gözlemlenebilen bazı gelişmeler, zengin —ve evrensel— bir kültürün oluşmasına katkıda bulunabilir.

Türkiye toplumunun haldeki durumunu karakterize eden örgütsel ve kültürel bölünme ve ayrışma olgusu, Türkiye toplumunun tarihsel gelişim sürecinin özgüllüğünden kaynaklanan bu olay, devlet aygıtında, devlet kadrolarında gözlemlediğimiz ayrışmanın nedenidir. Tarihi boyunca güçlü bir devlet aygıtı altında «sessiz» yaşayan ve onun yukardan belirleme girişimlerine tabi olmamakla birlikte, buna karşı sözü edilir tepkilerde bulunmayan Türkiye toplumu, şu anda devletin yönlendirme kanallarının dışında ve kendi içinde hesaplaşarak yeni bir toplumsal hayatı oluşturma evresini yaşamaktadır.

Sağ cephe için şüphesiz bu arayış sözkonusu değildir. O, kendisi için elverişli olan eski toplumsal durumun, devlet otoritesinin daha yoğun kullanılmasıyla yeniden ihyasını istemektedir. Bu cephede gerek örgütsel, gerek kültürel ve düşünsel alanda değişik denebilecek hiç bir şey gözlemlenmemekte, ve bu kısırlık şiddet ve öfke dozunun artışına yol açmaktadır.

Genel sol cephe içinde yeralan CHP, bir yandan öbür cephenin ideolojik motiflerini —devlet ve milliyetçilik gibi— sosyal demokratik bir program içinde kullanarak şimdilik her iki cephe arasında bir uzlaştırıcı rolü oynarken, bunu «devletin tarafsız ve etkin gücü» ile siyasal araçlarla sağlamaya çalışırken, öte yandan bu uzlaşmanın kalıcılığını mümkün kılacak toplumsal örgütleniş modelini oluşturmaya çalışmaktadır. İsveç, Almanya sosyal demokrat modellerinden Yugoslavya'nın «özyönetim» modeline ve son yıllarda kapitalist metropollerde geliştirilen modern popülist modellere kadar bir dizi alternatifin temsilcileri CHP içinde yer almaktadırlar. Bu çeşitli modellerin ortak noktası, ekonomik - mesleki örgütlerin üst yöneticileri ve yüksek devlet görevlilerini içeren «demokratik» bir temel kararlar platformunu öngörmeleridir. CHP hükümetinin TÜRK - İŞ'le yapıp, DİSK'e de kabul ettirmeye çalıştığı «toplumsal anlaşma»nın en önemli kısmı olan «yönetime katılma» ile sağlanmak istenen şey, budur. İşçi temsilcileri devlet işletmelerinde yüksek dereceli bürokratlar ile, özel girişimlerde kapitalist sınıf ile «işletmelerin çıkarı» ekseninde birarada gelecek ve bu ortak temel üzerinde anlaşacaklardır.

Burjuva demokrasisinin en son biçiminin, tam bir elitler demokrasisi —özünde diktası— haline ulaşmış olan bu siyasal düzen alternatifinin karşısında sosyalist hareket Türkiye'nin yukardan beri anlatılan durumunda nasıl bir eylem programıyla çıkabilir? Bu ta-

rihsel dönemde CHP ile birlikte bulunduğu genel «demokratik cephe» içinde nasıl bir demokrasi anlayışı ve uygulaması ile kendi farklılığını açık seçik ortaya koyabilir? Bu «demokrasi» ile faşistlerin grup veya kitlesel saldırılarına karşı savunmanın gerekleri nasıl birleştirilebilir, birbirine uyumlu kılınabilir?

Kent ve kasabanın bütünlüğü içinde biçimlenmiş olan yöresel hayat, bölgelere ayrılma ile altüst olmuş durumdadır. Mevzii çatışmaların kronik hale geldiği ve her an kitlesel veya grupsal bir saldırının beklendiği ortamda hayatın eski akışı sekteye uğramıştır. Bu durumda sosyalist hareket, yalnızca saldırıya karşı savunma önlemleri ve buna ilişkin düzenlemelerle yetinemez. «Bölge» içindeki toplumsal hayatı, bütün ilişki biçimlerini, faaliyet türlerini kapsayacak ve bunları topluluğun ortak varoluşu amacında birleştirebilecek bir örgütsel hareketi başlatabilmelidir. Savunma ve bölgesel hayatın gerekleri orada yaşayan insanların tümünün katkısıyla ve buna imkân hazırlayan aydınlatıcı çalışmalar ve örgütlenmeler yoluyla gerçekleştirilebilir. Bölge hayatının gerektirdiği kararların oluşturuluşu, seçimi ve uygulanması süreçlerine tüm topluluğun katılımı yolunda çabalar, bu sürece daha aktif ve yetkin biçimde katılımı sağlayacak, bu ihtiyacın gerekliliği bilincini verecek bilgilenme ve kültürel faaliyetler içinde, bölgede yeni bir hayat tarzının siyasal-toplumsal dokusu biçimlenmeye başlayacaktır. Aile birimi içinde yapılagelen çocuk bakımı, eğitimi ve okullarda olağan öğrenimin sekteye uğramış, belki de fiilen yok olmuş olmasının doğurduğu ihtiyacın klâsik biçimlerden uzak tarzda düzenlenmesi vb. faaliyetler içinde yeni, kolektif ilişkilerin gelişmesi mümkün olabilecektir.

Başından beri metropol kentlerde umduğunu bulamamış olan ve buralarda şimdilik denetimde tutabildiği yerlerde bir işgal kuvvetinin davranışlarını gösteren faşistler; metropol kentlerde küçük saldırı grupları ile kitle katliamına yönelik baskınlar, pusular düzenlemektedirler. Türkiye'nin orta bölgesine göre çok zayıf oldukları metropol kentlerde bu tarz eylemlere girişmeleri, kendileri için elverişli bir içsavaş ortamı hazırlama amacına uygundur.

Sırf devrimcilerin denetimindeki bir semtte yaşadıkları için öldürülen bölge halkı, bu cinayetleri işleyenlere değil, canilerin neden gösterdikleri devrimcilere tepki duyup, onlara gösterdikleri sempati ve desteği çeker ve bu yolla faşistlerin hışmından uzak kalacağını sanan bir tutuma girerse —faşistlerin de beklediği budur—, metropol kentlerde yaşayan geniş kesimlerin apolitize edildiği, siyasal ağırlıklarının azaldığı veya iyice edilginleştirildiği bu durumda, Türkiye'nin orta bölgesinin siyasal önemi artacak ve bu bölge Türkiye'deki siyasal atmosferi belirleyebilir hale gelmiş olacaktır. Burada az da olsa sayısal çoğunluğa sahip genel sağ cephenin ve onun en faal unsurları olarak faşistlerin olaylara yön verme imkânları artacak ve şu anda sahip oldukları taktik saldırı inisiyatiflerini, stratejik inisiyatife dönüştürmüş olacaklardır.

Eğer ileri sürdüğümüz gibi faşistler kararlı, hesaplı biçimde bir içsavaş hazırlıyorlarsa —aynı içsavaş sonucu, faşist partinin merkezi bir kararının uygulanması olarak değil, onun şu ana kadar denetleyebildiği ama artık denetleme gücünü yitirip kuyruğuna takıldığı kendi kitlesel hareketinin umutsuz kendiliğinden eylemi ile de doğabilir— Türkiye gibi kapitalizmin büyük ölçüde egemen olduğu bir toplumda metropol kentleri yanına almadan veya onları eylemsiz edilgen hale getirmeden bunu başlatamazlar. Bugüne değin büyük çabalar göstermelerine, bir dizi kitlesel cinayet işlemelerine, yığınla gözdağı ve terör eylemine başvurmalarına karşın, metropol kentlerini sindirememişlerdir. Bu bakımdan önümüzdeki aylarda Türkiye'nin büyük kentlerinde yaygın bir faşist terör kampanyası ile

karşılaşmak çok muhtemeldir. Eğer şu sıra bu kentler görece sakin ve faşist eylemlerin ağırlığı ülke içine kaymışsa bunun nedeni sanmıyoruz ki CHP hükümetinin ünlü «sivil sıkıyönetim» önlemleridir. Faşist hareket şu sıra kendi stratejik alanını hazırlamaktadır.

Büyük kentlerde özel faşist cinayet müfrezelerinin eylemlerini kesin olarak etkisiz bırakmak, önlemek imkânı olmasa bile, bunların elde etmeyi umduklarının tersine bir siyasal-toplumsal tepki oluşturabilme imkânları vardır sosyalistlerin. Bunun için şu anda en önemli imkânlar, sendika ve meslekî örgütler içinde, bunlar aracılığıyla bulunabilecektir.

Ancak öyle anlaşılmaktadır ki Türkiye sosyalist hareketinin genel alanı içindeki bazı «ilerici»lerin, örgüt zaptetmekten öte bir amacı yoktur. CHP hükümetinin az önce anlatılan amacına uyarlı olarak sendika ve meslek örgütlerinde uygulamaya koyduğu politika bu «ilerici»lerin desteğinde yürütülmektedir. Üyelerinin büyük çoğunluğu ya devletin bürokratik mekanizmasında veya devlet işletmelerinde çalışan memur ve teknik elemanların meslekî örgütlerini elde etmeye çalışan CHP, bugüne değin bu örgütlerin yönetimini ele geçirmek için «ilerlemeci» eğilimle ittifak ettiyse, bu, hiç de raslantı ve iki ayrı siyasal anlayışın mekanik birlikteliği değildir. «İlerlemeci»lerin otokratik anlayışları ile CHP'nin elitler demokrasisi aynı siyasal anlayışın iki biçimidir. DİSK'te ve ele geçirdikleri her örgütte ne denli «ilerici demokrat» oldukları görülmüş bu eğilim, son TÖB-DER olayında bir kez daha kendini sergiledi. Şimdi, CHP'nin herhalde «etkin ve tarafsız» bir mahkemeden kendisi ve «ilerlemeci»ler adına aldırdığı bir karara dayanarak TÖB-DER'i zaptetmeye çalışan bu eğilim, TÖB-DER üyelerinin açık çoğunluğunun karşısında olmasına rağmen —herhalde «ileri demokrasi» adına— yaptığından hoşnuttur.

Türkiye'de sosyalistler; faşizme karşı, demokrasi cephesinde ve bu kavramın ifade ettiği şeye tam anlamını veren, kazandıran bir anlayışın savunucuları olarak yer almak göreviyle karşı karşıya iken, şüphesiz «ileri demokrasi»cilerin bu durumlarıyla bu cephe içinde gerçekten yer alabilir olup olmadıklarını da düşüneceklerdir.

*

1975 yılında, **Birikim**'in hazırlıklarını yaparken, böyle bir derginin etkinliğinin, ancak kitap yayını ve ayrıca üç aylık bir çeviri dergisinin yayınıyla birlikte bir bütünlük kurulabileceğini düşünmüş, bu düşüncemizi **Birikim**'in ilk sayısında açıklamıştık. O zamandan bu yana, istediğimiz hızda ve yoğunlukta olmasa da, kitap yayınını başlattık ve sürdürdük. Ama üç aylık çeviri dergisi tasarımızı gerçekleştirme imkânını bu yakınlara kadar bulamadık.

İlkbaharda, böyle bir dergiyi gerçekleştirme yolunda bazı çabalara giriştik. Ne var ki, bugünün teorik-politik koşullarında, **üç aylık** bir dergi, özellikle dışarıdan haber getirme bakımından yetersizleşmişti. Çeşitli tartışmalardan sonra, **ayrı** bir çeviri dergiyi yayımlamaktansa, bu derginin işlevini **Birikim**'le bütünleştirme yolunu seçtik. Elinizdeki bu sayının «Ağustos/Eylül» sayısı olması gerekiyordu. Ancak, bu sayıya giren yazıların çokluğunu düşünerek Ekim ayını da kattık ve böylece, **Birikim**'de bundan sonra yapılacak değişiklikler için zaman kazanmış olduk. Kasım sayısından başlayarak, derginin sayfalarını iki forma kadar artırıyoruz.

Bu sayfalarda yapmaya çalışacağımız işleri sıralayalım. Öncelikle önem verdiğimiz konu, sosyalistleri yakından ilgilendiren dünya olayları üzerine haber ve bilgi aktarmak olacaktır. Bu amaçla, çeşitli yabancı dergilerde yayımlanan inceleme ve yorumların çevirisine geniş çapta yer vereceğiz. Ama, imkânlarımız ölçüsünde, bilgileri aktarmada dış kaynaklara bağlı kalmamak için, derlemeler, genel gözden geçirme yazıları da üreteceğiz. Bütün dünyada dikkatleri üzerine çeken ülkelere, bölgelere, olay-

lara ve sorunlara bu tür incelemelerin kapsamı içinde eğileceğiz. **Birikim**'in yurt dışındaki sosyalistlerle gelişen ilişkileri içinde, sırasında yabancı uzmanlardan da belli konularda yazı isteyebileceğimiz kanısındayız.

Haberlerden sözederken, haberle amaçlanan **bilgilenme düzeyi**'ni iyi düşünmek gerekiyor. Bir tür —yani belirli bir derinlik düzeyinde— haberi gazetelerden izlemek genellikle mümkün. Ancak bu tür izleme, varolan **bir bilgi birikimi üstüne bir ekleme olarak** gelmediği için, zorunlukla eksik kalıyor. Bir gazetede, örneğin Etyopya'da bir toprak reformu girişimi üstüne haber okuduğumuzda, bundan ne sonuç çıkaracağız? Genel olarak «toprak reformu» üstüne bir bilgimiz var; bunu yapan kimselerin muhtemel niteliği üstüne genel tahminlerimiz var. Bu tür tahminlere dayanarak, sözkonusu ülkede burjuva-demokratik «ilerici» nitelikte bir işler yapıldığına, radikallerin iktidarda olduğuna v b. karar verebiliriz. Ama Etyopya'nın gerçek yapısını, toplumsal formasyon olarak özgül ve tarihî koşullarını bilmediğimiz için bu tahminlerimiz bizi fazla ileriye götürmez.

Arka-planın anlaşılmasına yönelik, haber çerçevesini aşan bilgileri nereden edineceğiz. Özellikle yabancı dillerde yayımlanan —Türkiye'de birkaç yetersiz benzeri olan— haftalık veya aylık, genel burjuva perspektifi içinde yayın yapan organlara güvenmek için pek az sebep var. Bunların yaptığı her yayın, yerine göre devletlerin, yerine göre şirketlerin, yani çeşitli çıkarları temsil eden kurumların kesin denetimi altında. Neyi abarttıkları, neyi gizledikleri veya çarpıttıkları, konuyla ilgili başka bilgiler elimizin altında olmadıkça, hiç belli değil. Şu halde bu tür yayınlardan çıkarabileceğimiz bilgi, ancak başka bilgilerimizle bütünleştiğinde gerçekten yararlı olabilir.

Buna karşılık, aynı bilgilenme düzeyi —bilgi derinliği— içinde yayın yapan «sosyalist» organlara da güvenmek mümkün değil. Şimdiye kadar sık sık değindiğimiz gibi, sosyalist hareketin bugünkü kutuplaşması içinde, dünyanın herhangi bir noktasında çıkan bir olay için hangi mihrakın hangi teşhisi koyacağı önceden bellidir. Dolayısıyla bu tür yayınları okuyarak —mihrakın bakış açısını benimsemişsek eğer— ancak kendimizi doğrulayabiliriz, ama gerçek bir bilgi edinmiş olmayız. Bu artık öyle bir aşamaya vardı ki, belli bir grubun politikasını kabullenen, politik bir bağlanma ihtiyacını bu biçimde de olsa gidermeye katlanan bir kimse bile, girdiği taahhüt altında verili bir durum karşısında yukarıdan sunulan yorumu ve açıklamayı kabul etse, dışa karşı bunu savunsa da, alttan alta, olayın **içyüzünü** öğrenme merakını da taşıyor. Sorun da bu **içyüzü** deyiminde düğümleniyor zaten. **Birikim**'e ekleyeceğimiz yeni bölümde erişmeyi amaçladığımız yer, **olayın içyüzü.**

Ama bir olayın **içyüzünü** gerektiği anda sergileyebilmek için, olayın **arkaplanını** izlemiş olmak, bilmek gerekir. Şimdiye kadar Kamboçya hakkında köklü bir bilgi kaynağından yoksun idiysek, çoğumuzun ister istemez yaptığı gibi, olayı «bizimkilerin» emperyalizme karşı «kahramanca savaşı» filan gibi sınırlı nosyonlar içinde izlediysek, bugün bu ülkeyle ilgili olarak aldığımız haberler bizi saskına çevirir, bunların çoğuna inanmak dahi istemeyiz. Şu halde, istediğimiz düzeyde bilgi aktaran bir «haber bölümü», sadece olaylar çıktığı anda orada burada yayımlanmış haberleri derleyip bir araya getirerek iletmekle yetiniyorsa, mümkün olamayacaktır. Özlenen derginin, dünyanın her yerinde olup biteni, olaylar ve sorunlar ön plana çıkmazdan önce **zaten izlemekte** olması gerekir. Bu ise, birevsel çabaların aşan, ortak bir çalışma grubunun üstesinden gelebileceği bir iş. Bunları söyledikten sonra, yeni bölümde tasarlanan çalışma tarzı üstünde durmamız gerekiyor.

ÇALIŞMA İLKELERİ

Hiçbir çalışma **ideal** koşullardan başlayamaz. Her zaman için, **verili** başlangıç koşulları vardır. Sorun, bu verili ko-

şullar içinde optimum bir noktadan başladıktan sonra, bilinçli bir çaba harcamasıyla, sözkonusu ideal koşullara mümkün olduğunca yaklaşmaktır. Burada sözünü ettiğimiz türden yayın faaliyeti, kadro, ilişki, her şeyden önce de para ve maddî imkân gerektirir. Bunları soyutlayarak söze devam edelim.

İlkin, aktarılacak bilginin kaynakları sorunu var. Üstlenilen işin üstesinden gelmek, dünyadaki yayınları sistemli biçimde izlemekle mümkün. Biz, İngilizce, Fransızca, Almanca dillerinde yayımlanan çeşitli sosyalist dergilerle ilişki kurmak çabasına girerek bu işe başladık. Yazı kurullarına yazarak dergi değiş tokuşu önerdik. Şu anda, birçok dergi ile bu tür ilişkilerimiz kuruldu. İtalyanca ve İspanyolca, ayrıca Yunanca, Rusça ve Farsça yayınları da izleyebiliyoruz. Gene de, bu tür değiş tokuş birçok önemli yayın organı için geçerli olmadığından, geri kalanlara düzenli biçimde abone olmak gerekiyor. Bunun da para yükü bir hayli ağır.

Dergilerin sadece elde edilmesi de şüphesiz yeterli değil. Bu işin verimli olabilmesi için, yazıların sınıflandırılması, yani fişlenmesi gerekiyor. Merkezî —ve iyi işleyen— bir kartlama sistemi kurulduktan sonra, hiç değilse başlangıçta, bazı yayınları dışarıda izlevip karta geçirmek de mümkün. Böylece, nevin nerede olduğu bilinince, gerekli anda kamu kitaplıklarından da yararlanılabilir.

Gelen dergilerle bir çeşit süreli yayın kitaplığı kurulurken, buna başka tür arşivlemelerin de eklenmesi gerekiyor: öncelikle, Türkiye'de çıkan gazetelerin küpür arşivleri. Ayrıca, Türkiye'de çıkan dergi ve kitapların da sisteme alınması. Bunlardan başka, malî bakımdan en önemli sorun da, yabancı dilde yayımlanmış kitaplarla broşürleri sağlamak. Çünkü bu tür bir iş ilerledikçe, olayları süreli yayınlardan izlemenin yetersizliği kendini hemen belli ediyor. Dünyanın dört bucağıyla ilgili ekonomik, sosyolojik, politik v.b. kitapların elde edilmesinin ne kadar güç —ve pahalı— bir iş olduğu da yeterince açık.

Bilgi kaynaklarını ve bunların çıkardığı sorunları kısaca özetledik. Şüphesiz, bu kaynaklar üstünde çalışan kadrolar olmadıkça böyle bir arşivin de herhangi bir anlamı olamaz.

Öncelikle belirli kıtalar veya kıta-içi bölgeler üzerine sürekli çalışacak komisyonlar kurmayı düşündük. Nesnel imkânların elverdiği oranda, her komisyonda hiç değilse üç ana yabancı dili bilen kişilerin bulunması ve olayları farklı kaynaklardan izlemesi gerekiyordu. Bu gibi düzenlemeler de, çalışmanın gerçek süreci içinde, kâğıt üstünde göründüğü kadar kolay olmuyor. Varolan komisyonlarda bütün eksiklikler henüz tamamlanmadı.

Bu komisyonlar, üyelerinin bildiği dillere ve özel ilgi alanlarına göre bir işbölümü çatısı kurarak, kendilerini hem uzun-vadeli, hem de kısa-vadeli çalışmalara uyduracaklar. Örneğin Latin Amerika ile ilgili önemli bir haber varsa, komisyon bunu seçecek, çevirecek ve yayına hazır hale getirecek. Sözkonusu haber Arjantin üstüne olabilir; öte yandan, komisyon üyeleri boş kalan vakitlerinde Arjantin üstüne bir tez yazarcasına bilgi toplamaya ve bu toplumun sorunlarını bir bütün olarak görmeye çalışacak, hazırlanacaklar. Zaman zaman, çeşitli komisyonlar —örneğin Afrika komisyonu ile Güney-Doğu Asya komisyonu— bir araya gelerek, birbirlerine kendi araştırma alanlarıyla ilgili bilgileri verecekler v.b. Bu arada belirtmemiz gereken bir husus, yabancı dil bilmeyenlerin de bu komisyonlarda yer alacağı.

Kültür, bilim, kadın sorunu gibi konularda da komisyonlar olacak. Bunların sayısı gelecekte yapılan işlerin çoğalmasına göre artabilecek. Çalışmaların merkezi zorunlu olarak İstanbul'da; ama şimdilik Ankara'da da ilişki kurularak temas edilecek, oralardan hem kaynak, hem de çeviri veya telif yazı edinilecek.

Komisyonlarda çalışan arkadaşların yüklendikleri işlerde gelişmelerini iki düzeyde ele alabiliriz. Birincisi daha kısa-vadeli ve daha teknik bir sorun; çe-

viri yapmak. Bir yabancı dili bilen herkesin iyi çeviri yapamadığını, biz Türkiyeliler belki herkesten daha iyi biliriz. Çeviri yapmanın gerektirdiği bilgilerin bir bölümü bireysel yoldan edinilir elbette. Ama bazı temel anlayışlar, bilgiler ve teknikler, seminer çerçevesi içinde de sağlanabilir, iletilebilir. Bu amaçla, güz aylarında bir ilk-deney olarak çeviri üstüne bir seminer yapacağız.

Ama bu arkadaşların iyi çeviri yapmayı öğrenmeleri de başlı başına bir amaç değil. Bundan daha önemlisi, topladıkları bilgileri yazı haline getirebilen kişiler olmaları. Gerek bölgeler, gerekse birtakım dünya sorunları üzerine, «genel gözden geçirme» niteliğinde yazılar hazırlamanın, yazarlık için bir ön basamak olabileceği kanısındayız. En kısa biçimde dile getirilecek olursa, şimdi var olan yapıyı ileride bir Marksist araştırma merkezine dönüştürme tasarısının bir parçasıdır bu.

Dergiye eklenen bölüm çerçevesinde tasarlanan çalışma ilkeleri, özetle, bunlar. Yetersizlikler, imkânsızlıklar, akla gelmeyen türlü engeller olacaktır. «hesap-dışı» etmenleri de aslında hesabın içine katmak gerekir. Ama amaçların genel doğrultusu böyle; güç, ama imkânsız değil.

Son olarak, bu tür çalışmanın herkese, özellikle gençlere açık olduğunu, her düzeyde çalışmak isteyen kimselere bir iş bulunacağını ve bunun bizleri fazlasıyla sevindireceğini belirtmek isteriz. Eleştiriye de, katkılara da açıktır yapısı. Kişilerle ve hattâ kurumlarla işbirliği de yapabilir. ■

Birikim

Sosyalizmin Temel Sorunları Gündeme Gelirken

Avrupa Komünizmi ve son yıllarda belirgin bir olay olarak kendilerini duyuran Doğu Avrupa ülkelerindeki muhalefet hareketleri, 1960'lardan bu yana Uluslararası Sosyalist harekette süren tartışmalarda doğrudan gündeme getirilmemiş olan temel önemde iki sorunu —sosyalist toplumun siyasal düzeni ve enternasyonalizm— tartışma platformuna getirmiş oldular.

Uluslararası Sosyalist hareketin II. ve III. Enternasyonal çizgileri olarak ikiye ayrıldığı Ekim Devrimi esnasındaki tartışmalar da bu sorunlar etrafında dönmüştü. II. ve III. Enternasyonalin karşıt hareketler haline gelişleri sırasında proletarya diktatörlüğü tezinin ve enternasyonalist anlayışın temsilcisi olarak II. Enternasyonal'den kesin farklılığını koyan III. Enternasyonal çizgisi içinde o yıllardan beri meydana gelen tartışma ve ayrılıklarda ortaya çıkan eğilimlerden hiçbiri, bu sorunları yeniden gündeme getirme gereğini duymamış; ayrılıklar, belirli tarihi dönemlerde hareketin takip etmesi gereken politikalara ilişkin ikincil tez ve teoriler üzerinde olmuştu. 1960 başlarında ÇKP-SBKP tartışması olarak başlayıp gelişen günümüzdeki bunalım sürecinde de bu durum değişmemişti. Hernekadar örneğin ÇKP'nin SSCB'deki iktidarın sosyal faşist nitelikte olduğunu öne süren ağır suçlamaları ve SSCB'deki iktidarın sınıf niteliği üzerine ileri sürülen tezler bağlamında tartışmalar yıllar boyu devam etmişse de, bu tartışmalarda üzerinde durulan olgular, SBKP'nin görüş ve tezleri, uyguladığı politikalar ve ülkedeki ücret vb. şeylerdi. Oysa Avrupa Komünizmi ve Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketlerinin gündeme getirdiği şey, doğrudan doğruya siyasal düzenin kurumsal-örgütsel yapısı, daha da ötesi tüm SSCB toplumunun örgütsel anatomisidir. Yukardaki olgular bu yapının sonuçları, ürünleri olarak kullanılabilmektedir bu durumda.

Avrupa Komünizmi ve Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketleri, yapı olarak yalnızca SSCB'de değil, tüm sosyalist ülkelerde ana hatlarıyla aynen geçerli olan ve bir parti-devlet kompleksinin tüm siyasal-toplumsal yapıyı ve dolayısıyla tüm toplumsal faaliyetleri denetim altında tutma tekeline sahip düzene, buna elveren örgütsel yapıya karşı çıkmakta, «anti-demokratik» olarak nitelemekte ve demokratik olmayan bir topluma sosyalist denilemeyeceği noktasından hareket ederek bu düzenin sosyalizm ile çeliştiği yargısına varmaktadırlar.

Sosyalist toplumun siyasal düzeninin kesinlikle demokratik olması gerektiğini vurgulayan, bu ilkeye merkezi önem vererek, sosyalist hareketin diğer sorunlarına ilişkin tezlerini buna göre yeniden düzenlemeye çalışan Avrupa Komünist partileri ve Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketleri, vurgulamanın yapıldığı «demokrasi» kavramına verilen içerik ve kapsamı farklı düşünen başlıca iki eğilime ayrılıyor. Şu anda her iki harekete de egemen olan eğilim, genel hatlarıyla vaktiyle II. Enternasyonal tarafından temsil edilen «demokratik sosyalizm» anlayışını savunmaktadır. SSCB'de ve tüm diğer sosyalist ülkelerde varolan düzene karşı çıkışlarını bu platformda yapmakta ve bu «düzen»lere karşı II. Enternasyonal içinde pek çok varyasyonu geliştirmiş olan bir «demokratik sosyalist toplum» alternatifi getirmektedirler.

■

Genel bir formülasyon yapılacak olursa, Avrupa Komünist Partilerindeki egemen eğilimin, ülkelerinde varolan «demokratik» siyasal düzeni, tedricen özel mülkiyetten arındırılmış bir «ekonomik temel»e sahip kılmak istedikleri, Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketlerinin büyük çoğunluğunun ise, ülkelerinde varolan —geniş ölçüde— özel mülkiyetten arındırılmış «ekonomik temel»i «de-

mokratik» bir siyasal düzenle taçlandırmak istedikleri söylenebilir.

Bu iki genel hareket içinde henüz zayıf ve tam biçimlenmemiş olarak kendisini gösteren diğer eğilim ise; gerek SBKP'nin öncülük ettiği «reel sosyalizm» teorisine ve bunun onayladığı SSCB'deki toplumsal-siyasal yapıya, ve gerekse bu yeni «demokratik sosyalist» anlayışa ve onun önerdiği toplum modeline karşı çıkmaktadırlar. Bunlar «demokratik sosyalistler» gibi «proletarya diktatörlüğü»nü SSCB'deki toplumsal-siyasal yapıyla özdeş saymıyorlar. Avrupa Komünist partileri içindeki «sol muhalefet»in ve Doğu Avrupa'da son zamanlarda ortaya çıkan Bahro gibi yazarların dile getirdiği görüşler, bu genel çizgileriyle SBKP anlayışına ne denli uzaksalar «Avrupa Komünizmi»nin yeni «demokratik sosyalist» anlayışına da aynı derece uzak bir platforma aittirler.

Proletarya diktatörlüğünün Marksizmin özü olduğunu öne süren III. Enternasyonal'in ihtilâlci eğilimi, bu kavramı yadsıyan ve «demokratik sosyalizm»i savunan II. Enternasyonal eğilimini Marksizm düşmanı olarak nitelemiş, aralarında uzlaşmaz, derin bir karşıtlık olduğunu belirterek tüm ilişkilerini koparmıştı. Oysa şimdi, kendisine proletarya diktatörlüğü tezini yadsıyan bir «demokratik sosyalist» konumdan eleştiriler yönelten Avrupa Komünist partilerine karşı, bu tezi savunan SBKP'nin tutumu hiç de böylesine «sert» değil. O, bu partileri «kardeş partiler» olarak nitelemekte, yıllardan beri süren partilerarası ilişkileri koparma girişimlerini önlemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Avrupa Komünist partilerinin Ekim Devrimi esnasındaki II.Enternasyonalin konumunda olduğu benzetmesinin gerçeğe uygunluğundan söz etmek mümkün ise de, SBKP'nin III.Enternasyonal çizgisini temsil ettiğini söylemenin imkânı yoktur. Şu ilgiye değer nokta özellikle hatırlanmalıdır: II. ve III.Enternasyonalin ayrıştığı tartışmalar esnasında suçlayıcı, saldıran durumunda olan taraf III.Enternasyonaldir. Oysa şimdi durumlar tersinedir. «Proletarya Diktatörlüğü»nün savunucusu durumundaki SBKP, vaktiyle II. Enternasyonalin gösterebildiği savunma çabasını bile göstermemekte, gösterememektedir. Kendisine «demokratik sosyalizm» adına karşı çıkan Avrupa Komünist partilerinden tek isteği, SSCB'deki kurulu düzene, —yıllardır «proletarya diktatörlüğü»nün somut biçimi olarak lânse edilen SSCB'deki siyasal-toplumsal yapıya—, yönelik eleştirilerini belli bir dozda yapmalarıdır. Fazlasıyla suçlayıcı eleştiriler yöneltmedikleri sürece, SBKP onları kardeş parti saymaya devam edecektir.

«Proletarya Diktatörlüğü»nün sosyalist toplumun siyasal düzenini karakterize edeceğini kabul eden birçok eğilim, SBKP'yi çeşitli noktalardan eleştirmekle birlikte, şu anda SSCB'de varolandan daha farklı bir yapı düşünmemektedir. Bunların Avrupa Komünizminin «demokratik sosyalist» çizgisi ve yaptığı teorik revizyonlar karşısındaki tutumu SBKP'den farklı olmadı. Revizyonizm üzerine alışılagelen eleştiri cümleleri söylendikten, bu resmi tören ifa edildikten sonra olay üzerinde artık söz edilmez oldu.

III.Enternasyonal geleneği içinde ortaya çıkan çeşitli eğilimlerin oluşturduğu günümüzdeki «Uluslararası Sosyalist hareket», bu gelenek içinde ilk kez bu denli köklü ve açık biçimde ortaya çıkan revizyonizm olayı karşısında, sessiz ve umursamaz diyebileceğimiz bir tutumu benimsemektedir. Bunun nedeni, örneğin SBKP ve takipçilerinin öne sürebildiği gibi «koşulların değişmiş» olması ve «çağdaş koşullar»ın altmış yıl önce doğan keskin ayrılığı hükümsüz hale getirmiş olması değildir. Şüphesiz böyle bir «hükmünü yitirme» durumu vardır. Ama bu Avrupa Komünizmindeki egemen eğilimin «demokratik sosyalist» anlayışı ile SBKP'nin temsil ettiği reel sosyalist anlayış arasındadır. Bu iki anlayış, aralarındaki bazı pürüzlere karşın, pekalâ anlaşabilecek durumdadırlar. Ama ilk kez sistemli biçimde Lenin ve Kautsky arasında «Proletarya diktatörlüğü» üzerine yapılan ünlü polemikte karşı karşıya gelen «demokratik sosyalist» ve «ihtilâlci sosyalist» anlayışlar arasındaki niteliksel farklılık için aynı şey, kesinlikle sözkonusu değildir.

Ancak şu var ki Uluslararası Sosyalist Hareketin bugünkü durumu karşısında, bu polemikte «ihtilâlci sosyalizm» adına öne sürülen görüşleri yineleyerek, Avrupa Komünizminin «yeni» demokratik sosyalist anlayışını eleştirmekle yetinemeyiz. Çünkü sorun, bizzat bu «ihtilâlci sosyalizm»i kabulden yola

çıkmış bir hareketin içinde yeniden bir güçlü «demokratik sosyalist» eğilimin ortaya çıkışıdır. En az bunun kadar ilgiye değer bir olgu da bu «demokratik sosyalist» eğilime karşı eskisi kadar güvenli bir ihtilâlci tutumun görülemeyişi, bu zaafın umursamazlık biçiminde kendini gösterişidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Lenin-Kautsky polemiğinde Lenin, proletarya diktatörlüğünü savunurken işçi ve asker Sovyetlerinin etkin varlığı temelinde kurulu 1918 Rusya'sının siyasal düzeni üzerinde konuşmakta, bu örgütsel temelin Paris Komünü ile ve dolayısıyla Marksizmin «devlet olmayan devlet» olarak tanımlanan —sosyalist toplumun siyasal kurumlarına ilişkin— tezi ile bağıntısını vurgulamakta, kanıtlamaya çalışmaktadır. Lenin, Kautsky'nin «demokratik sosyalizm»ine bu zeminde karşı çıktığı için, onun (Kautsky'nin) demokrasi ile proletarya diktatörlüğünü birbirine karşıt şeyler olarak sunan mantığının kesinlikle yanlış ve saptırıcı olduğunu ileri sürebilmektedir. Oysa bugün Avrupa Komünizmi ve diğer demokratik sosyalistlerin, «proletarya diktatörlüğü» kavramına karşı çıkarlarken temel bir avantajları vardır. Bu da kendisini «proletarya diktatörlüğü» olarak sunan SSCB siyasal düzeninin, vaktiyle Lenin'in savunduğu 1918 Rusyası'nın siyasal düzeni ile hiçbir ilgisinin kalmamış oluşudur. SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde devlet yapısı bilinen devlet yapısıdır. Proletarya diktatörlüğünü karakterize etmesi gereken «devlet olmayan devlet» ile bağıntısı en az kurulacak bir kurumsal yapıdır karşımızdaki. 1918 Rusya'sının «devlet olmayan devlet» nitelemesinin yapılmasına elveren siyasal düzeni o nitelemeden tamamen uzak bir devlet düzeni haline gelebilmiştir. Benzer bir «dönüşüm»ün diğer sosyalist devrimler için de sözkonusu olduğunu ve iktidarın ele geçirilişinin öncesinde çeşitli biçimlerde varolan özgün siyasal kurumların, iktidar ertesinde işlevlerini yitirerek, yerlerine bilinen devlet mekanizmalarının geçtiğini ve bugüne değin, bu devrimci —yeni— siyasal kurumların sosyalist toplumun siyasal örgütlenişini karakterize edeceğini varsayan Marx ve Lenin'in görüşlerinin gerçekleştirilemediğini de dikkate almak gerekmektedir.

O halde bugün Marksist siyasal anlayışın «proletarya diktatörlüğü» kavramına verdiği aslî içeriği vurgulayarak; gerek «demokratik sosyalist»lerin burjuva demokrasisini veri alan ve onun geniş kitleleri gerçek bir siyasal etkinlikte bulunma imkânından yoksun kılan yapısını gözardı eden anlayışlarına, ve gerekse reel sosyalizmin otokratik devlet anlayışına karşı çıkan sosyalistler; bütün bu olguları dikkate alarak cevap getirmelidirler sosyalist toplumun siyasal düzeni sorununa.

Avrupa Komünizminin ve Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketlerinin gündeme getirdiği ikinci sorun enternasyonalizmdir.

Bugüne değin enternasyonalizm konusu, çeşitli ülkelerdeki sosyalist hareketlerin örgütsel ilişkisi ve birbirleri ile dayanışması, ortak hareketi konularını içerecek biçimde konuldu. Şüphesiz bunlar enternasyonalizmin somut ifade biçimleridir, ve belirli bir durumda enternasyonalizmden sözedebilmek için bu «maddi temel» kesinlikle gereklidir.

Fakat enternasyonalizm, yalnızca örgütsel ve eylemsel plânda değil, örneğin teorik düzeyde de «yansıması» olan bir «öge»dir. Marksist yaklaşım, enternasyonalist bir yaklaşımdır. Bu noktadan neden dolayı sözettiğimizi daha sonra açıklamaya çalışacağız.

Avrupa Komünist partiler, SBKP ile enternasyonalizm adına yıllardır Komintern ve bir ölçüde Kominformun örgütsel yapısı içinde ve daha sonra da Dünya Komünist Partileri Konferansları ile sürdürdükleri ilişkiye artık gerek duymadıklarını ilân ederek her komünist partinin kendi eylemine kendisinin karar vermesi, kendi ulusal gerçekliklerini dikkate alarak eylemini düzenlemesi gerektiği görüşünü getirdiler. Avrupa Komünist partilerin teorik revizyonları ve «demokratik sosyalizm»e resmen geçişlerine ancak şekilsel bir itirazda bulunan SBKP, bu girişimi önlemek için hayli gayret gösterdiyse de başarılı olamadı. Bu partilerin «enternasyonal ilişkiler»i neden yadsıdıklarını sınırlı da olsa açıklayan metinlerde anlatılan olaylar hiç şüphesiz onların **bu ilişki biçimini** terketmelerine hak verdirir niteliktedir. Komintern'in 1930'ların hemen öncesinden başlayarak, 1943'de resmen kapatılmasına —ki bu kararı da SBKP kendisi vermiştir— kadarki tarihindeki pek çok olay açıkça göstermektedir ki, Komintern, ku-

ruluş döneminde sahip olduğu özellikleri tümüyle yitirerek, SBKP'nin kesin yöneticiliğinin damgasını vurduğu otokratik bir örgüt haline gelmiş ve sosyalist hareketin tüm sorunlarının SSCB devletinin çıkarları ekseninde karara bağlandığı bir anlayış giderek egemen kılınmıştır. Bu anlayış daha sonraki Kominform'da da aynen geçerli olmuştur.

İlk kuruluş yıllarında Komintern, Uluslararası Sosyalist hareketin ortak ve bölgesel sorunlarının canlı tartışmalar içinde analiz edilip karara bağlandığı bir forum görünümündeydi. SSCB'deki ilk ve o andaki tek sosyalist devrimi savunmanın, başlıca görevlerden biri, belirleyici önemde bir görev olduğu ortakça kabul edilmesine karşın, bu o zamanlar «SSCB'nin çıkarı» belirleyicidir biçiminde yorumlanmamaktadır. Ancak daha sonraları SBKP'nin Komintern'e egemen kılabildiği —buna imkân veren tarihi koşullar burada konumuz değil— anlayış sonucunda öyle bir noktaya varıldı ki artık SBKP Uluslararası Sosyalist Hareketi ilgilendiren tüm sorunlarda kararın doğrudan kendisini ilgilendirdiği ülke sosyalistlerine bile haber verme gereğini bile duymadan kararlar alabildi. Komintern'in tek ve tartışılmaz yöneticisi olma konumunun kendine verdiği yetkiye dayanarak SBKP, yalnızca ana kararları almak, genel stratejiyi tesbit etmek tekelini elinde tutmakla kalmıyor, aynı zamanda bağlı partilerin taktik düzeydeki politikalarına kadar müdahale ediyor, seçimle gelmiş yöneticileri azledebiliyordu. 1939'daki ünlü Nazi-Sovyet paktının Uluslararası Sosyalist harekette yarattığı şok dalgaları, böyle bir anlaşmanın mümkün olabileceğini o zamana kadar akıllarına bile getirmemiş olan sosyalistlerin çoğunluğu tarafından, dönemin son derece zor ve çarpaşık koşulları nedeniyle sindirilmeye çalışıldıysa da; içerikleri çok sonraları açıklanan Tahran, Yalta ve Potsdam anlaşmalarında SSCB devletinin, pek çok ülke sosyalist hareketlerini doğrudan ilgilendiren hayatî önemde konularda kimseye danışmadan aldığı kararlar, o ülkenin kaderi üzerinde ABD ve İngiltere ile yaptığı pazarlıklar, anlaşmalar hiç şüphesiz «dönemin zor koşulları» gerekçesiyle örtülemeyecek şeylerdi. Örneğin Tahran ve Yalta'da ABD ve İngiltere ile yapılan anlaşma uyarınca, Yugoslavya'nın, savaş ertesinde %50 SSCB, %50 ABD-İngiltere nüfuzunda bir bölge olacağı hükme bağlanmıştı. Yugoslavya'da Nazi işgaline karşı direnişi örgütleyen ve uzun yıllar Nazi işgalcilerine ve onların yerli destekçilerine karşı tek siyasal-askerî güç olarak savaşıp ülkelerinin, Nazi işgalinden kendi gücüyle kurtulan tek ülke olmasını sağlayan Yugoslav Komünistleri, savaş ertesinde SSCB tarafından bu anlaşmaya uymaya zorlandılar. Nazi işgaline karşı verdiği mücadele içinde Yugoslavya'nın çeşitli etnik toplulukları içeren halkının büyük çoğunluğunun desteğini elde etmiş olan Yugoslav Komünistler Birliği buna karşı çıkınca SBKP tarafından tam anlamıyla afaroz edildi ve 1948'de Kominform'dan atıldılar.

Burada vurgulamak istediğimiz şey, SSCB'nin ABD ve İngiltere ile birlikte savaş ertesindeki «dünya düzeni»ni tesbit etmek amacıyla bir anlaşma yapması olgusudur. Dünyanın belirli nüfuz bölgelerine ayrılması ve böylece bir güç dengesinin oluşmasını öngören bir anlaşmadır bu. Taraflar bu anlaşmaya uyulmasını karşılıklı taahhüt etmektedirler. Tüm **halkların savaş ertesindeki gelecekleri** SSCB, ABD ve İngiltere tarafından önceden tesbit edilmek istenmiştir. Sözkonusu devletler bu «hak»kı bu yetkiyi kendilerinde görmüşlerdir. ABD ve İngiltere devletleri için bu anlaşılır bir şeydir. Emperyalist devletler kendilerinde böyle bir yetkiyi görebilir ve zaman zaman aralarındaki anlaşmalar ile dünyayı güç oranlarına göre nüfuz bölgelerine ayırır, böylece bir güç dengesi kurarlar.

Ama SBKP, halkların gelecekleriniı tayin etme hakkını kendilerinde görenlerle aynı hakka sahip bir «taraf» olarak nasıl biraraya gelmiştir? İki emperyalist devletin temsilcileri ile sosyalist anlayışın temsilcileri arasında bir anlaşma zemini nasıl kurulabilmiştir? Bir anlaşma zemininin her iki tarafça da kabul edilebilir ölçütleri, kuralları olması gerektiğine göre SSCB, ABD ve İngiltere arasındaki anlaşma zemininin ölçütleri, kuralları neydi? Hangi **ortak dili** kullanıyorlardı?

Bunların cevapları Tahran, Yalta ve Potsdam anlaşmalarının metinlerinde, tutanaklarında bulunmaktadır. Başta Stalin olmak üzere SSCB devleti sözcüleri burada sosya-

lizmin, Marksizmin dilini değil, «devlet»lerin dilini kullanmakta, pazarlıkları ancak bunlara vergi kanıt sistemleri ile yapmakta, hangi ülkenin nasıl bir statüye sahip olacağını, kimin «nüfuz alanı»nda kalacağını tesbit ederken o ülke halkının tarihini, sosyo-politik olgunluk düzeyini vb. verileri değil, —ki böyle veriler dikkate alınmış olsa bile, o halkın kaderinin tayin edileceği yer Yalta ve Potsdam toplantı salonları olmamak gerekir— ABD, İngiltere ve SSCB'nin askerî-ekonomik çıkarları, jeopolitik konumu vb. veriler dikkate alınmakta, diyelim Polonya'da SSCB'nin nüfuzunu pekiştirecek bir ödün sunulurken, SSCB'nin de falanca ülkede ona denk sayılabilecek bir ödün vermesi istenmektedir. Başkanlar düzeyindeki toplantılarda alınan «prensip kararları»nda örneğin Yunanistan %100 İngiliz nüfuzunda, Yugoslavya, %50 şer, Bulgaristan %75,%25 vb. ifadeler kullanılmaktadır.

Sözkonusu andlaşmalarla Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve daha sonra D.Almanya gibi ülkelerin «emperyalist sistem» dışına çıkmaları mümkün oldu denilebilir. Bunların çok önemli «kazanç»lar olduğu öne sürülebilir ama yukarda vurgulamaya çalıştığımız nokta, bu «kazanç»ların son derece önemli birşeylerin yitirilmesi pahasına sağlandığıdır. Daha doğrusu böylesi kazançların ancak bu yitirilme sayesinde elde edilebildiğidir.

«Sosyalist sistem»e dahil edilen bu ülkelerin «kendi Ekim Devrim»leri yoktur, olmadı. Bu ülkelerdeki Komünist partileri, ülke içi sınıf mücadelesi içinde zafere erişerek değil, sınırlı güçlerinin ardındaki SSCB askerî-politik gücü sayesinde, savaş sonu andlaşmalarınca tayin edilen güç dengesinin bir gereği olarak iktidara geldiler. Bu ülkelerdeki komünist parti iktidarlarının dayanakları o günden bu yana fazlasıyla değişmedi. Organik bir devrimin sonucu olmamalarından doğan boşluk kapatılamadığı, tersine daha da büyüdüğü için, bu ülkelerde bazı gerici eğilimlerin de içinde kendini gösterebildiği 1953 Berlin, 1956 Macaristan, Polonya, 1965 ve 1970 Polonya, 1968 Çekoslovakya olayları kitlesel hareketler boyutunda ortaya çıkabildi. Geçerken belirtelim ki reel sosyalist propaganda bütün bu olayları «gerici», «karşı-devrimci» olarak nitelemektedir. Yukarda da belirtildiği üzere bu hareketler içinde bazı gerici öğeler de yer almış, ve emperyalist mihraklar, hareketleri bu yöne itmek için hayli gayret göstermişlerdir. Ama harekete katılanların çoğunluğu —ki içlerinde azımsanmayacak oranda komünist vardır ve hatta bunlar hareketin önderi durumundadırlar— için amaç, sosyalizmin toplum tarafından gerçek temellükünü sağlamaktır.

Devlet gücüne dayanılarak kurulmak istenen bir «sosyalizm» ile sosyalizmin siyasal-toplumsal içeriği arasındaki açık çelişkiyi gidermek ve bu çelişkinin bir ürünü olarak geniş işçi ve emekçi yığınlarında bile oluşan tepkilere olumlu bir dönüşüm imkânı sağlamak için bu komünist unsurlar, ülkelerindeki halk hareketine bizzat örgütleyeci olarak katıldılar. 1956 Macaristan'ında ve 1968 Çekoslovakya'sında SSCB askeri gücüyle, 1957 ve 1970 Polonya'sında ise Polonya devletinin baskı ve taviz politikasıyla bastırıldı bu girişimler. Ancak SSCB'nin bu ülkeler üzerindeki yönetici konumunun önemli bir etken olduğu toplumsal rahatsızlıklar giderilmiş olmamaktadır ve nitekim 1970 sonrasında görülen odur ki bazı Doğu Avrupa ülkelerinde —örneğin Romanya ve kısmen Macaristan'da— bizzat parti-devlet yöneticileri ülkelerinin SSCB'den «bağımsız»laşması yolunda adımlar atmaya başlamışlardır.

Tahran, Yalta ve Potsdam andlaşmalarının mantığı sözü edilen «kazanç»ların gölgesinde kalabildi ve örneğin, Yugoslavya olayları üzerinde fazlasıyla durulmadı. Sosyalizmin artık bir «sistem» haline gelişinden duyulan ferahlık, az önce sözü edilen sorunların görülmesini önleyen bir perde oldu.

«Sosyalist sistem»i, emperyalist sistem ile bir harbin eşiğine getiren «Küba krizi», XX. Kongre'den bu yana başlayan ÇKP-SBKP ayrılığının patlak vermesine yol açtı. Bunun önemli bir nedeninin de, sözkonusu krizin, SBKP'nin tek ve tartışılmaz yönetici konumuna dayanarak aldığı kararlarla «sistem»in diğer ülkelerini beklenmedik durumlarla karşı karşıya bırakabileceğinin ilk kez bu denli açık ve kritik boyutta görülmüş olmasıdır. Ayrıca SSCB, ABD ile krizi sona erdiren and-

laşmaya varırken diğer sosyalist ülkelere danışma gereğini duymamıştı.*

Elle tutulur «kazançlar» sağladığı sürece SBKP'nin dünya sosyalist hareketini ilgilendiren temel kararları ve politikaları tek başına saptamasına ses çıkarmamış olan SSCB'nin emperyalist devletlerle yaptığı andlaşmaların gerisinde yatan mantığa dikkat etmek gereğini duymamış olan komünist partiler, ilk kez bu kriz ve andlaşma olayı nedeniyle SBKP'nin yönetici konumuna karşı kuşku duyar hale geldiler. XX.Kongre'deki Stalin dönemine ilişkin açıklamalar, özellikle genç komünist kuşakları derinden etkilemişti. SSCB'de simgelenen devrim ve sosyalist toplumun idealize edilmiş görüntüsü altında yapılabilmiş olanları öğrenmek, şok etkisi yapmıştı. Bu ve II Dünya savaşı ertesinde metropol toplumların hızla toparlanarak, beklenen ekonomik-siyasal krizlerin görülmediği bir gelişim çizgisi göstermeleri vb. olguların da etkisi özellikle Avrupa Komünist partilerinde, o tarihlere kadar korunmuş olan kendi «Sovyet modeli» devrimlerini bir gün yapacakları inancını sarsmaya yetti. Avrupa Komünist partilerin sosyalist ve sosyal demokrat partilerle, «ilerici» parti ve hiziplerle ittifak politikalarına geçmeleri bu 1961 krizi ertesinden itibarendir.

Açıkça ilân edilmemekle birlikte, «demokratik sosyalizm» anlayışına fiilen geçen Avrupa Komünist partileri, «SBKP hegemonyası»na karşı bayrak açan ÇKP'nin safına geçemezlerdi. SBKP'nin tek yönetici olduğu bir ilişkiler sisteminin doğruluğundan kuşku duyulmaya başlandığı ve Avrupa ülkelerinde silahlı bir işçi ayaklanması ile oluşacak bir «sovyet modeli» devrimin imkânsızlığını düşündürten olguların varlığında Avrupa Komünist partileri, kendisini yeni mihrak olarak ortaya atan ve silahlı devrim tezlerini yeniden yükselten ÇKP'de «yaşanmış bir hikâye»nin bir kez daha yaşanması çağrısını buluyorlardı denilebilir. G. Amerika'da gerilla hareketlerinin yükseldiği, Vietnam savaşının tüm dünyanın ilgisini topladığı o dönemde, bütün bu ihtilâlci duygulara seslenen olayların, Avrupa Komünist partilerinde benzer eğilimlerin güçlenmesi gibi bir gelişme yaratamamış olması, asıl olarak yukarda belirtilen ikinci noktayla, yani bu partilerin özellikle Avrupa işçi sınıfının durumuna ilişkin gözlemlerinden çıkardıkları yargıyla ilgilidir.

SBKP'nin de onayıyla sosyalist partilerle «ortak hükümet» amacına yönelik ittifak, cephe ve «tarihsel uzlaşma» politikalarına geçen Avrupa Komünist partileri, bu politikalarla iktidara geçmeseler bile, ülke siyasal düzeninde kalıcı bir yer edinme imkânını bulacaklardı. İhtilâl amacının araçları olarak kurulmuş partiler bu amaç terkedildiğinde kendileri bizzat amaç haline geldiler. Sorun artık «partinin» varlığını sürdürmesidir. Amaç budur.

SSCB'nin «sosyalist sistemin bütünlüğü»nü korumak amacıyla yaptığı Çekoslovakya müdahalesi, bütün bu sayılanlardan ötürü Avrupa Komünist partileri için gerçek bir şok oldu. «Demokratik düzen»in demokratik bir öğesi olacaklarına herkesi inandırmaya çalışan, amaçları ülkenin «demokratik» siyasal düzeninin bir parçası haline gelmek olan Avrupa Komünist partileri, ilk kez, kendi amaçları ile SBKP'nin «Uluslararası sosyalist hareket» adına, o güne kadar hep tek başına tesbit ettiği politik amacın karşı karşıya geldiğini gördüler.

İşte ancak bu olaydan sonradır ki o tarihe kadar birbirine özdeş sayılmış olan iki şeyin gerçekten birbirine özdeş olup olmadığı sorusu gündeme gelmeye başladı. Yıllardır Enternasyonalizm adına uygulanan politikaların temelinde olan bu özdeşleştirmenin —dünya sosyalist hareketinin zaferi ile SSCB'nin başarı diye nitelediği herhangi bir hedefe varılması arasında tam bir paralelliğin olduğu önkabulünün— ve bu temel üzerine kurulu tüm kabuller sisteminin sarsılması, çok geçmeden sonuçlarını vermeye başladı. O tarihe kadar SBKP'nin tesbit ettiği politikaların doğru olup olmadığı üzerine tartışmalar yapılmamış değildi ama bütün bu tartışmalarda SBKP'nin bu politikaları tesbit ederken önündeki sorunları dünya sosyalist

* Küba krizi ertesinde benzer bir gelişme emperyalist sistem içinde de başladı. O tarihe kadar Avrupa metropol kapitalist devletlerce ses çıkarılmadan kabullenilen ABD hegemonyasına karşı çıkışlar görüldü. Fransa NATO'nun askerî örgütünden ayrıldı. Avrupa'nın ABD'den daha bağımsız özerk bir ekonomik-siyasî güç haline gelmesi yolundaki çabaları hızlandı.

hareketinin çıkarları, zaferi amacından yola çıkarak, bu yaklaşımın ölçütleri içinde ele aldığı, mevcut verileri bu açıdan değerlendirdiği kabul edilmekteydi. Ama Çekoslovakya olayları karşısında SSCB'nin izlediği politika bu varsayımın açık bir yadsınmasıydı. Özellikle Avrupa Komünist partileri, SBKP'nin de onayıyla birkaç yıldan beri yürütmeye çalıştıkları politikaların bu Çekoslovakya olayıyla inandırıcılığından çok şey yitirdiğini, kendilerini çok zor durumda bıraktığını, bunun SBKP tarafından da pekalâ bilindiğini ve SBKP'nin bu müdahalesini «uluslararası sosyalist hareketin çıkarı»na bir girişim olarak açıklayamayacağını yadsınmaz biçimde görüşmüşlerdi. Ve zaten SBKP, müdahale gerekçesini açıklarken, hangi ölçütlere göre davrandığını da belirtmişti. SBKP-MK üyesi ve baş ideoloğu M.Suslov, İspanya'da uygulamakta oldukları politikaların Çekoslovakya'ya müdahale olursa sekteye uğrayacağını öne sürerek, bu girişimi önlemeye çalışan İ.K.P. yöneticilerine «SSCB devletinin yüksek çıkarlarının bir küçük partinin onayından daha önemli» olduğunu söylüyordu.

Ama M.Suslov da pekalâ bilmekteydi ki Çekoslovakya müdahalesi, yalnızca «küçük parti» İ.K.P'nin değil, Avrupa'nın tüm diğer ülkelerindeki «küçük parti»lerin ittifak politikalarına darbe indirmişti. Aynı şey, dünyanın geri kalan ülkelerinde, Avrupa Komünist partilerinin «demokratik ittifak» politikalarının bir adaptasyonunu «kapitalist olmayan yol» tezleri bağlamında uygulamaya çalışıp Sudan'ın, Mısır'ın, Cezayir'in... «Anti-emperyalist», «ilerici-milliyetçi» yönetimleri ile işbirliğine giren, girmeye çalışan SBKP yanlısı Komünist Partileri için de sözkonusu idi. Yani özetle, dünyanın tüm SBKP yanlısı partilerinin «demokrat» ve «anti-emperyalist» güçleri kazanmak, onlarla ittifaklar kurmak politikaları ile, SBKP'nin 1960 ortalarında tüm dünya sosyalist hareketleri için önerdiği bu yaklaşımın gerekleri ile Çekoslovakya olayı tamamen çelişmişti. Bütün bu partilerin Uluslararası Sosyalist hareketi oluşturduğu, uyguladıkları politikaların bu hareketin zaferi amacına yöneldiği bizzat SBKP'nin teziydi. Ve SBKP bu tez ile çelişmek, kendi tesbit ettiği amaca aykırı düşmek pahasına, «SSCB devletinin yüksek çıkarları»nın gerektirdiği bir hareketi yapmakta tereddüt etmemişti.

O halde yadsınmaz bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Ortada birbirinden ayrı iki amaç vardır. Ortada **gerekleri** birbirinden farklı iki yaklaşım vardır. Biri Uluslararası Sosyalist hareketin amacı, öteki SSCB devletinin amacıdır. Biri «SSCB devletinin yüksek çıkarları»nın gerekleri, öteki ise Uluslararası Sosyalist hareketin **gerekleri**dir.

Ve SBKP, «Uluslararası Sosyalist hareket»in **gerekleri**nden yola çıkan yaklaşım ile **kendi devletinin** çıkarlarından yola çıkan yaklaşımın iki ayrı davranışı gerektirdiği ortaya çıkınca, herkese ilân etmiştir ki «SSCB devletinin çıkarları» herşeyin üzerindedir. Belirleyici olan odur.

Bütün tarihleri boyunca enternasyonalizmin doğal gereği sayarak, SBKP tarafından yönlendirilen, onun gösterdiği teorik-politik pozisyonlara itirazsız geçen Avrupa Komünist partileri, elbette bu tarih üzerinde düşüneceklerdir artık. O tarihe kadar SBKP'ce tesbit edilip tüm dünya komünist partileri tarafından uygulanan politikaları belirleyen şeyin, Uluslararası Sosyalist hareketin zaferinin gerekleri mi, yoksa «SSCB devletinin yüksek çıkarları»nın gerekleri mi olduğu sorusunu soracaklardır. Ve bu soruya ÇKP'nin 1960 ortalarından beri verdiği cevabın bir benzeri verilmemekle birlikte; şu kanı kaçınılmaz biçimde doğmuştur ki, Uluslararası Sosyalist hareketin zaferi gerekçesi, pekalâ belli bir hareketin, bir devletin çıkarlarına hizmet eden bir politikanın örtüsü olabilmektedir.

Avrupa Komünist partilerin, yaklaşık 1970 ortalarına kadar Komintern, Kominform ve dünya Komünist partileri konferansları gibi çeşitli biçimler altında SBKP ile ve «enternasyonalizm»in bir gereği olarak sürdürdükleri örgütsel-politik ilişkileri terkedip, benzer bir ilişki sisteminin yeniden kurulmasına kesinlikle karşı bir tavrı benimsemelerinin gerekçelerini açıklamaya çalıştık.

Ancak hatırlanmalıdır ki bu terketme olayı yalnızca Avrupa Komünist partilere özgü değil. «Bağımsızlık» eğilimi «sosyalist blok»un bazı devletlerinde de görülmektedir. Örneğin SSCB ile arasına belli bir mesafe koyan Romanya Komünist partisi ulusal ve uluslararası konularda SSCB'den ayrı, «bağımsız» bir

tavır alabileceğini ilân etti ve bilindiği üzere en son ÇHC başkanını ülkesine davet ederek SSCB'nin ÇHC'ne karşı politikasını da kabul etmediğini gösterdi.

Siyasal-toplumsal düzeni ile sosyalist blokun diğer ülkelerinden herhangi bir farkı olmayan Romanya, bu bağımsızlaşma nedeniyle bu yapıda değişiklik yapmamıştır ve yapılacağına ilişkin bir belirti de görülmemektedir.

Bu bakımdan Avrupa Komünist partileri, Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketler, ve Romanya türü girişimler, SSCB'nin Uluslararası Sosyalist hareketteki yönetici konumuna karşı çıkıp «enternasyonalizm» adına süregelmiş ilişki sistemini terketmek noktasında birleşmekle birlikte, ilk iki akım ayrıca SSCB'nin sunduğu sosyalist toplum modelini de yadsımakta, Romanya Komünist Partisi ise tersine, ülkesinde de geçerli olan bu modelin değişmesine gerek görmemektedir.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz üç hareketin —ve bir ölçüde ÇKP'nin de— 1960'ların ortalarına kadar işlerliğini sürdürmüş bir «enternasyonalizm» anlayışından, onun örgütsel uygulamasından uzaklaşış nedenlerini anlatmaya çalıştık. Sözkonusu «enternasyonalizm» anlayışı ve ona uyarlı uygulamanın, kavramın içeriği ile uyuşmadığını, hatta bu içeriğe aykırı olduğunu ve bu bakımdan üzerinde durduğumuz bu terketme olaylarının doğal sayılması gerektiğini de belirttik.

Fakat, bu hareketler, yalnızca bu yanlış enternasyonalizm anlayışını ve uygulamasını terketmekle kalmıyorlar. Tezleri ve sistemleştirmeye başladıkları tavırlarıyla açıkça gösteriyorlar ki onlar için artık enternasyonalizm kavramının herhangi bir anlamı, bağlayıcılığı da kalmamıştır. Enternasyonalizmin tüm anlamı sıradan bir «dayanışma»ya, «ortak çıkarlar» sözkonusu olduğunda kurulacak bir dayanışma ilişkisine indirgenmiştir. Hiçbiri «kendi hareketi», «kendi ülkesi» ve bunun gibi **kendi**'nin olan birşeyin çıkarına olmadıkça, «öteki»lerle —ki burada kastedilen bir Komünist hareket veya toplumdur— ortak hareketi düşünmemektedir. Kalıcı bir ilişkiler sistemini ilke olarak yadsır durumundadırlar.

SBKP'nin savunduğu «enternasyonalizm»e ilk büyük karşı çıkışı yapan ÇKP, bir süre enternasyonalist ilişkilerin savunuculuğunu yaptıysa da daha sonra o da, kalıcı bir örgütlenmeyi öngörmeyen, dahası ulusal devletleri veri alan ve bunlar arasında tıpkı yukarda sözedilen anlamda bir dayanışma ilişkisine indirgenmiş bir «enternasyonalizm»den ara sıra söz eden bir anlayışın savunucusu haline geldi.

Uluslararası sosyalist hareketin 1970'lere kadarki tarihinde şu veya bu biçimde ama her zaman enternasyonal boyutta bir ilişkiler sistemi varolagelmişti. Bu ilişkiler sistemini kendinde somutlaştıran örgütlenme, herhangi bir nedenle işlemez hale gelince bir yenisinin kurulması temel bir görev, bir zorunluluk sayılmıştı. Ama III. Enternasyonalin her biri enternasyonalizm kavramının biraz daha zedelenmesine tekabül edecek biçimde safha safha çöküşü sonunda öyle bir noktaya varılmıştır ki; şu anda çok sayıda eğilimlere bölünmüş Uluslararası Sosyalist hareket içinde, yeniden enternasyonalist bir ilişkiler sistemi oluşturmanın düşüncesi bile neredeyse «hayal», belki de ardniyetli bir hayal sayılır olmuştur.

Ama Marksist, sosyalist bir hareket için enternasyonalist bir ilişki sistemi içinde olmak, eylemini bu çerçeve içinde yürütmek **kesin**, vazgeçilmez bir zorunluluktur. Uluslararası Sosyalist hareketin bugüne kadar ki enternasyonal ilişkiler deneyinin başarısızlıkla sonuçlanması gerekçe olamaz. Şüphesiz özellikle III.Enternasyonalin, enternasyonalizmin anlamını adım adım katlederek geldiği bugünkü durumda, bu sözün hayata geçirilmesi son derece güç çözümlenebilir sorunlarla uğraşmayı gerektiriyor.

Yazımızın son bölümünde bu sorunlar üzerinde duracağız.

SOSYALİST TOPLUMUN SİYASAL DÜZENİ

a) Teorik geri plan

Ekim Devrimi esnasında kesinleşen Uluslararası Sosyalist hareketteki II. ve III. Enternasyonal ayrılığı, sosyalist toplumun siyasal düzeni sorununa getirilen farklı yaklaşımlarda ifadesini bulmuştu. II. Enternasyonalin «demokratik sosyalist» yaklaşımı, kurumsal yapısı parlamenter demokrasiden farklı olmayan bir siyasal düzeni hedeflemekte ve

aynı zamanda bu hedefe varolan parlamenter demokrasinin kurumları ve kuralları içinde verilecek bir mücadele ile varılacağını savunmaktaydı.

Buna karşı çıkan III. Enternasyonalin içinde, —kuruluş çevresinin koşulları içinde fazlasıyla açık biçimde görülmemekle birlikte— sonraki gelişmelerin ışığında anlaşılmaktadır ki daha başlangıçta birkaç eğilim vardır. Bu eğilimler, II. Enternasyonalin kapitalizmden sosyalizme geçişin, şiddeti gerektirmeyen bir evrim süreci içinde gerçekleşeceğini öne süren anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Buna bağlı olarak II. Enternasyonalin şiddete, zora dayalı bir girişim olarak niteleyip, suçladığı Ekim Devrimini savunmakta birleşmektedirler.

Bu eğilimlerden ilkini R. Luxemburg temsil eder. R.Luxsemburg ekonomik toplumsal ve siyasal bir krizin ortaya çıkmasıyla içine girilecek devrim aşamasına kadar sosyalist hareketin parlementer demokrasinin kural ve kurumları içinde her imkânı kullanan bir eylem sürdürmesini savunur. Ona göre kapitalizmin kaçınılmaz krizi esnasında egemen sınıf iktidarı kendiliğinden terketmeyip, elindeki devlet gücünü sonuna kadar kullanarak egemenliğini korumaya çalışacaktır. Bunun için işçi sınıfının şiddete dayalı eylemi kaçınılmazdır, zorunludur. Bu yüzden devrim aşamasında artık parlamenter mücadele yöntemleri bırakılıp silahlı mücadeleyle iktidarın zorla ele geçirilmesine yönelik taktiklere geçilir. İktidar ele geçirildikten sonra ise «halk yığınlarının artan siyasal görgü ve yaşantısından» doğan bir «sosyalist demokrasi»nin kurulması dönemi başlar. Bu «proleter sınıf diktatörlüğü» **biçimi** altında yaşanacak bir dönemdir. Çünkü burjuva sınıf egemenliğini yıkma ve sosyalizmi yerleştirme çabalarının gerekleri, bazı diktatörce yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılabilecektir.

Az sonra göreceğimiz gibi Lenin'de de diktatörlük konusu böyle konulmaktadır. Fakat bilinir ki Ekim Devrimi sırasında Luxemburg, bu devrimin en ateşli savunucularından biri olmakla birlikte Bolşeviklerin bazı uygulamalarını eleştirir. Örneğin Menşevik ve Sosyalist Devrimci partilerin kapatılması gibi Bolşevik partiyi tek parti haline getiren gelişmeleri eleştirirken hayli ciddî endişeler duyduğunu gizlememektedir.

Luxemburg'un bu endişelerinde haklılık çok sonraları doğrulandı. Ama şu var ki, 1918 yılında sözkonusu gelişmelerin sürece egemen olacağı, bir parti-devlet kompleksinin ve bunu yöneten belli bir azınlığın salt iktidarıyla belirlenen bir siyasal-toplumsal düzene varılacağı ne savunuluyor, ne de ihtimal veriliyordu. Bolşevik parti, Luxemburg'un eleştirdiği önlemleri yaşanan iç savaşın zorunlu kıldığını söylemekte, ilke olarak savunmamaktadır. Bu bakımdan şüphesiz önemli olmakla birlikte bu konu Luxemburg ve Lenin'in yaklaşımları arasındaki farklılığı tam anlatmaz. Proletarya diktatörlüğü kavramına aynı içeriği verdiklerini söyleyeceğimiz Lenin ve Luxemburg yaklaşımları arasındaki farklılık, sosyalist toplumun siyasal düzeni sorununa ilişkin bu konunun, sosyalist hareketin diğer sorunları ile ilişkisinin nasıl kurulduğu genel konusu içinde görülebilir.

Lenin'in ve sonra Stalin'in «proletarya diktatörlüğü» kavramına verdikleri içerikleri gördükten sonra özellikle üzerinde duracağımız nokta bu olacaktır.

İkinci eğilim Lenin'indir. Teorilerini hep sorun belli tarihî koşullar içinde kendini gösterdiği ve belli bir çözüm biçimi zorladığı sıralarda oluşturmak zorunda kalan ve bu yüzden sorunun teorik konuluşu ve analizi üzerine son derece özgün katkıları, o an için önerdiği çözüm biçiminin gölgesinde kalan Lenin'in, belki de en fazla tahrif edilmiş, anlaşılamamış yönü işte bu konudadır. Dikkatli bir inceleme Lenin'in **Ne Yapmalı'dan** Kautsky ile «proletarya diktatörlüğü» üzerine yaptığı ünlü polemiğe kadarki eserlerinde, sosyalist siyasal eylemin başlıca sorunlarının teorik kavranılışına ilişkin sistemli, tutarlı bir yaklaşım izlendiğini gösterir. Stalinizmin vahim tahrifatı, «Leninizm» adına SSCB'de kurulan siyasal düzenin ağır gölgesi, ve bunlardan ötürü Lenin'in özellikle hedef alındığı eleştiriler ortamında bu noktayı belirtmek ve aydınlanmasına çalışmak güç ama gereklidir.

Lenin'in sosyalist hareketin «iktidar öncesi» eylemine ilişkin başlıca sorunlara yaklaşımı ile, «iktidar sonrası»na ilişkin sorunlara, sosyalist toplumun siyasal düzenine iliş-

kin sorunlara yaklaşımı arasındaki tutarlılığı göstermek burada ayrıntıları ile üzerinde duramayacağımız bir konu.

Bir fikir vermek için Lenin'in **Ne Yapmalı**'da **işçi sınıfının siyasal bilinci ve** bunun somut ifadesi olarak onun **eylemliliğine verdiği önem ile,** Kautsky'ye karşı «proletarya diktatörlüğü»nü savunurken özellikle üzerinde durduğu **Komün ve Sovyet'in ayırdedici niteliklerine ilişkin yazdıklarını** birarada düşünmek yeter. Şunu söyleyebiliriz ki Lenin «iktidar öncesi»nde verilmesi herkes tarafından kabul edilen **«demokrasi mücadelesi»**ni, Luxemburg da dahil diğerleri gibi, **olumlu sonuçlarını varolan parlamenter demokrasinin kurumlarında** izleyebileceğimiz bir mücadele olarak **düşünmekten çok,** asıl olarak, **işçi sınıfının siyasal bilinç ve eylemlilik düzeyinde,** onun bu bilinç eylemliliğine tekabül eden **yeni siyasal kurumların gelişmesinde** izlenecek bir olay olarak düşünür. Tüm biçimsel kısıtlamalarına karşın Lenin'in partiyi böyle tasarladığını söyleyebiliriz. Lenin, işçi sınıfının siyasal bilincini ve eylemliliğini, onların burjuva demokrasisinden nitelikçe üstün bir demokrasi anlayışına varması ve ayrıca giderek artan ve çok yönlüleşen eylemlilikleri ile «yönetilen» statüsünü aşacak bir duruma gelmeleri amacı içinde düşünmektedir.

Lenin, Kautsky ile polemiğinde onun siyasal düzenleri demokratik ve diktatörlük olarak iki genel kategoriye ayırışına kesinlikle karşı çıkar. Kautsky'nin bu ayrımı kabul edilecek olursa bütün toplum biçimlerindeki siyasal düzenler için geçerli bir tasnif yapılabilmektedir. Köleci demokrasi, köleci diktatörlük çağındaki tanımıyla «tiranlık» — feodal demokrasi ve diktatörlük, kapitalizme ilişkin aynı sınıflama ve nihayet sosyalist demokrasi ve sosyalist diktatörlük düzenleri. Nitekim Kautsky «İki sosyalist eğilim» —yani Bolşevikler ve Bolşevik olmayanlar— arasındaki karşıtlık iki değişik radikal yöntem arasındaki karşıtlıktır. Diktatörlük ve demokratik yöntemler» derken bunu yapmaktadır.*

Lenin sorunun **yöntem**'ler de olmadığını, asıl belirleyici olanın «devlet yapısı» olduğunu vurgulamaya çalışır. Sosyalist toplumun siyasal düzenini, kendinden öncekilerden radikal olarak ayıran nokta, bu düzende devletin bir «devlet olmayan devlet» oluşudur. «Proletarya diktatörlüğü»nün «devlet»i budur.

Bu devlet, **klasik devlet işlevlerinin,** toplumdan ayrı özerk bir mekanizma olan **devletten alınıp,** o döneme kadar ezilen, yönetilen sınıfların içinde siyasal eyleme giderek daha etkin biçimde katıldıkları, katılacakları yeni siyasal kurumlar —komün, sovyet gibi— aracılığıyla **topluma verilmesinden** dolayı, yani klasik devlet'in temel işlevlerini terketmeye dönük yapısından dolayı «devlet olmayan devlet»dir. O, belli bir anda kendinde hâlâ bulunan işlevleri süreç içinde topluma «devrederek» ortadan kalkacaktır. Toplumu yönetmek için kurulmuş özel bir aygıtın tamamen ortadan kalktığı bu aşama Komünizmdir. Daha ilk aşamada belli bir aygıtı olacaktır. Cezaevleri, mahkemeler, ordu ve polisi ile bir devlet aygıtı varolacaktır. Ama önceden olduğu gibi bu durumlar ve onlara ilişkin işlevler yalnızca devletin tekelinde olmayacak, silahlanmış halk, halk mahkemeleri ve benzeri kurumlara sahip olan Sovyet tipi örgütlerin oluşturduğu temel siyasal doku ile birlikte bu işlevleri «paylaşmış» olacaklardır. Ayrıca bu «paylaşma» oranı sabit değildir. Sovyetler ve onun içinde giderek siyasal etkinliklere daha kapsamlı biçimde katılacak olan kitlelerin yetkinleşmesiyle orantılı ola-

* Burada belirtmek gerekir ki uzun süre ve hâlâ proletarya diktatörlüğü kavram ve tezini savunanlarla «demokratik sosyalizm» anlayışlarını savunanlar arasındaki fark böyle anlaşılagelmiştir. Ekim Devriminin ve Avrupa'da o sırada yaşanmakta olan savaş sonu ve ertesi bunalımlarının etkisi ve koşulları içinde II. ve III. Enternasyonal yanlıları arasındaki farklılık, —Kautsky'nin söylediği gibi değilse bile— şiddete dayalı devrimden yana olup olmamak konusu üzerinde olmuş, ilk saflaşma bu sorundan başlamıştır.

Lenin, *Devlet ve Devrim*'deki yaklaşımını, Kautsky ile polemiğinde de sürdürmeye çalışıp *Sol Komünizm*'de de bir dizi uyarı yaparak asıl ayırım noktasının bu denli dar tutulmasını, ayrımın sırf bundan ibaret biçimde konulmasından uzak bir tutumu izlemeye devam ederse de zamanla bu yaklaşım unutulup gidecek ve özellikle «Stalin dönemi»nde II. ve III. Enternasyonal arasındaki ayırım tam da Kautsky'nin formülasyonuna uyarlı olacaktır. Lenin'in «sosyalist toplumun siyasal düzeninin» her iki tarafın nitelikçe farklı düşündüğü noktasını vurgulayan sunuş biçimi artık sözkonusu olmayacaktır.

rak bu paylaşma oranı süreç içinde **devlet aleyhine** değişecektir.

Lenin'de «proletarya diktatörlüğü» bu yaklaşım içinde savunulur. **Devlet ve Devrim**'de olduğu gibi bu polemiğinde de Lenin, Marx'ın Komün'e ilişkin çözümlemelerinden, Komün ve Sovyetin özgül siyasal önemlerinden hareket eder. Kitlelere burjuva demokrasisi içinde yasal ve fiili olarak tanınan siyasal haklardan çok daha fazlasını ve asıl olarak onlara siyasal eylemin tüm biçimlerine ve karar oluşturmadan, uygulamaya kadar her safhasına doğrudan katılma imkânı veren veya buna uygun olan Sovyet kurumlarının varlığına dayalıdır Lenin'in «proletarya diktatörlüğü» tezi. Ve bu yüzden o, Kautsky'e karşı rahatlıkla «proletarya diktatörlüğü»nün parlamenter demokrasinin en saf biçiminden daha yetkin bir demokrasi olduğunu öne sürebilmektedir.

Zor yöntemleri. Lenin, eski devletin ve egemen sınıf iktidarının yıkılışında bunun kaçınılmaz olduğunu, elindeki devlet gücünü kullanan egemen sınıfa karşı aynı derecede zor kullanmaktan başka yol olmadığını, devrimden sonraki aynı tür direnmeler için de bunun geçerli olduğunu söyler.

Kautsky bunlara fazlasıyla karşı çıkıyor gözükmez. Onun asıl itirazı ve Lenin'in «proletarya diktatörlüğü» kurumlarının demokratik niteliğine ilişkin sözlerine karşı yönelttiği itiraz, eski egemen sınıf kalıntılarının direnme göstersin, göstermesin toplumun kalanının sahip olduğu siyasal haklardan yoksun tutulmaları, en azından bu konuda uygulanan kısıtlamalardır. Lenin buna karşı ilkesel bir savunma getirmemekte, ama yaşanılan koşullarda böyle bir önlemenin zorunluluğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu konuya ilişkin söylediklerine bakıldığında* görülecektir ki temel kaygı yine kitlelerin siyasal eylem imkânlarının yükseltilmesidir. Eski egemen sınıflara mensup kişilerin her çeşit bilgi ve deney zenginlikleri vardır. Eğer belirli bir kısıtlama olmazsa varlığını sürdüren siyasal-yönetsel kurumlarda henüz bu işlerde eksiklikleri bulunan ve ancak süreç içinde bu eksikliklerini giderecek işçi ve emekçi sınıf bireylerine karşı avantajlı olacaklar, onların siyasal olgunlaşmalarına engel olabileceklerdir.

Lenin'in «proletarya diktatörlüğü»nü **bu içerikte** savunduğu tarihî dönemin koşulları içinde, onun büyük önem verdiği Sovyet gibi kurumlar, zamanla kendilerinden beklenen yetkinleşmeyi —çeşitli nedenlerle— gerçekleştiremediler. Sovyetlerin canlı demokrasisi ve buna paralel olarak etkinlikleri azaldı ve bir dönem sahip olabildikleri işlevleri, kurulmakta olan devlet aygıtına devretmeye başladılar. Bu «devretme» belli bir devlet zorlaması ile birlikte oldu.

Yaklaşık 1920'lerin ortalarından itibaren giderek tüm toplumsal faaliyetlere el atan ve onları kendi bünyesindeki temel karar alma mekanizmasına bağlayacak kadar genişlemeye başlayan «devlet»in bu «yükseliş»i ile birlikte, «proletarya diktatörlüğü»nü, tam Kautsky'ye hak verdirten biçimde savunan üçüncü bir eğilim biçimlenmeye başladı.

Her toplum biçiminin iki ayrı biçimde yönetileceğini kabul eden burjuva siyasal anlayışı ufku içinde sosyalist toplumun siyasal düzeni sorununu ele alan ve kendilerini bu iki «yöntem»den birincisini temsil eden sosyalist eğilim olarak sunan «demokratik sosyalistlerin» tarihî karşıtı olan eğilim, Stalin tarafından formüle edildi ve SSCB'de uygulamaya yön veren bu eğilim oldu.

Stalinizmin «proletarya diktatörlüğü» teorisi ve buna dayalı sosyalist toplum anlayışı ile «demokratik sosyalizm» anlayışı tarihî karşıtlar olarak 1920 ortalarından 1960 yılı ortalarına kadar iki düşman kutup olarak karşı karşıya geldiler. Stalinist «proletarya diktatörlüğü»nün olabildiğine geniş, güçlü ve merkezî devlet yapısı bu yapının tepesinde yoğunlaşan erk birikimi; «demokratik sosyalistlerin» kendi anlayışları doğrultusunda tarif ettikleri «proletarya diktatörlüğü»ne tıpatıp uygundur. Lenin'in **'Devlet ve Devrim'** de ve Kautsky ile polemiğinde «proletarya diktatörlüğü»nü savunurken gösterdiği kanıtlar, bu «diktatörlük» için öngördüğü özellikler burada sözkonusu değildir.

Devlet aygıtının bu denli genişlemesi ve güçlenmesi olgusunun Marksist sosyalist toplum ve devlet teorisiyle çeliştiği konusuna Stalin'in verdiği cevap ilgiye değerdir.

* *Proletarya Diktatörlüğü ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 3. baskı, s. 99, 104, 145, 156.

Stalin, Marksizmin sosyalist devrimden sonra devletin çözülmeye başlayacağı —«devlet olmayan devlet»den, devletin ortadan kalkmasına kadar— yolundaki teorisinin, sosyalizmin bütün ülkelerde zaferini önkoşul saydığını söyler. Ona göre bu teori, bu yüzden «tek ülkedeki sosyalizm» için geçerli değildir. Sosyalizmin tek ülkede oluşu devletin çözülmesini değil, tam tersine «kapitalist kuşatma tarafından ezilmek istenmiyorsa» devletini, devlet örgütlerini, istihbarat kurumlarını, orduyu zayıflatmak değil, ama her önleme başvurarak güçlendirmek zorundadır! (J. Stalin, **Son Yazılar,** s. 51, Sol Yayınlar).

Stalin'in kendi yorumu, kendi siyasal önyargılarını yansıtan bir yorumdur bu. Marx ve Engels «devletin çözülmesi»nden sözederlerken Stalin'in öne sürdüğü bu önkoşulu varsaymazlar. Bu, «devletin çözülmesi» ne ilişkin teorinin açımlandığı metinlerde gayet açık görülür. Marx, Engels ve **Devlet ve Devrim**'de Lenin, sosyalist toplumun siyasal düzeninin niteliğine ilişkin, onun ayırdedici özelliğine ilişkin bir noktayı vurgulamaktadırlar. Aksi halde «tek ülke»den geçtik tek şehir olan Paris'deki Komünü «devlet olmayan devlet» olduğu için alkışlayacakları yerde, alabildiğine devlet olmadığı için kınamaları gerekirdi. Marksizm bu «devlet olmayan devlet»i sosyalist devrimin temel bir özelliği sayarken, buna niteliksel bir önem verirken sınıflı toplumun devlet-toplum ilişkisinin ve daha genel düzeyde yöneten-yönetilen ilişkisinin köklü bir değişimi anlamına geldiği için yapar bunu. O döneme kadarki devrimlerde insanlar ve sınıflar arası ilişkilerdeki karşılıklı konumlar —iktisadî ilişkide sömüren-sömürülen, siyasal ilişkide yöneten - yönetilen, kültürel ilişkide «kültür yapıcıları» ve alıcıları v.b. konumlar— temelde değişmemiş, hattâ daha da belirginleşmiş, değişiklik, yalnızca bu konumlara sahip olan zümre ve sınıfın değişmesinde ve böylece sonuçta —diyelim— yöneten-yönetilen ilişkisinin «biçiminde» yansımıştır. Şüphesiz bir burjuva devrim ertesinde «yönetilen» konumundaki sınıflar ve tekil düzeyde insanların siyasal hak ve imkânları feodal döneme göre hayli artmıştır. Ama yönetenlerle aralarındaki işlevsel farklılık daha da keskinleşmiş, genişleyen ve yeni etki alanlarına sahip olan devlet aygıtının güçlenmesi ve diğer nedenlerle «yönetici»lerin hak ve imkânları çok daha fazla artmıştır.

Sosyalist devrimin bir siyasal devrim olarak özelliği, siyasî ilişkinin başlıca iki konumunun —yönetici ve yönetilen— işlevsel içeriklerinde köklü bir değişiklik yapmasıdır. «Yönetilen»lerin «yönetici»lere ait sayılan işlevlere sahip olmalarının öngörülmüş olmasıdır. Böylece yönetilen-yönetici ilişkisi işlevsel olarak zenginleşen «yönetilen»lerle, işlev alanları daralan «yönetici»ler ilişkisi haline gelmiş olur. Devletin «devlet olmayan devlet»e dönüşmesi bu olayın sonucudur.

Lenin, Kautsky'ye karşı savunduğu içerikdeki «proletarya diktatörlüğü»nün siyasal ilişkiler sisteminin yukarıda belirttiğimiz niteliğe olduğunu kanıtlamaya çalışarak; «proletarya diktatörlüğü»nün parlamenter demokrasinin en «saf» biçimine göre bile köklü bir aşama sayılması gerektiğini ileri sürebiliyordu.

Stalin'in anlattıkları ise onun böyle bir yaklaşımdan ne denli uzak olduğunu gösteriyor.

Stalin, sosyalist toplumdaki devletin niteliğe değişik olmasına «koşulların» engel olduğunu söylüyor. Ancak bilindiği gibi, aynı koşulların varlığında Stalin'in altyapıya ait saydığı mülkiyet ilişkileri pekâlâ köklü biçimde değiştirilebilmiştir. Devlet gibi siyasal ilişkilere ait bir kurum, bir «üstyapı» kurumu ise aynı koşullar nedeniyle değiştirilemiyor, tersine o zamana kadar sosyalistlerin ilke olarak karşı çıktıkları bir olay «devletin aygıt olarak güçlendirilmesi» olayı teşvik ediliyor. «Devlet çözülmüyor» tersine aygıt olarak genişletilerek, üstelik pekiştiriliyor. «Koşullar» yalnızca devlette olumlu niteliğin —çözülme— belirmesine engel olmuyorlar, onun karşıt nitelik kazanmasını da empoze ediyorlar.

Stalin «koşullara teslim olmanın» bu yadsınmaz örneği karşısında Marksist devlet teorisini hatırlatanları «papaz çömezleri ve talmutçular» (haham yardakçıları) olarak niteliyor. «Çömez»leri ve «yardakçı»ları en hafif deyimle azarlanan bu «papaz» ve «haham»ın kim olduğunu sormak herhalde gereksiz.

«Kapitalizmin kuşatması olgusu karşısında» diyor Stalin, «devleti... her önleme başvurarak güçlendirmek zorundayız».

Kapitalizmin kuşatması gerçek bir olgudur

ve şüphesiz Sovyet devrimi için hayatî bir tehlikedir. Ama bu tehlike karşısında tek yol «devleti her önleme başvurarak güçlendirmek» midir? «Devletin çözülmesi» formülasyonunu yapan Marx ve Engels'in yukarda ana hatlarıyla açıklanmasına çalışılan yaklaşımı içinde bu «olgu» gözetilmemiş, bu gibi olgulara karşı «önlemler»in nasıl bir bakış içinde alınacağı belirtilmemiş midir?

Stalin'e bakılırsa gözetilmemiş ve belirtilmemiştir. Oysa tamamen tersinedir durum. Stalin, Marksizm-dışı bir siyasal anlayışın sahibi olarak «devletin çözülmesi»nde bir «güçsüzlük, kendini koruyamama özelliği görüyor.» Ona göre «devletin çözüldüğü» sosyalist toplum kendini tehlikelere karşı koruyamaz.

Yukarıda Marksizmin «devlet olmayan devlet», «çözülen devlet» —tanımını açımlarken bunun öteden beri devlete ait sayılan birtakım işlevlerin topluma «devri», toplum tarafından «geri alınması» anlamına geldiğini özellikle belirtmiştik. Marx, Engels ve **Devlet ve Devrim**'deki ayrıntılı çözümlemesiyle Lenin, sınıflı toplum devletinin bir kurumu olan profesyonel ordunun dağıtılıp «halkın silahlandırılması» na geçileceğini belirtirler. Böylece devlete ait sayılagelmiş bu işlev ondan alınarak topluma verilmiş olur. Toplum —halk— bu işlevi üstlenir. «Halk silahlanır». Sosyalist toplum «tehlikelere karşı» niteliğine uyan bu «önlem»le kendini koruyacaktır. Saldırı halinde özel görevi olan bir grup insan, işlevi savaşmak olan bir kurum değil, bu koşulda ordu haline gelerek toplum —halk— koruyacaktır kendini.

(Devam edecek)

DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin (DDR) kuruluşu Doğu Avrupa'nın öbür sosyalist devletlerinden farklı olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Almanya 4 ülkenin, Amerika, Sovyetler Birliği, Britanya ve Fransa'nın askerleri tarafından işgal edilmişti. Böylece, dört ayrı nüfuz bölgesine bölünmüş oldu Almanya. Başkent Berlin'de ayrıca dört ülkenin nüfuz bölgeleri ve askerleri bulunuyordu. Ancak, Berlin şehrinin kendisi Sovyet nüfuz bölgesinin içindeydi, bir ada gibiydi.

Savaş sonrası yıllarda emperyalist müttefiklerle Sovyetler Birliği'nin arası açılmaya, soğuk savaş dönemine girilmeye başlandığında, Almanya'nın durumu, uluslararası gerginliği artıran etmenlerden biri oldu. Batı Almanya'da Adenauer hükümetin başındaydı. Doğu'da da yarı resmi bir hükümet vardı. Bu sırada, 1953'de, Doğu Almanya'nın birtakım kentlerinde işçilerin önemli bir rol oynadığı ayaklanmalar patlak verdi. Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde ortaya çıkmış direnişler arasında, bunun pek fazla sözü edilmez; Macaristan ve Çekoslovakya ön planda gelir. Elli üç ayaklanması da emperyalist ajanların tahriki olarak açıklanmıştı, ama konu bu kadar kesin değildir. Savaş öncesinde komünist işçi hareketinin en güçlü olduğu yerlerin bu ayaklanmada başı çekmeleri düşünülmeye değer. Ayaklanma karşısında Ulbricht Sovyet birliklerini yardıma çağırdı. Bu sırada Sovyetler Birliği'nde Stalin ölmüştü ve Malenkov onun yerini almış gibi görünüyordu; ama değişik görüşleri temsil eden ekipler arasında bir önderlik mücadelesi de başlamıştı. Bu mücadele sonunda Sovyetler Birliği görece «liberal»leşecekti; Doğu Almanya'da ise ayaklanma bunun tersine bir gelişme yarattı ve görece liberal olan ögeler yönetimden tasfiye edildi. Ayaklanmanın, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin resmen kurulmasıyla da dolaylı bir ilişkisi oldu. O zamana kadarki geçici statüler kaldırıldı ve yeni devlet biçimi saptandı. Bu durum, Batı'nın tepkisini çekti; «hür dünya», Doğu Almanya'nın varlığını uzun süre tanımak istemedi. Bu gerginlik içinde, elli dokuz, altmış sıralarında Berlin'deki ünlü duvar da örüldü.

Almanya'nın fiili bölünmüşlüğü, zamanla, Batı içinde hareket yeteneğini kısıtlayan bir durum olmaya başladı. Willy Brandt'ın sosyal-demokrat iktidarı büyük ölçüde bu sorunun çözüm bulması amacına yöneliktir. Brandt, uzun vadede Almanya'nın yeniden birleşmesi umudunu ve gereğini belirtmekle birlikte, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin fiili varlığını ve iki Almanya gerçeğini tanıdı. Buna bağlı olarak, Federal Almanya, Polonya ve başka sosyalist Doğu Avrupa ülkeleriyle toprak iddiası sorunlarını da bir ölçüde çözdü. «Hür dünya» ülkeleri Demokratik Alman Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurmaya başladılar.

Ulbricht, ölünceye kadar iktidardan uzaklaşmadı. Doğu Avrupa ülkelerinin önderleri arasında, Sovyetler Birliği'ne bağlılığı ve ara sıra ortaya çıkan büyük sorunlarda (Macaristan veya Çekoslovakya gibi) sert tedbirlerden yana oluşuyla tanınırdı. Bu dönemde Doğu

Almanya da, Batı gibi, savaşın yıkımından kendini kurtardı ve endüstrisini yeniden kurdu. Ancak, empoze edilen Sovyet modeli içinde, Batı'nın standartlarına erişemedi. Ülkenin bölünmüşlüğünün de bunda payı vardı, çünkü endüstrinin yürümesi için gerekli bazı hayati kaynaklar Batı'da kalmıştı.

Bu gibi dezavantajlarına rağmen, Demokratik Alman Cumhuriyeti, savaş öncesinde de gelişmiş bir endüstri ülkesi olmasının verdiği potansiyeli kullanarak (Çekoslavakya gibi), Doğu blokunun görece ileri ekonomik yapılarından birini kurdu.

Ulbricht'in ölümünden sonra onun yerini alan Honecker, bütün Doğu Avrupa ülkelerinde görülen seyre uyarak, bir liberalleşme eğiliminin temsilcisi oldu Böylece devlet baskısı azaldı, kapitalist ülkelerle her düzeyde iyi ilişkiler kurulmaya başlandı, tüketim sorunları gündeme geldi v.b. Gene öbür ülkelerde olduğu gibi, sosyalist demokrasi talebini karşılamak için tüketim vaadleri yapıldı. Ama bu görece liberalleşme, gene benzeri ülkelerde olduğu gibi, birtakım muhalefet akımlarının daha serbestçe ortaya çıkmasına yol açtı. Bu tür muhalefet, hemen hemen bütünüyle, «sağ» bir muhalefet karakterini taşıyor. Önceki uygulamanın «sosyalist» olduğu inancı ve varsayımıyla, «daha az sosyalizm ve daha çok özgürlük» isteniyor. Düpedüz burjuva taleplerin yanısıra, hâlâ bir çeşit komünizm içinde çözüm aramak isteyenler, kendilerine en yakın yol olarak «Avrupa - komünizmi»ni görüyor, buluyorlar. Bugünün Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, bütün bu akımlar var. İlerideki sayfalarda bunlara ilişkin haberleri okuyacaksınız. Şu ana kadar görülen tek ciddî sol muhalefetin temsilcisi de Rudolf Bahro. Başka birçok muhalif için, sınırdışı etme taktiğini uygun gören DDR yönetimi, herhalde Bahro'yu çok daha tehlikeli gördüğü için ona böyle bir şey uygulamadı; tutuklayarak mahkeme etti ve 8 yıl hapis cezasına mahkûm etti.

■

1971'de DDR iktidar partişi SED'nin Başkanlığına Walter Ulbricht'in yerine Erich Hoenecker geçti. Ve bu değişikliğin yapıldığı 8. Konre'den sonra ekonomi politikasında hayli belirgin bir değişme görüldü. 1970'lerden sonra bütün reel - sosyalist ülkelerde gözlenen ekonomik «liberalleşme» sözkonusuydu.

Böyle bir politika, devlet denetiminde çalışmak durumunda bulunan halk çoğunluğunun muhtemel hoşnutsuzluğunu, bu çoğunluğun ilgi ve dikkatini tüketime yönelterek önlemeyi hedef alıyordu. Aynı zamanda, toplumsal konumu daha yukarda olan ve daha «nitelikli» işlerde çalışanlar için boş zaman ve kültürel faaliyet imkânlarının artırılması demekti bu.

«Liberalleşme» politikası, genel olarak Doğu ile Batı arasındaki «yumuşama» ile de uyumlu bir politikaydı. Batı'yla ekonomik ilişkilerin düzeltilmesi ve geliştirilmesi, kitlesel tüketim düzeyindeki artışla paralel gidiyordu.

Kitlesel tüketim çalışanlar kitlesi çoğunluğunda «refah» düşünce ve duyguları uyandırmak için en elverişli araçtı şüphesiz. Aynı zamanda kitlelerin siyasal faaliyete katılma yönünde bir ihtiyaç duymaları, ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesini başlıca amaç olarak

sunup bu ihtiyacı tatmin ederek engelleniyordu. Toplumsal refaha ulaşma çabası, bu niteliğiyle başlıca amaç haline getirilince, ekonominin çeşitli düzeylerinde —özellikle de basit ve kalifiye işçilikte— çalışanlar için gün boyu bütün sosyalist ekonominin uğruna bütün toplumu seferber ettiği o kutsal amaç, yani verimlilik, daha büyük oranda gerçekleştirilebiliyordu.

SED'nin bu ekonomik politikası 8. Kongre'den sonra belirginlik kazanmasına rağmen aslında bu politikanın temellerinin daha önce atılmış olduğu genel olarak kabul edilen bir iddiadır. Böylece bu politikaya geçiş açısından Ulbricht'in yerini Hoenecker'in almasının pek özel bir öneminin bulunmadığını söyleyebiliriz.

Fakat «liberalleşme» politikasının yükünü çekmek Hoenecker'e kalmıştır. Hoenecker ve ekibi özellikle son yıllarda çok sayıda muhalif ve eleştiricivle uğraştılar. Merkez Komite üyeleri Herrnstadt ve Zaisser'in 1953'de, Oelszner. Wollweber ve Schirdewan'ın ise 1958' deki çıkışlarından bu yana SED içinde sözü edilir bir muhalefet görülmemişti Ama 1970'lerin ikinci yarısı, SED yöneticilerinin birbiri ardına birçok baskı önlemi almasını gerektirecek kadar hareketli geçiyor.

Bu muhalif çıkışların kaynaklarından en önemlisi, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin bağımsız devlet olarak tanınması ve ekonomisini yıkılmayacak hale getirmiş olması nedeniyle ortaya çıkıyor. Batı Avrupa komünistlerinin yıllar boyu DDR'i emperyalist basın ve diplomasi kampanyalarına karşı savunma durumunda bulunmaları, DDR reel - sosyalizmine «içten» her türlü eleştirivi önleven bir ortam yaratıvordu aynı zamanda Fakat DDR'in yıkılması dive bir tehlikenin sözkonusu olmadığı dönemlere girilince, DDR reiiminin sosvalizm açısından eleştirileri başladı. Şüphesiz ilk zamanlarda burjuva eleştirilerinden ayırt edilememe tehlikesi nedeniyle gene eleştiri sınırlı kaldı Ancak Avrupa Komünizmi'nin resmî sosyalist anlayışta ve SSCB çevresindeki blokta yarattığı sarsıntı, bunun üstüne bir de Romanya, Polonya gibi devletlerin özerkleşme çabaları, DDR yönetimine karşı geniş bir eleştiri dalgasının yükselmesini getirdi.

«Eleştiri» konusuna girildiğinde, DDR'in öteki reel - sosyalist ülkelerden farklı bir özelliğini vurgulamak gerek. DDR'de rejimi sağdan eleştiren ve İnsan Hakları türünden sloganlarla ortaya çıkan aydınları yanısıra, hiç de azımsanmayacak sayı ve etkiye sahip birçok sol eleştirici de var. Bunların arasında Batı Almanya'da yaşıyorken Doğu'yu «seçen» ve DDR'e geçen şarkıcı Wolf Biermann ve bu sayımızda yazısı yayımlanan Rudolf Bahro'yu ilk sırada saymak gerek.

Biermann DDR yönetimini baskıcı niteliğinden ötürü eleştiriyor. 1976 Kasım'ında Köln'de (Batı Almanya) bir konsere çağırılıyor ve gidip sahneye çıkıyor. Söylediği şarkılarda DDR'e yönelik eleştirileri ve içerenleri de var. Bunun üzerine DDR yöneticileri Biermann'ı vatandaşlıktan çıkarttıklarını ve DDR'e dönmemesi gerektiğini bildiriyorlar. Resmî organ **Neues Deutschland** 17 Kasım'da şöyle yazıyor: «Sosyalist devletimiz bu işe çok fazla sabretti, gereğinden fazla... Vatandaşlıktan çıkartma, DDR'e karşı düşmanca bir tavır takınarak ortaya çıkmak karşısında verilmiş en uygun cevaptır.» DDR yetkilileri, Biermann'ı suçlarken hayli ilginç temalar kullanıyorlar. Örneğin, Biermann, diyorlar, devletimizi kapitalist ses tesisatlarını kullanarak suçladı.

Biermann olay üstüne bir açıklama yaparak, «Alman devletleri arasında daha iyi olan yine de Doğu Almanya'dır» dedi. DDR'de yaşamak istediğini de ekledi.

«Biermann olayı» DDR'de büyük gürültüler koparttı. Oldukça ünlü 12 Doğu Alman yazar ve heykeltraş Gremer, vatandaşlıktan çıkartma olayını protesto eden bir bildiri kaleme aldılar. DDR yönetiminin sürekli eleştiricisi Havemann da bildirinin altına imza koydu. Havemann ayrıca Hoenecker'e bir de mektup yolladı ve kararın değiştirilmesini istedi.

Bundan sonra DDR resmi organlarında Biermann'a ve onunla dayanışma içine girenlere karşı yoğun bir karalama kampanyası başladı, protesto edenlere yönelik baskı önlemleri alındı. Robert Havemann evinde göz hapsine alındı. Yazar Jürgen Fuchs ile Biermann'ın şarkılarını da söyleyen besteci Gerulf Pannach ve Christian Kuhnert tutuklandılar. Jürgen Fuchs kendilerine karşı alınan tavrı DDR yetkililerinin ağzından şöyle anlatıyordu: «Gerçeği söyleyeceğiniz, açık bir sınıfsal tavır alacağınız bir gün gelir, bir gün gelir ki, bizim düşüncemizi paylaşırsınız. Eğer olmazsa, bunun sonuçlarına katlanırsınız, her şey sizin başınızın altından çıktı.» Yönetimin baskıları protesto dalgasını durduramadı. Jena'da yukarda sözü geçen bildiriyi imzalayanların arasında bulunan yazar Jurek Becker'in çevresine çeşitli öğrenciler toplandı ve bunlar fabrika kapılarına gidip bazı işçilerden de imza aldılar. Zeiss fabrikalarının kapısında işçilerden imza toplayan Rathenow, Grund, Auerbach, Markowski ve Klingenberg adlı öğrenciler tutuklandı.

Bu arada şarkıcı Nina Hagen, Hoenecker'e bir mektup yollayarak Biermann'ın DDR'e kabul edilmesi gerektiğini öne sürdü. Hagen, «Biermann'la aynı ülkede yaşamak istiyorum,» diye yazmıştı. Bunun üzerine SED'den gelen cevapta, Hagen'e isteğinin kabul edildiği, kendisinin de Batı Almanya'ya gönderileceği bildirildi.

Protestoyu imzalayanlara yönelik baskılar, DDR Yazarlar Birliği Berlin Seksiyonu'nun yönetiminin değiştirilmesi, yazar Becker ile Wolf'un SED'den atılması, Kirsch'in üyeliğinin askıya alınması, Hemlin'in «sert», Braun'un «basit» ihtar cezalarına çarptırılmalarıyla sürdü. Daha sonra Plenzdorf ve Stade de partiden atıldılar. 1977 Ocak ayında ise Jakobs atıldı, Kunert açığa alındı, Christa Wolf da «sert» ihtar aldı.

Protestocu aydınlara farklı farklı cezalar verilmesine, bunlardan bazılarının baskı önlemleri karşısında gerilemeleri, eleştirilerinin bir kısmını geri almaları ya da «Batı ajansları bizim verdiğimiz haberleri kullanarak devletimizi kötülüyor, bu nedenle istemediğimiz amaçlara hizmet etmiş oluyoruz» diyerek açık protestolarda bulunulmasına karşı çıkmaları yol açmıştı.

1977 Mart ayı ortalarında Hoenecker sahneye çıktı ve sanatçıların gereğinden fazla başıboş bırakıldığını ima ederek, «Parti örgütlerimiz,» dedi, «sanatçılara doğru ideolojik ve siyasal bilgileri kazanmaları, zamanımızın devrimci dönüşümlerindeki özgül yanları bütün derinliği ve karmaşıklığı içinde kavramaları için yardım etmelidirler. Ülkemizin sanatçılarıyla, kendilerini halkımızın mutluluğu için çalışmaya özel bir biçimde adayan yurttaşlarımız arasında, çalışma alanının yenilikçileriyle, aktivistleriyle, önde gelen bilim adamlarıyla, mühendisler, teknisyenler, en iyi pedagoglarla, kısaca top-

lumsal hayatın bütün alanlarında çalışmanın kahramanı olanlarla ve tabii sorumlu parti, devlet ve ekonomi görevlileriyle daha çok ilişki kurmak da buna dahildir. Bu, işçi sınıfının ve halkın sosyalizmin ve komünizmin inşasında gerçekleştirdikleri ve amaçladıklarının büyüklüğünü ve güzelliğini ifade edecek sanat eserlerinin oluşmasına katkıda bulunacaktır. Hayatın birtakım kenar - görüntüleriyle oyalanıp durmak, bir sanatçı için her zaman kudretini boşa harcamak tehlikesini getirir.»

Ancak 1977 yazının sonlarına doğru Hoenecker ve ekibinin karşısına dikilen muhalif, «başıboş» sanatçılardan değildi. Yıllarca SED içinde çeşitli görevler almış, üniversite dergisi yönetmekten bilim sendikası başkan yardımcılığına, edebiyat alanından ekonomi yöneticiliğine kadar birçok resmi görevde bulunmuş Rudolf Bahro, bu tarihte **Alternatif** adlı kitabını yayımladı. Kitabı bir Batı Alman yayınevi basmıştı. Bunun üzerine Bahro tutuklandı ve geçtiğimiz ay yapılan duruşmasında 8 yıl hapse mahkum edildi. (Bahro için daha geniş bilgi, Bahro'nun yazısının başına koyduğumuz tanıtma yazısında vardır.)

Bahro'nun tutuklandığı sırada DDR yöneticileri daha önce hapse atmış oldukları bazı aydın ve öğrencileri Batı Almanya'ya gönderdi. Sınırdışı edilenler arasında Jürgen Fuchs, Christian Kunert, Gerulf Pannach'la birlikte Zeiss fabrikası önünde işçilerden imza toplayan öğrencilerden bazıları da bulunuyordu. Pannach, Kunert ve Fuchs şu açıklamayı yaptılar: «Devlet Güvenlik Örgütü DDR'de yaşamak isteme ve ilerici, insanca bir toplum kurma yolunda katkıda bulunacak sanatçılar olma isteğimize karşı en basit yöntemleri kullandı.»

Kısacası, DDR yöneticilerinin muhaliflere yönelik baskıları sürdükçe yeni yeni eleştiriciler ortaya çıktık ve onlara karşı yeni baskılara başvurulduğu v.b. Bütün bu baskı önlemlerinin gürültüsüzce yürürlüğe konmasında dikkati çeken iki nokta var. Bunlardan ilki, aydınlarla devlet arasında süregiden anlaşmazlık DDR kamuoyunda hiçbir yankı uyandırmıyor. Geniş halk çoğunluğu bütün bu olup bitenleri sessizce izliyor. Yani bir kamuoyunun bulunup bulunmadığı bile bir soru. İkincisi ise, devlet, DDR siyasal ve toplumsal düzenini eleştirenlere karşı, eleştirilerin niteliğini hiç dikkate almaksızın, aynı tarzda tepki gösteriyor. Hattâ tümüyle bireysel çıkarlarının peşinde koşan birtakım aydınlara Batı Almanya kapısını açıp onları sessizce istedikleri «dünya»ya gönderiyor. Öte yanda ise komünist bir muhalefete örgütlenme hakkı tanınmasını talep eden Bahro 8 yıl hapis cezasına çarptırılıyor.

Muhalefet ve baskı konuları geçtiğinde mutlaka değinilmesi gereken bir olay daha var. 1978 Ocak ayında SED'nin çeşitli düzeylerdeki üyelerinden oluştuğu ileri sürülen bir «Demokratik Komünistler Birliği» çıkıverdi ortaya. Bu sayıda yer alan bir yazıda bu «Demokratik Komünistler»in amaçları, neyi eleştirdikleri, ne istedikleri ayrıca açılacak. Burada sadece bu kimselerin tümüyle burjuva demokrasisine özgü değişiklikler istediklerini ve muhalefetlerinin özünü «çok partililik», «bağımsız parlamento», «en yüksek yargı gücünün bağımsızlığı», «toplanma, basın, örgütlenme ve inanç özgürlüğü» gibi asgari burjuva - demokratik taleplerin oluşturduğunu belirtmekle yetinelim.

Sözkonusu «Demokratik Komünistler», Batı Alman devlet ve basın organlarının hayli desteğini gördüler. Bildirilerinin yaygınlaştırılması için Batı Almanya özel çaba harcadı.

Batı Almanya, genelde DDR'deki tüm gelişmeler üzerinde büyük bir etkiye sahip. DDR'deki rejimi sağdan eleştirenlerin tümüne hatırı sayılır ölçüde destek sağlamasının yanısıra, DDR devletinin baskıcılığını teşhir ederek kendisinin ne kadar özgürlükçü olduğunu (!) gösterebilmek için Biermann'ın konserini TV'de yayımlatmak, Bahro'nun cezaya çarptırılmasını protesto amacıyla düzenlenen bir toplantı nedeniyle Almanya'ya gelmek isteyen Ernest Mandel'e giriş izni vermek —Mandel Batı Almanya'ya sokulmuyor— gibi girişimlerde bulunuyor Batı'nın sosyal - demokrat yöneticileri.

Batı Alman propagandasının da etkisiyle DDR'de çok çeşitli siyasal çizgilere sahip muhalifler bir türlü tükenmiyor. Batı'nın iddialarına göre DDR'de şu anda 7.000 siyasal tutuklu bulunuyor. Bu sayının abartmalı olması büyük ihtimal, ancak bu konuda hiçbir gösterge de yok değil. DDR yöneticileri, hapiste bulunan vatandaşları adam başına 50.000 ile birkaç yüz bin Mark arasında değişen miktarlar karşılığı Batı'ya gönderiyor. Bu «özgürlük satma» olayına ilişkin açıklamalar gerçi Batı yetkililerinden geldi. Ama bugüne kadar ciddi biçimde yalanlanmış değiller. Örneğin 1963 ile 1966 arasında Batı Almanya'nın iki Almanya'yla ilişkili sorunlarla uğraşan Bakanlığını yürüten Erich Mende bu dönemde 4.000 tutuklunun para karşılığı «serbest» bırakıldığını söylüyor. Son 13 yılda DDR'in tutuklu «satışından» elde ettiği gelirin 600 milyon Mark'ı bulduğu da öne sürülen iddialar arasında.

Tutuklu sayısı veya «satış» konusunu hesaba katmasak bile, DDR devletinin son zamanlarda gitgide artan baskı önlemleri almak zorunda kaldığı gerçek. Reel - sosyalist blokun mahut «barış içinde yarışma» anlayışı SED yöneticilerine pahalıya mal oluyor. Çünkü yanıbaşında aynı ulusun öteki bölümü tüketim toplumunun sınırsız çeşitlilikte malları arasında yüzerken, merkezi ekonomiye sahip DDR'in geniş halk kıtlelerine bir yandan tuketim artışı empoze etmesi, öbür yandan da bunu Batı ölçülerinde epey yetersiz biçimde gerçekleştirebilmesi kolayca farkına varılan bir çelişki yaratıyor.

DDR ekonomisi Batı Alman ekonomisiyle «yarışabilmekten» hayli uzak. Kişi başına yatırım DDR'de 4160 Mark, Batı Almanya'da 4240 Mark. Oysa üretkenlikteki farklılık nedeniyle 1960 - 1976 arasında toplumsal ürünü 1000 Mark yükseltmek için Batı Almanya'nın 3200 Mark yatırması gerekiyorken DDR'in yatırması gereken tutar 6200 Mark'tı. Hoenecker 7 yıl önce başa geçtiğinde DDR işçi ve hizmetlileri Batılı meslekdaşlarının aldığı ücretin % 59'unu alıyorlardı. Bugün bu oran % 50'ye düşmüş durumda.

Ama bunlara rağmen DDR «yarışmaktan» bir türlü vazgeçmiyor. Kitlesel tüketimi, resmi deyişle «toplumsal refah»ı artırmak için birçok düzenleme yapılıyor.

Bunların son örneği, «lüks tüketim malları», yani Batı Alman malı ev eşyaları, yiyecek maddeleri v.b. satan ve Batı Alman Markı'yla alışveriş yapılan büyük mağazalar, «Inter - Shop» adı verilen bu mağazalardan haliyle Batı Alman Markı elde edebilenler mal alabiliyor.

Batı Alman mallarına rağbet bu kadarla da kalmıyor. DDR Bonn'dan 10.000 tane Volkswagen «Golf» ithal etti. Fakat talebin muaz-

zam miktarlara ulaşması nedeniyle şu anda bunların hiçbiri satılamadı. Garip görünüyor, ama değil. Çünkü daha fazla, daha fazla tüketim imkânları doğduğu anda bütün DDR yurttaşları bunlardan yararlanmak için mücadele ediyor. Sadece 10.000 Doğu Alman'ın Volkswagen «Golf»a sahip olabilmesi bu bakımdan huzursuzluk yaratabilecek. Yöneticileri böyle düşünmeye iten somut olaylar epey fazla. Bir örnek vermek gerekirse, Doğu Berlin'deki Narva fabrikasında çalışan kadın işçiler, Inter - Shop'lardan alışveriş yapabilmek için ücretlerinin bir bölümünün Batı Alman Markı'yla ödenmesi talebiyle greve gittiler.

Yani Hoenecker'in doludizgin tüketim politikası bugün toplumsal düzende sarsıntı yaratabilecek sonuçlarını vermeye başladı. Hoenecker, dünyanın ünlü anti - komünist dergilerinden **Der Spiegel**'in 16 Ocak 1978'de ellerini ovuştura ovuştura yazdığı gibi, «... her Batı Alman Markı'nın, her Batı Alman otosunun, yalnız bu mallar üzerinde değil, bunların üreticisi olan sistemin üstünlüğü üzerinde de halkı düşünmeye ittiğini ya görmemekte ya da bunu göze almaktadır... Her akşam Batı Alman reklam televizyonunu izleyen binlerce kişi kendi kendisine ertesi gün hangi marka otomobil, hangi marka çukulata, hangi tür deterjan v.b. alacağını sormaktadır...»

Bu nedenle SED son yıllarda partinin yüceliği v.b. üzerine yoğun bir ideolojik kampanyaya girişmiştir. Fakat sözü geçen huzursuzlukları önlemeye yetmemektedir bu.

Hoenecker ekibini zor duruma sokan da sadece bunlar değildir zaten. Ekonomik durum Hoenecker'in başa geçtiği 1971'den bu yana sürekli olarak bozulmuştur. Ulbricht'den görevi devralırken Hoenecker Batı'ya hiç borcu olmayan bir DDR bulmuştu karşısında. Şimdiyse Doğu Blokuna olan borçları hesaba katmazsak, DDR'in sadece Batı Almanya'ya 2,6 milyar olmak üzere Batı'ya toplam 16 milyar borcu vardır. Kişi başına yaklaşık 1000 Batı Alman Markı tutan borçlanma düzeyiyle DDR, en çok borcu bulunan sanayi ülkeleri arasında İngiltere'den sonra ikinci gelmektedir.

DDR'in bu durumu düzeltebilmesinin tek yolu, Batı'ya olan ihracatını artırabilmesidir. Kapitalist dünya pazarında rekabet mücadelesini hızlandırmak anlamına gelecek olan böyle bir yönelim, DDR'in ülke içinde tüketim düzeyini düşürmesini gerekli kılar. Oysa toplumsal düzeni ayakta tutan temel direklerin harcını ortadan kaldırmak demek olurdu böyle bir politika. Bu nedenle DDR ekonomisi reel - sosyalist blok içinde yüklendiği işlevi, yani kaliteli tüketim ve kullanım malları imalatçısı işlevini yerine getiremez duruma gelmesine rağmen, etkili önlemler alınamamaktadır.

Özellikle bu ekonomik durum, DDR yönetici ekibinin Sovyetler Birliği'nce de eleştirilmesine yol açmaktadır. Üstelik Sovyetler epey kesin görünen bir tutum içine girmişlerdir. Gerek DDR'deki sadık Sovyet yanlıları, gerekse Sovyetler'in şu ya da bu düzeyde bir «müdahale»sini önlemek amacıyla değişiklikler yapılmasından yana olan çevreler bu koşullar altında Hoenecker ekibini eleştirmektedirler.

Yani varolan DDR yönetimi, sadece düzenin değişmesi talebiyle harekete geçen eleştiricilere ve muhaliflere karşı tutumunu ayarlamak zorunluluğuyla değil, düzenin sağlam biçimde korunması amacıyla yola çıkan muhaliflerini yatıştırma zorunluluğuyla da karşı karşıyadır.

DDR'de başlatılmış olan ekonomik «liberalleşme»nin devamını, ancak yol açtığı «zararlı» toplumsal sonuçların da giderilmesini isteyen çevreler, Hoenecker'in böyle bir «rasyonalizasyon»u becerememeyeceğini savunmaktadırlar. Bu kimseler, Hoenecker'le birlikte Lamberz ve Naumann gibi politbüro üyelerinin de yetkilerinin ellerinden alınması gerektiğini ileri sürmektedirler. Alternatif olarak getirdikleri aday şu anda Başbakanlık görevini yürüten Willi Stoph'dur.

Stoph, SBKP'nin «Özel Okul 99»unda, Lenin Akademisi'nde, Frunze Askeri Akademisi'nde ve Kızıl Ordu'nun çeşitli kurslarında eğitim görmüş, yıllarca askeri görevlerde, güvenlik görevlerinde bulunmuş, ekonomi yöneticisi olarak da çalışmıştır ve çalışmaktadır. DDR Güvenlik Örgütü'nü kuran da odur. İki Almanya arasında sürdürülen yakınlaşma görüşmelerinde DDR'i temsil etmiş, tecrübeli bir politikacıdır Stoph. İşin ilginç yanı, Stoph'la Hoenecker'in yıldızının bir türlü barışmamış olmasıdır.

Stoph'u destekleyenler ve DDR'in tüketim toplumu politikasını bozmadan onu rasyonalize edebilecek gücün Stoph ve ekibi olduğunu ileri sürenler arasında Planlama Şefi Schürer, Başbakan Yardımcısı Krolikowski, Dış Ticaret Bakanı Sölle, eski başbakanlardan ve şimdiki Halk Meclisi Başkanı Sindermann, politbüro üyesi ekonomi uzmanı Mittag, SED Güvenlik Sekreteri Verner gibi yüksek düzeyde görevliler bulunmaktadır.

Stoph'un ayrıca Sovyetler Birliği yöneticileriyle de arası oldukça iyidir. Hoenecker'in böyle bir güçlü destekten yoksun bulunduğu düşünülürse, DDR'de bir yönetim değişikliği ihtimali büyük görünmektedir. Çünkü Sovyet yöneticileri veya yetkilileri son zamanlarda Hoenecker'i suçlamanın da ötesinde, onunla alay etmeye başlamışlardır. Buna örnek bir olay, Ekim Devrimi'nin 60. Yılı dolayısıyla Doğu Berlin'deki Sovyet Konsolosluğunda verilen bir kabulde geçmiştir. SBKP Merkez Komite üyesi ve Büyükelçi Piyotr Abrassimov, söylediklerini duyabilecek kadar yakınında duran Hoenecker'i işaret ederek Batılı diplomatlara şöyle demiş: «Eğer onunla sorunlarınız olursa bana bildirin. Ben ona iş yaptırtmasını bilirim!» Bunun üzerine Hoenecker de kızgınlığını saklamayarak toplantıyı terk etmiş. Gerçi böyle bir olaydan hareketle tahminlerde bulunulamaz, ama yukarda kabaca betimlenen DDR ortamı içinde düşünüldüğünde anlamlı bir olay. İnsana Hoenecker'in «yolcu» olduğunu düşündürtüyor.

RUDOLF BAHRO KİMDİR?

Bahro, Doğu Almanya iktidar partisi SED'yi (Sosyalist Birlik Partisi) eleştirip ona karşı tavır alan kimseler arasında, profesör, sanatçı, yazar v.b. aydın kategorileri dışından gelen ilk muhaliftir.

16 yaşındayken partiye aday üye olmuş, 18 yaşında üyeliği onaylanmıştır. Felsefe okuduktan sonra partinin verdiği görevle **Die Linie** (Çizgi) gazetesinin redaksiyonuna girmiştir. Bir yıl sonra Greifswald' da üniversite gazetesinin yöneticiliğine getirilmiştir. 1962'de Bilimler Sendikası başkanının yardımcılığını yapmak üzere Berlin'e gönderilmiştir.

Bahro 1965'te Özgür Alman Gençliği örgütünün organı **Forum**'a geçmiş, redaksiyon komitesi başkanının vekili olarak çalışmaya başlamıştır.

Bahro **Forum**'da lirik konusunda bir tartışma açar. Tartışma, yönetimin onayladığı sınırları aşmaya doğru yöneldiğinde yönetim Bahro'ya dikkat etmeye başlar. Bundan kısa zaman sonra Volker Braun'un **Kipper Paul Buch** adlı hikayesi **Forum**'da yayımlanınca yönetim Bahro'ya ilk tavrını alır. Parti yönetimine göre Braun'un hikayesinde işçi sınıfı «yanlış» anlatılmaktadır.

1967'de Bahro sanayi alanında çalışmaya başlar. Berlin Lastik Kombinası'nda «işin bilimsel olarak biçimlendirilmesi» konusunda çalışmalar yapan bölümün yöneticisi olur.

1977 Ağustosunda Bahro'nun bu görevi son bulur. Rudolf Bahro adlı Demokratik Alman Cumhuriyeti vatandaşı, «emperyalist gizli servislerle işbirliği yapmak»la suçlanarak tutuklanır. Çünkü bu sırada Bahro **Die Alternative - zur Kritik des real existierenden Sozialismus, (Alternatif - Varolan Reel - Sosyalizmin Eleştirisi)** adlı kitabını tamamlamış ve Batı Almanya'da yayımlamıştır. Aynı zamanda kitabından bazı bölümler de **Der Spiegel** dergisinde çıkmıştır.

Bahro 1977 Ağustosunda kitabında işlediği temel düşünceleri çalıştığı kombinada düzenlediği bir konferans sırasında anlatır. Salondan kimse itiraz etmez. Sadece iki işçi, kitabını neden «bizim burada» yayımlamadığını sorarlar. Doğu Almanya'nın resmî yayınevi Dietz'e bu amaçla basvurduğunu, kabul edilmediğini söyler Bahro.

Tutuklanmasından önce Bahro 50 dakikalık bir bant doldurmuş ve kitabının oluşması üstüne düşüncelerini aktarmıştır. Bu bantta yer alan sözlerinden birinde, «... Normal değil, ama sistemimiz açısından tipik bir şey varsa, işimi kaybedebilirim,» demektedir Bahro. «... Tutuklanıp tutuklanmayacağım ise uluslararası, özellikle de komünist kamuoyunun korumasına bağlı. Herhangi bir şey yazıp ortaya çıkabilmem için çiğnemem gereken yasa maddelerinin olması, sistemimizin özünde yatan bir özellik. Sistemimizin, resmî görüşlerden sapan düşünceler yaymak isteyen bir kimsenin —eğer görüşlerini yaymak istemezse politik sayılmaz— mutlaka kendilerine takılacağı, titizlikle hazırlanmış yasalara ihtiyacı var.»

Tutuklandıktan sonra ise, «Pavlov'un köpeği refleksini ortaya koydu,» demiştir Bahro. «Parti aygıtı artık ne taraftan gelirse gelsin aynı sinyali duyunca aynı reaksiyonu gösteren bir Pavlov köpeğine döndü.» Bahro bu sözlerle kendisini, varolan sosyalist düzenleri eleştirirken bizzat sosyalizmi reddetmeye kadar gidenlerden ayırmaya çalışmaktadır. Ama bütün bu çabaları sonuç vermeyecektir. Doğu Alman parti ve devlet aygıtına karşı aldığı siyasal iktidar sahiplerinden «komünist bir alternatif» örgütleme hakkını tanımalarını istemiştir. Ama teorik eserinde ortaya koyduğu sert bilimsel eleştirinin cezasını çekmekten kaçamaz. Geçtiğimiz ay yapılan duruşmasında, «devlet tarafından kendisine verilen mevki sayesinde elde ettiği bilgileri kötüye kullanmak ve devlet sırlarını açığa vurmak» suçundan 8 yıl hapis cezasına çarptırılır.

Pavlov'un köpeği, eleştirinin sağdan mı soldan mı geldiğine aldırmamaktadır; «eleştiri» yapılmış olması yeterlidir. Bahro şimdi 8 yılını Doğu Alman hapishanelerinde geçirecektir. Bugün hâlâ tartışması bitip kesin çözüme bağlanamamış hayati sorunlara değinen ürünlerini her türlü bilgi edinme imkânından yoksun bulunduğu hapishanede veren bir Gramsci'yi hatırlayıp, Bahro'nun «... Dünya gene de dönüyor» diyeceğini umuyoruz. ■

Birikim 42-43-44/36

Doğu Avrupa'da Alternatif

Çeviren M. İLKER

Söze, kitabımın hareket noktası ve amacı üzerine konuşarak başlamak istiyorum. İlk başlığı —belki biraz modası geçmiş— «gerçekte varolan sosyalizmin eleştirisine bir katkı» idi. Şimdi ise bu sadece bir altbaşlık. Marx'ın toplumsal formasyonlar üstüne analizlerini, özellikle «Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı» olarak adlandırdığı **Kapital**'in 1859 ön çalışmalarının adını bile bile andırır bir çalışma. Bir on yıllık zaman süresince, tüm boş zamanımı, kendine özgü bir toplumsal formasyon olan gerçekte —varolan— sosyalizmin analizine adadım. Sonuç, şimdilik, Marx'ın burjuva toplumun eleştirisinden elde etmeyi başardığı aynı tamamlanmışlık derecesine erişememiş olabilir. Yine de metin, doğal olarak sadece Doğu Avrupa dışında değil ama dağıtımın her türlü güçlüğüne karşın Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kendinde de artık komuoyuna ulaşmalı. Dahası, başlangıcından beri bunun kendi adımla gözükmesine karar vermiştim. Sadece ahlâk açısından değil, ama politik anlamda da, doğrudan bir meydan okuma, korku ile bağdaşamaz.

RADİKAL BİR KOMÜNİST ALTERNATİF

1917'den beri tutulan devrimci yol, öncülerinin beklediğinden çok daha değişik bir toplumsal düzen yarattı. Bu, yeni düzende yaşayanlar için yeterince alışılagelmiş bir durumdur. Eğer koşullarımız, resmî ağızla da, geleneksel Marksist kategorilere göre anlatılabiliyorsa, bu, uzun süreden beri bilinçli iki yüzlülüğün, sahte bilinçliliğin ürünüdür. Gerçekte —varolan— sosyalizme karşı eleştirim radikal bir komünist alternatife yöneliktir; örneğin ekonomik kökenleri, toplumsal işgücünü ve tüm toplumsal hayatı zincir altında elinde tutan politbüro diktatörlüğüne varan programlı öneriler öne sürmekteyim. Gerçekte —varolan—, sosyalizmden gerçek sosyalizme geçişlerini hazırlayıp yönlendirmek için her cephede kurulması gerektiğine inandığım yeni Komünistler Birliği için program önerileri sunuyorum. Gördüğüm kadarı ile, sosyalist ya da komünist olanın dışında bir perspektif yoktur. Ve bu çeşit bir alternatif, bazı tek tük özellikler değil de, tüm toplumsal çerçevenin devrimleşmesini, hattâ toplumsal formasyonun yokolmasını içerdiğinden, henüz tamamıyla ayrıntıya inilememiş olsa da, en azından tüm karmaşıklığı ile sergilenmelidir.

Marx ve Engels tarafından öngörülen ve şüphesiz ki Lenin ve arkadaşlarınca Rusya'da varolacağı umulan sosyalizm gerçekleşecektir. Bu, uygarlığın evresel felâketinin herzamankinden çok biricik alternatifi olduğu için, mücadelemizin amacı olmalıdır. Ancak, dünyada hiçbir yerde, örneğin Yugoslavya'daki gibi, bu yolda atılmış birkaç adım dışında fazlaca bir şey yapılmış değil. Öteki Doğu Avrupa ülkelerinde ise bu bile yok. Marx'ın sosyalizmden ve komünizmden ne anladığı zamanın komünistleri ve hattâ gerçekten komünist olanlarca bile anlaşılmış değildir. Ancak, Sovyetler ve Doğu Avrupa toplumlarının Marksist amaçlara uymadığı yeterince açıktır. Gerçekte —varolduğu-şekliyle— sosyalizmin, başarıları bir yana ayırdedici nitelikleri şunlardır: ısrarla sürdürülen ücretli iş, meta üretimi ve para; geleneksel işbölümünün haklı gösterilmesi; parasal gelirlerin çok ötesine varan toplumsal eşitsizliklerin beslenmesi; halkın güdülmesi ve yönlendirilmesi için resmî korperasyonlar; kitlelerce, burjuva döneminde elde edilen özgürlüklerin korunması ve bunların bilincine varılması yerine tasfiyesine gidilmesi (sadece, herkesi kapsayan sansürü ve sözde sosyalist demokrasinin dışa duyurulan resmiliği ve gerçekte ise gerçek dışılığını düşünürüz). Aynı zamanda şun-

lar da bu sisteme özgüdür: Sadece üstlerine karşı sorumlu olan işlevlerle yükümlü bir görevliler gurubu, sürek.. ordu ve polis; yönetimi güç devlet aygıtının devlet ve parti mekanizması olarak ikili ayrımı; bunun ulusal sınırlar içinde izole olması. Şimdilik bu liste ile yetinelim. İçindeki ögeler bizce yeterince tanınmış durumdadır. O kadar iyi bilinmeyen, onların içsel ve tarihî olarak koşullanmış karşılıklı bağlantılarıdır. Fakat bunun üzerinde daha sonra duracağız.

Özellikle daha gelişmiş ülkelerde, böyle görünümleri olan bir sistem, kitlelere özgürlük açısından çok az bir gerçek ilerleme kazandırabilir. Kazandıracağı şey, her şeyin üstünde, sermayeye eski bağımlılıktan farklı yeni bir bağımlılık türü olacaktır. Yabancılaşma ve ast-üst ilişkileri sadece ek bir yer kazanmıştır; yeni bir düzeyde varlıklarını sürdürüyorlar. Önceki dönemlerin olumlu başarıları nasıl **yol üstünde** kaybedildiyse, bu bağımlılık da birçok yönden eskisinden daha bağlayıcı oluyor. Bu toplumsal düzen, varolan yapısında, halkı kazanma umudundan yoksundur. Toplumsal iktidarın topyekûn yoğunlaştırılması karşısında bireyin önemsizliği burada, raslantı ve ihtimallerin rol oynadığı kapitalist üretim işleyişinin kaypak yüzeyinde olduğundan daha açık ve genel biçimde belirmektedir.

Sendikaları ve benzerlerini de şüphesiz içine alan, parti ve devlet olarak bildiğimiz olağanüstü yapı, daha önceki bütün uygarlıklarda devlet nasıl toplumu temsil ediyorduysa, sosyalizmin klasik kurucuları tarafından önerilen özgür birleşmeyi temsil etmektedir. Marx ve Engels'in proletarya devrimi ile parçalamayı öngördükleri ve şu ya da bu biçim altında ya da herhangi bir sahte gerekçe ile ortaya yeniden çıkmasına izin verilmeyecek türden bir devlet aygıtına sahibiz. Bu, tersi kanıtlanmaz bir şekilde, özellikle Paris Komünü üzerine yazılarında açıktır. Onların gözünde, devlet kendi deyimleri ile parazit bir mantar, bir canavar, toplumun elini kolunu bağlayan bir boğa yılanı, doğa üstü düşük, sınıf egemenliğinin iğrenç bir aracıdır. Tüm bunlar ve daha birçoklarını Marx daha **Alman İdeolojisi**'nde (1845-1846) 'eğer proleterler bireyler olarak kendilerini öne süreceklerse... devleti yıkmalıdırlar' diye yazmıştı.[1] Komün üzerine yazdıklarında, bugün hepimizin çevremizde gördüğümüz başka bir şeyi bulup çıkarmıştı: «Toplumsal gruplararası ilişkilerden türeyen her görece önemsiz yalnız başına çıkar, toplumun kendinden soyutlanmıştır... ve hiyerarşik işlevleri kesinlikle belirlenmiş devlet rahiplerince yönetilen bir devletin çıkarı olarak toplumun karşısına dikilmiştir»[2]. Marx ve Engels böyle bir sosyalizmi kesinlikle düşlemediler. Komünistler Birliğinin olaya kendini uyduramadığı Yugoslavya'da özellikle étatism (Fransızcadan état: Devlet) deyimi bürokratik merkeziyetçi diktatörlük ilkesini dile getiren kısaltılmış bir terim olarak kullanıla gelmektedir.

KAPİTAL'İZM-SONRASI TOPLUMLARI TANIMLAMA

Bu nedenlerle, bugün varolan toplumsal ilişkileri asıl adlarıyla almam gerektiğinde «sosyalizm» kavramını kullanamazdım. Belli bir yanı doğru göstermesine karşın, **étatism** kavramı da çok dar bir kavramdı. Uzun bir süre etiket üzerinde duraksadım. «Gerçekte —varolan— sosyalizm» şeklindeki sistemin kendini betimleyiş biçimini pek istemeden kabullendim; çünkü bu en azından dolaylı olarak, hâlâ korunan sosyalist gelenek ile, yeni toplumun gerçekliği arasında bir ayrımın varlığını kabullenmektedir. Böylelikle, sonunda bu formülde karar kıldım ve hattâ, bu ayrımı daha da açıkça irdelemek amacıyla tırnak işaretini bile kaldırdım.

Bu hiçbir şekilde, bazı kutsal ilkelerden sapma görevi olamaz. Buradaki polemiğin tek amacı, aldatıcı görünümlerin mantığını çürütmektir. Kuvvetle inanıyorum ki, devrimci Marksistler için, bir zamanlar anlaşılabilir olan sosyalizmi bozma ve saptırma üzerine eski kızgınlıklara bir son verme çağrısını ve tüm 'bozulma' teorilerini yıkmanın tam zamanıdır. Eğer tarihî dram, bir kötü gerçekleştirmeye indirgeniyorsa, bu, gerçek-dışı varsayımlardan hareket ediliyor ve teori saptırılıyor demektir. Şüphesiz ki, gerçekte —varolan— sosyalist pratiği, klasik teori ile karşılaştırabiliriz ve eğer sosyalist düşüncenin bu pratik karşısında yaşamasını istiyorsak, bunu yapmalıyızdır da. Ancak, bu pratik kendi kanunları çerçevesinde açıklanmalıdır. Çünkü bu olay, zorlama ile yaratılmanın ve bazı eksiklere göz yummanın çok ötesindedir. Baş-

langıçta önerilenlerden tamamen farklı temeller üzerine kurulmuştur. Ve bunun içindir ki haklı gösterme özür, ya da süsleme gerektirmez, daha çok doğru betimleme ve analizi gerekli kılar.

Bu sorun üzerine düşünürken beni yönlendiren temel tutuma genel çizgileriyle değinmek istiyorum. Devrimin genelde halkları gerek maddî, gerekse kitle kültürü açılarından dikkate değer bir ilerleme içine soktuğu su götürmez bir gerçek. Birçok durumlarda, onların ulusal varlıklarını ve kişiliklerini, kapitalist endüstrileşmenin eritici ve yıkıcı etkilerine karşı korudu ya da yeniden kurdu. Kesinlikle söyleyebiliriz ki, şimdi Asya ve Afrika'da meydana gelen çok daha uyumlu bir işlem, temel bir tarihî ihtiyaca tekabül etmektedir. Fakat komünistler, katıldıkları bu olayların hiçbir sosyalist ya da komünist ve hatta genel olarak özgürlükçü bir yanı olmadığını da bilmelidirler. Yeni düzen kendine proto-sosyalist, yani tohum halinde sosyalizm, sosyalizme hazırlık gibi adlar yakıştırabilir. Ancak, aynı vurgulama biçiminde olmasa da, aynı anlamda son dönem kapitalizmine proto-sosyalist, tohum halinde sosyalizm, hazırlık evresinde sosyalizm denilmiştir. Ve böyle bir toplumda, komünistler, etkinliklerini yerleşik düzen için harcadıkları ve varolan koşulları yenmek için mücadele etmedikleri sürece, şunu görmelidirler ki, kendileri insanın insan üzerindeki yeni bir yönetimine, yeni tür bir baskı sistemine ve sömürüye —evet bir sömürü düzenine— katkıda bulunmaktalar. «Gerçekte varolan sosyalizmin» görevlisi —patronu, **nachalnik**'i ve dahası sadece yüksek politbüro efendisi de değil, ama, normal parti, devlet ve ekonomi görevlisi bile— kendi iradesine rağmen bu en yeni centilmen tipini temsil etmektedir. Ben kendi hesabıma, uzun bir süre için bu rolü yeterince oynamış bulunuyorum.

Yerleşik aygıt, kendi yönetimini, tarih tarafından kutsanmış Marksist fikir, komünist fikir, olarak tanıtmaktadır. Böylece, tüm eski sosyalist özlemleri kitleler için bir nükte konusu haline getirir. Her gün Elbe'den Amur'a kadar, en azından eski koşulları yenileme isteğini besleyip durmaktadır. 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın işgalinden beri, Doğu Avrupa ülkelerindeki hızlı ideolojik çürümenin bir özelliği var: Muhalif ögelerin büyük bir bölümü katıksız liberal-demokratik taleplerle, insan hakları için kampanyayla başka bir deyişle içeriği bakımından sadece en geniş değil ama, aynı zamanda en yavan, yapıcılıktan en uzak bir tavrı benimsemişlerdir. İnsan haklarının ciğnenmesiyle mücadele etmek elbette gerekir, ancak bu zorbalıklar sadece bunları gerektiren politik üst yapı ile birlikte ortadan kalkabilir. Rejim, toplumumuzu öylesine utanılası bir durum içine sokmuştur ki, yerli muhalefetin önde gelen kesimi ABD başkanından yardım umabilmektedir. İnsan hakları ve politik demokrasi— evet gerçekten de öyle! Ancak ne var ki, Doğu Avrupa'da ve ondan geri kalmayacak şekilde Sovvetler Birliği'nde kendini duyuran eksiklik farklı bir bütünsel politikaya göre örgütlenmiş ve uzun süreli bir mücadele biçimidir. Bizim, her şeyden önce üstesinden gelebilmenin önkoşulu olarak, simdiki ilişkilerin içinden çıktığı bağlamın anlasılması için geniş bir eğitsel hareket aracılığıyla kendimizi hazırlamamız gereken ilk ve tek mücadele budur.

Şu anda, Marx ve Engels'in yarattığı bütünsel tarihî hareket karşısında gerekli anlayıştan yoksunuz. Bunun önemli bir nedeni, Rus Devrimi ve vargılarından çıkan deneyimleri yeterince kavrayamamakta yatmaktadır. Devrimci bir komünist potansiyel adayları arasında bile yaygın olan kötümserlik ve yenilmişlik atmosferini açıklayacak olan şey yalnız başına baskı korkusundan çok, bu kaygı verici perspektif kaybıdır. Komünistler, şunu akıllarından çıkarmamalıdırlar ki, onlar şu anda, üzerinde çalışılmış ve denenmiş en gelişmiş toplumsal bilginin yöntem ve teorisini miras almış durumdadırlar. Bu hâlâ varolan gerçeklikten kopmak için seçilecek alternatifi bulup çıkarmada bile gerekli araç durumunu korumaktadır.

BİR KÜLTÜR DEVRİMİ İÇİN

Sosyalizm, bir zamanlar insanlığın ana sorunlarının, kişinin hem doyum içinde olması hem de özgürleşmesi gözönüne alınarak çözüleceği yeni ve daha yüksek bir uygarlık yaratma vaadi anlamını taşırdı. Hareket ilk şekillendiği zaman, şimdiki, görüş ufkundan yoksun, günümüz kapitalizmiyle sonuçsuz bir

yarışa giriştiğimiz bu ılımlı refahtan değil, insan özgürlüğünden de dem vurulurdu. Oysa komünistler şimdiye kadarıyla görüldüğü üzere eski uygarlığı hızlanan bir tempoda sürdürmek için iktidara gelmiş bulunuyorlar. Kelimenin en gerçek anlamıyla —sadece politik anlamda değil kültürel anlamda da— gerçekte —varolan— sosyalizmi yürüten ülkeler, sanki zorunlu olarak «kapitalist yolu izlemekteler». Önceleri yaklaşımlarında önemli ölçüde tepkici olan sosyalist inşa süreci, insanın hayat biçimi, kişilerin varlıklarından doğan sorunlar sözkonusu olduğunda —anlaşılan, kapitalizm dışı yol olarak tanımlandığı için— büyük ölçüde belirsizdir.

Daha yüksek düzeyde bir meta çıktısı ve üretkenliği için yarışırken, tüm gücümüzü bir zamanlar her ne pahasına olursa olsun sakınmaya çalıştığımız kötülükleri kendimize mal etmeye harcıyoruz. Ekonomik ve toplumsal planlamamızı belirleyen kapitalist türden büyüme dinamiğinin, ekonomik, politik ve psikolojik açılardan, görece kısa bir tarihî dönemde artık ayakta duramayacak bir aşamaya doğru ilerlemekte olduğu gerçeğini kamuoyuna açıklamamıza hiçbir zaman izin verilmez. Halkın düşünceleri sistematik olarak taşrarılaştırılmış, akıl ve anlayışın en gerekli olduğu bu zamanda tek yanlı özel ihtiyaçlara terk edilmiş durumdadır. İnsanlığın bugün karşı karşıya olduğu çevre ve kaynak sorunları, insanlığın küçük bir bölümünce ikiyüz yıldan az bir süredir yürütülen endüstriyel ilerlemenin sonuçlarıdır. Evrensel boyutlara çıkarılıp bu boyutlar geleceğe uzatıldığında, çizilen bu model kesin bir yıkıma varacaktır. Tüm işleyiş hâlâ kendiliğinden ve kimsenin amaçlamadığı kalıplarda meydana geldiği sürece, dünyanın değişmekte olduğu tempo, heyecan uyandıracağına, karamsarlığa yol açmalıdır. Ve gerçekte - sosyalist ülkelerde, ekonomik işleyiş, ayrıntılarda isteyerek, genelde ise bir o kadar körükörüne, bu akışın bir parçasını oluşturmaktadır. Komünist alternatif bundan dolayı, ne günlük ihtiyaçlara yönelmekle, ne de varolan politik koşulların görüngüsel biçimlerince yaratılan anlaşılabilir öfkelerle sınırlı kalmamalıdır. Politbüro diktatörlüğünün yokolması çok daha köklü bir zorunluluktur. Egemen politik çıkarlar, ülkelerimizde yaşayanları günümüz dünyasından çıkan sorunlara gittikçe daha çok yaklaşmaktan alıkoyuyor. Çoğu kişi, kişisel olarak ilerleme fikrinin bir zamanlar ki geleneksel anlamından farklı bir anlam taşıması gerekebileceği üzerine şüphe duymaktadır. Ancak mekanik ve akıldışı işlevlerle donatılmış kuruluşları doğuran yabancılaştırıcı toplumsal koşullar, düşüncelerine göre yaşamalarını dolayısıyla da bu düşüncelerini sonuna kadar geliştirmelerini engelliyor.

Çizdiğim taslak, bir gizli-komünistler tarikatına değil ama ülkelerimizde resmî statüleri ve görünümleri ne olursa olsun, devlete ve maddî nesnelere modern köleliğin esaretinden kurtulmanın umudunu taşıyan, herkese yöneltilmiştir. Komünist perspektif —yeni komünistler birliği de böyle görülmelidir— bir parti tekeli ve hattâ belli bir dünya görüşüyle tanımlanmış bir türden kapalı politik okul tekeli değildir. Tam tersine, rahatlıkla görülebildiği gibi toplumsal gelişmenin dinamiği, maddî genişlemeden insan öznelliğinin gelişimine kaymaktadır; başka bir deyişle, sahip olma ve gösterme ihtiyaçlarından, daha derin insanî bilgi, duygu ve varlığa doğru kaymaktadır. Bundan, insanların kendileri tarafından yaratılmış maddî güdülerden oluşan bağımlılıktan onları çekip kurtaracak tüm güç ve eğilimlerin bir büyük ittifakının imkânı doğmaktadır.

Yeni politik ve toplumsal devrim, şimdi zorunlu olarak uygarlığımızın en derin tabakalarını etkisi altına almaktadır. Burada anlatmak istediğim, kelimenin en geniş anlamıyla, bir kültür devrimi —temelde şiddet dışı olsa da— kitle hayatının bütünüyle öznel biçimi içinde bir devrimdir. Bu şüphesiz ki bireylerin bilinçsiz duyguları kadar bilinçli iradeleri ile de gerçekleşecektir. Aslında, amacı **Komünist Manifesto**'da herkesin özgür gelişiminin önkoşulu olarak öngörülen, her bireyin özgür gelişimine göre düzenlenmiş toplumsal çerçeveyi kurmaktır. Komünizm kendisini insana ve onun özgürlüğe doğru görünebilir tırmanışına ilişkin olarak ispatlamadıkça ilerleyemez; bu ise, dışsal herşeyin ötesinde, içsel özgürlüğü gerektirir. Burada tarih akrşımıza kaçınılmaz bir talep çıkarmaktadır. Uygarlığımız, hayatta varkalmanın ilk koşulu olarak bireyin iç özgürlüğünün zorunlu olduğu bir aşamaya vardı. Bu içsel özgürlük, hem yıkıcı ve hem de

öznel olarak amaçsız sürüp giden maddî genişlemenin akla dayalı olarak kollektif yadsınmasının önkoşuludur. Genel özgürleşme mutlak tarihî bir zorunluk haline gelmektedir.

KAPİTALİST OLMAYAN ENDÜSTRİLEŞME

Bireysel özgürlüğü mutlak bir zorunluluk olarak, varkalmanın koşulu olarak sunmak, kolaylıkla eski bir ütopyayı, bu özgür insanı yaratacağı düşünülen ideal toplumun en yeni hayalini akla getirebilir. Böyle, kestirme bir yoldan sakınılmalıdır. Alternatif, ancak özgürlüğün önünde şimdi de varolan engelleri ve özgür olmaktan alıkoyucu nedenleri bulup çıkarma, anlayabilme noktalarında yoğunlaştırılacak bir eleştiri temeline oturtulabilir. Böyle bir anlayış sadece tarihten çıkarılabilir. İlk soru, bu gerçekte —varolan— sosyalizmin nasıl olup da ortaya çıktığıdır. Marx ve dolayısıyla başlangıçta Lenin'e göre komünizm, en gelişmiş biçiminde bulunan kapitalist özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla gelişecekti. Komünizm sermayenin egemenliği altında üretilmiş toplumsal servetin olumlu temellükünden oluşacaktı. Ve bunun için zorunlu devrim en ileri ülkelerin aynı anda başlatacakları eylem olmalıydı.

Acaba, Rus Devrimi, bu perspektife uydu mu? Sovyetler Birliğine dönüşecek olan Rus İmparatorluğu gerçekte kapitalist bir ülke, hattâ azgelişmiş kapitalist bir ülke durumunda mı idi? 1881'de Marx ve Engels onu feodal olarak bile nitelendirmiyorlardı.[3] Onların görüşlerine göre Rusya coğrafî konumu açısından değil, ama ekonomi politiğe özgü kavramın içeriğine uygun biçimde yarı Asyatik bir ülkeydi. Bundan dolayı, Rusya için kapitalist özel mülkiyetin terk edilmesinin olumlu büyük bir önem taşıması gerekirdi; çünkü gerçekte kapitalist özel mülkiyet burada küçük bir yer tutmakta idi ve ekonomik hayat sadece belirli yerlerde bundan etkilenmekte idi. Rus sosyalist öncü kolunun trajedisi, batı Avrupa modellerinin etkisi altında kendilerine sunulan ile, pratikte yerine getirmeleri gereken görev arasında bir ayrılıkla karşı karşıya gelmeleriydi. Ekim Devrimi Batı Avrupa'da umulan sosyalist devrimden apayrı bir süreci başlatacaktı.

Rusya'nın 1917'da keşfettiği yol açıkça görüldüğü gibi kapitalizmin normal iç çelişkilerinden değil, millileştirmedir. Fakat bu firavunların çok, dünya savaşının da yükü altında, dünya emperyalizminin dış çelişkileriyle yönlenmişti. Modern kapitalizmin, teknik ve ekonomik genişlemesi ve uygarlığının yan ürünleriyle, değişik bir tür toplumsal örgütlenmeye sahip tüm halkları geleneksel hayat biçimlerinden uzaklaştırdığından, bu onları toplumsal ve ekonomik hayatlarını yeni biçimlerde düzeltme çabalarına itti. Güçlerinin yettiği ve dünya politik konjonktürünün elverdiği ölçüde, bu yolla kapitalizmden kendi özerkliklerini geri aldılar. Bu, kitabımın ilk bölümünde araştırdığım, endüstri toplumuna geçişte kapitalist olmayan yol olayıdır. Bu yolun Stalin'in kendine Marksizm Leninizm olarak resmîleştirdiği ilkeleri çerçevesinde örgütlendiği durumlarda bu yolun da başarıyla yürünmesi bir şans sonucu değildir.

Genellikle Doğu Avrupa ülkeleri ve özellikle de Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti 1945'lerden beri bu yolda olsalar da, aslında farklı yapıdaydılar. Gerçekte —varolan— sosyalizm, kapitalizm-öncesi formasyona sahip ülkelerin sosyalizmin önkoşullarını yaratmak için bağımsız olarak çalıştıkları bir düzenlemedir ve bu sürecin belirleyici itkisi, kapitalizmin yarattığı endüstriyel üretici güçlerin baskısı olmaktadır. Asya ve Afrika'da ve hâlâ önemli ölçüde kızılderili altproletaryanın bulunduğu Latin Amerika ülkelerinde kapitalist sömürgeciliğin karşısında bulunduğu şey, Marx'ın Asya üretim tarzı adını verdiği biçimdir. Öyleyse, yeterince açıktır ki, yeni örgütlenme ideal durumunda kapitalizmi sahiden aşabilse bile, kapitalizm ve komünizm arasında bir geçiş dönemi olamaz. Tarihteki yeri, kapitalizm gibi, üretici güçleri, şüphesiz toplumsal formasyonları gereği tamamıyla değişik bir tarzda sosyalist yeniden -inşanın eşiğine getirmelerine göre saptanır.

Bu nedenledir ki, bazı paralelliklerden ötürü gerçekte —varolan— sosyalizmin ekonomik özünü devlet kapitalizmiyle özdeşlemeye çalışan eleştiriler hedefe uzak düşmüştür. Şüphesiz, devlet merkeziyetçiliği toplumumuzda belirleyici bir rol oynamaktadır ve yeterince açıktır ki üretim koşulları bundan dolayı halkın mülkiyetine dönüşmemektedir.

Gerçekte belirleyici yan, toplumsallaştırma tahıl ambarlarından daha yakın değildir devlet kapitalizmine. Burada eski Mısır'a değinilmesinin nedeni, sınıflı toplumun az çok ekonomik despotluk olarak kendini gösterdiği kapitalist olmayan yol olayının tarihî ve mantıkî köklerinin oralarda olmasıdır.

Tarihte devlet, ortaklaşa bir mekanizma olarak toplumun temel mülksüzleştiricisi olarak varolmuştur. Bugün, özel mülkiyet gittikten sonra bile, toplumu mülkiyetinden alıkoyan en son kertedir. Sırası gelmişken, bu eğilimin son dönem kapitalizminde de gözlemlendiğine işaret edelim. Kapitalist olmayan ülkelerin politik örgütlenmesi açısından bu durağan toplumsal despotizmden dinamik endüstri despotizmine geçiş anlamı taşır. Rusya'da Lenin'in Bolşevik partisi, yarattığı devlet mekanizmasının başında, hâlâ büyük ölçüde yarı-Asyatik olan dev bir köylü ülkesinin ekonomik hayatına derinden kök salmamış, kapitalist sömürü sınıfını kovmuş, ancak bu sınıfın yerini almaksızın onun olağanüstü temsilcisi olmuştu.

Bu yeni toplumsal düzeni ve onun üstyapısını sosyalist ya da komünist olarak adlandırmak korkunç bir yanlışlık olur. Başlangıcından bu yana ne gerçek bir eşitlik ve özgürlük sistemi olmuştu, ne de öyle olabilirdi. Bilinçli öznellik ve bireysel özerkliğin özgür gelişiminin önüne konmuş engelleri düzenli ve kaçınılmaz bir biçimde yeniden-üretmektedir. Bireysel ast-üst ilişkilerinin yapısal koşullarını kesinlikle içinde barındırmaktadır. Bu onun sürekli ikilemidir; çünkü ast-üst ilişkileri, başka bir deyişle, tamamıyla bütünden soyutlanmış bağımlı «küçük insanlar»ın mantığı ve davranışları bu yapının içinde değil bu yapının yıkılmasıyla çözülebilir.

AST-ÜST İLİŞKİLERİ SORUNU

Kitabımın ikinci kısmı boyunca, toplumumuzda insanın insan üzerindeki yönetiminin sürekliliğinin hangi temellere dayandığı ve toplumsal-ekonomik yapının nasıl olup da bu baskıcı toplumsal-psikolojik etkiyi yaratan somut işlevi gördüğü soruları araştırılıyor. Ast-üst ilişkileri sorunu benim alternatif kavramımın köşe taşıdır. Hedef alınması gereken engellerin pratik-politik perspektifi gözönüne alınırsa, genel olarak özgürleşme hareketinin bugün yüklendiği görev kesinlikle özgür insanlar yerine düşünen karınca cinsleri, emir alan bireyler yaratan koşulların tasfiyesidir. Ast-üst ilişkileri kavramı, kitle ölçüsünde bu zihniyeti üreten nesnel bir yapıya ilişkindir ve içsel olarak özgür insanları resmî anlamda ast ve üst olarak örgütleyip, onları bu şekilde ele alma gücüne de sahiptir. Bir ast derece olarak bir başkasının altında yer alan, bağımsız hareket özgürlüğünden yoksun, ya da yukardan tanınan belli bir yeterlik anlayışının çerçevesi dışında bağımsız kararlar veremeyen birisidir. O, her hiyerarşinin temel taşıdır. Ancak, eğer bu rol ona tabi olan herkesin toplumsal davranış biçimlerini belirlemekteyse, eğer tüm hayat süreci ilke olarak denetlenemez bir bütünlüğün kısmî işlevlerine göre akıyorsa, o zaman bu ast-üst ilişkisi artık astın işlevinin basit bir özelliği olmaktan çıkar, bireyin yerine getirmekle yükümlü olduğu tanımlayıcı özelliği haline gelir. Artık öznel davranışa da egemen olur ve otomatik olarak, daha geniş sorumluluk alma karşısında yeteneksizlik yaratır. Bütün sınıflı toplumlar, her egemenlik ilişkisi, ast-üst ilişkileri yaratır. Fakat Asya tipi üretimden bu yana hiçbir sınıflı toplum gerçekte —varolan— sosyalizmdeki gibi, özgür üyelerinin büyük kitlesini köklü ast-üst ilişkilerine sokmamıştır. Ast-üst ilişkileri bir sistem haline gelir ve —Andreas Hegedüs'ün birkaç yıl önce gösterdiği gibi— aynı zamanda da bir örgütlü sorumsuzluk sistemi haline gelir.

Bu olgu nerden kaynaklanıyor? Bunu açıklığa kavuşturmak için ayrıntılı olarak şunları irdeliyorum :

1) Fabrika despotizmini tüm toplum çapında yeniden-üreten ve kurallarını toplum etkinliğinin her dalında yaygınlaştıran kapitalizm dışı endüstri toplumunun hiyerarşik iş örgütlenmesi;

2) Emeğin değişik işlev düzeylerine göre ve yöneticilik gibi uzmanlaşma hiyerarşisi içinde, insanların ast-üst ilişkilerine sokulmasına bağlı olarak beliren toplumsal yapı ve tabakalaşma mekanizması;

3) Artık işçi sınıfı kavramının uygulanamayacağı dolaysız üreticilerin gözle görülür güçsüzlüğü; ve

4) Sistemin ürettiği, toplumun itici güçleri üzerinde durdurucu etkiler.

İmgelemsel edebiyat, resmî toplum bilmin gizli tutacağı ya da sessiz kalacağı sosyolojik bilgileri sağlayabileceğinden, 1960'ların Sovyet edebiyatı üzerinde epey durdum. Birçok kitap, üretici güçlerin bugünkü gelişim düzeyinin bağlamında, devlet düzenlemesinin kısırlaştırıcılığını sergilemektedir. Hepsinde de inisyatif üzerindeki sınırlamalara ve her şeyi çepeçevre saran otoriterliğin yol açtığı kişisel çürümeye karşı çıkış gözlemlenmektedir. Ve ayrıca —bu da çok önemli— en yeni egemenlik ilişkilerinin kaynağını gözönüne sermektedirler.

Yukarıda sıralanan etmenler, ast-üst ilişkisinin ancak en gözle görülür ve yüzeysel nedenleridirler. Bundan bile varolanı çıkarmak mümkündür. Ancak bu değiştirilebilir mi? Örneğin hemen görülür ki çalışmanın hiyerarşik örgütlenmesini nesnel olarak koşullandıran şey bilgi hazırlama ve toplamanın yasalarıdır ve bunlar olmadan son derece karmaşık toplumumuzda yönetim ve düzenleme olamazdı. Görüldüğü kadarıyla, toplumsal farklılaşma, geleneksel sınıf ayrımının ötesinde bizzat çalışma işlevlerinin farklılaşmasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla analizlerin bu düzeyinde, ast-üst ilişkilerine yönelik talepler, yine de gerçekçi olmadıkları gerekçesiyle kolaylıkla geri çevrilebilirler. Birçok insan, kendilerini Marksist sayanlar bile, bireylerin üst ve aşağı durumda olmalarını, varolan egemenlik ilişkilerinin sonucu değil de, nedeni olarak gösteren eski ideolojik yanıltıdan hâlâ kendini kurtaramamaktadır.

Eğer bir alternatifin kaynağını bulacaksak, analizi daha derin bir düzeyde yürütmeliyiz. Gerçekte —varolan— sosyalizme bir toplumsal formasyon olarak kendi özgünlüğünü kazandıran ve ast-üst ilişkilerinin oluşumuna yol açan değişik etmenlerin ortak belirleyicisi olarak ortaya çıkan genel üretim ilişkisini araştırmamız gerekmektedir. Temeldeki bu üretim ilişkisi tüm toplumun geleneksel iş bölümü çerçevesinde örgütlenmesidir. Başka bir deyişle temelde devletin genel örgütlenmesi öyle bir biçime bürünür ki, biz, daha açıkça belirtmek gerekirse gerçekte —varolan— sosyalizmin geleneksel iş bölümünün ve devletinin ilişkilerini bulmuş oluruz. 've' burada iki ayrı etmeni birleştirmek için değil, ama iki belirleyiciyi bir tek ilişki içine çekmek amacıyla kullanılmıştır: Geleneksel iş bölümünün ve devletin ilişkileri.

İŞBÖLÜMÜ

Bu kavramla, geleneksel işbölümünü vurgulamaktayım. Bu iş bölümü ile, Marx gibi ben de şu ya da bu eylem türleri üzerinde yoğunlaşma örneği olan uzmanlaşmayı anlatmak istemiyorum. Söylemek istediğim, çok daha önceden de belirtildiği üzere, bireylerin ve bütün hayat süreçlerinin özelleştirilmiş kısmî işlevlerin boyunduruğuna verilmesidir. Bireylerin hayatta çok seyrek olarak toplumsal varlıklar ve çok sık olarak da sadece satıcı kadınlar, şoförler, öğretmenler, mühendisler, politikacılar, generaller ve benzerleri kılığında görünmelerine yol açan şey budur. Geleneksel işbölümü ikilemi, daha aynı iş düzeyindeki kayıtlamalarla kendini göstermeye başlar ve insanları yeteneğin kompartmanlaşmış alanlarına indirger: Tuğla döşeyicisi ile montajcı, fizikçi ile iktisatçı arasında bir güç ilişkisi yoktur ama, her ikisinin üzerinde bütünleyici bir başka kerteye ihtiyaç doğar. Ancak, toplumsal eşitsizlikler bakımından asıl belirleyici olan, yetenek ve bilginin değişik düzeylerini ve bununla ilintili olarak eğitimin değişik düzeylerini ve bunlardan daha da az olmaksızın yönetici güçlerin hiyerarşik düzeylerini öngören işlevler tarafından oluşturulmuş dikey iş bölümüdür.

Psikolojinin açıkça gösterdiği gibi, insan yeteneğindeki ayrımlar, sürekli izlenen eylemlere bağlıdır. Akıl yürütme güçlerini, düş dağarcığını geliştirmekten uzak bir işle yükümlü kişinin, daha genel konularda karar vermeye çalışması büyük ölçüde engellenmiş olmaktadır. Gerçekte —varolan— sosyalizmde demokrasiden anlaşılan halkın, yetkinleşmeleri ölçüsünde işe, planlama ve yönetime katılmasıdır. Temizlikçi kadın temizlik bezine yetkindir, politbüro üyesi ise savaş ve barış hazırlamaya.

Değişik düzeylerdeki halkı, düşünsel işlevler ve genel irade oluşumunun, bazen hattâ belirgin ve belirleyici bir biçimde dışında bırakarak, bu geleneksel iş bölümü ast-üst ilişkilerinin kendi yerli tabanını yaratır. Astın davranış biçimi, toplumsal ve politik iktidarsızlığından kaynaklanır. Etkilerini bugün de duyuran tarihî köken öncelikle günlük ve uy-

gulamalı iş ile, öncelikle kafa işi —planlayıcı ve emredici iş— arasındaki anti-tezde yatmaktadır. Çinli filozof Mencius 2000 yıl önce «Elleri ile çalışanlar, öbürlerini taşırlar: kafaları ile çalışanlar ötekilerce taşınırlar» demekteydi. Dikey iş bölümü daha başka ara terim gerektirmeksizin devlet içine dağılmış bulunmaktadır.

Eski çağların ekonomik despotluğunda, devletin işlevi geniş ölçekli işbirliği ve toplumun toplam hayatının yönetimi ile az çok özdeşti. Marx, **Kapital**'de eski Mısırlı rahip kastından tarımı yönetenler olarak söz etmektedir. Bilmekteyiz ki, doğulu devlet bürokrasisi ve teokrasisi, başta güçlü bir kral olsun ya da olmasın topraklar ya da işçiler üzerinde özel mülk sahibi değillerdir. Sadece bir korporasyon olarak yani yönetimsel ve ideolojik bir devlet aygıtı olarak mal ve emek-gücü artığının tasarrufu iktidarını ellerinde tutuyorlardı. Bu egemenlik ilişkisi, gerçekte —varolan— sosyalizmde olanın benzeridir ve bunu söylemekle yapay bir paralellik değil, üretim ilişkilerinin ana yapısındaki temel bağlantı kurulmak istenmiştir.

Bu ilkin, zaman ve tarih boyunca alınan mesafe ve teknolojik temellerdeki farklılıklardan ötürü şaşırtıcı görünebilir. Ancak, burada, Marx'ın modern komünizmin, ilkel komünizme daha üst bir düzeyde bir tür dönüş olacağına ilişkin yaygın görüşünü hatırlatırım. Bu perspektifte, ilk ve en son sınıflı toplumlar, genel bir anlamda geçiş dönemleri olarak birinde sınıflı toplumun doğuşu, öbüründe son bulması şeklinde mantıkî olarak birbirlerine uyarlar. Şunu da aklımızdan çıkarmamamız gerekir ki, Marx üretim tarzlarının gelişimini aynı zamanda jeotektonik (yer kabuğunun oluşumuna ilişkin) bir model ile, kademeli tabakaların üstüste yığılması ile açıklamıştır. İlkel toplum ilk biçimlenmedir. Onun üstüne ikincil ve üçüncül toplumsal formasyonlar yığılmıştır. Bu anlamda geleneksel işbölümü ilişkileri ve devlet bir ikinci formasyondur. Bunlar, sınıflı toplumun, en eski, en köklü ve en genel üretim ilişkisini temsil ederler. İlkel toplumdan günümüze kadar varan inişten bu yana, bireylerin bütünden yabancılaştırılmasına, tümüyle sömürülmesine, bütün baskılara ana dayanak olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu tabakaların ancak en üst katında, üretim araçlarındaki özel mülkiyetin egemenliği ile birlikte, üçüncül formasyonun özellikle gelişmiş sınıflı toplumları yükselir: Örneğin kölecilik, feodalizm ve kapitalizm.

BELİRLEYİCİ YANLIŞ ANLAYIŞ

Kapitalist sistemin dağılması ile birlikte tüm özgürleşmenin hemen elde edilebileceği umudunu taşıyan ilk sosyalistler, bu formasyonun göze görünür zayıflığının nihaî teorik sonuçlarını çıkarmadılar. Şüphesiz onlar da, geleneksel işbölümü ve devleti yıkmaksızın, toplumsal adalet, gerçek özgürlük, eşitlik, kardeşlik olamayacağının farkında idiler. Ancak burada hiçbir özel sorun belirmiyordu; çünkü bu sürecin kapitalist özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla aynı anda ortaya çıkacağı düşünülüyordu. Oysa aradan geçen zaman içinde, özel mülkiyetle birlikte ortadan kalkan şeyin sadece üçüncü formasyon olduğu, temel egemenlik ilişkilerinin hâlâ dönemi uğraştıran bir sorun olarak kaldığı açıklık kazanmaya başladı. Tüm sınıfsal yönetimin ekonomik çekirdeği, insanın toplumdaki yerini belirleyen sonuçlarıyla birlikte, hep aynıdır: Toplumun kendi artık ürünü, başlangıçta doğrudan kendi artık emeği, kendi denetim ve kullanımından çıkarılır ve başkalarının elinde güç aracı olarak kendisine karşı yoğunlaştırılır. Bir toplumsal formasyon olarak, gerçekte —varolan— sosyalizmin özgül karakteri de, kesinlikle, sınıflı toplumların bu genel özüne indirgenebilirliğidir.

Özel mülkiyet ilişkileri, devletin işlevini, zamanla ekonomik mekanizmanın kıyılarına itti. Klasik burjuva devleti, özellikle —genç Marx'ın adlandırdığı gibi— basit bir «politik devlet» idi, bir başka deyişle üretim ilişkileri için ek bir kalkan, son analizde ekonomik bakımdan bir fazlalıktı. Oysa gerçekte —varolan— sosyalizmde devlet, genişletilmiş, bütünüyle kapsayıcı karakterini yeniden kazanmıştır. Burada gözlemlenen evrensel millileştirmenin yabancılaştırılmış biçiminde yeniden üretim sürecinin ve yapıcı işlevinin toplumsallaştırılmasıdır. Kapitalist olmayan devlet aygıtı, hem yönetimsel üst yapı, hem de geleneksel iş bölümünün politik dışavurumudur. Toplumun mutlak ustabaşısı olarak görünür. Marx'ın zamanında Saint-Simon'cula-

rın evrensel bankası için dediği gibi 'üretimin papası' gibi çalışır. Bu durum Mephistopheles'in ast-üst ilişkileri üzerine sözlerini kaçınılmaz olarak akla getirir. «Benim gibilerin sözüne inanın: Tek bütün yalnız Tanrı için yapılmıştır.»[4]

DEVRİMCİ POTANSİYEL VE PARTİ

Gerçekte —varolan— sosyalizmin bir toplumsal formasyon olarak analizi, bize yeni bir toplumsal ve politik devrimin, geleneksel iş bölümü ve devletin yönetimine karsı yürütülecek bir kültür devriminin gerekliliğini göstermektedir. Ancak görev, şimdiki toplumsal ilişkilerin kendi içinde, varolan koşulları yıkacak hareketin kaynağını keşfetmektir. Öyleyse, bu işi yüklenecek güçler nelerdir? En azından, bunlar var mı? Şimdiye kadar, göze çarpıcı herhangi bir biçimde görünmedikleri bir gerçek. Büyük istisna 1968'de Çekoslavakya'ydı; buna tekrar döneceğim. Şimdilik, yalnızca bir olguyu hatırlatmak isterim. O vakit, sadece potansiyelin varlığı görülmekle kalınmamış, fakat bu potansiyele engel olan etmen de görülmüştü. Bu görülme, birkaç ay ortalıkta görülmeme yoluyla gerçekleşti. Bu etmen, genel bir özgürleştirme programı ile sahneye çıkan ancak, bugün toplumumuzdaki tüm baskıların merkezini temsil eden bir partinin yönetimi idi. Bu parti, aygıtıyla birlikte, özgürlükçü çıkarların öncü-birliğine ait olması gereken konumu işgal eder. Ve Çek Komünist Partisi, partinin temel özgürlükçü işlevini yeniden devreye sokma girişimini başlattığı an, toplumsal umudun tüm göstergeleri hemen bir araya toplaşıp, kendilerini ona doğru yönelttiler.

Buradan ampirik bir düzeyde, gerçekte —varolan— sosyalizmdeki devrimci potansiyel sorununun parti sorunu ile nasıl yakından ilintili olduğunu görmemiz mümkündür. Bu iki sorun da, şimdiki üretim ilişkileri analizinin birer halkasıdır. Hattâ değişim perspektifi açısından bu ilişkilerin belirleyici, dinamik yanları ile bağlantılıdırlar. Başlangıç olarak bu iki soruna daha kesin adlar bulmalıyız. İlkin, gerçekte —varolan— sosyalizmde genel yeniden-üretim süreci ile, kitlesel artık bilinçlilik üretimi oluşmuştur. İkincisi, partinin sosyolojik bir gerçeklik olarak önderlik rolü bulunmaktadır. Bu ikisi, üretim ilişkilerimizin yapıcı etmenleridirler. Birinci etmen, şimdiye kadar ekonomik bir gerçek olarak pek görülmemiştir; ikincisi ise politik egemenlik alanında hep uygulanmakla birlikte, teorik olarak yeterince tutarlı bir şekilde sınıflandırılmamıştır. Bu iki etmen şimdilik birbirlerine karşıt hareket etmektedirler. Gerçekte —varolan— sosyalizm, artık-bilincin az miktarda üretildiği bir ön-birikim döneminden sonra, şimdi bu ikilem içinde durağanlaşmıştır.

Eğer değişim ögesini araştırırken, dikkatimizi bu artık bilinçlilik üzerine yöneltiyor, eğer burada ögenin çekilip alınacağı potansiyeli, hazneyi görmüyorsak, o zaman yanlış ama kolay bir şekilde tarihî maddecilikle özdeşletirilen eski teorik görenekten ayrılıyoruz demektir. Genel kural, hemen, duruma tekabül eden tarihî rolü üstlenmeye eğilimli belli bir sınıf ya da toplumsal tabakayı araştırmak olurdu. Örneğin, aydın tabaka ileri sürülebilirdi. Bunun rasyonel bir özü olsa bile, gene de yanlış bir başlangıç olurdu. Sınıflı toplumun, çözülme sürecindeki sınıflı toplumun toplumsal yapısı, sadece geriye doğru bir perspektifle, bu kategoriler çerçevesinde betimlenebilir.

Özellikle de, işçi sınıfı kavramı işe yaramaz hale gelmiştir. Kapitalizmin öte ucunda, bu kavram yalnızca gerçek iktidarı gizleme ve ona yapay bir yasallık kazandırma işlevi görür. Çalışan sınıfın kendisinin yönetime geçmesi sözkonusu bile olmaz ve doğal olarak gelecekte de olmayacaktır. Aygıtın işçi sınıfının bir tür temsilcisi olarak yönetmesi beklenemez. Ancak işçi sınıfı üzerinde yönetimini sürdürür. İşçiler adlarını verdikleri devlette, düzenli bir ordudaki erler kadar söz söyleme hakkına sahiptirler. Yine de umudumuzun kaynağını oluşturan şey, halk ve görevliler arasındaki, ya da daha açıkca kitleler ve aygıt arasındaki, analiz sonucu saptayabileceğimiz çelişki değildir. Klasik burjuva toplum kendi nasıl normal ücretli emek ve sermaye çelişkisi içinde hareket ediyorsa, gerçekte —varolan— sosyalizm de bu çelişkiyle aynı derecede normal bir şekilde yürür. Şüphesiz ki, buhranlar olmuş, gerilimin uç noktalarına gelinmiştir; ancak bunlar genellikle 1970'de Edward Giereck'in 'Siz iyi çalışın biz de iyi yönetiriz' formülü ile işçilere seslendiği Polonya örneğinde olduğu gibi kısmen kendini

tekrarlayan uzlaşmaları doğurmuştur. Bu yolda gittikçe başından beri varolan ikilemin yeni bir döngüsünden başka yere varmayız. Kitleler ve aygıt arasındaki çelişki doğası gereği bizi varolan sistemin dışına çıkarmaz.

YETERSİZ BİR MODEL

Daha yakından bakıldığında bunun nedeninin, böyle bir çelişkinin toplumsal durumu çok dar ve tek yanlı, örneğin devlet aygıtı perspektifinden kavranması olduğu görülür. Aygıtla ilintili olarak ve onun görüş açısından tanımlandığında, kitleler herşeyden önce resmen kabul edilmiş bilgi birikiminin, bürokratik hiyerarşideki tüm karar güçlerinin karşı yanı ve sonucu olan astlar kitlesini temsil ederler. Politik gelişmemizi ileri iten ona çelişkinin bir yüzü —aygıtın egemenliği— bu antitezde yeterli ve tam olarak temsil edilmiştir. Aygıt kavramı, saldırılacak kutup olarak, stratejik amaçlara uyacak kadar kesindir. Egemenliğini kırmak —ki bu onu ortadan kaldırıp atmakla aynı şey değildir— tarihî yüklümlülüktür. Ancak, «kitleler» —«kitleler» kavramı Marx'ın evrensel-tarihî görevle donatırken proleterya kavramına yaptığı gibi genişletilmediği sürece— bu görevi tamamlayacak öge olmayacaklardır. Kanımca bugün, Marx'ın verdiği bu görevin büsbütün temelsiz veya verimsiz olmasa da, bir mistifikasyon olduğu görülebilir. Kendi başına hâlâ sadece bir «ast» sınıf olan işçi sınıfına «bilinç» taşıyacak ve böylece bu sınıfın önderliğini eline alacak olan devrimci aydınların rolünü yansıtıyordu. Böylece, kapitalizm-sonrası ya da kapitalist-olmayan aygıtın yönetimi, daha devrim-öncesi işçi örgütlerinde ön-biçimlendirilmişti.

Aygıt ve kitleler (kendi gerçekliklerinde, örneğin bir görevle yüklümlü olmaksızın ele alınan kitleler) modelinin yetersizliği, her şeyden önce, bütünüyle «yabancılaşmış» bilinçliliğin, zorunlu iş ve bu işin düzenlenmesi sırasında emilen bilinçliliğin alanına yerleşmiş bulunmasından ve artık bilinçliliği devre dışı bırakmasından ileri gelmektedir. Ancak bunda, aygıtın teoriye kendi görüş ufkunu kazandırma ihtiyacı saklıdır. Bu görüş ufku artık bilinçliliğe hiç saygı duymadığı gibi onu ürkütücü de bulur. Benim emilen bilinçlilik olarak adlandırdığım şey bir yanda yönetsel işlevler hiyerarşisinde, öte yanda da, yeniden üretim sürecinin gündelik etkinliklerinde tüketilip giden psiko-toplumsal enerji harcamasıdır. Böylelikle :

1 — İş sürecini ve genel olarak hayat sürecini yönetmek için örgütlenmiş, politik bakımdan aygıtın çıkarlarını dile getiren ve daha başından beri kışkırtıcı olan iktidarını küstahça kullanan bürokratik bilgi, ve

2 — Astlığa özgü tepki ve davranış biçimleri içinde, kötü çalışma veya kölece tapınma içinde, kamu olaylarına karşı ilgisizlik veya kaygısızlık içinde dile gelen, üretim, hizmetler ve yönetimdeki soyut yabancılaşmış emek arasında bir karşılaşma gözlemlemekteyiz. Kısacası, bunlar tek ve aynı madalyonun iki yüzünü meydana getirirler ve bu güçler bu model düzeyinde kalmakta devam ettikleri sürece, tümüyle verimsiz olan kümelenmeler oluştururlar. Bürokratik aygıt ve ast düzeyindeki kitleler bir elmanın iki yarısı gibidir.

ARTIK BİLİNÇLİLİK

Fakat, bu karşılaşmada belirleyici olan şey, bir kenara itilen, artık bilinçlilik, yani toplumsal değişimin belirleyici potansiyelidir. Artık bilinçlilik, artık zorunlu iş ve hiyerarşik bilgiye bağlı olmayan serbest psikolojik enerjinin büyüyen niceliğidir. Bir noktaya kadar bu enerji her zaman varolmuştu. Hiçbir zaman, zamanın toplumunun zorunlu ve resmî çerçevesinde empoze edilen sınıflı koşullar içerisinde bile tamamen tükenmemesi belirgin bir insan özelliğidir. Önceleri, dinler itici güçlerini insanın özsel güçlerinin bu aşkınlığından almıştı. Toplum yalnızca küçük ölçüde bir beceri, küçük bir elit ürettiği sürece, dolaysız üretim için serbest kalan zihnî enerji ve yeteneğin büyük kısmını, aygıt emiyordu. Antik ekonomik despotluk biçimi, el altındaki elitin, becerileri ve yeniden-üretim yasalarının çapıyla, aslında küçük çapıyla, yakından ilintiliydi. O zamanlar, bu yetenek düzeyi dönemin egemenlik ilişkilerinin yeniden-üretiminin gerektirdiği ölçülerde yaratılırdı. Maddî üretimde, zihnî çalışmaya çok az gerek duyulurdu.

Bugün, üretimin öznel güçlerinin bütünüyle entellektüelleşmesiyle karşı karşıyayız. Ay-

gıt gelişim hızı üzerinde bir yük olmakla birlikte, toplum o kadar genel yetenek, soyut insan yeteneği üretir ki, bunun doğrudan aygıtça kullanılması imkânsızdır. Aygıtın harcanmamış artık bilinçliliği kısmen üretim dışı çalışma alanlarında dağıtmak, kısmen, şiddetle felce uğratmak ve öncelikle de basit doyumlarla oyalamak için gösterdiği sürekli çabaların nedeni budur. Bu sonuncusu, ayrıca kıvanç kaynağımız olan «ekonomik ve toplumsal politikanın birliği»nin gerçek politik amacıdır.

Gerçekte —varolan— sosyalizmde, bu artık bilinçlilik, kendi önünde özellikle duran engellere karşı, evcilleştirilmez bürokratik iktidar tekelinin engelleyici kıskançlığına karşı, yıkıcı bir güç niteliğini kazanır. Sistemli bir biçimde, bürokrasinin gerçek niteliğine, üretici güç olarak potansiyeline, toplumsal bilgi ve karar verici yetkinliğine meydan okur. Aygıt gaspını anıştıran terimlerle cevap verir, yani tüm anlamlı bilinçliliği kendisinin temsil ettiğini iddia eder. Eğer toplumda başka biri politbürokrasiden daha geniş ve daha iyi bilgi sahibi olursa, işler nereye varır? En azından herkes, görüşlerini sunup bunların «mümkün» olup olmadığını, yani mekanizma tarafından sindirilip sindirilemeyeceğini beklemelidir. Her şeyin, bürokratik kalıcılığın nihaî amacına uydurulması gerekir. Sanat ve bilim, öncelikle bu iktidarı koruyan bütün organlar olmalıdır. Resmî evreni aşan her şey özellikle artık bilinçliliğin özünü oluşturan her şey ya engellenir, ya da her biri birbirinden ayrı, izole özel çıkarlar dünyasına geri gönderilir.

Yabancılaşmış iş ve aygıt baskısı ilkin belli miktar artık bilinçliliğin, boş zamanını uygun sözde doyumlara kavuşma çabalarında kullanılmasını belirler ve bunlar imkânlar el verdiğince bol sağlanır. Koşullar, sayısız insanın, gençlik dönemlerinden beri, kendine güvenini, gelişimini ve olgunlaşmasını sınırlar ve geciktirir. Bunlar, böylelikle, tüketimde, edilgin eğlencelerde, prestij ve güç tarafından belirlenen davranış biçimlerinde giderim yollarını araştırmaya zorlanmış olurlar. Giderimci çıkarların dayanağı budur. Bu kavram benim için hayli önem taşır, ilerde kültür devriminin bunun üzerindeki tepkisine yeniden değineceğim. Yine de artık bilinçliliğin özgül karakteri en içsel eğilimi giderimci çıkarlarda değil, özgürleştirme çıkarlarında yatar. Bunlar insanın bir kişilik olarak yetişmesine, toplumsal etkinliğin tüm boyutlarında bireyin ayrımlaşması ve kendini gerçekleştirmesine yöneltilmişlerdir. Her şeyden çok, kişinin tüketebileceği şeylerle mutlaka ilintili olmakla birlikte temelde başka bir amaca yönelik kültürün sürekli kullanımını talep ederler. Bu amaç başka bireylerde, nesnelerde, davranış biçimlerinde, ilişkilerde ve hattâ kurumlarda gerçekleşen insan doğasının gücüdür. Bu kullanımın en yüksek amacı, tüm sınırlamalardan, ve her şeyden önce düşünce, duygu ve davranıştaki ast-üst ilişkilerinden kurtulmaktır, bireyin genel toplum hayatı düzeyine yükselmesidir. Goethe'nin dediği gibi «insanlığın kaderi ne ise, onu kendi içimde tatmak isterim.»[5] Bilinçli biçimlerinde özgürlükçü çıkarlar devrimcidirler, ve politik programları bundan böyle genel özgürleşme koşulları için mücadeleler haline gelir.

KÜLTÜR DEVRİMİNİN SAVAŞ VERECEĞİ YER

Yaklaşan dönüşüm potansiyelini araştırmak için, kendi kapsamında bütünüyle maddeci ve sosyo-ekonomik bir gerçeklik olarak ele aldığım toplumsal bilinçliliğin yapısal analizinden hareket ettim. Aygıt, devlet şüphesiz, bir 'ideolojik üstyapı'dır ve özünde egemenlik işlevi ile yabancılaşmış bir bilinçliliktir. Toplumun tüm zihnî hayatı gelmekte olan kültür devriminin savaş alanıdır ve bu zihnî hayat maddî varoluşla çelişmez; ağırlık merkezi bilgi ve karar olduğu için, yeniden-üretim süreci ve onun amaçları çerçevesinde yolunu çizer. Kurulması gereken şey toplumsal hayatın bütününü kapsayacak yeni yasalar ve bilim ile kurumsal çerçevesi için yeni bir düzendir.

Bundan, devrimci bir strateğinin toplumsal bilinçlilikte yer alan son derece özgül bir güçler dengesi içinde yönünü bulması gerektiği anlaşılabilir —öznel üretici güçlerin, her çeşitten becerilerin devrim safına çekilmesindeki güçler dengesini de düşünebiliriz. Strateji, toplumun zihnî enerjisinin dönüşümü ve harcanması yapısı içinde yönünü çizmelidir. Bu nedenle yukarda kısaca değinilen toplumsal bilinçliliğin dört bölümünü ayırt etmiş

bulunmaktayım; ikisi emilen bilinçlilikte, ikisi artık bilinçlilikte. Görüldüğü gibi, emilen bilinçlilikte, bürokratik aygıtın çıkarları ile, kitlelerin «ast»lıktan türeyen tepkileri karşı karşıyadır, artık bilinçlilikte ise bireylerin giderimci çıkarları ile, özgürleşme çıkarları karşı karşıya gelmektedir. Gerçekte —varolan— sosyalizmin üretim tarzının çelişkilerine insanların verdiği karşılıklardan düzenli olarak ve kaçınılmaz bir şekilde doğan bu dört etmen, toplumsal ilişkilerimize özgü güçlerin politik alanını oluşturur.

Burada sorun, belirli kişileri, tanımlandığı üzere belirli bilinçlilik ayrımlarına indirgemek değildir— ya da ancak istisnaî olarak öyledir. Genel olarak, her bireyin şu ya da bu ölçüde dört bölüme de katıldığı varsayımından hareket edebiliriz. Soru, amaçlar yapısında ve dolayısıyla insanların davranışlarında hangi çıkar güdülerinin o anda egemen olduğudur. İnsanların zihinleri böyle bölümlenmiştir. Buna rağmen, alabildiğince ve hattâ öznel olarak bürokratlaştırılmış ve aygıtla özdeş durumda olan bazı kişiler vardır ki, bunlar basit bir şekilde resmî statülerine indirgenebilinirler. Bu azınlık dar anlamında aygıt partisi saldırının üzerinde yoğunlaştırılacağı politbürokratik gericilik partisidir.

Bu saldırı ancak özgürlükçü çıkarlarla gerçekleştirilebilir. Bu iki kutup arasında, zorunlu iş ve giderimci doyumlar içine çakılıp kalmış psiko-toplumsal potansiyeli kazanmak için yürütülen ideolojik bir savaş vardır. Aygıt egemen olduğu sürece özgürlükçü çıkarlar da sosyolojik bakımdan atomize olmuş demektir; o zaman bu koşullarda ast-üst ilişkilerinin egemenliği altında kalan başka bütün bilinçlilik ayrımlarının davranışsal eğilimleri ile karşı karşıya kalırlar: Yani aygıt politik iktidarını kullanarak bütün bilinçlilikleri ast derecesine indirger. Ancak önkoşulları olgunlaşmakta olan kültür devriminde egemen aygıt tam tersine izole edilir, ve bireyler zorunlu çalışmaları ya da eğlencelerinde bile bütünsel bir davranış biçimine yani bütünün içine akıllıca girme eğilimine kavuşurlar.

Özgürlükçü çıkarlar, bir araya getirilmesi ve yaklaşmakta olan dönüşümün öznesinin yaratılması için örgütlenmesi gerekli maddeyi sağlamaktadırlar. Tamamen ampirik bir açıdan bu özne, toplumun tüm tabaka ve alanlarındaki enerjik ve yaratıcı ögelerden kişiliklerinde özgürlükçü çıkarların egemen olduğu ya da en azından önemli bir rol oynadığı —hareket biçimlerini etkilediği— insanlardan meydana gelir. Gerçekte —varolan— sosyalizmde, bu gücü biçimlendirme, ihtiyaç duyduğu dönüştürücü politik örgütü ona kazandırma görevi, aygıt yönetimine karşı mücadele verecek ve tüm ast-üst ilişkileriyle giderimci davranış biçimlerine karşı kişiliğini koruyacak olan gerçek bir komünist partisine düşer.

Gerçekte —varolan— sosyalizmdeki yönetici partiler, bunun temelini sunmuyorlar elbette. Onların «önderlik rolü» bütünüyle farklı baskıcı bir içeriğe sahiptir. Tamamıyla aygıt çıkarlarına satılmışlardır. Dahası, onun militan zirvesini oluşturmaktadırlar. Devlet otoritesinin kıskanç bekçileridirler. Böylelikle yeni bir Komünistler Birliğine, özgürlükçü ihtiyaçlar için güvenilir dayanak vaadeden ve herhangi bir aygıttan daha yüksek politik ve ahlâkî otorite sağlayacak bir birliğe yer bırakmaktadırlar. Komünist hareket yepyeni bir şekilde yeniden yaratılmalıdır, öyle bir hareket ki sancağına yeniden insan özgürlüğünü yazsın ve insan hayatını bu temele göre dönüştürsün.

BÜROKRATİKLEŞMİŞ PARTİ

Neden gerçekte —varolan— sosyalist ülkelerde yeni bir Komünistler Birliğine gerek duyulmaktadır? Bu soruyu cevaplamak için önce, şimdiki yönetici konumundaki partilerin üstlendikleri önderlik rollerinin nelerden oluştuğu ve yönetici partileri, özgürlükçü çıkarlarla nasıl karşıt bir konuma girdiklerini bulmak gerekmektedir. Konunun özü, devlet mekanizması, 'etatism' ile aralarında mesafe bırakmayan bürokratikleşmeleridir. Yetkili temsilcilerin kendilerini 'büro üyeleri' ve 'sekreterleri' olarak tanıttıkları böyle bir egemenlik biçimi daha görülmemiştir. Yalnız bu sıfatlar bile partinin yaşayan gövdesinin kendi bürokrasisi tarafından ezildiğini göstermeye yeter. «Devletin büyüyen rolü» diye durmadan anlatıldığı gibi parti aygıtı kendi sonsuz yeniden-üretiminin koşulunu kutsamaktadır. Devletin tanrılaşmasını bir zorunluluk haline getiren şey, devletin kendisinden çok, par-

tinin kendisinin verili varoluş biçimidir. Politbüro işlevlerinin biraz daha genişletilmiş biçimi demek olan Merkez Komite aygıtına kadar bütün parti yapılarında, devlet düzeylerinin ve öteki bürokrasilerin bütün dallarının sıkıştırılmış biçimde kopya edildiği görülür —ayrıca, istisnasız bütün toplumsal hayat dalları da, hükümet aygıtında ve resmî «toplumsal örgütler»de kopya edilmiştir.

Parti aygıtını açıklamak için, içinde bulunduğumuz durumun kökeni hatırlanmalıdır. Leninist proletarya diktatörlüğünün işleyiş kavramı kitlelerin eylemlerine dayandırılmıştı. Parti enerjisinin «aktarımı» denilen şey öncelikle devlet kanalıyla, baskıcı biçimde değil, sendika ve öbür toplumsal örgütler yoluyla, eğitici bir biçimde yürüyecekti. Özellikle sendikalar yalnızca sosyalizm için okullar olmakla kalmayıp, aynı zamanda devlet iktidarının bürokratik yozlaşmasına karşı mücadele verecek araçlar olmalıydılar. Ne var ki ne öyle oldu, ne de böyle olabildiler. Rolleri öylesine zayıfladı ki, 1970'den beri Polonya'daki durumun tekrar tekrar gösterdiği gibi, bu zayıflık devlet mekanizması için bile tehlikeli hale geldi. Lenin'in hayatı boyunca bile gerçek aktarım devlet aygıtından geçmişti. Ve şimdi, aşağıdan gelen bir gücün yapılan yanlışları düzeltme imkânı ortadan kalkınca, partinin, devlet aygıtındaki bürokratik yöntemlerin otomatik işleyişinden ileri gelen yozlaşmasını önlemek üzere devlet üstünde nasıl bir denetim mekanizmasının kurulması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Şimdi, çözümün devlet aygıtı üzerinde parti aygıtı olarak yer alacak bir başka bürokrasinin kurulmasında olduğu söylenmektedir. Bunun da tepesinde, politbüro biçiminde **de facto kendi kendini yenileyen** bir kuruluş yer almaktadır. Bu önderliğe kabul edilecek yeni üyelerin kim olacağı, daha önceden oraya yerleşmiş bulunanlar tarafından hattâ bunların hepsine bile sorulmaksızın saptanır. Bu «komünistler» politbüro içindeki rütbe derecelerine göre, içerdeki oturma düzenlenmesinde kendilerine öncelik tanıyıcı sıralamalar sağlayacak kadar ileri gitmekten çekinmezler.

Politbüronun diktatörlüğü, bürokratik ilkenin kendi kaderine uygun bir abartımıdır, çünkü ona boyun eğen parti aygıtı, kilisevarî bir hiyerarşi ile devlet üstünde devletin bir tek kılıfa bürünmesidir. Yapının bütünü yarı teokratiktir. Çünkü buradaki politik iktidarın özü —icra ve polis güçlerinin olağanüstü büyümesini saymazsak— mânevî bir iktidardır ve sürekli engizisyon eğilimi ile parti kendisi aslında siyasî polis görevini üstlenir. Devlet iktidarının çekirdeği olarak parti aygıtı teokratik devletin laikleşmesini temsil eder. Antik çağ teokrasilerinin çöküşünden bu yana maddî ve mânevî otoriteler hiçbir zaman bu şekilde tek elde toplanmamıştır. Bir yanda devlet otoritesi ve ekonomik kararları verme gücü ile öbür yanda da ideolojik tekele sahip olma iddiası arasındaki kurumsal özdeşlik, ayrıca da, tabandan tepeye kadar, politbüro ve aygıtını denetleme imkânsızlığı, varolan sosyalizmin başlıca politik-ekonomik sorunudur. İlk ağızda kesilmesi gereken Gordion düğümü budur.

Aygıt kendi dayanılmaz varlığına karşı gösterilen herhangi bir toplumsal tepkiye karşı gözlerini kapar. Bu körlük, aygıt içinde en önemli kişilerin taktıkları gözlüklerin de çok ilerisine varmaktadır. Günümüzün parti örgütü, yalnız toplum için değil kendi kullanımı için de etkin olarak yanlış bilinç üretir. Toplumsal bilgi sürecinin gelişmesine imkân verecek bir toplumsal yapı olması gerekirdi. Halkın tüm düşünen ögelerini içinde barındıran bir sistem olması gerekirdi. Bunun yerine, aygıtça sergilenen ideoloji, bir sürü kör noktaları olan gölgeli ve bulanık bir mercek gibi kendini toplumsal düşünce ile gerçeklik arasına koyar. Bu merceklerin nasıl yapılıp yetiştiğini, nasıl ayarlanıp, çevrildiğini bilemeyen kitleler, aleti kullanmaktan vazgeçmek zorunda kalırlar. Ve gerçekten vazgeçerler: Resmî dua değirmenleri ilk kutsal dizeleri öğütmeye başlarken, «düğmeyi kapatırlar».

Fakat buradaki trajedi, bu durumda farklı herhangi bir bilgiden de bütünüyle umutlarını kesmiş olmalarıdır, çünkü toplum bunun için alternatif bir yapıya sahip değildir. Daha da kötüsü: Kitle iletişim araçları ve eğitim sistemi yoluyla aygıtın uyguladığı denetim sayesinde bürokratik merkeziyetçilik cangılına ve onun kutsallar kutsalı politbürosuna en iyi nüfuz edebilecek teori, yani devrimci Marksizm, hâlâ, parti bürokrasisi tarafından gasp edilmiş olduğu için, kitleler bu

teoriye karşı da güvensizlik duymaktan kendilerini alamazlar. Teori nasıl sunulursa sunulsun, halk bu teorinin varolan parti egemenliğini haklı göstermek için yaratıldığı inancındadır. Parti, engizisyon türünden bütün güçlerle donanmış olduğu halde, aynı zamanda da geçmiş çağlarda mânevî iktidarsızlık diye tanınan şeyden ötürü horlanır. Doğal olarak, Batı'nın iletişim tekniklerinin yeterli olduğu yerlerde, ideolojik kitle üretimi böylelikle ortaya çıkan ideolojik boşluğa gürül gürül akar.

NEDEN YENİ BİR PARTİ GEREKLİDİR?

Böylece, politik, ekonomik ve düşünsel karar verme gücü için bir tekelin kurulmuş olması, partinin toplumsal göreviyle varlığının politik-örgütsel biçimi arasında üstesinden gelinmez bir çelişkiye yol açmıştır. İç yapısı ve devlet üstü bir aygıt olarak yol gösterici rolü, sistemimiz içinde insanlığın daha fazla özgürleşmesi yolundaki gelişimi engellemektedir. Parti, temsil etmek üzere sahneye çıktığı düşünceleri yok eder. Komünist hareketin sürekliliğini yaşatan bireyler bırakmamakla, bu sürekliliği yok eder. Fiziksel varlığıyla, daha öte dolap çevirmesine gerek kalmaksızın, varolan parti aygıtı, parti düşüncesi ve herhangi kişisel parti inancının mezar kazıcısı olmaktadır. İnanarak ve karakteri gereği komünist olanlar parti üyeleri olarak bir fazlalık haline gelir. Dahası, eğer aygıt onları bürokratlar yapmayı başaramaz, kendiyle bütünleştiremezse, normal, her şeyi ile dışsallaşmış «parti hayatı»nı zedelerler ve parti dirliği için birer tehlike olurlar; bundan dolayı mekanizmayı onlara karşı tetikte bekletmek akıllıca bir iş olacaktır. Böyle bir partide, komünistler kendilerine ve halka karşı örgütlenmişlerdir. Bu tip bir partinin, tarihî olarak, gelişmiş, gerçekte —varolan— sosyalist ülkelerde, bir fazlalık olduğu ve bunun için tasfiye edilmesi gerektiği üzerine daha öte analize gerek yoktur. Enkazı üstünde temelden değişik bir işlevi öngören yeni bir örgüt, Komünistler Birliği diyebileceğimiz bir örgüt kurulmalıdır.

Bu şekilde, «komünist parti öldü», «yaşasın komünist partisi» derken, partinin her zaman için ve her türlü koşulda varolacağı yolunda metafizik bir zorunluluğu kasdetmiyorum. Demek istediğim, partinin toplumsal değişim aracı olarak ve belirli bir durumda, tamamen somut bir görevi olmasıdır. Aynı zamanda, tek bir partiden, eskisi karşısında yer alan yeni bir tek partiden söz etmemin de gerekçeleri vardır.

Eski işbölümünün kişilerin kendi içlerine yeretmiş son köklerine kadar üstesinden gelinmedikçe, insanın özgürlükçü ihtiyaçları ile varoluş koşullarının düzenlenmesi için gerek gördükleri aygıt arasında bir çelişki zorunlukla varolacaktır. Bu durum kendini kabul ettirdikçe, bu aygıt bir devlet, temelde bir baskı aracı olacaktır. Proto-sosyalist bir toplumda komünist bir partiye duyulan tarihî ihtiyaç bu çelişkinin varolmasından başka bir nedene dayandırılmaz. Öyleyse, partinin en köklü teması, toplumla devlet arasındaki ilişki, devletin topluma yeniden girişi perspektifidir.

Benim açımdan, kapitalist olmayan yolun tüm değişkenliklerinde gözlemlenebilen tek birleşik bir partiye olan eğilim, bu yapının kendine özgü doğasına ve özellikle bu devlet ile toplum arasındaki ilişki olan kendi egemenlik sorununa bağlıdır. Eğer tüm toplumsal örgütlenme genel bir devlet sistemi olarak anlaşılırsa, birden fazla partiye açıkça gerek yoktur. Eğer genel çıkardan ayrı ve ona karşıt birçok dar ve sınırlı özel çıkar olacaksa, ancak o zaman böyle bir çoğulculuğa gerek duyulabilir —genel çıkar başlangıçta ne kadar yabancılaşmış bir biçimde ortaya çıkarsa çıksın. Özel çıkarlar, politik partiler kanalı dışında başka bir yoldan haklarını elde etmelidirler ve bunun için de kısıtlanmamış söz hakkına sahip olmalıdırlar. İşçi sendikaları buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Yine de, kapitalist-olmayan ilişkilerinde ideal-tipik bir tarzda belirlenen partinin birliği (bir tekliği), sadece diyalektik bir süreç olarak anlaşılabilir. Eğer parti, devrimden sonra, şimdiye değin değişikliğe uğramamış, ya da pek az değişmiş bir toplumun üstyapısı olduğunu; kendisinin yeni düzenin geçici larva biçimi olarak varolduğunu ve içinde yer ettiği toplumun kavranacak ve aşılacak bir üstyapısı olduğunu unutursa, artık birlik durumunu koruyamaz, parçalanır.

Ama öte yandan, kendini kurumların bir

dizi yerinde ve başarılı yeni uyarlanmalarını başlatacak ve buna öncülük edebilecek şekilde örgütleyebilmeyi başarırsa, bırakın birlik-bölünme-birlik diyalektiği üstü örtülü olarak sürsün, bırakın tek partinin sürekliliği sağlansın! (yönetici personelinde hiçbir zaman bir süreklilik olmasa da). Ancak bilinmelidir ki, politik bir yapı, gerçekten öbürünün yerini alıyorsa, bu, filanca izole kurumda küçük reformlar ve «yapısal değişiklikler» gerçekleştirmek için değil, daha sonraki ekonomik dönüşümlere yardımcı bir kaldıraç görevi görmek üzere almaktadır. Toplum bu karar için çok fazla bekleyemez. Toplumun tümünün örgütlendiği koşullar altında genel özgürleşmeye doğru bir ilerleme olması için bir partinin varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla varolan parti bu görevi yerine getiremeyeceği anlaşıldığı anda dağılıp parçalanmalıdır — ana görevi eski iş bölümünü ve onun belirtisi olan **Etatist**-bürokratik devleti yok etmektir.

Böyle koşullar altında kendiliğinden oluşmaya başlaması gereken muhalif gruplaşmalar eskisinin yanında, yeni bir parti olmaya ya da daha açıkçası bir parti olarak kalmaya çabalamaz. Aslında hem öznel ve hem de nesnel olarak, yeni bir program ve yenilenmiş bir içyasa çerçevesinde birliği yeniden kurmaktan başka bir amacı olmamalıdır. Çatlak, tarihî süreçte bir geçiş anıdır, parti düşüncesine karşı değil, aygıtına, partinin, parti aygıtının bir cisimleşmesi olan devletle içli dışlılığına karşıdır. Toplum aygıtta donup kalmayan yeni bir önderliğe tekrar kavuşmalıdır. Önderler toplumda yaşamalı ve onun güncel çalışmasına katılmalıdır.

YENİ PARTİNİN GÖREVLERİ

Gerçekte —varolan— sosyalizmin ilk evresinde, parti devletin ve aygıtın yardımı ile toplumu devindirdi ve bunda belli bir noktaya kadar başarılı oldu. Şimdi bir yanda devlet ve aygıt, öte yanda da toplum arasında yeni bir işbirliği ihtiyacı var; bu da, toplumda depolanmış gereğinden fazla yeni bilinçlilik temeline oturtulmalıdır. Eğer partinin şimdiye değin oynadığı devlet üstü aygıt rolüne neden olan, bürokrasiye tabandan gelmesi gereken denetim eksikliği ise, sorunun bir tek çözümü vardır: Parti kendisi, politikasının merkezi olarak bürokrasi üzerinde —devlet aygıtı üzerinde— toplumsal güçlerin doğrudan denetiminin mekanizmasını kurmalıdır. Bu toplumsal güçler öylesine şekillendirilmelidir ki, özerk güçler olarak yoğun bir şekilde aygıtla karşı karşıya gelmeliler ve onu aşamalı uzlaşmalara doğru zorlayabilmelidirler. Bu da komünizmin bir kitle hareketi olarak örgütlenmesini gerektirir. İlke olarak, bu bir toplumsal güç ayrımı, devlet ile toplumsal güçler arasında aşamalı bir diyalektiğin yerleşmesi anlamına gelir. Komünistler çelişkiyi hükümet aygıtına kendileri sokmalıdırlar. Sonuç, eşitlemenin **etatist** yanının yavaş yavaş etkinliğini yitireceği düzenlenmiş bir ikili iktidar durumu olacaktır. Ya **etatizme** sıkı sıkıya sarıl, ya da kültür devrimine yönel —varolan iki alternatif bunlardır.

Parti, kendini bu durumda koruyup ispatlamak için, şimdiki halinde kaldığı sürece hiçbir zaman ulaşamayacağı bir şeyi, ideolojik hegemonyayı ele geçirmelidir. Bunu yapması için, devletin üstünde bir aygıt gibi değil, ama toplumun gelişiminin tüm sorunlarının bilincinin içinden dolayımlandığı bir kollektif aydın gibi örgütlenmelidir. Kollektif aydın kavramı Antonio Gramsci'den kalmadır. Gramsci'nin hareket noktası, partinin ideolojik otoritesinin doğrudan doğruya düşünsel üretiminin niteliğine, içinde toplumsal gerçekliği yansıtan ve değişim doğrultusuna yön veren modeli barındıran kavrayış ve harekete geçirme gücüne dayandığı şeklinde idi.

Dolayısıyla, Komünistler Birliği partinin şimdiye kadar örgütlendiğinden daha başka bir biçimde örgütlenmelidir. Örgütsel yapı birliğin temel etkinliğinin karakterine uygun olmalıdır. Bilgi alanında başarılı çalışma önemli haberlerin hepsinin tüm katılanların katkılarına açık olmasını gerektirir. İlgili kişilerin kişisel etkinliği temeli üstünde, araştırmaların yatay, hiyerarşik-olmayan koordinasyonunu gerektirir; son olarak değişik yorumların serbestçe tartışılmasını ve bunları doğrulama ya da çürütme gücüyle donanmış resmî otoritelerin değerlendirmesinden bağımsız olunmasını gerektirir. Eğer komünistler örgütü bu şekilde, politik anlayışın ve karar vermenin toplumsallaştırılması işlevini yük-

lenecekse, karşılanacak ilk koşul, yönsemeleri antogonist-olmayan bir toplumun gerçek güçlerine açık bir parti olmaktır. Her türünden dışlayıcı sekterlik, kapalı ve mühürlü kapılar ardında yürütülen her çeşidinden gizli iktidar pazarlığı, emek ve kültürün tüm yaşayan verimli ögelerinden yararlanmayı engelleyecektir.

Eğer ast-üst ilişkilerini tasfiye etme görevi doğru konursa, parti içinde yeralan kişiler, Rus gerçeğine uygunluğundan dolayı Lenin'in Kautsky'den aldığı ve proletarya disiplini diye adlandırılan şeye duyulan özendirmeden kendilerini kayıtsız olarak kurtarmalıdırlar. Zamanında Lenin'in vurgulamış olduğu, askerî örgütlenme yeteneği, ve çalışan kitlelerin verilen emirlere boyun eğmeye, üstün uzak görüşe ve politik bir kurmayın aydın gücüne boyun eğmeye hazırlıklı olmaları idi. Lenin, o sıralar Rosa Lüksemburg tarafından işlenmekte olan fabrika disiplini ile parti disiplini arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırmış bulunuyordu. Şimdi bile yalnızca yönetimde değil, ama parti içinde de etkin bir örgütlenmenin bir aygıt ve disiplin gerektirdiğini belirtmeye gerek yoktur. Ancak, komünistler örgütleri içinde bir yanda değerler, amaçlar, politikanın yolları ve biçimleri üzerine tartışma, öbür yanda da aygıtın politika tesbiti alanı arasında varolan güç ilişkilerini tersine çevirmelidirler. Devlet aygıtının, yönetim ve hizmet aracına dönüştürülmesi süreci ancak, eğer bu parti içerisinde başlar, eğer sekreter ve sekreterliklerin parti üzerindeki hegemonyaları kırılırsa, harekete geçebilir. Komünistler politikalarını parti aygıtının belirleyiciliğinden kurtarmalı ve aygıt üstünde kollektif hükümranlıklarını sağlamalıdırlar. Her komünist gerektiğinde disiplinli bir üye rolünden sıyrılıp, vicdanî bir karar verebilmelidir.

Tüm bunları bir araya getirirsek, denilebilir ki, parti kendi manevî yenilenmesi için bütün kurumsal varlığını ortaya koymalıdır. Bugün, bir Komünistler Birliğine karakterini kazandıracak bir dizi antitezi sıralamak istiyorum. Şunlar gerekli: 1) Eski ve çok dar anlamında işçi sınıfı partisi değil, ama bilinçleri özgürlükçü ihtiyaç ve çıkarlara uyarlanan tüm toplumsal tabaka ve gruplardan meydana gelen halkın tamamının bir bileşimi, 2) otoriter aydınların, kendilerinden menkul seçkin önderliğinin «üye» etiketi taşıyanları kibarca yönettikleri türden bir kitle partisi değil, aynı düşünce birliğine sahip, örneğin aynı sorunların çözümü ile ilgilenen ve herkesin eşit yeterlikte sayıldığı bir bireyler topluluğu; 3) Toplumdan kopuk, herşeyi «en iyi bilen»lerin sekter bir örgütü değil, ama topluma kapılarını açmış, ve aynı doğrultuda uğraş veren herkesin katılabileceği devrimci bir topluluk; 4) Gerçekteki devlet aygıtını dışardan ve yukardan yönlendirip, denetim altında tutan devlet üstü bir örgenlik ve yönetim değil, ama halka tüm karar doğurucu işlemlerde denetim yetkisi kazandıracak, tabandaki tüm grupların bütünleşmiş eylemlerindeki ideal esin kaynağı, 5) Kalıcı yapıyı koruyup yayacak, bürokratik kararları yürürlüğe koyacak sadık bir ordu değil ama, Gramsci'nin toplumun tüm çıkarları ile demokratik iletişimde, değişim için çoğunluğun genel kanısını yaratıp uygulayacak bir kolektif aydın diye adlandırdığı. Bu Komünistler Birliğinin ana işlevi, toplumu kültür devrimine öylesine çekmektir ki, toplum planlı, —ancak henüz uyarlanmamış —pratik bir değişimden, dolayısıyla, karşı konulmaz olumlu gereksinmelerin doğurduğu bir değişimden geçsin.

EKONOMİK ALTERNATİF

Şimdiye kadar söylenenlerden, gerçekte— varolan— sosyalizmde geniş ölçüde özgürlükçü eğilimlerin varolduğu vargısını çıkarabilirsek; ve bu eğilimin yeni bir Komünistler Birliği biçiminde örgütlenmesini zihnimizde canlandırıyorsak, o zaman genel bir özgürleşme ve kültür devriminin eylem programı için ekonomik bir strateji sorusu temel sorunumuz olacaktır. Ast-üst ilişkilerinin ve yabancılaşmanın kaynağını kurutmak için politik bir devrimden de fazlası gerekmektedir. Gerekli olan radikal bir ekonomik alternatiftir. Bu ekonomik alternatif, varolan ilişkilerin kitlelerin huy ve tavırlarına derin kökler salmış olduğu gerçeğini dikkate almalıdır. Bu öncelikle, kitlelerin giderimci ihtiyaçlarını karşılamak için kavramsal olarak iyi silahlanması gerektiğini gösterir; böylelikle kitlelerin özgürlükçü sürece geçişinin engellenmesinin önüne geçilmiş olur.

Marksizm insanoğlunun uyuşukluğu ve bo-

yun eğmişliği görünürde ve hatta bazan gerçekte özgür olma isteksizlikleri üzerine ağıtlar yakmak demek değildir. Baskı altında en çok tutulanlarla dayanışmayı, daha az gelişmiş, handikaplı ve ayrıcalıksız tabaka ve grupları ayağa kaldırmak için bütün güçlerin bir araya toplanmasını öneren etkin, Prometheus'vari bir tavırdır. Bir şey açıktır. Eğer özgür bireyselliğin olgunlaşma koşulları —ve bunlar ekonomik ve politik sürecin belirgin olarak saptanabilecek gerçekleridirler— herkes için yaratılmazsa, tüm özgürleşme tamamlanmadan kalmış ve böylelikle bir kere daha yalan olup çıkmış demektir. Bu, böylece iki evreli bir programı gerektirir. Amacımızın kapsamına, yani üyelerinin herbirinin özgür gelişimini güvence altına alacak bir toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği sorusuna dönmeden önce, o doğrultuda hareket etmenin öngerektirdikleri üzerine pratik-politik bir biçimde düşünmeli, ve tüm stratejiyi, izlenecek yolun genel çerçevesi olarak geliştirmeliyiz. Bundan dolayı, ilk sorun şöyle belirmektedir. İnsanoğlunu varolan uygarlık biçimine bağlayan giderimci çıkarlar nasıl nötralize edilebilir?

Çözüm doğal olarak amacın nasıl kavrandığına bağlıdır. Kültür devriminin iki aşaması mekanik olarak birbirini izleyemez. Bütünüyle yeni tip bir ekonomik yeniden-üretime doğru yönelmelidir; sadece çevre ve kaynak sorunlarının bunalımlarından ötürü değil, ama aynı zamanda, giderimci doyumların çekiciliğine yönelten gerilimi yumuşatmak için de böylesi zorunludur. Büyüme yarışı insanların ve halkların maddî hayat standartlarındaki eşitsizlikleri abartır ve bu yüzden giderim ihtiyaçlarını artırır. Daha çok üretildikçe, yerine giderim için daha çok istenir, sahip olunur ve tüketilir, ve daha fazla psikolojik enerji soyut iş ve giderici eğlencelerde sıkışıp kalır; dolayısıyla özgürlükçü güçlerden eksilmiş olur. Maddî doymazlık daha ileri gelişmenin getireceği özgürlüğü engellemekte, zorlamaya dayanan düzenlemeler getirmekte, ve topluma bir üvey anne özelliği kazandırmaktadır. Eğer maddî ihtiyaçlar patlamasına dur denilmezse, komünizm sadece ekonomik açıdan değil, psikolojik açıdan da imkân dışı olacaktır. Marx komünizmin bolluk gerektirdiğini söylediğinde, ilk anda demek istediği, geçim araçları, zorunlu maddeler fazlası idi. Endüstrileşmiş ülkelerde, üretim ve ihtiyaçların itici diyalektiği vurgularını eğlenme ve gelişim araçları alanına kaydırmıştır. Sahip olma, kullanım ve tüketim isteği ve zorlaması, daha çok üretme kavgasını sürekli kılmıştır; bu gidişle bundan yüzyıl sonra bile komünizme geçemeyecek kadar yoksul oluruz. Ancak, kapitalist büyüme dinamiğinin cehennemî döngüsü artık kırılmalıdır.

Pratik iktisadî politika açısından karşılaşılan ilk sorun böyle bir yarma hareketini başlatacak itişin nasıl sağlanacağı sorusudur. Bu tür doyumlara duyulan kitlesel ihtiyacın ucunu köreltmek için ne yapılabilir?

Bu ihtiyaç, imkânlar elverdiğince, ama aynı zamanda da ucuz bir şekilde doyurulmalıdır. İlk ağızda bir dizi yakın vadeli tedbir alınıp birtakım şeyler «lağvedilebilir». Bunun gerekçesi ve ortak paydası toplumsal adalet özlemine verecekleri cevap olmalıdır. Bu olumsuz tedbirler bundan ötürü kendileri dışında daha ileri eylemleri gerekli kılarlar. İlkin, tüm açık ve gizli, kutsallaştırılmış ve kutsallaştırılmamış biçimleri ile yukardan gelen bütün bürokratik yozlaşma durdurulmalıdır. Buna dahil olarak, gelir ölçeğinin daha üst basamakları sınırlanmalı, görevliler aygıtının maddî, toplumsal, tıbbî, kültürel ve başka ihtiyaçlarını gidermek için yapılmış bütün özel düzenlemeler kaldırılmalıdır. Bunlara küçük burjuvaca nişan ve madalya dağıtımının ve bununla ilintili olarak tüm ödeneklerin sona erdirilmesi de eklenebilir.

İkinci olarak, iş normları ve parça ücretler terk edilmelidir. İlke olarak, kurbanlarına karşı haksızlığından ötürü, bazı işçilerin 'süper verimli' görüldükleri durum, başkalarında protesto ve savunma tavırlarını körüklemekte, teknoloji ve makinaların optimal işlevini bozan manevralara yol açmakta; nitelik ve ham madde yönünden pahalıya gelmekte; işçilerin daha verimli iş arkadaşlarına karşı katılaşmalarına yol açmakta; hastalık sayısını artırmakta; bireysel kapasitenin kesin ölçümünü engellemekte ve benzeri durumları yaratmaktadır. İş normları ve parça ücretleriyle ilgili çıkar çatışmalarına yatırılan ya da bunlarca saptırılan psikolojik enerjinin toplamı, üretici güçlerin gelişiminde kullanılamaz

olur; hem etkin, hem edilgin biçimde, bu gelişimi engeller.

Üçüncü aşamada gerekli olan, toplumun tüm yöneten ve aydın personelinin, basit maddî üretim işinde ve aynı zamanda başka alanlarda, plânlı, dönemsel katılımıdır. Bunun için düzenli ve görece sürekli bir iş ortaklığı ilişkisi yaratılmalı ve uygulamada esnek olmalıdır, çünkü ikinci çalışma alanının seçimi kişinin etkin katılımına bağlı olmalı, yalnızca kuramsal yarar açısından düşünülmemelidir. Bunlar gerçekleşirse —başka türlüsü zaten olamaz— eski ve hâlâ varolan işbölümü temelinde genellikle yönetimsel ve yaratıcı işleri yapmakta olanlar, toplumumuzda emeğin ve eğitimin dağılımındaki toplumsal eşitsizliğin neden ve sonuçlarıyla sürekli olarak yüzyüze gelecek, bu toplumdaki kendi konumlarını da bir doyum biçimi olarak idealize edemeyeceklerdir.

Son olarak, tabanda uzun vadeli tartışmalar sonucunda ücret yapısında ciddi bir düzeltme gerekmektedir. Şimdiki durumda sayısız oransızlıklarla çarpıtılmış bulunan ücret sisteminin adil bir hale getirilmesi, aynı zamanda gelir eşitliğine doğru atılmış bir adım olarak düşünülmelidir. Çünkü gelecekte, kültür devrimi gerek gelir dağılımında verimlilik ilkesinin genel geçerliği, gerekse verimliliği sağlamak için maddî teşviklerin geçerliliği konularında soru işaretleri yaratacaktır. Toplum içinde tüketimin niteliğinin standartlaştırılması, nicelik ilkesinin, psikolojik doyum için tüketimin ötesine geçmenin bir koşulu olacaktır.

DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ İHTİYAÇLAR YAPISI

Böylelikle, kültür devrimi kavramının ilk aşamasındaki amacı, en geniş nicelikteki psişik enerjinin giderimci davranış biçimleri, karmaşasından uzaklaştırarak bu enerjiyi ihtiyaçlar yapısının radikal bir biçimde yeniden inşaası doğrultusunda akıtmaktır. Toplumsal çıkarlar arası çatışmanın ağırlık merkezi, böylece kültürden yararlanma koşulları ile yer değiştirecektir. O zaman bu değişik bir tüketim yapısını da birlikte getirecektir. Sahte doyuma yönelik ihtiyaçların ikincil bir konuma itilmesi için, daha uzak ve geniş perspektiflere doğru bir atılım yapmak gerekir. Komünist üretim hedefi, gerçek bir olgu olarak toplumun bağlantılarını belirleyen özgür ve zengin bir bireysellik yaratmaktır. Bunun ilk ölçüsü, kişinin toplumsal bütün ile etkin bir ilişki kurabileceği verili bir kültür düzeyinin gerektirdiği bireysel bilgi, duygu ve davranış nitelikleridir. Toplumsal hayatın yasaları tüm genel etkileşimi kendilerine konu edindiklerinden, koşullar bu düzeye erişmeyi engelliyorsa, bireyler de tam olarak gelişemezler. Ayrıca bu özgür ve zengin bireysellik, aynı anda, bireyin eylem ve ilişkilerinin kapsamlılığına bağlıdır. Bunun için, özgürleşme koşullarını dikey işbölümünden bütünüyle ve yatak işbölümünden mümkün olduğunca gerçekleştirmeliyiz.

Bu anlamda, insan öznelliğinin gelişiminin nesnel koşullarını yeniden biçimlendirmek için, kültür devrimi öncelikle herkesin değişik işlev düzeylerindeki eylemlerden eşit pay alması ve zorunlu işleri yüklenmiş kişilerin eşit toplumsal değerlerinin güvence altına alınması gerekir; artık hiç kimse özel, kısıtlı ya da ast düzeyinde bir işleve hapsedilmeyecektir. Kişinin kendisini geliştirmesine elverişli olan etkinlikler kimsenin tekelinde olamaz; buna izin verdiğimizde bunun karşılığını, yani öbür bireylerin önceden-programlanmış biçimde azgelişmişliğe mahkûm edilmesini de kabullenmemiz gerekir. Bu eşitsizliğe bir son verildiğinde sömürünün en son biçimi de ortadan kalkar.

Bu bir zorunluksa, bundan bir başka zorunluk çıkar: Toplumdaki herkes, en yüksek «üniversite» düzeyinde, toplum ve sanatları, doğa ve teknolojiyi içeren bir genel eğitime kısıtlamasız katılabilmelidir. Eğitim düzeylerine göre ayrışan tabakalara ve toplumsal bakımdan sorun çıkaran her türden uzmanlaşmaya karşı getirilecek alternatif budur. Uzmanlaşma ikincil bir yere konmalıdır. Bin yıllık ataerkil başarı—kazanma— toplumu geleneği yerine, kültür devrimi çocukların durumunu ve toplumsallaşma sürecini öylesine biçimlendirmelidir ki, yetişen kuşakların ezici çoğunluğu gelişmeye hem bilinçli olarak hazırlansın, hem de gelişmek için gerekli yeteneği kazansın. Böyle bir eğitsel işleyiş, şüphesiz içinde ürün verebileceği genel bir pratiği gerektirir. Herşeyden önce, bireylere göre ayrı tiplere ayrılan özerk grupların etkinlikleri temelinde, topluluksal bir yaşayı-

şın yeniden kazanılmasını gerektirir; çünkü ancak bunların çatısı altında, doygun insan ilişkisi kristalleşebilir. Modern dünyanın çalışma-zamanı, okul-zamanı, aile-zamanı ve boş-zamanları gibi katı hücrelerinde izole olmuş ve tikelleşmiş insanları, toplumsal mutsuzluk ve toplumsal yeteneksizliğin en derin kaynağını oluşturmaktadır.

Belirleyici politik gereklilik, genel bilgi ve karar verme süreçlerinin toplumsallaşması ve aynı zamanda demokratikleştirilmesi, bunların her tür hiyerarşik aygıtın dışında ve üstünde yer almasıdır. Toplumsal değerler, amaçlar, yollar üzerine başkaları ile iletişime katılmakta kesin özgürlük bir politik pratik haline gelmedikçe, insanın özgürleşmesine yönelik hiçbir ilerleme kaydedilemez. Ne zaman ki bu özgürlük öngörülür, o zaman kültür devrimi için gerçekleşebilir bir ekonomik strateji çizilebilir. Bütün ekonominin yeniden programlanması için, eğer bir toplum, ulaştığı kültür düzeyinde, üyelerine, basit ihtiyaçların görece güvenilir doyumunu sağlayabilecek derece endüstrileşmiş ise, ekonomik planlama, yavaş yavaş ama belirli biçimde, insanın toplam gelişimine ve mutluluk için olumlu imkânlarının yaygınlaştırılmasına öncelik verecek biçimde yeniden yönlendirilmelidir. Gerek üretimin, gerekse iş üretkenliğinin büyümesi pratikte kaçınılmaz ekonomik zorunluluklar olarak kutsallıklarını yitireceklerdir. Ama bu da, sıfır büyümenin kurallaşacağı anlamını taşımaz, sadece nicel ölçüt üstün konumundan indirilir. Toplumsal çerçeve artık yanlışlığı anlaşılmış birtakım kıtlık ve yoksulluk önyargılarına göre düzenlenmemelidir. Bu demektir ki artık son dönem kapitalizminin bize, refahın ne olduğunu, neyi ve ne için üretmemiz gerektiğini, hangi etkililik ölçütünün üretimimizi belirleyeceğini anlatmasına izin vermemeliyiz.

NESNELLEŞTİRİLMİŞ ÇALIŞMANIN YIKILMASI

Zorunlulukların ağır bastığı bir durumda da, sosyalist bir toplum kişiliğin bağımsız hareketine, büyümesine ve kendini gerçekleştirmesine imkân veren genel bir alanı yaratabilmelidir. Bu, ekonomik açıdan konuşursak, nesnelleştirilmiş emeğin, canlı emek üzerindeki egemenliğine son vermek demektir. Sadece emek-gücünü bir sonraki üretim döngüsü için depolamak üzere, daha fazla yaşama, öğrenme, tüketme, dinlenme ve eğlenme olmalıdır. Planlama, iş zamanı nasıl dengeleneceğini gösterir kâğıtlar üstünde değil ama, bütünüyle toplumsal zamana gösterge olacak biçimde, halkın bütün hayatî dışavurumlarına ayrılmış zamanını içerir bir bilânço ile başlamalıdır. Bütün bireysel zaman—plân—larının daha ileri gelişimlerinin koşullarını sağlamalıdır. Amaçlanacak en önemli koşullardan biri plânla ilintili olarak yedek bir emek-gücü ayırmaktır. Elde bulunan makinalara ilişkin olarak canlı emek fazlası hazır bulundurulmalıdır. Sosyalist çalışma hakkı, yabancılaşmış çalışma koşullarında tam istihdam demek değildir; üstelik, önceden plâna alınmış fazla mesaiyi de içeren bir istihdam biçimi. Bugün için en önemli talep, psikolojik olarak üretken olmayan iş zamanının kısaltılmasıdır; ama bu, sanıldığı gibi, bütün iş zamanının kısaltılmasıyla eşanlamlı değildir.

Eğitim işe değil, işin örgütlenmesi eğitim politikasının ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır. Bu, kendiliğinden zaten harekete geçmiş olan artık bilinçlilik üretimine de yeni bir itki kazandırma sorunudur. Amaç, bilimsel-teknik fabrika sistemi ve onun üstyapısı tarafından artık varolan bu toplumsal yapı içinde özümlenemeyecek bir artık eğitim yaratmak olmalıdır. Böylelikle, eski iş bölümüne saldırı kaçınılmaz olacaktır.

Değişik şekilde yöneltilen bilinçli yapının inşaasıyla elele yürüyecek ekonomik hareket aşağıda sıralanan tedbirler çerçevesinde mümkün olur: 1) Doğanın üretimle sömürülmesinden doğal döngüdeki işbirliğine, genişletilmiş yeniden-üretimden basit yeniden-üretime, emek üretkenliğinin yükseltilmesinden, iş koşulları ve çalışma atmosferinin düzeltilmesine doğru tedbirler alınması; 2) İnsana ve doğaya uygun bir teknoloji ve bir tekniğin geliştirilmesi ve geniş ölçekli (endüstriyel) ile küçük ölçekli (artisanal) üretim arasında uyarlı bir oranlama kurma. Üretim sürecinde yerleşmiş alışkanlıkların sürdürülmesi yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda psikolojik buhranları da başlatacaktır; bunun belirtisi çalışma isteğinin felce uğramasıdır.

Eski işbölümü yıkıldığında, emek ve haya-

tın bütününün toplumsal örgütlenmesi ne biçim olacaktır? İnsanların, hayatlarının genel çerçevesini kendileri için temellük edebilmeleri, toplumsal sentez üzerinde gerçekten etkili olabilmeleri, için bireyselliğe ve inisyatife başından düşman olan merkeziyetçi üst-örgütlenmeden kaçınmalıdır. Sadece ve zorunlu olarak tepede koordine olan, tepeden emirleri verip tabandaki yatay işbirliğini ve iletişimi yasaklayan birtakım uzmanlaşmış işkolu yöneticilerinden başka hiç kimsenin etkileyemeyeceği bir tarzda örgütlenmiş bir toplumsal çerçeve, bireylerin hiçbir zaman erişemeyeceği, el süremeyeceği bir yapıdır. Eğer üretimin hedefi gerçekten zengin bir bireysellikse, somut bireysel inisyatifi ve sahici bir topluluk yaşayışını güvence altına alacak bir ekonomik düzenleme biçimi bulunmalıdır.

Marx'ın örgütlenme için önerdiği komün modelinden bildiğimiz serbestçe ve gönüllü birleşme fikrinde de varolan federatif ilke, bu konuda bir çözüm sağlayabilir. Bir araya gelmiş emek ve toplumsal hayatın ana birimleri, bölgesel zeminlerde toplumun mikro kozmozlarını oluşturacak görece özerk egemen bileşimler olmalıdır. Bu türden bir komünal örgütlenme aynı zamanda eğitim, hayat ve çalışma alanlarının izole edici ayırımlarının giderileceği çerçeveyi de sağlayabilir. Ancak, bu durumda mahallîlikten, dışta kalmışlıktan ileri gelen eski sınırlılıkların, kısıtlanmaların hortlamasına izin verilmemelidir. Böyle birimler özellikle komünal hayat imkânları yaratır ki, bence kadınların özgürleşmesinin, çocuklara eğitim için tam yeterlilik ve öğrenme için bilinçli istek sağlamanın —çocukları çekirdek ailenin içinde yatan nevroz tehlikesinden korumanın— ekonomik temeli budur.

Toplumun komün ilkesine göre örgütlenmesi, hiyerarşik düzenlemeyi ikincil bir konuma yerleştirme anlamına gelir. (Ama bu hiyerarşinin büsbütün ortadan kaldırılması demek değildir.) İnsanların değişik etkinliklerine göre derecelendirilmeleri yerine işbirliği demektir. Ayrıca, böyle değişik işlevlerarası birleşmelerin karmaşık olmalarına rağmen, bölgesel yapılar nedeniyle bir bütün olarak gözlemlenebilir olmaları sözkonusudur. Bu birimler, hayat sürecinin tüm yönlerini içerecek ve onlara danışılmadan hiçbir karar alınamayacaktır. Plânlı toplumsal işbölümü çerçevesinde belli noktalarda, doğal olarak uzmanlaşan komünler, ulusal toplumu meydana getirmek üzere biraraya gelirler. Ve son olarak da hiper bürokratik dünya devletinin korkunç düşüncesi yerine uluslararası beraberlik anlayışı şimdiden modern devletler hukukuna girmektedir. Her görece daha yüksek birimin dolayımı tabandan seçilmiş delegelerce sağlanabilir. Çizgiyi aşan özel çıkarların denetimi, haber akımı için tam açıklık sağlayacak ve bireyden yana zamanın alışılagelmiş bürokratik toplantıları yerine kurumsal dalaveraları açığa çıkaracak gerçek bir hak ve görev güvencesi ile elde edilebilir.

Böylelikle bu, çok sıkıştırılmış bir biçimde, gerçek özgürlük koşullarının, gerçek eşitlik ve kardeşlik ile çakışacağı toplumsal düzenin bir çizimidir. Komünizm yalnızca gerekli değil ama mümkündür. Gerçekleşip gerçekleşemeyeceği, koşulların oluşturma mücadelesi içinde belirlenecek bir sorudur.

POLİTİK PERSPEKTİFLER

Noktalarken, politik perspektiflere değinmeliyim. Bir komünist muhalefet amacına nasıl ulaşacağını umabilir? Şüphesiz ki, bu soruyu önce, anlık, politik konjonktürlere —hatta gizli polisin tavırlarındaki değişimlere— ve belli başarılar üzerinde kurgulara bel bağlamamış varoluşsal bir yükümlülük duyan azınlığı gözönüne alarak sormaktayım. 1922 yılında Karl Liebknecht'in başka birçok şeyin yanısıra «politika mümkün olanın sanatıdır» sloganına karşı tepkisini dile getirdiği bir makaleler kitabı Münih'te basıldı. Aşağıdaki bölümü aktarayım: «Mümkün olanın en uç sınırına, sadece mümkün olmayanın yakasına yapışmakla ulaşılabilir. Gerçekleşen mümkün, uğruna uğraşılan imkânsızların bileşkesidir. Nesnel olarak imkânsızı isteme, bundan dolayı, anlamsız düşler kurma ve kendini aldatma anlamına gelmez, en derin anlamı ile pratik politika demektir. Bir politik amacı gerçekleştirmenin imkânsızlığını sergilemek, onun anlamsızlığını göstermez. Olsa olsa tek gösterdiği, toplumun hareket yasaları, özellikle de toplumsal iradenin oluşumunu yöneten yasalar karşısında, eleştirmenin bilgi eksikliği olabilir. En doğru ve en güçlü politika nedir? Bu imkânsızın sanatıdır.» Buradaki imkânsız, yalnız başına alın-

dığında, «işlemeyecek» olan herşeydir; ama aslında, çevresine iyi uymuş, sağlıklı sağduyunun genellikle düşünmeyi göze alamadığı türden bütünsel bir dönüşüm anlamında.

Komünist alternatif en derin kültür düzeylerine kadar varan bir dönüştürmeyi amaçlar. Muhalefetin bundan böyle tarihi değişik bir kanalda akıtmak için önce gücü kendi eline geçirmesi gerektiği gibi saf düşlere ayrılacak zamanı yoktur. Bir kültür devrimi, toplumu kimseye duyurmadan ele geçiren bir hükümet darbesine benzemez. Muhalefet doğrudan doğruya iktidar için uğraş vermez, güvencesini etkisinin uzun vadeli sonuçlarından bekler — bu ise programının kamu önünde engellenmeden tartışılmasını, kendine göre bir örgütlenme ve propogandası olmasını gerektirir. Onunla resmî kâtipler ve farizeler (Eski Mısır egemen sınıfı ile İsa'ya zulmedenleri anıştırıyor.) arasında açık bir çatışma evresi kaçınılmazdır. Kitleler politbüro kılavuzluğu altında bilinçlenemezler. Halkın olgunlaşmamışlığı politbüro egemenliğinin nedeni olmuştu bir zamanlar, ama şimdi onun ürünüdür. Kültür devriminin programı, ideolojinin bir ters yüz edilmesi olarak, kendiliğinden kapitalist uygarlığa uyma eğilimi taşıyan kitlelerin huy ve alışkanlıklarına yöneliktir. Belki de ilk anti-bürokratik çıkış yapıldıktan sonra, İncil'deki Zeytindağı vaızında olduğu gibi halk bu yeni öğreti karşısında goleyana gelebilir. Bürokrasi ile astlık-üstlük ilişkilerinin karşılıklı tamamladıkları biçimde belirlenmiş bu inatçı direnişi de dikkate almalıyız. Giderimci çıkarları nötralize edecek sabırlı bir politikanın ereği böyle bir bağlantıyı koparıp atmaktır.

Parti aydınları içinde ve çevresindeki halkalarda inandırıcı alternatiflerin yokluğundan yakınırken «yapılabilecek hiçbir şey olmadığını» kanıtlayarak vicdanlarını rahatlatan bir sürü insan bulunmaktadır. Aytmatov'un «Gülsaray'dan ayrılış» adlı hikâyesinde olayın kahramanı eski dostuna şöyle seslenir: «Bir noktada komünist olmaktan çıktın». Ne var ki inançlarından imkânsızlıklar yüzünden kırgınlığa düşenler, diyalektiği övmek için söylenmiş şu sözleri hatırlamalı: «Kesin olan kesin değildir, olduğu gibi kalmaz». Yalnızca kendi kendimize bazı radikal soruları sorma cesaretini göstermeliyiz. Daha ne kadar süre, her şeyimizi kurban ettiğimiz —sermayeye göre dikilmiş bir üretkenlik anlayışı uyarınca— kısır «ekonomik yarışma» uğruna azamî üretim için çalışmayı sorgusuz sual siz kabulleneceğiz? Ya da tekrar: Neden kişiler parasal özendirmelerle etki altında tutulmakta ve neden kısıtlayıcı denetim altına alınmaktadırlar? Ve yine: Dehşet dengesi diye adlandırılan şeyin içinde diplomatça katılmanın ötesine gitmek imkânsız mı? Batı silâh endüstrisi kompleksini pratik bir silâhsızlanma merdiveni ile baskı altına almaktan bizi alıkoyan çıkarlar nelerdir? Ve başka bir soru: Sovyetler Birliği'ni yöneten bürokratik aygıt, Güney Afrika'daki mücadelenin varolan son evresinden sonra ulusal kurtuluş hareketlerini destekleme işlevi durduğunda dünyadaki gericiliğin önde gelen bir parçası olduğunu gittikçe daha çok kanıtlamayacak mı? Ve sonra yine: Bir Sovyet Dubçek'ine karşı eyleme geçecek askerî birlikler nereden bulunur? Tüm bu politik sorular yeni baştan düşünülmeli.

Sadece askerî politikayla ilgili durumu ele alalım. Her gerçek silahsızlanma girişimi, her iki bloktaki ilerici güçlerin kuvvet komplekslerini baskı altına aldığını ve karşı tarafı düşman gösterme huyuna bir son verdiklerini varsayar. Gerek kapitalist, gerekse kapitalist olmayan Avrupa ülkelerindeki toplumsal değişimler, silahlanma plancılarıyla silahsızlanma diplomatlarının gerici evrenini darmadağın etmenin ve karşıt silahsızlanma tırmanışını harekete geçirmenin önkoşuludur. Doğal olarak silahlı kuvvetler, ilkin, politik güç aktarımı sırasında, kayıtsızca işlevini görebilecek durumda kalmalıdır. Bunun mümkün olduğu, 1968'de Çekoslovakya'da görüldü. Ancak ikinci adım, içinde yer aldığı sürece insanlığın özgürlük, kurtuluş mücadelesinin sona erdiği süper militarizm cadı kazanını kıracak politik bir atak olmalıdır.

Özgürlükçü çıkarlarla aygıt çıkarları arasındaki güç ilişkileri sosyo-ekonomik bakımdan olduğundan çok daha fazla politik olarak tek-yanlı görülmektedir. Nedeni oldukça basit: Astlık-üstlük ilişkilerine göre belirlenmiş tavıra eğilim özünde tamamen kurumlaşmıştır; oysa bireyler insancıl çıkarlarında, karşı bir politik propoganda ve örgütlenme geliştirmeleri polisçe önlenirken, engelleyici

bir atomlaşma durumuna hapsolmuşlardır. Bundan ötürü komünist bir muhalefet ilk ağızda imkânsız gözükebilir. Fakat tarihin ironisi öyle ister ki, eskiden her türden komünist «sapma» ile başedebilen aygıtlar, yeni insan hakları hareketlerinin getirdiği meydan okumalarla karşılaştıklarında hiçbir zaman olmadıkları kadar çaresizdirler.

Gerçekte, komünist muhalifler için, bu tümüyle yeni ve elverişli bir durumdur. Şüphesiz ki, kendimizi eski ortodoks Marksist sekterlikten kurtarmamız gerekir. İzlenecek yolun ne olduğunu, Stalinizmin doğuşuna karşı verilen savaşı kaybeden eski muhalefetten öğrenemeyiz. Her devrimci komünist 1917' den beri aygıt egemenliğini defetme yolunda bir noktaya kadar Troçkist duygular besledi. Ancak bu tutum tarihî bakıştan gerçekten yoksundur. Eski biçimleri yeniden kurmak istemiyoruz, yerine yenilerini yaratmak istiyoruz. Artık parti içi kümelenmelere güvenmek zorunda değiliz. Bunun yerine hem safça hem de akıllıca, siyasal polisin karşısına anayasal metinler ve Birleşmiş Milletler kararlarını çıkaran geniş toplumsal güçler tabanına kendimizi bilinçli olarak oturtmalıyız. Örneğin Sakharov'un izlediği yolu kendimize ölçü alamayız; ve bir Solzhenitsyn tamamen karşımızdaki kutupta yer alır. Ancak kendi bakış açımıza insan kazandırmaya çalışırken, başkalarıyla aramıza bu tür ayrımlar koymak da başlıca görevimiz değildir. İlk emir, politbüro diktatörlüğünün kaldırılmasıdır!

YENİ KOMÜNİST MUHALEFET

Bugün Sovyetler Birliği'nin kendisinde, zayıf ve dağınık olsa da, Medvedev kardeşler gibi kişilerce bir dereceye kadar temsil edilen yeni bir komünist muhalefet vardır. Macaristan'da son yıllarda, kesinlikle bilimsel çizgilerde çalışan yarım olmasa da çeyrek legaliteden yararlanan bir muhalefet var. Çekoslavakya'daki muhalefet yılmadan sürüyor, şu anda taktik nedenlerle anayasal sorunlara çekilmiş, aslında en dolaysız amacı olan legalitesini bu konumdan sağlamak için mücadele veriyor. Polonyadaki muhalefet, önemli ölçüde geniş destek ve örgütlenmeye kavuştu, şimdi de işçilerle bağlantı kurmaya çalışıyor. Bir muhalefet DAC'nde yeniden şekillenmekte. Bugün tüm Doğu Avrupa ülkelerinde dikkate değer bir Marksist potansiyel bulunmaktadır. Gittikçe artan sayıda komünist bilinçli olarak iki düzeyde çalışmaya başlıyor. (Artık iki düzeyde düşünmüyorlar sadece — psikolojik açıdan da önemli bir fark). Aygıt artık bu çemberlerde her 12 havariye bir Yahuda bulamıyor ve 12 kere 12'yi de zor becerir. Eski güçlerin 1968'den beri ideolojik kısırlığı artık herkesçe biliniyor. Artık hiç kimsenin inanmadığı bir kiliseyi yok etmekteler. Ve artık tartışmalara katılacak güçleri bile yoktur. Yayımlamağa devam ettikleri duyurular umutsuz denecek kadar cılızdır; bir önderliğin entelektüel konumuyla ilgili asgarî Marksist beklentiyle ölçüldüğünde, eleştirilmeye bile değmez. Yalnızca savunma mekanizması işlemeye devam etmektedir. Üretken tepkilere artık rastlanmaz. Şu anda aygıt iktidardadır, ancak yalnızca polis baskısı ve gizli askerî el koyma temeline dayanarak.

1968 yılı önemli bir dönüm noktası idi, ve öyle olmaya devam ediyor. Rus Ekim Devriminden bu yana geçen 60 yıl içinde ilk kez kapitalist olmayan endüstri toplumunda taze bir örgütlenme doğrultusunda ağırlıklarını duyuran güçler tarihin aydınlığına çıktılar. 1968' den bu yana Çekoslavakya'da gerçekte —varolan— sosyalizmde genelde aygıt egemenliğine karşıt ilerici bir çıkarlar bloğunun varlığı göze görünür hale geldi. Dahası etkin parti üyelerinin çoğunluğunun, yeni bir doğruluya dümen kırmaya hazır oldukları görüldü. Sonuçta, Prag ve Bratislava'da toplum düzenimizin bir politbüro diktatörlüğü olmaksızın varolma kapasitesi kanıtlanmış oldu. Gericiliğin «karşı devrim» yakıştırması, her şeyden önce tutarlı reform politikası için söyleniyordu. Kendi halkı da dahil, Doğu Avrupa halklarını ve tüm ilerici insanlığı Çekoslovak deneyiminin olgunlaşması ile kazanılmış yeri doldurulmaz deneylerden yoksun kılması, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Sovyet önderliğinin işlediği en büyük politik suçtur. Alman komünistleri, bu uluslararası bürokratik gericilik gösterisinde partilerinin işbirliğinden kendilerinin sorumlu olmadıklarını Çekoslovak halkı önünde resmen açıklamak yükümlülüğü altındadırlar.

Çekoslovak deneyi, herşeye rağmen, özellikle de ulusal boyutların ötesinde değerlen-

dirildiğinde, yüreklendirici olmaktadır. Muhalefete, tüm Sovyet bloğu çerçevesinde uzun vadeli bir mücadele ile politik hegemonyayı elde etmenin zorunluluğunu göstermektedir. Ulusal ayrılıklar ve düşmanlıklar belirleyici olamazlar. Belirleyici olan Doğu Avrupa Halklarının toplumsal çıkarları ile politik bürokrasinin çıkarları arasındaki temel çelişkidir. Sovyetler Birliği halkları gibi, Polonya, Macaristan ve öbür ülke halkları da yeni bir politik düzene ihtiyaç duymaktadırlar.

AVRUPA KOMÜNİZMİNİN ETKİLERİ

Yakın zamanlarda, aygıtların stratejik tutumları daha da bozulmuştur. Batı ile ekonomik işbirliğini güvence altına almak için katılmak zorunda kaldıkları Helsinki Konferansı sonuçları ile uğraşamaz durumdadırlar Ve Avrupa Komünist Partileri'nin Berlin Konferansı'nda beliren tehlike daha da büyüktür, çünkü burada aygıt egemenliğinin ana merkezindeki denge sözkonusudur. Gerçek şu ki, Avrupa Komünizmi diye adlandırılan sistem Doğu Avrupa partileri ve bu partilerin aygıtlarının personeline, hem de politbüro düzeyine kadar bölücülük ruhu aşılamaktadır.

Herkesin bildiği gibi, anti-kapitalist dönüşümlerin altında yürütüldüğü politik üstyapı biçimi, Doğu Avrupa'da 1945'den sonra o bölge halklarına tepeden inme bir biçimde kabul ettirilmiştir. Ne özünde, ne biçiminde, ne de oluşum zamanında, ulusal bir gelişimin sonucu değildi. Sovyet modelinin ihracı, her şeye rağmen başlangıçta ilerici bir önem taşımakta idi. Bu pratikte mümkün olan anti-kapitalist bir çözümdü. Tarihî ortam Doğu Avrupa'da daha iyi bir çözümün koşullarını hazırlamamıştı. Ancak şimdi, Sovyetler Birliği'nde Stalin-sonrası aygıtın rolü, Doğu Avrupa üzerindeki hegemonyası ile halkların kendilerine uygun sosyalizm biçimlerine doğru ilerlemelerini önlemektedir. Bunun içindir ki, bu halklar uzun vadede kapitalist restorasyonun kollarına doğru koşmaktadırlar. Doğu Avrupa ülkelerindeki artan milliyetçilik —ve bu somut olarak «anti sovyetizm» demektir— kendi iç gelişmeleri üzerinde Sovyet aygıtının hegomonyası yüzünden yerleşmiş ayakbağlarına yönelik olduğu ölçüde ilerici bir işlev görmektedir. Doğu Avrupa halkları için canalıcı nokta olan hükümranlık sorunu değişik biçimde dile getirilen ve çok daha düşük bir tempoda değişen Sovyetler Birliğinin iç durumundan mümkün olduğu kadar bağımsız, kendi sosyalist ilerlemelerini gerçekleştirmek ihtiyacıdır. Çünkü şimdi yalnızca, Sovyetler Birliği gibi, üstyapısının çok daha gelişkin üretici güçlere yeniden uyumuna değil, aynı zamanda sahip olunan toplumsal kurumlar anlamında ulusal sürekliliğin restorasyonuna da ihtiyaç duymaktadırlar.

Batı Avrupa'ya özgü bir sosyalizm yolu pratikte ortaya çıkarsa, Doğu Avrupa'daki politik süreç sadece daha bağımsız bir dış politikaya doğru değil, aynı zamanda ve herşeyden önce kurumların halen baskı altında tutulan reformuna doğru daha güçlü bir şekilde akabilecektir. Varolan duruma karşı tepki kaçınılmazdır. Kapitalist-olmayan yolun sürekliliği ve Avrupa'daki barışın sağlamlığı komünistlerin bu gidişe yapıcı ve tedrici bir biçim vermeye hazır olmalarını gerektirir. Doğu Avrupa halkları şüphesiz, Berlinguer, Marchais, Carillo ve öbürlerinin Berlin Konferansındaki görüşlerinin ruhuna uygun politik kurumlar istemektedirler. Eğer Sovyet üstyapısı kendini, İtalya, İspanya ve Fransa'daki sosyalizme demokratik geçiş sürecine uyarlamazsa, Sovyetler Birliği büyük bir ihtimalle Batı periferisini kaybedecektir —bütünüyle kaybedecektir çünkü bugünün sınırlı hükümranlık statüsü ile bunu koruması zaten imkânsızdır. Muhalefetin orda kendi sorunu haline getireceği, Sovyetler Birliği'nin gerçek gelecek çıkarları açısından, sorun Doğu Avrupa ülkelerinin üzerindeki yükten kurtulmaları ve ekonomik işbirliği ve gönüllü bütünleşmede güvenilir ortak işlevlerini sağlamlaştırmalarıdır. En yeni SED parti kongrelerinde işitilen türden uşakça bir «proletarya enternasyonalizmi» anti-sovyet havayı körüklediğinden, uzun vadede böylesi, Romanya'da beliren geçici, bir tür aşırı giderimci ulusal komünizmden daha büyük tehlike yaratır niteliktedir. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerine, ittifakın gerçek yararlarını, özellikle son derece geniş ufuklu ekonomik perspektiflerini tanıma fırsatını vermelidir.

Oluşum sürecinde olan muhalefet için sorun, şimdi gerçekte —varolan— sosyalizmin özgül koşullarına karşı yeterli, olabildiğince çok yanlı ve bürokrasiyi açık ideolojik ve poli-

tik mücadele perspektifine uymaya zorlamak için, stratejik olarak belirleyici bir karşı-tavır inşa etmektir. Şimdi aygıt, değişik partilerin mutlak belirleyici sorunlar üzerinde değişik görüş açılarına sahip olabileceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra partiler ve ülkelerin iç hayatlarında da aynı şeyi kabul etme talebiyle karşı karşıya gelecektir. Aygıt bir tür Augsburg Barışı özlemindedir: O günlerde söylendiği gibi, Cuius regio, eius religio.

Bu, yeni düşünceleri önleme tutumu etkin bir şekilde bozulmalıdır. İdeolojik sorunlara müdahale etmeme mantığına hayır!

İLERİYE DOĞRU

Aygıtın hâlâ da bir ölçüde başarıyla uyguladığı eski bir taktiği var: İnsanın kendi toplumunda herhangi bir temel eleştiriyi dile getirmesini imkânsızlaştırıyor; bir yandan da yabancı karakterini kanıtlamak için, hükümet alanı dışında dile getirildiğini ileri sürüyor. Böylece muhalefete, ya sessiz kalma —bu politik olarak yok olması demektir— ya da «düşmana hizmet etme» alternatiflerini tanıyor. Kolaylıkla görüleceği gibi, burda, diktatörlüğün kendisinin sunduğu bir şeyi ele alıyoruz, çünkü başlıca ihtiyacı, içsel çelişkileri dıştalamak ve onları yabancı bir şeye dönüştürmektir. Bu, politbüronun toplum üzerindeki baskısının nihaî ideolojik sigortasıdır. Bu durumu sona erdirelim: kapitalist-olmayan tabanımıza olan bağlılığımızla, onun eskimiş üstyapısına olan bağlılığımız arasına bir ayrım çizgisi çekelim. Ülkemizdeki iletişim imkânlarını kullanmak ve mümkünse kendi iletişim şebekemizi yaratmak son derece önemlidir. Ancak politik mücadelemizde öbür güç bloğunun tekniklerini kullanmaktan ürkmemeliyiz. Lenin'i İsviçre'den Rusya'ya getiren kimin mühürlü vagonu idi ve bu yolculuk için kim yeşil ışık yakmıştı? Orada belirleyici olan, iftiracıların deyimiyle bu «Alman casusu»nun Petrograd'da cebinden ne çıkardığıdır — Ekim'in yolunu açan ünlü Nisan Tezleri.

Yıllar geçtikçe, muhalefet ögelerinin daha etkin biçimlenmesinin içsel, öznel koşulları da gelişti. II. Dünya Savaşı ile şekillenmemiş ilk kuşak bugün politik olgunluk çağına girmektedir. Toplumsal dengeyi rizikoya sokabilecek atılımları yapmakta, dünyaya yeni bir çehreyle görünmekte daha hazırlıklı şimdi insanlar. Parti merkez organı, sadıkane çalışmalarına son verildiğini ilân edinceye kadar muhalif eğilim gösterdiklerini sanan birtakım kişiler gerçekte muhalefetten değillerdi; zaten böyle olmasa o koltuklarda bu kadar uzun zaman kalamazlardı. Eksikliğini duyuran grupları oluşturacak bir inisyatif, bilinçli, amaçlı bir uğraş için bir araya gelmektedir. Egemen durum, yolumuzu da çizmektedir. Kendimizi —partiye bağlı olduğumuz süre— kendi platformumuzda birleştiğimiz an, statü gereği dışarı atılmış saymamız gerektiği için, genel olarak insan hakları üzerinde örgütlenme sorusuna geri dönmeliyiz. Anayasa metinleri, birleşme özgürlüğü ve —kamusal yerler başlangıçta sözkonusu olamıyacağına göre— konut dokunulmazlığı vermektedir. Aşırı bir fesat havasına girilmeden, hattâ ilgili kamuoyunun belli kesimlerinin bilgisi ve koruması altında, böyle bir işe katılmak isteyen insanları bir araya getirmek için koşullar olgunlaşmıştır. Bu başlangıçta bir kitle hareketi değil, öncelikle teorik-ideolojik ve propogandist bir eylem olacaktır —ama bir yerden başlanması gerekiyor.

Birçok tarihî deneyinin gözardı edilmemesini gösterdiği gibi, parti-içi güç kayması ihtimali artık kurumlar içinde, uzun, sessiz ve zahmetli bir yürüyüş biçiminde anlaşılmamalıdır. Yeni topluluğun çekirdeği ancak varolan yapının dışında yatabilir. Beklenmesi gereken ihraçlar bir yana, yeni ve değişik bilinçliliğin oluşacağı nesnel yer, resmî parti çevreleri ya da aygıtın akla yakın gördüğü şeyler değildir. Aygıtı, karşısında açık bir muhalefet görmeye alıştırmalıyız. Şüphesiz bu birçok baskı yöntemi getirecektir; ancak ortam en aşırı yöntemlere başvurmasını engelleyecektir. Her türlü maddî kazançtan daha fazla değer verdiği amaçlarından vazgeçeceğine aile hayatından, servetten ve popülerlikten vazgeçen küçük bir grubun kararıyla bile karşılaşsa aygıtın bütün direnme mekanizması acıklı bir şekilde yenik düşecektir. Örneğin, dünyanın başka yerlerindeki devrimci ve ilerici güçlerin, gerçekte —varolan— sosyalizmdeki durumdan kaynaklandığını ve sorumluluklarının bilincinde olduğunu bildiği komünistleri artık daha fazla sınır dışı etmeye devam edemeyeceklerdir. Baskı tedbirle-

ri yalnızca süreci hızlandıracaktır, hem de sadece uluslararası dayanışmadan ötürü değil, uzun vadede, kendi legalitemizi sağlayacak ve komünist bir muhalefet olarak kamuda yer kazanacağız.

Tarih lokomotifinin bir sonraki istasyona gitme isteğini belirtir sayısız işaretler bulunmaktadır. Bunun ne zaman olacağı öznel kararlardan bağımsız değildir. Daha çok bir dizi bireysel atılımdan oluşan eleştirel kitleye bağlıdır. Bugün, tüm Doğu Avrupa ülkelerinde, yıllarca sürecek tatsızlıkları göze alarak dışarıya göç etme izni için başvuran yığınla insan var. Bu, burada, gerçekte —varolan— sosyalizmde yaşanan hayat tarzına toptan bir değişiklik getirmek isteyen komünist azınlığın artık gün ışığına çıkması zamanının geldiğini göstermektedir. ■

[1] *Bütün Eserler* (İngilizce baskı) 5. Kitap s. 80.

[2] Birinci Enternasyonal ve sonrasındaki, «*Fransa'daki İç Savaşın İlk Taslağı*», Pelican Marx Kitaplığı, 1974, s. 247.

[3] Bahro burada, Marx'ın «Vera Zasulich'e bir mektup taslağı»na anıştırmada bulunmakta olmalı.

[4] Goethe'nin *Faust*'u I. Bölüm, dizeler 1780-81

[5] *Faust*, I. Bölüm 1770-71 dizelerde.

ÜMİT KIVANÇ

Birikim 42-43-44/81

Demokratik «Komünistler» Birliği

Dünyaca ünlü anti-komünist yayın organlarından **Der Spiegel** dergisinin 2 Ocak 1978 tarihli sayısında, «DDR Direnişi — Demokrasi Özlemi» başlığı altında bir yazı yayımlandı (s. 19-24). Burada, Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) içinde «rejim eleştiricisi» unsurların bir araya gelerek örgütlü bir muhalefet hareketi oluşturdukları haberi veriliyor, muhalefet tanıtılıyordu. (Türkiye'de de çeşitli günlük gazeteler olaya yer verdiler.)

Muhalefet, «Almanya Demokratik Komünistler Birliği» adında yasadışı bir örgüt kurmuş, 30 daktilo sayfalık bir «manifesto» yazmıştı. Büyük bölümü **Spiegel**'in aynı sayısında, geri kalanı da öteki sayıda yayımlanan bu bildirge şöyle başlıyor: **«Bu yazıyla Almanya kamuoyuna sesleniyor ve biz, DDR'deki demokratik ve hümanist düşünceli komünistlerin, koşullar henüz yasal örgütlenmeye imkân vermediğinden, yasadışı olarak, Almanya Demokratik Komünistler Birliği (BDKD) içinde örgütlendiğimizi duyuruyoruz.»** Bildirge, **Spiegel'e** gizli yollardan ulaştırılmış.[1] Demokratik «komünist»ler bu bildirgeyle dört ana başlık altında topladıkları tezlerini açıklıyorlar: «Savaş ve Barış», Reform-komünizmi ve Sovyet Ortodoksluğu», «Almanya'lar Politikası», «DDR'in İç Durumu».

Spiegel, bildirgeden önce yer alan tanıtma yazısında, Demokratik «komünist»ler için oldukça olumlu sözler ediyor, neredeyse övücü ifadeler kullanıyor. Bildirge yazarlarının, tezlerini yayımlamakla **«Devlet Güvenlik Örgütü'nün saldırılarını göze aldıklarını»**, bunun da **«ne yaptığının bilincinde olan yazarların kişisel rizikolardan da kaçınmadıklarını kanıtladığını»** söylüyor ve ekliyor: **«...geleneksel-komünist klik mücadelelerine girmek yerine, 'Demokratik Komünistler' kendilerini açık tartışmaya sunuyorlar...»**

Spiegel'in tavrı, sosyalizme karşı her eğilimi tezahüratla karşılayan, son zamanlarda Doğu Avrupa'da gitgide artan sayıda muhalifin ortaya çıkmasını ellerini oğuşturarak izleyen burjuvazinin, sevincini gizleyememesinin ifadesidir. Ancak baştan aşağı burjuva ideolojisiyle biçimlendirilmiş BDKD bildirgesinin bu niteliği bir yana, bu olay vesilesiyle bizi asıl düşündürmesi gereken olgularla bir kez daha karşılaşmamız, Demokratik «Komünist»ler'in bildirgesini ele almayı gerektiriyor.

«DOĞU AVRUPA'NIN ÜSTÜNDE BİR HAYALET DOLAŞIYOR...»

Önce Demokratik «Komünist»ler'in Sovyetler Birliği hakkındaki görüşlerini incelemek daha doğru. Çünkü DDR muhalifleri ülkelerindeki yöneticileri SBKP yöneticilerinin uzantısı, uygulamayı da SSCB'deki uygulamanın aynısı olarak değerlendiriyorlar. Ayrıca şimdiye kadar «reel sosyalist» ülkelerde ortaya çıkan «sağ» görünümlü muhalefet hareketlerinin ya da tek tek muhaliflerin baş özelliği hep SSCB başta olmak üzere varolan sosyalizm uygulamalarına duydukları tepki olmuştur. Ve tabiî her tepki gibi olmadık yerlere uzanıyor, **varolan** sosyalizmi eleştirelim derken **sosyalizmle** ilişkisi kalmayan noktalara varıyordu «rejim eleştiricileri»nin çıkışları.

Demokratik «Komünist»ler, SSCB konusunda **«Çin'li yoldaşlarının»** görüşünü paylaştıklarını, SSCB'de iktidar sahiplerinin **«neo-faşist»** olduğuna inandıklarını bildiriyorlar. **«Bürokratik devlet-kapitalizminin Asya üretim tarzı»** diye tanımlıyorlar SSCB'yi. İktidar sahiplerinin **«...günümüz Rus feodal toplumunda, denetsiz bir biçimde, önceki bin yılların mutlak yöneticileri olan soylulardan daha güçlü»** olduklarını, çünkü bugünkülerin **«iktidarı kiliseyle bile paylaşmadıklarını»** söylüyorlar. Bu **«parazit bürokratik kast»**ın Sovyet işçi sınıfını sömürdüğünü, böylece Sovyetler'in, **«dünyadaki iki emperyalist süper güçten biri»** durumuna geldiğini ileri sürüyorlar. Ve, **«Sömürgecilik sisteminin bittiği,**

kızıl emperyalizme karşı da dayatılmalıdır,» diyorlar.

Bu tezleri şu ya da bu biçimde şimdiye kadar çok duyduk. ÇKP'nin 1960'lardan sonra ansızın keşfettiği Sovyet emperyalizmi, **kanıt diye sunduğu olguların gerçekten sorun çıkartan durumlar olmasından** yararlanarak güçlenen bir açıklama formülü halıne geliverdi. Ve zamanla, 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren partinin nasıl «faşist» parti haline geldiğini vb. **açıklamayan,** yalnızca yineleyip duran bu formül, «reel sosyalist» ülkelerdeki ters uygulamaları «açıklamakta» en rahatlatıcı çözüm olduğundan, gerek bu ülkelerin muhalifleri, gerekse ÇKP ve izleyicisi durumundaki milliyetçi-sosyalist akımlarca tutuldu.

En son, Avrupa «Komünizmi» de bunları attı ortaya. Zaten DDR'li muhaliflerin tüm bildirgesi Avrupa «Komünizmi»nden yüksek dozda etkilenmiş. Nitekim kendileri de, Avrupa «komünist»lerinin SBKP yöneticileri için kullandıkları «Kremlin'in kızıl papaları» deyimini benimsemişler ve Avrupa «Komünizmi» akımına duydukları yakınlığı —biraz da fazla ileri giderek— şöyle belirtiyorlar: **«Marx, Engels, Lenin bugün yaşasalardı... Euro-komünistlerin yanında yeraltırlardı. Marx/Engels, 'Manifesto'yu bugün yazsalardı, şöyle başlarlardı: 'Doğu Avrupa'nın üstünde bir hayalet dolaşıyor — Batı Avrupa komünizmi hayaleti'.»**

BERLİN KONFERANSI'NIN «ENTERNASYONALİZMİ» (YA DA: MİLLİYETÇİLİĞİN SOSYALİSTÇESİ)

«SSCB, Vietnam ve Kore'deki tarihî deneyler, Sovyet bilim adamlarının, ulusal ögenin toplumsal ögeden daha uzun ömürlü olduğu yolundaki teorik genellemelerinin doğruluğunu kanıtlamıştır.» Bu bakışın politik eylem açısından sonucu, tabiî ulusun sınıfa tercih edilmesi olacaktır.

Milliyetçilik, Uluslararası Sosyalist Hareket içinde SBKP egemenliğine tepki olarak bugün hemen tüm sosyalist ülke ya da hareketlerde şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde bulunmaktadır. Ve varolan resmî uygulamalara her karşı çıkış, milliyetçilik tarafından da belirlenen bir ideoloji ortaya sürmektedir. Şüphesiz, enternasyonalizm her türlü milliyetçiliğin çağdaş alternatifi olarak **eylemle** ortaya konamadığından, dolayısıyla benimsetilemediğinden bu böyle olmaktadır. En iyimser deyişle, soyut bir iyi niyet gösterisi haline getirilmiş bir enternasyonalizm, tabiî, yüzyılların insan bilincine kazıdığı milliyetçiliği alt etmeye yetmezdi. Enternasyonalizmi «ayrı ayrı birimler arasında karşılıklı çıkara dayanan işbirliği»ne indirgemek onu milliyetçiliğin karşısına çıkamayacak kadar güçsüz bırakmak, kolunu kanadını kırpmak, ölüme terk etmek anlamına gelmiyor mu? Bizzat bu anlayış, milliyetçilik taşımıyor mu içinde? Lenin'in aşağıdaki sözleri neyi anlatıyor:

> «İşçinin vatanı yoktur; bu şu demektir: a) Ekonomik durumu (ücretlilik) ulusal değil uluslararasıdır; b) Sınıf düşmanı uluslararasıdır; c) Kurtuluş koşulları da uluslararasıdır; d) Emekçilerin uluslararası birliği ulusal birlikten **daha önemlidir.» (Proletarya Enternasyonalizmi,** altını çizen Lenin.)

Peki bu anlayışın, şimdi «karşılıklı çıkara dayanan işbirliği» gibi bir karikatürünün çıkartılması, DDR'in Demokratik «Komünist»lerinin suçu mu? Avrupa «Komünizmi» savunucularının suçu mu? İkisi de değil. Altında 80-100 tane partinin imzası bulunan uluslararası metinlerde var «...çıkara dayanan işbirliği». Enternasyonalizm budur diye sunulmuş tüm dünyaya.

Demokratik «Komünist»ler de Berlin Konferansı'nda kabul edilen enternasyonalizm anlayışını savunduklarını söylüyorlar.[2] Ve orada tanımlanan, sık sık da vurgulanan, kısaca, her ulusun komünistlerinin, başka ulusların komünistlerini dikkate almadan, komünist hareketin değil uluslarının çıkarlarına göre davranması olarak betimleyebileceğimiz anlayışı, **«...bizim sosyalizme giden kendi ulusal Alman yolumuz...»** biçiminde dile getiriyorlar.

BURJUVA KÖPRÜSÜ

Ama «gidilecek» şey pek sosyalizm değil, Demokratik «Komünist»lerin bildirgesinden anladığımız kadarıyla. Demokratik'ler, iki Almanya'nın birleştirilmesi sorununa büyük önem veriyor, iki ulustan da bu yolda **«ofan-**

sif bir ulusal politika» izlemesini istiyorlar.[3] Bu onlar için çok önemli. Çünkü, kurmayı amaçladıkları toplumsal düzen, sınıfsız topluma doğru ilerleyecek bir süreç üstündeki bir sosyalist toplumun düzeni değil. **«Sosyal-demokratların, sosyalistlerin ve demokratik-komünistlerin tutucu güçlere karşı ağırlıkta olduğu bir yeniden-birleşme...» istiyorlar.** Alman sosyal-demokrasisinin tekelci sermayenin istediği yeni toplumsal düzenlemeleri yürüten siyasal ekip olduğu gözönünde tutulursa, demokratik-komünistlerin de toplumu sınıfsız topluma götürmek gibi herhangi bir hedefi olmadığı —çünkü sosyal-demokratları tutucu bile saymıyor, onlarla birlik olmak istiyorlar—, açıkça daha «demokratikleşen» bir burjuva düzeninin hedef alındığı açıktır. Sadece burjuvaziden de biraz anlayışlı davranması isteniyor, o kadar.

Avrupa «Komünizmi»nin baş önderi İspanyol KP Genel Sekreteri Carillo'nun **«evrensel anlamda tüm ideolojilerin sonunda birbirlerine yaklaşmalarının kaçınılmaz olduğuna inanıyorum», «Batı biraz daha sosyalist, Doğu da biraz daha demokratik olursa her şey düzelir»** gibi beyanları vardı. İşte bu anlayışa tümüyle uyarlı bir politik-toplumsal program da DDR'in Demokratik «Komünist»lerinde var: **«Bu** (yani iki Almanya'nın birleştirilmesiyle oluşacak) **Almanya, Doğu ile Batı arasında bir köprü, barışı sabit kılıcı bir etmen olabilir ve olmalıdır.»** Carillo'nun hedefine doğru evrimlenebilecek bir toplum düzeninin düşünüldüğü açık değil mi?

«LENİN İŞE YARAMAZ!»

Sanırız, bu «köprü»nün, bu «Alman ulusal yolu»nun, sadece enternasyonalizmin değil, Marksizm-Leninizmin başka temellerinin de yadsınması çerçevesinde değerlendirilmesi gereği açıkça belli olmuştur.

Çünkü bu anlayış, sosyalist demokrasi, proletarya diktatörlüğü gibi, onlarsız sosyalizmin mümkün olmadığı, düşünülmeyeceği kategorileri bir kenara atmakta aynı zamanda. Ve örneğin Lenin'in önerdiklerinin **«belki zamanında Sovyetler Birliği'nde doğru biçimde pratiğe geçirilebileceği»**, ama başka yerler —özellikle de Avrupa tabii— için geçersiz oldukları söyleniyor Demokratik'ler tarafından: **«Lenin'in parti, demokrasi ve devlet anlayışını işe yaramaz buluyoruz.»**

Karşılığında önerilenlerin hepsinde «tepki» olgusunun izlerini oldukça belirgin biçimde görmemek mümkün değil. Gene varolan uygulamalardaki temel çarpıklıklara tepki duyurulmuş, ama bunların nereden kaynaklandığı, hangi teorik yapıları yarattığı ya da hangi teorik yapıların ürünü olduğu ve Marksizm-Leninizmin mantıkî sonuçları olmayıp, **yapılanları haklı gösterme** teorilerinin sonuçları olduğu atlanmış. Sonuçta bütün terslıklerin mal edildiği bir teori haline getirilen Marksizm-Leninizmin temel önermelerinin geçersiz sayılmasını doğal karşılamak gerekmez mi bu durumda? Teorik olarak önerdiklerinin neredeyse tam tersini pratikte gerçekleştiriyorsa, böyle bir teoriye kimsenin itibar etmemesi, edecekse de onu temelden değiştirmek istemesi anlaşılmaz bir şey mi: **«...teorik ve politik olarak toptan reformdan geçirilecek bir komünizm için ortaya çıkıyoruz.»**

Ama sorun Marksizm-Leninizmin kendisinde değil. Gerçekliğin dönüştürülmemesi, ona teslim olunmasındadır.

Çeşitli tarihî zorlamaların etkisiyle gerçekliğin dönüştürülememesi, her zaman başımıza gelebilecek bir durum. Ama bu durumu geçici kılma bilinciyle iş yapılırsa, olaylar karşısında dönüştürme imkânları sürekli vurgulanarak tavır alınırsa ve birtakım iktidar hesapları ya da burjuva politikası anlayışlarıyla, yapılan eylemleri Marksizm-Leninizme uydurarak meşrulaştırma yoluna değil de, hedefleri sürekli vurgulama ve yakın dönemdeki hedeflerin hepsinde ana hedefin özelliklerini, oluşturmaya çalışma yoluna gidilirse, gerçekliği dönüştürememek, sadece **geçici yenilgiler** biçiminde kavranır. Bütün politik-toplumsal eylemin **temellerini sarsmaz**, onu **bambaşka** bir mantık yapısına sürüklemez, dolayısıyla bambaşka hedefleri, bambaşka ilkeleri olan **bambaşka bir teori** haline getirmez. Eğer biz, teorimize düşmanlarımızın bile duyduğu saygıyı, onu pratikte harcayarak heba etmişsek, kendi yanlışlarımızı teoriyle örtmeye çalışmışsak, şimdi birilerinin çıkıp bizim yanlışlarımızdan hareketle teoriyi yadsımasına kızmaya ne ölçüde hakkımız vardır?

Partinin geçiş sürecindeki yönlendirici işlevini, halkın politik etkinliğini her adımda artırmayarak ve nitelikçe yükseltmeyerek, bürokratik mekanizmalarla yürütmenin sonucunda, örneğin şu Demokratik «Komünist»ler çıkıp, **«Sekreter ve Politbüro kliğinin diktatörlüğü demek olan tek parti diktatörlüğüne karşıyız,»** diyorlarsa, bizim kendi uygulamamıza eleştirel gözle bir bakmamızın vakti gelmiş de geçiyor değil midir? Bunun karşılığında, günümüz dünyasında malî oligarşilerin istediği yeni düzenlemelere geçişi sağlamakta başrolü oynayacak olan partilerden belki de en gericisi, Almanya Sosyal-demokrat Partisi kastedilerek, **«sosyal-demokratların, sosyalistlerin, demokratik-komünistlerin tutucu güçlere karşı ağırlıkta olduğu bir düzen»** talep ediliyorsa, resmî uygulamaya her eleştiri yönelteni hain, casus vb. diyerek toplum dışına atanlar mı suçludur, yoksa bütün bunların içinden çıkamayarak burjuvazinin dümen suyuna girenler mi? «Reel sosyalizm»in yarattığı hayal kırıklığı, sözkonusu ülkelerin özellikle militan komünistlerinde öyle büyük ki, bu sarsılmış insanların bugün Marksizm-Leninizmden tümüyle kopmalarına öyle pek beklenmedik bir olay gözüyle bakamayız. Burjuva devrimlerinin üstünden bu kadar zamanın geçtiği Avrupa'da, hele **burjuvazinin topluma getirdiği politik eylem imkânlarını kıyaslanmayacak ölçüde aşmış ve değiştirmiş olması gereken** sosyalist iktidarların kurulduğu ülkelerden birinde, hâlâ birileri «bağımsız parlamento», «en yüksek yargı gücünün bağımsızlığı» vb. talepler öne sürebiliyorsa, bu durum karşısında yapılacak iş nedir? Bu kimselerin «emperyalizmin ajanları» olduğunu kanıtlamaya mı çalışmalıyız, yoksa partinin yönlendirici eylemiyle, yığınların politik faaliyete katılımını sürekli yükselterek, yönetim işini herkes tarafından yapılabilir kılacak yapıları, işleyişleri ne derece kurup sürdürdüğümüzü mü ölçmeliyiz?

Şimdiye kadar varolan resmî uygulamaları eleştirenleri hep, emperyalizmin oyununa gelmiş sapkınlar olarak niteledik durduk. Ama bu «sapkın»ların epeyce çoğaldığı günümüzde, özellikle de artık sadece «sağ» nitelikli taleplerle değil, oldukça sağlıklı eleştirilerle çıkanlarının da sesleri duyulurken (örn. Bahro) varolan uygulamaları **Marksizm-Leninizm açısından eleştirmenin** zorunluluğu, iyice dayatmış değil midir?

Şüphesiz DDR'in Demokratik «Komünist»ler'inin ileri sürdükleri tezlerin ve eleştirilerin temelinde yatan mantığın Marksizm-Leninizmle hiçbir ilişkisi yoktur (bundan ötürü burada özel olarak onların söylediklerinin eleştirisi yapılmıyor). Önemli olan, onların tepki duydukları olguların, yapıların, işleyişlerin gerçekte ne durumda olduklarıdır. Örneğin sosyalizmin kapitalizmden farklılığını ekonomik ölçütlerle koymaya çalışan; ekonomik büyümeyi kitlelerin politik etkinliğinin yükseltilmesine tercih eden; «barış içinde yarışma» teziyle, kapitalizmle sosyalizmi **ekonomi düzeyinde kıyaslamaya** kalkan; onları neyi ne kadar ürettiklerine bakarak yarıştırmak isteyen; «barış içinde geçiş», «ileri demokrasi» v.b. «teori»lerle Marksizm-Leninizmin devrimci özünü yokeden, dolayısıyla proletarya diktatörlüğünü sözde değilse bile özde yadsıyan; enternasyonalizmden, bütün sosyalistler üstünde kendi hegemonyasını anlayan bir SBKP politbürosunu **«nesnel olarak gerici olmuştur»** diye niteleyen DDR muhaliflerinin bu yargısını, nasıl kolayca «emperyalizmin oyunu» diyerek fırlatıp atacağız? Ortodoksluktan, yaptıklarını savunmalarına yarayan teorik kalıp-kılıfların asla değiştirilemezliğini anlayan bu **polit-bürokratların «Dünya Komünist Hareketi'nin yeni bilgiler, yeni teoriler edinmesini, yeni pratik adımlar atmasını önlediğini»** söylediklerinde, DDR Demokratik «Komünist»leri —olaylara Marksizm-Leninizmin çok uzağından baksalar bile— haksız mıdırlar?

Bütün bu soruların acilen cevaplandırılması, DDR Demokratik «Komünist»leri gibi kurtuluşu tekelci kapitalizm-malî oligarşiler çağında burjuva demokrasisini canlandırmaya çalışmakta değil de, Marksizm-Leninizmde; **her şeye karşın** Marksizm-Leninizmde gören devrimcilerin tek bir pratik adım atabilmeleri için bile zorunludur. İlerde varılacak nokta olarak SSCB'yi ya da —aslında temelde aynı sosyalizm anlayışını paylaşan— Çin'i göstererek sosyalizm mücadelesi yapılabileceğini sananların yanıldıklarını pratik her gün kanıtlıyor. Eğer yanlış bir noktaya gelinmişse, olması istenen şey açısından bakıp eleştiri yapmadan ileri gidilemez.

Soruna başka türlü bakabilir, eski geleneği sürdürebilir ve Demokratik «Komünist»lere küfür yağdırmaya girişebilir, onların ne kadar komünizm düşmanı filan olduklarını yineleyip durabilirdik. Ya da bir parça daha ciddî bir düzeye çıkıp, Demokratik'lerin Stalinizmi faşizmle eşdeğer tutmasını[4] v.b. örnek göstererek, onların ne kadar bilimden uzak bulunduklarını kanıtlayabilirdik. Bunları yapabiliriz. Ama bunlar şimdiye kadar hiçbir şey getirmedi, getirmeyecek de. Öznelciliği bırakıp, sapkınları suçlamanın çıkar yol olduğunu düşünmekten vazgeçip, ortada sosyalizm adına bulunan toplumsal sistemlerin neden durmadan böyle Demokratik «Komünist»ler ürettiğini araştırmak, daha doğru olan, bilimsel olan davranış değil mi?

■

1920'de Lenin, (**Emperyalizm**'in Fransızca ve Almanca baskılarına yazdığı Önsöz'de) **«emperyalizmle uluslararası işçi hareketi içinde beliren iki temel eğilimin ilişkisi»**nden sözeder. Uluslararası düzeyde ortaya çıkan oportünizmin, giderek sosyal-şovenizm, sosyal-emperyalizm haline dönüşmesi sürecini kastederek, **«Bu olayın ekonomik kökleri kavranmadıkça, siyasî ve toplumsal portresi değerlendirilmedikçe, komünist hareketin ve önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarını çözme yönünde tek adım atmak mümkün değildir,»** der.

Bugün de, varolan resmî «reel sosyalizm» uygulamalarının, toplumsal sistemlerinin ve bunların ürettiği teorik yapıların «ekonomik kökleri kavranmadıkça, siyasî ve toplumsal portresi değerlendirilmedikçe», yani **Marksist-Leninist eleştirisi** yapılmadıkça ve hedeflenenlerle erişilenler arasındaki çelişkiden harap olmuş insanlara, sosyalist alternatif, bütün kapsamlılığı, bütün deriniliği ve dünyanın sorunlarını çözmeye gücü yeterliğiyle sunulmadıkça, daha çok «Demokratik Komünistler» çıkacak, Avrupa «Komünizmi» savunucusu yandaşlarının yanına geçecek ve hepsi birlikte burjuvazinin saflarında yer almayı sürdüreceklerdir.

...Ve biz de Marksist-Leninist teorinin gerçekten ne önerdiğini kavramak için şimdiye kadar içine tıka basa doldurulduğumuz kabuklardan korkup, hattâ onlara saygı duyup, onları çatlatmaktan çekinmeye devam edersek, «komünist hareketin ve önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarını çözme yönünde tek adım atmak» mümkün olmayacaktır! ■

[1] **Bu manifestoyu** *Spiegel*'e yollama gerekçelerini şöyle açıklıyor muhalifler: *«Merkez Komitesi Akademisinin ideologları bile kitaplarını Batı Alman yayınevlerinde bastırırken, DDR'li aydınlar, düşmanlıklarını açıkça Batı Alman organlarında sürdürürken, biz komünist-demokratik ilkeler uğruna mücadele etmek için bizzat politik hasmımızın silahlarından neden yararlanmamalıydık? Lenin de, burjuva basınında yazma imkânlarını ve bundan başka Alman İmparatorluk Gizli Servisi'nin 40 milyon Altın Mark'ını amaçlı biçimde kullanmıştır.»*

[2] «Berlin Konferansı», 29-30 Haziran 1976 tarihlerinde Doğu Berlin'de yapıldı. Yugoslavya, İtalya, Fransa ve Romanya'nın komünist partileri, bu konferansın hazırlanmasına, yapılmasına bile karşı çıkmışlar, İtalyan KP yetkilileri de konferanstan sonra, «Bu, komünist partilerin son konferansı olmuştur. Bundan sonra böyle bir toplantıyı bir daha hazırlamak istemiyoruz,» demişlerdir. Konferans'ın «enternasyonalizm» açısından durumunu belirtmek için ilginç olgular bunlar. Zaten sonuç belgesinde de «proletarya enternasyonalizmi»nden değil «enternasyonal dayanışma»dan söz edilmesi kabul olundu ancak. (*Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri* adlı kitapta, enternasyonalizmin kaldırılıp bir tarafa atılma sürecini 1957'den 1976'ya oldukça açık izleme imkânı veren belgelere bakmak yararlı olur; Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, Ocak 1977.)

[3] Bu birleşme olayını gidip Marx'a dayandırmaya kalkışmaları, teoriye uygun pratiği gerçekleştirmeye çalışmak yerine, yapılanların teorik gerekçesini hazırlamak biçimindeki «reel sosyalist» geleneğe son derece uygun. Ama muhakkak ki bu geleneğin çok acemi bir uygulaması. İki Almanya'nın birleştirilmesi gereğini, Marx'ın, 1848 Devrimi'nde ileri sürdüğü cumhuriyet talebine dayıyorlar. Marx, Alman halkının toplumsal-politik birliğini engelleyen ayrı ayrı küçük devletlerden oluşan Almanya'nın, birleştirilmesinin gerekliliğini vurguluyordu. Bu, o zamana göre devrimci bir talepti şüphesiz: *«Bütün Almanya, tek ve bölünmez bir cumhuriyet ilân edilmelidir,»* demişti Marx.

[4] DDR muhaliflerinin bildirgesinde Stalinizm üstüne şu sözler yer alıyor: *«Stalinizm bir 'yoldan çıkma' değildi, bir sistemdi. Stalinizm ve faşizm, devlet tekelciliği koşulları ve iktidarın genişletilmesi için girişilen mücadele tarafından kışkırtılmaları dolayısıyla, ikizdirler.»*

POLONYA

Macaristan 1956'da büyük bir sarsıntı geçirdi; o zamandan beri, toplumu aynı şiddetle sarsan olaylar görülmedi. Çekoslavakya, 56 dalgasından hiç etkilenmemiş gibiydi. 1968'e kadar sert çalkantılar geçirmedi ve 68'den sonra da bir durulma dönemine girdi. Polonya ise 1956'dan başlayarak dönem dönem sarsılıyor; en sürekli muhalefet hareketi, görünüşte, Polonya'da. Bunun başlıca nedeni, bu ülkede işçi sınıfının başta gelen muhalefet gücünü oluşturmasıdır. Bu sınıfsal temel, toplumsal muhalefete etkililik ve süreklilik kazandırıyor.

Polonya'nın nüfusu, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Çekoslovakya ve Macaristan'ın toplam nüfusuna eşittir. Varşova Paktı içinde ikinci büyük ordu, Sovyetik blok içinde ikinci büyük Komünist Parti Polonya'dadır. Polonya'nın bu görece «büyüklüğü» kendisine bazı bakımlardan bir özerklik sağlamış olabilir. Şimdiye kadar, Doğu Avrupa'daki «sosyalist» ülkeler arasında, Sovyet müdahalesine en az uğrayanı da Polonya'dır. Kırkların sonuna doğru, öteki sosyalistleşen ülkelerde Stalin'in baskısı ağır bir biçimde duyulmuş, Stalin'in istediği parti üyeleri istemediği parti üyelerini mahkemeye çıkartıp idam kararları almışlardı. Polonya'da böyle olmadı. Tito' ya yakın tavırlarıyla tanınan Gomulka iktidardan uzaklaştı, ama ne mahkemeye verildi, ne de idam edildi. 1956'daki işçi ayaklanmaları, bunun sonucunda eski önder Gomulka'nın, Sovyetlerin hiç istemediği bir kişi olmasına rağmen iktidara dönmesi üstüne, bu sayımızda herhangi bir yazı yok. Brus'un yirmi yıllık dönemi kısaca özetleyen yazısının dışında, 1970'deki olaylara daha yakından bakmamızı sağlayan, direnişçi işçilerle Gierek arasındaki konuşmaları veriyoruz bu sayıda. Aynı şekilde, 1976'daki direniş hareketini şimdilik ele alamıyoruz.

Polonya'nın toplumsal yapısı da öteki Doğu Avrupa ülkelerinden biraz farklıdır. Özellikle tarım kesiminde özel mülkiyet hâlâ yaygın ve güçlüdür; toprağın büyük bir kısmı, özel köylü mülkiyetindedir. Üstyapıda, bir bakıma bu duruma tekabül eden bir özellik de, Katolik Kilisesinin gücüdür. Kilisenin başı, neredeyse parti genel sekreteri kadar güçlüdür Polonya'da, ama bu güç, şüphesiz, resmî iktidar kurumları ve kanalları dışında işler. Muhalefet partisine benzer tek kuruluş, ya da Komünist Partisi dışında kalan bir politik örgütlenme de yalnızca Polonya'da vardır ve temeli Katolik dinidir: Katolik Znak grubu parlamentoda temsil edilir.

Tarihi boyunca, uzun süreli bağımsızlık yaşayamayan Polonya' da, milliyetçi duygular oldukça kuvvetlidir —son zamanlarda, güçlü bir anti - Semitizm de buna eklendi. Bağımsızlık savaşlarının çoğu Rusya'ya karşı verildiği için, bu eski düşmanlık hâlâ Sovyetler Birliği'ne yönelebilmektedir— şüphesiz, resmî olarak hiç kabul edilmez bu durum. Aynı şekilde, geçmişte Fransa'nın —kendi çıkarları için— Polonya'da oynadığı rol, en azından belirli çevrelerde bir Fransız hayranlığı ve bir Batıcılık yaratmıştı. Dili Slav olduğu halde, alfabesinin Latin alfabesi olması gibi özellikler de bu yönelişin etmenleri arasında sayılabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polon-

ya'yı Nazi - Alman işgalinden kurtaran Sovyetler Birliği'ydi. Gene de, Polonya halkının Sovyetlere kurtarıcı gözüyle baktığı söylenemez. Bu bir kadirbilmezlik olarak değerlendirilmeli mi? Eski ulusal düşmanlıkların kolay kolay geçmediğini, sosyalistleştirilmiş yapıların bile milliyetçilik üretmeye devam ettiğini biliyoruz. Ayrıca, savaşın başında Polonya kendini Almanya'ya karşı korumaya çalışırken, Stalin de Polonya'ya girmiş, direnişi arkadan vurmuştu. Üstelik gene Stalin, bu olaydan sonra Polonya'yı yapma bir devlet olarak nitelemiş, Polonya'nın ortadan kalkmasıyla varoluş nedeni olmayan bir şeyin sona erdiğini savunmuştu. Bütün bunlar, Faşizme karşı Sovyetler Birliği'ni savunmanın real - politik gerekli olarak haklı görülse bile, Polonya halkının aynı düşünceyi paylaşmasını beklemek biraz fazla olur.

Biz şimdi, 1970'de Polonya'da olup bitenlere kısaca göz atarak Gierek'le işçilerin konuşmalarının arka - planını çizelim. 1956'da halk ayaklanması sonucunda ve kitle desteğiyle iktidara gelen Gomulka, kendisine bağlanan umutların karşılığını veremedi. 12 Aralık 1970'de Bakanlar Kurulu'nun besin fiyatlarını yüzde otuz oranında yükseltmesi, biriken huzursuzluğun taşmasına yol açtı. Bunu izleyen Pazartesi sabahı Gdansk tersanelerinde çalışan 3000 işçi bir toplantı düzenledi. Sendika önderleri fiyat artışlarına karşı çıkmayı reddedince yürüyüşe geçen işçiler radyoyu ele geçirip halka çağrıda bulunmak istediler. Yolları kesilince, parti merkezine gelerek sloganlarını bağırmaya başladılar. Ateş açıldı ve insanlar öldü. Bunun üzerine iyice öfkelenen işçiler parti binasını ateşe verdiler. Birkaç gün içinde ayaklanma hareketleri yayıldı. Gdynia, Elbląg, Szczecin, Katowice ve Poznan'da benzer gösteriler oldu. Grevler Krakow ve Varşova gibi büyük merkezlere yayılırken hükümet tankları harekete geçirdi. İşçilerin genel grev ilân ettiği bir sırada parti sorumluları da Gomulka'yı iktidardan aldılar ve Edward Gierek'i parti önderliğine getirdiler.

Bu değişiklik, huzursuzluğu ancak bir ölçüde yatıştırabildi. Gierek fırsat bulduğu yerde işçilerle yüzyüze konuşarak açıklamalar, yanıltıcı vaadlerde bulundu. Bu arada, bazı sorunların alışılmış resmî formüller dışında konuşulması da mümkün oldu. Direnen işçiler, sınıflarının örgütlenme ve toplu hareket etme potansiyelinin bir «Halk Cumhuriyeti»nde de azımsanmayacak bir güce dönüşebildiğini gösterdiler.

Bu arada bazı komiklikler de oldu. Başbakan Jaroszewicz grevcilerle görüşmek üzere Lodz'a gelmişti. Bir süre sonra salonu dolduran kalabalığın grevci işçi kılığına girmiş parti üyelerinden oluştuğunu farketti! Fiyatlar dondurulduğu, Sovyetlerden kredi alındığı haberleri verildi v.b. Ama hareket daha birkaç gün sürdü. Bütün bunlar, işçilerin sorununun yalnızca Gomulka (ve ona da yüklenmekte gecikilmeyen «kişi putlaştırması») olmadığı, bütünüyle yönetim biçiminin ve buna ortak olduğu ölçüde Gierek'in muhalefet hedefi olduğunu gösterir. Bir ikinci önemli nokta, hareketin yalnızca fiyat sorununa bağlanamayacağıdır. Bu, bardağı taşıran damla olmakla birlikte, eleştirilen tutumlar v.b. politikti. İşçiler, öncelikle, kitle haberleşmesindeki «resmî yalan» geleneğine son verilmesini istiyorlardı; yani, olup bitenler hakkında gerçekten bilgi sahibi olmak is-

tiyorlardı. Bütün bunlar Polonya işçi sınıfı için çok yeni sayılmamalı. Bu ülkenin işçilerinin şanlı bir sosyalist mücadele tarihleri vardır. Örneğin Rusya'da 1905 Kanlı Pazar'ından bir yıl önce Varşova işçileri birçok grevler yaparak Rus - Japon Savaşını kınamışlardı. Haziran 1905'de üç gün süren bir sokak savaşı boyunca işçiler Lodz'a egemen olmuşlardı. 1923'de Krakovi şehrinde işçiler şehir yönetimini ele geçirdiler, piyade taburunu silahsızlandırıp etkisizleştirdiler, bir süvari saldırısını püskürttüler ve Polonya Sosyalist Partisinin direktifi üstüne şehri Polonya burjuvazisine geri verdiler. Oturma grevleri 1930'da Amerika'da ün kazanmadan bir yıl önce aynı taktiği Polonyalı dokuma işçileri başarıyla uygulamışlardı. 1936'da, diktatörlük yönetimi altında, işçi sınıfının yüzde seksen beşi sürekli grev halindeydi. Savaş sonrası sosyalist rejimin kurulmasında da etkindi Polonya işçi sınıfı. Ama 1956'da, ayaklanan işçiler Stalin'in safdışı ettiği Gomulka'yı öylesine bir destekle iktidara getirdilerse, bu, aradan geçen on yıllık sürede Stalinist sosyalizm anlayışının Polonya işçilerine ne kadar sevimli geldiğinin bir göstergesi olsa gerektir. Ne var ki, Gomulka da, onu izleyen Gierek de, alışılmış sosyalizm anlayışının dışına çıkmadılar. Sonuç olarak bugün, başka yerlerde olduğu gibi Polonya'da da, işçi sınıfına verilen, proletarya demokrasisi yerine tüketim mallarıdır en fazla. Özlemleri, tüketim içinde dindirilmeye çalışılmaktadır.

Gomulka, «halka danışmamıştı»; Gierek, bu sloganla, özlenen proleter demokrasisini bir «danışma» sistemine çevirme çabasında. Bu «danışma», özünde, hükümet planlarına işçileri ortak etme amacına yönelik — ancak bu ölçüde demokratik. Gierek'in düşündüğü bir başka yatıştırma yolu da dış politikaya bağlı. Romanya gibi, Batı ülkelerine daha fazla açılarak, Sovyet hegemonyasından uzaklaşıldığı izlenimini yaratmaya çalışıyor. Böylece dış politika, içte denge sağlamanın bir yolu olarak konuyor. Körüklediği duygular ise, kolayca görülebileceği gibi, milliyetçilik.

Bu politikalar başlangıçta Gierek ve arkadaşlarına soluk aldırdı. Milis, polis gibi devlet güçlerine dokunulmadı — işçilerin sürekli taleplerine rağmen. Buna karşılık, sendikalarda, yozlaşmış kişiler düzeyinde değişiklikler görece hızlı yürüdü. Ne var ki, uzun - vadede bundan da devlet kârlı çıktı. Çünkü aşağı yukarı iki yüz bin işçiyi partiden çıkararak, sendika yönetimini yeniden güvenilir ellerde topladı. Gene de, 1972'deki Yedinci Sendikalar Kongresi'nde önceden işitilmemiş sözler söylendi; Varşova'nın Zeran fabrikasından gelen bir işçi şunları söylüyordu: «Sendika memurlarımızın yüzde yetmişi kâğıt dosyalayan ve yabancı ülkelere delege olarak gezi yapan bir ordudan başka bir şey değildir; Bulgaristan'a gider kürk alırlar, Çekoslovakya'ya gider ayakkabı alırlar, Rusya'ya gidip otomobil alırlar.» Ama sonuçta parti aygıtı sendikaları ele geçirdi. Partinin önerdiği liste çok az bir muhalefetle (Gierek'le konuşmalarda oturumu yönettiğini göreceğiniz Baluka muhalefetin başını çekiyordu) yönetime seçildi. Şimdi sendikacılar gene üretimi artırma üzerine nutuklar çekiyor. Yedinci Kongre toplanırken birçok yerde işçilerin yeniden başlattığı grevler de (Gdansk ve Szczecin'de tersane işçileri, Lodz'da kadın dokuma işçileri, Katowice'de madenciler) işçi sınıfı kitlesinin bu kongreye ne gözle baktığını gösterir.

Gierek için en önemli denetim mekanizması şüphesiz ki, partinin kendisiydi. Parti yönetimi için rekabette, başlangıçta, gizli polis başkanı General Moczar ile çekişmesi doğaldı. Gierek'e göre de daha sağ bir alternatifi temsil eden general bir yandan «eski tüfek» olma iddiasındaydı, bir yandan da polis örgütü içinde güçlüydü. Aydın ve Yahudi düşmanlığı yapıyordu. Kendi içinde tutarlı olarak, koyu milliyetçiydi. Ama işte bu, Sovyetler Birliği'ni telâşlandırdı ve Gierek'i desteklemeye itti. Böylece, 1971 Plenumunda Moczar sessizce tasfiye edildi. Moczar'ın karşı olduğu «liberaller» grubundan gelen, ama Sovyet hegemonyasına aynı şekilde karşı çıkan Szlachcic bir süre partinin ikinci adamı rolüne çıktı. Aynı baskı ve etkileme mekanizmalarıyla, 1974'de o da ortadan kayboldu — yani, yetkileri elinden alınarak geri plana gönderildi. Böylece Gierek, zirvede, tek adam olarak kaldı. Öte yandan, partinin mahallî örgütleri ve temsilcileri de budanarak, merkezîlik artırıldı. Yedinci Parti Kongresinden sonra artık Brejnev de Gierek'i ve Polonoyalı önderleri övüyordu.

Gelgelelim, bu başarılarının yanısıra, başarısızlıkları da oldu Gierek'in. Kapitalist ülkelerle girişilen ticarî ilişkiler, gittikçe artan bir ödeme açığıyla sonuçlandı. 1971'de 662 milyon zloti idi bu açık; 1975'de 9 935 milyona çıktı. Kapitalist ülkelerden çeşitli «kazıklar yiyen» Polonya ekonomisi (örneğin, İtalya'nın Polonya'dan aldığı canlı hayvan, sığır eti ve başka malları birdenbire kısarak Polonya'yı güç durumda bırakması gibi) bir yandan da Sovyetler'den darbe yedi. Sovyetler Birliği, Komekon'un geçmişteki fiyat sistemini ansızın değiştirdi ve petrol fiyatlarını yüzde yüz otuz yükseltti. 1975'deki bu yükselişi 1976 başında yüzde sekizlik bir ikinci artış izledi. Aşağı yukarı bütün petrolünü Sovyetler Birliği'nden alan Polonya için bu ciddî ve hiç beklenmedik bir darbeydi. Ayrıca, 1971'de girişilen, endüstriyi modernleştirme projesi de umulan sonuçları vermemiş, Batı'ya ihracatın yapısı, üretilen metaların niteliği değiştirilememişti. Batı'dan satın alınan yeni teknoloji, Polonoya'nın öbür Komekon ülkelerine yaptığı satışı olumlu yönde etkilemiş olabilir; ama asıl istenen bu değil, Batı'ya mal satabilmekti. Bunun gerçekleşmesi hâlâ uzak görünüyor. Bütün bu ekonomik tatsızlıkların sonucu olarak, işçi sınıfı demokrasisinin yerine ikame edilmek istenen tüketim malları bolluğu da aksamış oldu. Televizyon, radyo, buzdolabı gibi malların kıtlığından başka, besin maddeleri de sıkıntıya girdi. 1975 Mart'ında et piyasadan kalktı. Gierek'in ve Jaroszewicz'in yatıştırıcı konuşmaları daha çok öfke uyandırmaya yaradı. Bir ev kadınının başbakana yazdığı şu satırları, parti dergisi yayımlamak zorunda kaldı: «Son otuz yıldır basında yanlış bilgi almaya alıştık, ama Başbakan olarak sizin yazdıklarınız bu sınırları da aşıyor. Okurlarınızı çocuk yerine mi, yoksa ahmak yerine mi koyuyorsunuz?» Az sonra yeniden grevler başladı; duvarlara Gierek karikatürleri çizildi. Parti her zamanki gibi ilk adımda baskıya başvurdu, grevcileri tutuklattı; protesto hareketinin yayılmasıyla tutuklananlar serbest bırakıldı v.b.

Haziran 1976'da Polonya'nın yöneticileri üstüste yanlışlar yaptılar; kitleleri ezecek nitelikte tedbirler tasarlamakla kalmadılar, daha önceki yumuşatıcı havayı yaratmakta da beceriksiz kaldılar. Batı'dan ithalatı kesmek, ekonomiyi felce uğratacaktı. Buna karşılık Batı ülkelerinden ciddî yardımlar istemek onlara karşı bağımlılığı artı-

racağı gibi, Sovyetlerle ilişkilerde de nereye varacağı önceden belli olmayan gerginlikler yaratabilirdi. Tüketim sert bir şekilde kısılmalıydı. Besin maddelerine yüzde altmışı bulan bir zam getirme kararı alındı. Tüketim talebiyle tarımsal çıktı arasında denge kurmanın başka yolunu göremiyordu yöneticiler. Aynı zamanda devletin köylüye sağladığı ham maddelerde de büyük fiyat artışları öngörülüyordu. Bunu ödeyemeyen köylüler topraklarını bırakacak, şehirlerde —fazla sınıf - bilinci de olmayan— işçiler haline gelecekler, endüstride iş-gücü artacaktı. Onların bıraktıkları küçük topraklar da daha rasyonel işletmeler haline getirilecekti. Bu iktisadi tedbirlere paralel politik değişiklikler de vardı. Gençlik örgütleri, Komsomol türünden tek bir örgüte dönüştürüldü. Meclisteki Znak grubunun önderinin seçim listesine girmesi yasaklandı. Ulusal Birlik Cephesinin partili olmayan başkanı yerinden alınarak bir parti üyesi buraya atandı. Bütün bunların yanısıra, anayasaya Sovyetler Birliği ile ebedi dostluk veya Komünist Partiye kesin iktidar tekeli gibi, Sovyetleri memnun edecek ve Polonya sistemini öbür Sovyetik devletlere yaklaştıracak değişiklikler getirilmesi için hazırlık yapılıyordu. Değişik kesimlere yönelik bütün bu tedbirler, sözkonusu kesimlerin de birleşik muhalefetini getirdi. İşçiler yeniden ayaklandı. Radom'da, Ursus'da, Plock'da ve başka bölgelerde devlet güçleriyle işçiler arasında, birçok kişinin ölümüne yol açan çatışmalar oldu. İşçiler kimi yerde kızıl bayrakla, kimi yerde Polonya bayrağıyla yürüdü, enternasyonali ve Polonya ulusal marşını söyledi. Bazı yerlerde, parti binalarındaki kızıl bayraklar indirilip yakıldı. Çok sayıda işçi tutuklandı, daha çok sayıda işçi işinden atıldı. Daha önceki ayaklanma hareketlerine göre bir yenilik, bu sefer işçi muhalefetinin aydın muhalefetiyle daha yakın ilişkiler kurmasıydı. İşçilere yapılan polis baskısı, dayak ve işkenceyi protesto etmek, sorumluların cezalandırılmasını sağlamak için komiteler kuruldu. Gierek, artık uygulamaya iyice alıştığı taktiği bir kez daha sahneye koymak zorunda kaldı. İlkin, fiyat artışlarını durdurdu; böylece genel direnişi yumuşattıktan sonra, ayaklanmanın başını çekenleri sıkı bir baskı altına almaya girişti.

O zamandan beri, Polonya'nın politik atmosferi görece durgun. Ama parti aygıtı ile kitleler birbirinden iyice kopmuş durumda; iki raund arası bir dinlenmeyi andırıyor karşılıklı durumları. En güç durumda olan, yönetim. Bir yandan Sovyetlerle ilişkiler, bir yandan içteki muhalif güçlerle ilişkiler, Gierek ekibini sırat köprüsünde gezinti yapmaya zorluyor. Toplumda yeni çalkantılar olması kimseyi şaşırtmayacak. Bunlar, yerli yönetimde ne gibi değişiklikler yaratabilir? Bunlara karşı Sovyetler Birliği'nin tepkisi ne olur. Gerek ülkenin yapısı, gerekse bugünün genel ortamı açısından, Sovyet müdahalesi kolay görünmüyor — ama büsbütün hesap dışı da sayılamaz. Öte yandan, muhalefet kendisi, belli bir potansiyel taşımakla birlikte, tutarlı bir sosyalist program oluşturmuş değil. Polonya'nın geleceği de, aslında, bütün Doğu Avrupa ülkelerinde birden gelişmesi gereken güçlü bir sosyalist alternatife bağlı. ■

WLODZIMIERS BRUS

Birikim 42-43-44/71

Polonya Ekim'i: 20 Yıl Sonra

Çeviren JÜLİDE ERGÜDER

Isaac Deutscher Polonya devrimci hareketinin içinde yetişmiştir. Bu nedenle, Deutscher'in hayatı ve çalışmalarını, 1956 Polonya Ekim'ine ilişkin bir tartışma ile anmak özellikle uygun düşüyor. Deutscher'in her zaman anayurdu Polonya ile özel bir bağlılığı koruduğunu belirtmek gerek: 1956'da Polonya dilinde yazdığı mektupları, sürekli ilgisinin dikkate değer bir örneğidir. Fakat, söylevimin konusu yalnızca Deutscher'in Polonya kökeniyle değil, daha çok onu büyüleyen «bitmemiş devrim»le ilgilidir. Bu, Polonya Ekim'inin tamamlamaya çabaladığı görevdi; yani, Stalinizm'in neden olduğu siyasal ve toplumsal yozlaşmayı gidermek ve iktidarın emekçi halk arasında somutlaşacağı bir toplumu inşa etmeye başlamak. Şüphesiz, bu amaçlar hepimiz için, sosyalist hareketin temel bir sorunu ve kaygı nedeni olma niteliğini günümüzde de korumaktadır.

«Polonya Ekim'i» deyimi, burada kullanılan anlamıyla, 19-21 Ekim 1956 tarihlerinde, Parti'nin üst kademelerinde yapılan değişiklikleri çok iyi tanımlamıyor. O değişiklikler ki, Polonya İşçi Partisi'nin VIII. Birleşik Oturumu'nda Gomulka'yı iktidara getirmiş, Stalin'in ölümünü izleyen yıllarda sürekli hız kazanan ve 1956 Ekim'inde hayli yüksek bir noktaya ulaşan, geniş kapsamlı bir siyasal hareket niteliğini kazanmıştı. Bu hareket, çeşitli nedenlerden ötürü ayrıntılı bir programa ve önceden saptanmış eylem yöntemlerine sahip değildi, olamazdı da. Daha çok, siyasal olaylara ve değişmelere tepki yoluyla gelişti. Resmî iletişim kanallarının varolmadığı bir ortamda. Ekim harekâtı siyasal açıdan homojen olamadığı gibi, bazı aşamalarda ana görüşün dışında iki ayrı akımı da içinde barındırdı: Sosyalizme toptan karşı çıkanlar ya da bir önceki on yılın uygulamalarından bütün bütün hayal kırıklığına uğrayanlarla gittikçe kabaran anti-Stalinist dalgayı, Stalinizm'in yanısıra sosyalizmi de yere vurmak için bir fırsat sayanlar bir yanda. İkinci grubu ise iktidarın açıkça kötüye kullanılmasını önlemek isteyen ama hareketi daha ileri götürmekte gönülsüz davrananlarla, düpedüz, fırtınayı geçiştirmeye bakanlar oluşturuyordu. Böyle olmakla birlikte, Polonya Ekim'inin özü, bir **sosyalist yenileşme** hareketi oluşuydu: Bu hareketin birbirini tamamlayan fikirleri ise, kitle terörü ve totaliter siyasetin yok edilmesi; yabancı hükümranlıktan ayrılma, zorunlu kollektifleştirmeye son verilmesi ve bürokratik merkeziyetçiliğin yadsınmasıydı. Böylece eski uygulama, yalnızca toplumsal mülkiyete dayalı insancıl bir toplumun sosyalist görünümüne aykırı düştüğü için değil, hızlı bir ekonomik büyümeyi ancak yaygın bir sefalet pahasına gerçekleştirebildiği için tümüyle yadsınıyordu. Bu nedenle hareketin amaçları, devleti demokratikleştirmek ve işçi kurulları ile sendikaların demokratik kılınmasına özellikle ağırlık veren bir endüstriyel ilişkiler sistemini, halka inen bir düzeyde uygulamaya koymaktı —bu amaçlar, insan haklarına ve (ilk anda belki de parti-içi çoğulculukla sınırlanması gerekebilecek) çoğulcu bir siyasal hayatın evrimine sıkı sıkıya bağlılığı içeriyordu. İktisadî reform siyasal reformla tamamlanmalıydı: Yani, yapıya sinmiş kurallara göre düzenlenmiş bir piyasa mekanizmasının (kendi terimlerimi kullanıyorum) geçerli olduğu, öngörülen her iki amacı da gerçekleştirebilecek kapasitede, merkezden planlanan bir ekonomik yapı kurulmalıydı. Bu iki amaç ise, ekonominin makro düzeyde planlanması için etkili bir temel sağlamak ve işçi kurullarının gerçekten ekonomik karar-alma sürecine katılmalarına elverişli bir ortam yaratmaktı.

Bunları ve öteki amaçların değerlendirme-

sini bir kenara bırakırsak, Ekim hareketinin yalnızca Stalin döneminde varolduğu biçimiyle değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği ve başka ülkelerde resmî Stalin'i karalama kampanyası olarak tasarlandığı haliyle de, Doğu Avrupa sosyalizminin çerçevesini aştığı kesindir. SBKP'nin 20. Kongresi Polonya'daki gelişmeleri büyük ölçüde ama ancak belli yönlerde teşvik etmişti: Yönetim kadrosu zayıflamış ve tabandan gelen baskılar artmıştı. 20. Kongre ideolojik bir esin kaynağı hazırlamamıştı. Sosyalist yenileşme dalgası resmen saptanan hedeflerin çok ötelerine vardı ve bu anlamda revizyonist yaftasını kendi başına ve hakkıyla kazandı. Bu önemli açıdan bakıldığında Polonya ve Macaristan'daki gelişmeler apaçık görülen yakın benzerliklere sahipti.

Polonya ve Macaristan hareketleri ile, SBKP'nin 20. ve 22. Kongreleri'nde ortaya çıkan, Stalin'i karalamaya yönelik resmî önlemler arasındaki bir başka önemli fark ise, birincisinin giderek bir kitle hareketi haline gelmesiydi. Polonya'daki hareket çoğu Komünist Parti üyesi olan aydınlarca dile getirilirken, şüphesiz, kol işçilerinin de desteğini kazanmıştı. 1956 Poznan ayaklanması dengeyi bir hayli bozduysa da, genel siyasal ve ekonomik reformlar daha yaygın bir destek görüyordu. Bazı endüstri işletmelerinde işçi kurulları kendiliğinden kurulmaya başlamıştı bile. Şüphesiz, kişi bir olayın niteliğini kavramaya çalışırken, bazen abartıya kapılabileceğinin ya da yanılabileceğinin bilincinde olmalıdır. Değişiklik hareketinin daha belirgin olduğu bazı bölgelerde, özellikle Varşova ve birtakım yeni endüstri kentlerinde, aydın-işçi ittifakı, (çoğunlukla aydınlara ve eşitliksizci olduğu iddia edilen ekonomik reformlara yönelik çok geniş kapsamlı propoganda saldırılarına ve engellemelere karşın) çok iyi işlemişti. Fakat Yukarı Silezya'nın proleter merkezi gibi, devrimci ve radikal geleneklerin eksikliğini duyan öteki bölgelerde, işçilerden gelen tepki ihmal edilebilir nitelikteydi. Köylülere gelince... Kırsal alanda kollektifleştirme aleyhinde bir kitle kampanyası (varolan tarım kooperatiflerinin % 90'ı dağıtılmıştı) gelişmiş olsa da, köylülerden doğrudan siyasal eylem yaratmak (Ekim hareketinin ulusal görüşleri için öteki toplumsal gruplar arasında görülen türden), güçlü bir destek sağlamak çok güçtü.

Aynı zamanda «Polonya Ekim»i Macaristan'daki paralel gelişmelerden ayrılmasına neden olan belirli özellikler gösteriyordu. Polonya'daki hareket Parti örgütünün üst kademelerine, orduya ve hattâ güvenlik kuvvetlerine nüfuz ederek başarıya ulaştı. Olayların her iki ülkede farklı biçimlerde gelişmesinin bir kısım nedenleri bunlar olabilir. Gomulka, geçmişteki acıların ve sorunların olduğu kadar, sosyalist bir yenileşme mücadelesinin de simgesi olarak yüceltilmişti. Polonya Ekim'i, Parti'nin yönetici kadrosundaki fiilî ya da gizli, ilerici-demokratik kanadı saptamak ve bunu destekleyen bir halk onayı geliştirmek için girişimde bulunurken, Parti'nin içinde bir dönüşümü ve buna bağlı radikal bir değişikliği mümkün kılacak koşulları yaratmaya çabaladı. Bu önemli bağlamda, «Polonya Ekim»i on yıl sonra Çekoslovakya'da patlak veren çok daha geniş kapsamlı ve başarılı hareketin habercisidir. Leszek Kolakowski gibi bazı yorumcuların **revizyonist** akımın en önemli karakteristiği saydığı şey, Doğu Avrupa siyasetinin bu görünümüdür. Bu yorumcular, Komünist Partiler'in içten bir dönüşüm geçirmesi için hâlâ elde imkân bulunsun bulunmasın, bu noktayı sonucu belirleyecek öge sayıyorlar. Onları, Doğu Avrupa revizyonizmini geçmişin bir olgusu saymaya iten nokta, işte bu imkânın yadsınmış olmasıdır.

Ortaya konan soruna karşı takındığımız tavır ne olursa olsun, Parti'nin dönüşümünde başarısızlığa uğranılmış olsa bile, 1956 yılında Polonya'da girişilen hareketin, gerçek bir reform olduğunu belirtmek zorundayız. Sovyet askerî gücünün acımasız boy gösterişinde kanla boğulan Macaristan Devrimi'nden farklı olarak Polonya Ekim'i, ülke içindeki tutucu güçlerce durduruldu ve geriye döndürüldü; hiç şüphesiz Sovyetler Birliği ve Doğu blokundaki öteki ülkelerin yöneticilerince de desteklendi. Gomulka'nın iktidara yükselişi, tüm görünümleriyle bir zaferi andırıyordu ve nüfusun büyük çoğunluğu ile yenileşme hareketinin etkin üyeleri tarafından hoşnutlukla karşılanmıştı. Gerçekte, her nedense bu, sonun başlangıcı oldu: Tam bu noktada, Polonya sistemini sonunda bütünüyle ol-

masa bile, çoğu yönlerden, öteki Doğu Avrupa ülkeleri ile aynı çizgiye getiren tedricî ama birbiriyle bağlantılı bir geriye dönüş başladı.

Başarısızlığın nedenlerini ayrıntılı olarak analiz etmek mümkün değil. Açıklama olarak genellikle, birbiriyle bağlantılı iki üye gösteriliyor: Dış üye, Sovyetler Birliği'nin tutumu ve siyaseti; iç üye ise, siyasal seçkinlerin alışılmış çıkarlarından kaynaklanan tepkidir. Böyle olmakla birlikte, benim burada vurgulamak istediğim ve tartışmalarda pek sık sözü edilmeyen nokta, hareketin kendisinin aşırı iyimser oluşudur. Yapılması gereken tek şeyin, Stalinist «çarpıklıklar»ın bilincinde olup bu çarpıklıkların sosyalizmin yenilenmemesi için tabandan gelecek kitle desteğiyle düzeltilmesinden ibaret olduğu yolundaki inanç, yaygın bir biçimde benimsenmiş görünüyordu.

Dış baskı altında ufak bir azınlığın zorla kabul ettirmeye çalıştığı, üstelik varlık sürecinin ilk on yılında, en tehlikeli anti-komünist kehanet ve uyarıların çoğunun, doğruluğunu büyük ölçüde kanıtlayan bir sosyalizmin ikilemi, demokratik-sosyalist bir yeniden-doğuş («renaissance») taraftarlarınca bütünüyle değerlendirilememişti. Aslında, revizyonistler daha önce sözü edilen iki grubun çapraz ateşi arasında kalmışlardı: Gerçek bir değişme için kitle-desteğine ihtiyaçları vardı, ama çoğunlukla aşırı gerici ve milliyetçi olan anti-sosyalistlerin elini güçlendirmekten korkuyorlardı: Bu durum, revizyonistleri «parti birliği»nin koruyucularıyla uzlaşmaya daha da eğilimli kıldı. Buna karşılık uzlaşma, tutucu yöneticilerin baskıları etkisiz hale getirmelerine ve hattâ bazı isyancı eylemcileri yeniden yuvalarına tıkmalarına imkân verdi. Macaristan deneyimi bu duruma ilişkin bazı gerçeklerin önemini acı bir biçimde ortaya koymuştur. Dahası, bir onyıl boyunca, sosyalizm adına işlenen suçlar ve anlamsız işlerle yüzyüze gelen sıradan insanlara, «iyi» sosyalizm ile «kötü» sosyalizm arasındaki farkları anlatmanın ne kadar güç olabileceği de görülmüştür.

Bütün bunlarla, Doğu Avrupa sosyalizmindeki dönüşümün ta başından beri değişmez kötü bir yazgıya sahip olduğunu söylemek istemiyorum. Polonya'daki çaba birçok olumlu etmeni bir araya getirdi. Daha sonraları, hem de Macaristan deneylerinden alınan pek çok dersi özümleyen Çekoslovak hareketinin, ülkenin iç koşulları açısından, engellenemez bir gelişme olarak yorumlanması gerekiyor. Böyle olmasaydı, askerî bir işgale başvurulmayabilirdi. Fakat gelecekteki yolları kapalı saymaksızın, geçmişteki deneyin halkın toplumsal ve psikolojik tutumlarındaki etkisini değerlendirmek ve bunları, Doğu Avrupa'nın gelecekteki değişim ihtimallerine olduğu kadar, sosyalizmin Batı'daki gelişmesiyle olan ilgisine de bağlamak zorundayız.

Burada temel sorun olarak, 1956 yılındaki taleplerin Polonya ve genel olarak Doğu Avrupa'daki şimdiki durumla olan ilgisini tartışmak istiyorum. Böyle derinlemesine bir araştırma, ilk olarak geçmiş yirmi yılın ekonomik ve toplumsal tarihinin analizini gerektirir ki, zaman darlığı nedeniyle bu imkânsızdır. İktisadî büyümenin genel olguları ile, tarımsal nüfusun görece azalan payı, yaygınlaştırılan eğitim kolaylıkları gibi kentleşmenin doğurduğu sonuçlar arasında bir yakınlık olduğunu varsaymak zorundayım. Bugün Polonya, öteki Doğu Avrupa ülkeleri gibi, kısa ama pek çok tarihî olaylarla dolu Stalin döneminden çıktığı günkü durumundan hayli farklıdır. Deutscher'in **Bitmemiş Devrim** adlı kitabında öne sürdüğü bazı önerilerin ışığında vurgulanması gereken nokta, belki de, Polonya emekçi sınıfının büyük bir kısmının «ilk kuşaktan köylü kökenli» olduğu dönemi artık geride bıraktığıdır. Günümüzde kırsal yörelerden göç sonucu kent nüfusunun artış oranı daha düşüktür. Böyle olmakla birlikte, toplumsal değişmelerle demokratikleşme süreci arasında doğrudan, hattâ otomatik bir bağlantının varlığına ilişkin beklentiler asla gerçekleşmemiştir: Yine de bu durum, dolaylı ve uzun-vadeli bir etkileşmenin yokluğunu kanıtlamaz.

Demokratikleşmenin anlamlı ve önemli herhangi bir biçimde başarılı olamaması bir yana, 1956'dan beri, en azından o yılın olaylarına tepki olarak gerçekleşen değişmeleri gözden kaçırmamak önemlidir. Örneğin, kitleleri caydırıcı terörün yerini, seçici diye adlandırılabilecek terörün alması, ya da halihazırdaki düzene karşı siyasal bir meydan okuma içermediği kabul edilen davaların, yü-

rürlükteki yasa ve kurallar gereğince yürütülmesi kolay kolay küçümsenemez. Dış ilişkiler alanında bugün, dış dünyaya daha açık davranılmaktadır. Doğu blokunun öteki ülkeleriyle olduğu gibi, Polonya ile işlerini yürütürken de artık bazı temel kural ve düzenlemeleri kabul etmek zorunda olan Sovyetler Birliği ile ilişkiler kurumsallaştırılmıştır, ve bu SSCB'nin Doğu bloku ülkeleri üzerindeki buyurucu konumuna karşın gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, tüketim düzeylerindeki yükselmeye ve günümüzde Plan'lara daha çok öncelik verildiğine işaret etmek zorundayız. Ekonomistlerin tüketim-etkisi diye tanımladığı şey, son yıllarda halkın hoşnutsuzluğunu dile getiren çeşitli bildirilerin açıkca ortaya koyduğu gibi, Polonya'da siyasal önderlerin görmezlikten gelemeyeceği bir olgudur artık.

Olumlu değişiklikler listesi elbette genişletilebilir ama bu, siyasal iktidarın yönetici oligarşiye ayrılmış bir «şekerleme» olduğu sonucunu değiştirmez. Doğu Avrupalı sosyalist ülkelerin siyasal sistemleri için (bazı yorumcular bu terimi yetersiz buluyorlarsa da) benim verdiğim tanım, totaliter yönetim yanlısı olacaktır. Bu terimi örneğin, «saf bir model yapısı»nı tanımlamak için kullananlar da var; yani, her şeyin düpedüz iç çatışmalardan bağımsız bir hiyerarşik yapı aracılığıyla, tepeden denetlendiği ve buyurulduğu ve halkın tepkilerine karşı duyarsız bir yapı. Benim kullandığım anlamda kesinlik noksan, ama bana öyle geliyor ki, bu fikir dünyanın gerçek durumuna tamamen uygun düşmektedir ve aynı fikir **Sosyalist Mülkiyet ve Siyasal Sistemler** adlı kitabımda ayrıntılı olarak işlenmiştir. Totaliter bir rejimin belkemiğini oluşturan toplumsal karakteristikler aşağıdaki biçimde özetlenebilir :

1. Devlet idaresinde, sendikalarda ve Parti'de, daha önce seçilmiş kurulların, örgüt yöneticileri ile idareci organların buyruğu altında olması,

2. Parti, devlet memurluğu, sendika ile bütün öteki örgütlü kurul atamalarının, daha yüksek düzeydeki yöneticiler tarafından yapılması. Bu yöntem, adaylar önceden saptanarak seçim işlemlerinin formaliteye indirgenmesiyle gerçekleştirilmişti,

3. «Parti'nin önderlik rolü» kavramının, personel politikasının tam denetimi ve bütün bağımsız siyasal girişim ya da derneklerin yasaklanması yolu ile, bütün öteki kurumların tamamıyla Parti aygıtının buyruğu altına girmesini sağlayacak bir biçimde uygulanması,

4. Kitle iletişim araçlarının, hem ilişkili personelin denetlenmesi, hem de genel önleyici sansür yolu ile tek elden denetlenmesi.

Böylece toplumsal hayatın bütün alanlarında, toplumun üyeleri çok güçlü bir devlet aygıtını karşılarında buluyor, siyasal ve yasal anlatım ya da denetim araçlarından türetilmiş atom zerrecikleri benzeri bireylere indirgeniyordu. Totaliter yönetimi ben böyle tanımlıyorum. Ve yine bana öyle geliyor ki, son yirmi yılda Doğu Avrupa'da değişen şey, «siyasal ilgisizlik alanı» diye adlandırılabilecek alanın genişlemesidir, yoksa kesinlikle temel ilkelerin değil. Buna ek olarak, 1956'da varılan noktalardan geriye dönüş hareketinin, o yıllarda yaratılmış kurumlar büsbütün kaldırılarak değil de, bu kurumlar herhangi bir gerçek içerikten yoksun kılınarak gerçekleştirildiğini belirtmekte yarar vardır. Buna karşın, Polonya'da bugün hâlâ, oy pusulalarındaki sandalya sayısından daha fazla aday gösterilmesi yasal bir zorunluluktur ama gerçekte seçim diye bir şey yoktur. İşçi kurulları yine var ama bırakın işçi çıkarlarının temsilcisi olmayı, hiç kimse bu kurulların yönetime ortak olabildiklerini dahi düşünmüyor. Aynı durum, Komünist Parti ile öteki partiler arasındaki ilişkiler ya da sendikaların konumu için de geçerlidir. Bu durumun kendine özgü, tuhaf bir doğaya ve olağanüstü bir siyasal öneme sahip tek ayrığı, şüphesiz, Katolik Kilisesi'dir. Sahte görünümlerin kullanılması (ya da korunması) her yerde raslanan bir olgudur. Bu olgu, iddia edilen ile gerçek reformlar arasındaki bambaşkalığın çok belirgin olduğu ekonomi yönetimi alanında da görülüyor.

Sistem o zamandan bu yana temelde pek değişmemiştir ve 1956 Ekim'inin talep ve umutları gerçekleştirilememiş olarak durmaktadır. Ama bu gerçekten bir sorun mudur? Üretim-ilişkileri ile üretim-güçleri arasındaki uyumsuzluğa ilişkin Marksist kategorinin uygulanması halinde ortaya çıkacağı gibi, bu

durum çatışma mı doğuruyor ya da dengesizliğe mi kaynaklık ediyor? Doğu Avrupa'daki siyasal görünümü bu terimlerle analiz etmeye çabaladım: Önce, devlet toplumu temsil etmediği için, **kamu** mülkiyetinin **toplumsal** mülkiyete dönüşemediğini, sonra bu olgunun, merkezden planlanan bir sosyalist ekonominin kapasitesinin gereği gibi kullanılmasına, giderek artan bir oranda, bir ana engel oluşturduğunu öne sürdüm. Teorik tartışmaları burada genişletemem, ama özellikle Polonya'daki son olayların içinde oluştuğu koşulların ışığında, akla yakın görünen bazı belirtilerin altını çizmeme izin verin.

Stalin dönemine kıyasla günümüzdeki uygulama biçimleri hayli «yumuşak» olsa da, özgürlükten yoksun bırakılma, insanoğlunun yaratıcılığı ve girişim yeteneğini tahrip ediyor ve akılcı seçimler yapabilme yetkisini de söndürüyor. Bunun sonucunda «benim» ile ortak mülkiyet olması gereken anlamında «onlar» arasında derin bir karşıtlık sürüp gidiyor. Buna karşıt olarak resmî ideoloji ise, «bütün iktidar halka» biçiminde ifade edilen slogana ve ekonomik karar-alma sürecine, kitle katılımına dayalı toplumsal bütünleşme üstüne vaazlar veriyor. Yine de bu ideoloji elbette terkedilemez, çünkü rejimin yasallık kaynağıdır. Fakat, gerçeğe çarpıcı bir biçimde aykırı oluşu, elbette ki toplumun moralini çökertiyor ve şüpheciliğe, sürtüşmeye yol açıyor. Bu derin toplumsal karşıtlıklar sık sık, bencil çıkarların ardında koşmak, genel anlamda burjuva başarı kalıplarına hayranlık beslemek ve özellikle tüketime düşkünlük olarak ortaya çıkıyor. Bu talepler lafta değil de uygulamada, sosyalist ideale daha yaklaşan ama rejim için tehlike gösteren eylemlerden çok, Parti yöneticilerinin sürekli onayı ile yerine getiriliyor. Siyasal seçkinler açısından, burjuva bireyciliğinin çeşitli görünümlerinin teşvik edilmesi şüphesiz belli bir mantığa dayanmaktadır. Özellikle siyasal düzeni temelden değiştirme çabalarının arka arkaya başarısızlığa uğramasından sonra, insanlar artık zincirlerinden başka yitirecek şeylere de sahip olmuşlardır.

Bu politika Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Kadar'ın Macaristan'ında olduğu gibi, kısmen ve geçici olarak başarı kazanabilir. Macaristan, muhtemelen, «aydınlanmış sosyalist mutlakiyetçiliği»nin en iyi örneğidir. Aynı şey, 1970 yılı sonrasında birkaç yıl süreyle Polonya için de doğruydu. Bununla birlikte, çoğu ülkeler için özgürlük ve bağımsızlığın kendi içlerinde iyi bir şey olarak kaldığı olgusundan ayrı olarak, bu politika mutlaka ciddî sorunlarla karşılaşacaktı. Sovyetler Birliği'nden farklı bir biçimde, Doğu Avrupa ülkelerinde bir büyük devletin statüsünü dengeleyecek hiçbir yol yoktur, ve bu ülkelerin çoğunda şiddetli bir ulusal boyun-eğme duygusu sürüp gidiyor. Yukarıda kısaca betimlendiği üzere, siyasal ve toplumsal durumlarda maddî varlığa acemice güvenme duygusu, bu devletlerin her birinin iç yapısında toplumu parçalayan etkiler yaratıyor; bireyler arasında ve bir bütün olarak toplumdaki çatışmaları ve kişisel maddî varlığın geliştirilmesi için ancak sınırlı imkânların varolduğu bir ortamda, az sayıdaki ödüller uğruna farklı toplumsal gruplaşmalar ve bireyler arasında sürdürülen boğuşmayı kızıştırıyor. Böyle olmakla birlikte, en önemli sorun, bu politikanın izlenmesinin uzun vadede, ekonomik etkinliğin artırılmasını gerektirmesidir, ki bu da, eğer benim sosyalizmin ekonomisi ile siyaseti arasında karşılıklı bir ilişki olduğu analizim doğruysa, halihazırdaki sistemle uyuşmamaktadır. Polonya'da Gomulka'yı önderlikten uzaklaştıran 1970-71 fırtınası, Gierek'i yüksek düzeyde bir yatırım hamlesiyle birlikte bir tüketim artışı politikası uygulamaya zorladı: Bu bileşim ancak Batı ülkelerinden büyük miktarlarda kredi akıtılarak gerçekleştirilebildi. Geçici bir önlem olarak bu yol, kendisini haklı çıkarabilir. Fakat şimdi, üç ya da dört yıl sonra, ekonomi hiç de kendi momentumunu üretecek yetenekte görünmüyor. Bu politikanın sonucu, ekonomideki dengesizliklerin en ağır bir biçimde şiddetlenmesi ve yönetenlerle yönetilenler arasındaki anlamlı iletişimin yıkılışını sergileyen korkulu önlemlerin öne sürülmesi oldu. Ekonomik reforma yönelik çekingen adımlar bile geriledi. Polonya'nın yakın tarihi, totaliter bir rejimin belli bir aşamada, elindeki en büyük üstünlük sayılan şeyi yani tutarlı bir siyaset sürdürme yeteneğini yitirmeye başladığını hatıra getiriyor.

Size, şimdiki bunalımlardan (bazı başka ülkelerdeki ya da gelecekte ortaya çıkabi-

lecek benzer bunalımlar) bütün çıkış yollarının kapalı olduğu gibi bir izlenim vermek istemiyorum. Bu bir yanılgı olur. Sorunların üstesinden gelinebilir: Örneğin, sistemin bazı parçaları ekonomik mekanizma ile onarılabilir; toplumsal-siyasal gerilimler kısa ya da uzun dönemler için şu ya da bu noktada azaltılabilir. Bu nedenle, çöküşün ya da hayat düzeyinde tam bir durgunluğun kaçınılmaz, veya toplumsal ya da kültürel ilerlemenin imkânsız olduğunu varsaymak yanlıştır. Böyle olmakla birlikte, ancak siyasal sistemde yapılacak temel bir değişme ile, halkın artan özlemlerini karşılayabilecek ekonomik ve toplumsal ilerlemeye elverişli koşulların yaratılabileceği iddiamı sürdürüyorum. Üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetini toplumsal mülkiyete dönüştürecek böyle bir temel değişiklik olmadan, şimdiki karşıtlıklar daha da artacak ve hayatın bütün görünümlerini giderek olumsuz yönde etkileyecektir. Bu canalıcı anlamda, yirmi yıl önce ortaya çıkan sorunlar hâlâ canlılığını koruyor ve Ekim hareketinin önerdiği çözümler günümüzün koşulları ile hayli ilişkili görünüyor.

Bir değişikliğin mutlaka gerekli olduğunu kanıtlanmış sayarsak, cevap aranacak soru «Temel bir değişikliğin ihtimalleri nelerdir?» oluyor. Bunun deneyci bir yolla bile, doğrudan ekonomik, sosyolojik ve siyasal analiz terimleriyle cevaplandırılabilir bir soru olmadığını belirtmek gerek. Sorun, teorik düşüncenin tek başına yetersiz kalacağı, ancak uygulamadaki eylemlerden elde edilebilecek, maddî olmayan birçok şeye ilişkin bilgiyi işin içine sokuyor. Ben kendi payıma böyle bir bilgiye sahip olduğumu söyleyemem; ve burada işlediğim bazı noktalar, kısmen, 1976 yılı Eylül ayında Paris'de 1956 olayları konulu bir konferans dizisinde sunulmuş görüşlere dayandırılmıştır.

Siyasal sistemde yakın bir gelecekte ani ve sert (1956'da Polonya'da ya da 1968'de Çekoslovakya'da girişilen türden) bir değişme imkânsız görülüyor. Bunun nedeni hem iç hem de dış (ki bununla bir Sovyet müdahalesi kastediliyor) nedenlerin elverişsizliğidir. Polonya gibi ülkeleri ileri götürecek tek elverişli yolun reform ve medenî özgürlüklerle insan hakları konusundaki güvencelerin evrime dayalı bir biçimde genişletilmesi için sürekli mücadeleden geçtiğine inanılıyor. Şimdilerde 1956'nın revizyonist yaklaşımı diye yorumlanan görüşe karşıt olarak, yeni siyasetin ancak kamuoyundan yardım isteyerek ve Parti yöneticilerine yapılan dış baskılara cesaret verilerek başarılı olacağı savunuluyor. Bu fikirle, Parti yönetici kadrosundan reform taraftarı grupların çıkması gibi bir ihtimalin sözkonusu olmadığı kastedilmiyor. Fakat böyle bir desteğin sağlanıp sağlanamayacağı 1956'da olduğundan daha da nazik bir konudur ve laftaki desteği uygulamadaki sonuçlara ancak tabandan gelecek baskının etkinliği ile gücünün dönüştürebileceğini teslim eder. Elbette bu yeni tür «evrimcilik»in merkez ögesini, daha şimdiden hükümetin yetkili makamlarından önemli ayrıcalıklar koparark gücünü kanıtlayan emekçi sınıfa güvenin oluşturması gerekecektir. Asıl gerek duyulan şey ise, reform sürecini birbirleriyle bağlantılı sürdürmek ve bunun momentini korumak için intelligentsia (aydın tabaka) ve öğrencilerle ittifak kurulmasıydı. Bu noktada, Polonya'daki bütün farklı muhalefet akımlarının, tutumunu anti-sosyalizmden giderek anti-totalitarianizme kaydıran Katolik Kilisesi'nin önemini vurguladıklarını da ayrıca belirtmek gerekiyor. Kilise bugün vicdan özgürlüğü için açılan mücadelenin en dikkati çeken aşamalarında büyük bir rol oynuyor. Kilise'nin günümüzde greve gitme ve kurumsal düzeyde gerçek temsil hakkı gibi temel ilkelerin savunmasında, muhalif sosyalist hareketlerle güçbirliği yaptığını belirtmek önemlidir.

Bu kısa özetin cevaplandırdığından daha çok sayıda soru yarattığının bir hayli farkındayım. Pek çok başka düşüncenin arasında, açıkça homojen olmayan bir yapıya sahip bir muhalefet hareketi olan geleneksel sosyalist akımın niteliğini koruma sorunu yer alıyor. Fakat yeni siyasetle ilgilenenler, totaliter yapıyı zayıflatan, halkı düşünmeye ve daha özgür davranmaya teşvik eden her adımın, demokratik bir sosyalist toplumun ortaya çıkması için zorunlu koşulların yaratılmasına yönelik bir hareket olduğunu vurguluyorlar. Bu koşulların kendileri açısından yeterli olup olmadığı, şüphesiz, bir başka sorundur.

Bu söylevde kolay iyimserliğe yol açacak

hiçbir fikir yer almıyor. Tam tersine, yirmi yıl öncesinin umutları ile günümüzün gerçekleri arasındaki karşıtlık hayli kaygı verici bir düzeydedir. Fakat, kendimizi kötümserliğe kaptırmamızı engelleyecek (ve mutlaka engellemesi gereken) bir canalıcı neden var. Doğu Avrupa'nın hiçbir ülkesinde, ve kesinlikle Polonya'da da, insanlar değişiklik terimleriyle düşünmek ve eyleme girişmekten vazgeçmediler. Bu olgunun bilincinde olarak bundan zorunlu sonuçları çıkarmak, Batı Avrupa Sol'u için, Şili ve Güney Afrika'daki siyasal olayları kavramak kadar önemlidir. Batı Avrupa'da ve öteki gelişmiş uluslarda sosyalizm, Doğu Avrupa'ya bulaşan Sovyet türü yozlaşma için çok yüksek bir siyasal fiyat ödemiştir ve ödemeye devam edecektir. Batı sosyalizmi, Avrupa-komünizmi de dahil, açık ve kendine özgü bir uzaklaşma politikası ile durumu onarmaya çabalıyor. Bu çabanın yeterli olmadığını özellikle belirtmek istiyorum Asıl yapılması gereken şey, zamanı geldiğinde, değişiklik için etkili bir baskı oluşturacak, güçlü bir araca dönüşebilen sürekli, eylemci bir desteğin yaratılmasıdır.

■

YÖNELİŞ yayınları

● OYUNUN İÇİ (öyküler)
İbram Erdem

● DÖRT MEVSİM TÜRKÜLERİ
şiirler
Özgen Seçkin

yeni çıktı

PK. 18
Anaşartalar-ANKARA

Birikim 42-43-44/78

Polonya İşçileri Parti Önderleriyle Karşı Karşıya

Çeviren TARIK GÜNERSEL

BAŞKAN: Tersane işçileri! Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Edward Gierek Yoldaş vaadetmiş olduğu gibi burada Szczecin tersanesinde bulunuyor. Kendisine içten selamlarımızı sunuyoruz. Ayrıca, Başbakan Piotr Jaroszewicz Yoldaş, Merkez Komitesi Sekreteri Barcikowski Yoldaş, kendisini zaten çok iyi tanıdığımız Başbakan-yardımcısı Franciszek Kaim, Milletvekili Wojciech Jaruzelski, Szczecin Bölge Komitesi birinci sekreteri, Obluek Yoldaş, Szlachcic Yoldaş (İçişleri Bakanı), ve Parti önderliği ile yönetimin ve sendikaların başka temsilcileri bu toplantıda aramızda bulunuyorlar. Bu geceki oragnizasyon yetersizlikleri için üzgünüm, ama toplantı kararı bizi hazırlıksız yakaladı; özür diler, bundan sonra daha iyi hazırlanmayı taahhüt ederim... (Gierek'le usulca konuşur-alkış)

GIEREK: Gelecekte bu tür toplantılar yapmaya ihtiyaç olmayacak. (Salonda telaş ve bağırmalar)

BAŞKAN: Toplantı olmayacak mı? Ama Sekreter Yoldaş, varlığınızla bize şeref verdiniz...

GIEREK (keserek) : Evet, ama bu tür toplantılar değil. (kargaşa, seslenmeler)

BAŞKAN : Söz hakkı, işçilerin taleplerini okumak üzere Grev Komitesi Başkanı Yoldaş Baluka'dadır.

BALUKA: Grevcilerin talepleri şunlardır (okur) :

1. Besin fiyatlarının 12 Aralık 1970 öncesi düzeye indirilmesini talep ediyoruz.

2. İşçilere açık olarak düzenlenen tüm bölüm toplantılarında dile getirilen dileğe uyarak, sendika makamları ile İşçi Konseyleri için derhal meşru seçimler yapılmasını; Parti üyelerinin çoğunluğunun dileğine uyarak, Parti içinde ve gençlik örgütlerinde, gerek tüm yapı, gerekse bölümler düzeyinde demokratik seçimler yapılmasını talep ediyoruz. Bu talebin sınırlı bir süre içinde karşılanacağı konusunda sözkonusu örgütlerin bölge yetkililerinin garanti vermesini arzu ediyoruz.

3. İşçilerin grev süresi için tam ücret almalarını talep ediyoruz.

4. Tersane idaresi ile ulusal yetkililer, grevcilerle Grev Komitesi üyelerinin işde ve şehirde tam kişisel güvenliğe sahip olacakları ve aleyhlerinde işlem yapılmayacağı yolunda teminat vermelidirler.

5. Polonya Birleşik İşçi Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri Edward Gierek yoldaş ile Başbakan Piotr Jaroszewicz'in Adolf Warski bahriye tersanesini ziyaret ederek Grev Komitesindeki işçi temsilcileriyle dolaysız ve sürekli bir diyalog kurmalarını talep ediyoruz.

6. Tersane ile tüm ülkenin politik ve ekonomik durumu hakkında dürüstçe bilgilendirilmemizi, ve boru fabrikasındaki üretim çalışmalarına ilişkin 11 Ocak 1971 tarihli raporun (Szczecin basını, resmî haber iletiminin yüzsüz yalanlarının tipik bir örneğini vererek, grevcileri bölebilmek için, işçiler arasında büyük bir öfke doğuran ve aslı esası olmayan bir raporla, tersanelerdeki boru kısmının daha çok üretim yapmayı taahhüt ettiğini yazmıştı.) düzeltilmesini talep ediyoruz.

7. Düzeltme, raporu yayımlayan aynı iletim araçları ile duyurulmalıdır. Bu talebimiz en geç 25 Ocak'a kadar gerçekleşmelidir.

8. Boru farbikasında fazla üretim yapılacağını söyleyen raporu 11 Ocak'da kitle iletiminde yayımlayanlar hakkında müeyyide uygulanmasını talep ediyoruz.

9. Taleplerimizin bugünden başlayarak 25 Ocak'a kadar sürekli olarak yerel basın ve radyo kanalıyla duyurulmasını talep ediyoruz.

10. Tersane idaresi ile Parti ve Sendikaların bölge yetkilileri, Grev Komitesinin oluşturduğu İşçi Komisyonunun ikinci maddede geçen meşru seçimler yapılıncaya kadar Tersane Konseyi ve İşçi Konseyinin yanısıra fonksiyon icra etmek konusunda tam bir özgürlük içinde olacağına ilişkin teminat vermelerini talep ediyoruz.

11. İşçi Komisyonu üyeleri fonksiyonlarını ancak şu koşullarda özgürce icra edebilir:

a) Gerek tersanede, gerekse tersane-dışında kişisel güvenliklerinin garanti altına alınması;

b) Radyo-telefon şebekesi ile onu çalıştırıp koruyacak kişilerin özel kullanımı;

c) Üyeleri arasından bu talep listesindeki 2. bölümün hayata geçmesine nezaret edecek bir delegasyonun seçilmesi.

12. Güvenlik kuvvetleri grevdeki işçilere saldırmaktan, tehdit etmekten ve tutuklamaktan vazgeçmelidir. Grev bir suç değildir. Yasalarımızdaki hiçbir madde grevi yasaklamamıştır.

İmza: GREV KOMİTESİ

(Uzun alkışlar)

GIEREK: Yoldaşlar, cevap vermeden önce, sizden biraz sabır ve anlayış rica ediyorum. Szczecin'de ve hattâ tüm ülkede durumun zor olduğunun farkındayım. Durum dayanılmaz bir hal almıştır. Niçin? Nesnel sebepleri var. Tarımdaki ciddî aksilikler, her şeyi dolarla ödememizi zorunlu kılan kapitalist ülkelerin sabotajı. Fakat şimdi bunlarla başınızı ağrıtacak değilim. Çünkü her şeyden önce, bireylerin kabahatinden doğan sebepler var. Şunu söylemek gerekir ki, Gomulka yoldaş... eee, evet, çok uzun süre sınırsız güven beslediğimiz Gomulka yoldaş, doğru olmayan kararlar verdi. Kendisine en ufak bir şey söylemek mümkün değildi. «Siz hiçbir şey bilmezsiniz; bir tek ben bilirim...» derdi hep. Siz işçilere o zamanlar hükümet ile Partinin tam bir birlik halinde olduğu söylenirdi. Oysa gerçek böyle değildi. Bir muhalefet vardı. Ama hiçbir şey yapamadık. Elde ettiğimiz az bir şey de daha başında bürokrasi tarafından sabote edildi. Biz Gomulka'yı sık sık uyardık. Ona besin fiyatlarının yükseltilmemesi gerektiğini söyledik. Grevler olur dedik. Ama Gomulka öğüt dinlemedi. Çok kibirliydi. Ne yapabilirdik? İstifa mı etmeliydik? Ülkenin ekonomik durumu o kadar kötüyken mi?

Belki de tam olarak nerede olduğumuzu bilmediğinizden. Pekâlâ, söyleyeyim. İçinden çıkılmaz bir durumdayız. Yolun sonuna geldik. Sadece bu yıl, 2.500.000 ton buğday açığımız var. Sovyetler Birliği 2.000.000 ton satıyor. Ama kalan miktar için paramız yok. Hayvancılığın çekeceği var. Et konusunda yeni dertler bizi bekliyor. Bu yalnızca küçük bir örnek...

Evet her şey çok, çok kötü. En kötüsü de bu durumdan nasıl kurtulacağımızı bilmememiz. Yatırımlarımız çok yüklü. Ulusal gelirin yüzde 23'ü! Ama yaptık. Yapılmış olanı geri almak mümkün değil. Öte yandan, istihdam açısından bakıyoruz, nüfus artışı en üst düzeyde. Önümüzdeki beş yıl içinde 1.900.000 genç için iş bulmak zorundayız. Nereye baksak durum çıkmazda. Olanları tersyüz etmek mümkün değil. Biricik çözüm, inanın bana, acı... söylemesi zor... ama, daha fazla, daha fazla çalışmanız —ki üretim maksimum olsun. (Bir an duralar)

İşte size Silezya'daki madenci arkadaşlarımla konuştuğum gibi konuşuyorum. Diyorum ki: Yardım edin bize! Bana yardım edin! İyi niyetimden kuşku duyamazsınız. Bana Parti'nin önderliği önerildiği zaman ilkin reddetmeyi düşündüm. Ne de olsa 58 yaşındayım. İki üç yıl içinde emekli olacağım. Fransa ile Belçika'dan emeklilik hakkım bile var, çünkü oralarda 18 yıl çalıştım. Boşverebilirdim, değil mi? Ben de sizin gibi bir işçiyim. Maden yataklarında tam 18 yıl çalıştım! Yüksek mevkilerde akrabam yok. Yakınlarım madenlerde köle gibi çalışıyor —tıpkı benim gibi. Evet, dediğim gibi, reddetme eğilimim güçlüydü. Ama eğer öyle yapsaydım çok korkunç bir şey olacaktı. Yoldaşlar, bir kan denizi olacaktı!

Şimdi diyeceksiniz ki: Kan denizi gene oldu, pek çok ölüm gene oldu. Doğrudur. Düşenlere saygım var. Ama artık, bir Polonyalı ve bir Komünist olarak söylüyorum ki, ulusumuzun kaderiyle sosyalizm davası denge halindedir. Ayrıca, taleplerinizi maksimum ölçüde karşılamaya söz veriyorum. Fakat sizden isteyeceğim şeyler var: Sovyetler Birliği'ne sal-

dırmaktan (bu türden lafların dolaştığını biliyorum) vazgeçin. Çünkü bakın, Brejnev yoldaş bu krizin doruğunda Gomulka yoldaşa bizzat telefon etti, krizin baskıyla değil politik olarak çözülmesini istedi. Sonra bizim için en önemli şey Sovyetler Birliği ile dostluktur. Kalkınma mücadelemizde geçmişte olduğu kadar gelecekte de belirleyici olan bu ilişkiye sizler darbe indiremezsiniz, indirmemelisiniz.

Taleplerinize gelince. Elimizden geleni yapacağız. Parti yenileştirilecek. Yetersizlerden kurtulacağız. Ama besin maddeleri fiyatlarını düşürme konusunda gerçekçi davranmalıyız. Söylüyorum, 12 Aralık öncesi fiyatlara dönmenin yolu yok! (Kaynaşma, salonda bağırışlar: «Var!» «Niye yok?») Yoldaşlar, doğruya doğru, mümkün değil. Fakat bütün seçilmiş organlar demokratik bir biçimde yeniden oluşturulacaklardır, buna evet! (Alkış) Öyle ki bu organlar partili, partisiz herkese açık olsun. Grev komitesi üyelerine bile. Niye olmasın? (Alkış, seslenmeler) Grevde olduğunuz günler için tam ücret ödemeye gelince, işte bunu yapmamamız gerekiyor. Böyle zor bir dönemde. Tüm ülke çalışırken. Gene de, size bir öneride bulunacağım. Ay sonuna kadar üretim planını gerçekleştirin, ücretinizi ödeyelim. Oldu mu? Güzel.

Politik ve ekonomik durum hakkında dürüst haber verin, diyorsunuz. Fakat son zamanlarda size çok fazlası verildi zaten, bol bol verildi. (Salonda sesler: «Yanlış haber, yanlış haber!») Yo! Bizden demokrasi istemeyin... yani, hani derler ya, dost düşman farkı gözetmeden! Yanlış raporlar düzeltilecektir. Ama böyle zamanda taleplerinizi yayımlayarak işçiler arasında ajitasyonu teşvik etmemiz sözkonusu olamaz! Son madde polisle ilgili. Grev eylemi yüzünden tutuklanan varsa elbet derhal serbest bırakılmalıdır. Hırsızlar, yağmacılar ve dolandırıcılar hariç. Onlar cezalandırılır. Ama sadece onlar.

İşte yoldaşlar, diyeceğim bu kadar. Tamamen tatmin olmadınız, biliyorum. Ama takdir edin ki sınır bu. Kabul edin, bize yardım edin, bizden yana olun, biz bu trajik duruma bir son vermek için elimizden geleni yaparız. Sizin göreviniz budur... (Alkış)

BAŞKAN: Kim söz istiyor? Kim hazır? K 1 bölümü delegesi mi? Evet?

K-1 DELEGESİ: Yüksek düzeydeki memurlarımıza sormak isterim: Gierek yoldaşın dediği gibi dobra dobra konuşabilir miyiz? (Başkanlığa hitap ederek) Açıkyürekle konuşabilir miyim?

GIEREK: Evet, zaten bunun için burdayız.

K-1 DELEGESİ: Öyleyse işçilerin başbaşayken konuştuğu gibi konuşabiliriz?

GIEREK: Elbette.

K-1 DELEGESİ: Şu halde karşılıklı özeleştiri yapabiliriz, öyle mi?

GIEREK: Evet.

K-1 DELEGESİ: Güzel! Güvenliğim garanti altında mı? Anlarsınız, işçi olduğumdan iyi konuşmasını, sorunları sunmasını bilmem... ama, Gierek yoldaş, buradaki cesetleri artık sayamaz olduk, çünkü sokakta kaçımızın toplandığını kestirmek güç. (Salonda bağırmalar) Sayı çok fazla değil, ama insanlar düşüyor, kurşunlar vınlıyordu. Kurşunlar —bu kurşunlar nasıl satın alınmıştı? Alınterimizle kazanılmış para ile. İşte buna dayanmak çok zor!

Nasıl oluyor da işçi sınıfı işçi sınıfına karşı hareket edebiliyor? Nasıl oluyor da birbirimize ateş edebiliyoruz? Çünkü, gerçekten **bir** partimiz var, değil mi? O halde bütün bunlar niye? Bir nokta daha: Kardeşi öldürülen bir adam tanıyorum. Bu adam tazminat aldı; fakat kardeşinin öldürülmediğini, kalp sektesinden, ya da iş kazasından öldüğünü yazan bir belgeyi imzalaması koşuluyla. (Öfkeli bağırmalar, alkışlar) Hepsi bu kadar değil. Gierek yoldaş bize diyor ki: Grevcilere karşı müeyyide uygulanmayacak. **Resmi** müeyyide uygulanmayabilir; ya öbür müeyyideler? (Bağırmalar) İşin aslı şu: Tersane işçilerini fareler gibi kapana kıstırıyorlar! Kuytu bir yerde, bir köşede, ağaçların ardında, sessizce üstlerine atlayıp dövüyorlar. Bizim bölümde bir olay oldu. Bir adam dövüldü. Gerçekten. Sırtı coptan yemyeşildi. Gördük. Niye? Sırf, kağıtlarını denetleyen milis üyesinin yaka numarasını almak istedi diye!

Soruyorum: Bu milis ne işe yarar? Şerefli insanları dövmeye ve «mavi kuşları» (parazitleri) himayeye mi? Havaya ateş edildiğini söylemek yanlış olur. İki ölü iki yaralı var. Sokakta değil, fabrikada! İdare binasının önünde, biz müdürü beklerken! Orada bekle-

me hakkımız vardı elbette, öyle değil mi? O halde niçin ateş açıldı? Yok, biz kundakçılarla talancıları korumuyoruz, çünkü yıkılan her şeyi kendi paramızla yeniden inşa edeceğiz. Bu kesin. Maliye biz çalışanlardan borç alıyor... sanırım bu milis yöntemleri değiştirilmek zorunda. Önderler de değiştirilmeli —o,... o aristokrasi her şeyi çalıp götürecek! (Salonda coşkun alkış) Eğer idarecilerimizi gerçekten kendimiz seçeceksek, rahat koltuklara yapışmış duran herkesten kurtulmalıyız! Bu adamlar öylesine uzun süredir oturuyorlar ki pantolonlarının arkası terden küf tutmuş ...Yaramaz bunlar! Biz bunun için mücadele ediyoruz, idarecileri değiştirmek için. Özellikle tabandakileri. Balık baştan kokar ama pulları da kuyruktan başlayarak temizlenir. Bütün bu sözlerim Gierek yoldaşa değil. Diyeceklerim bunlar. Teşekkür ederim.

K-2 DELEGESİ: Olayları başından alalım. O kadar çok genç insan öldü ki! Arkadan vurularak —önden değil! Sırtından, başından... Kanıtı var. Kendi gözümle gördüm! Sokakta vurulanlar gizlice naylon torbalara konulup hayvanlar gibi gömüldüler. (Alkış ve bağırmalar) Ama, inanın bana, halk buna dur diyecektir! Her şeyi denetleyecek... mezarlıkları bile! Her şeyin hesabı sorulacak. Her şeyin! Bana kalırsa, Gierek yoldaş ipleri eline alıp suçluları en sert biçimde cezalandırmalı. (Alkış) Hepsi bu...

Özür dilerim, bir de talepler var. Bence Gierek yoldaş bize hiçbir vaadde bulunmadı. Ekonomik durumun berbatlığından söz etti, o kadar. Biz Polonyalıların nasıl çalıştığı herkesçe bilinir... Bu yüzden ona bir şans vermeliyiz. Gierek yoldaşa bir şans vermeliyiz. Tabii, vaktiyle Gomulka'ya da güvenmiştik. Ne var ki hiçbir iyilik görmedik — hiçbir şey başarılmadı. Fakat kanımca Gierek yoldaş bu işin adamıdır. Hiç değilse bir iki yıl verip sonucu görelim... (Alkış)

BALUKA: K-3? K-3? Burada değil mi? K-4.

K-4 DELEGESİ: Ben K-4 temsilcisiyim. Bizim bölüm gemi teknesi inşa eder. Açık havada çalışırız. Yazın ısı 70 dereceyi bulur, kendi suyumuzda pişeriz. Kışın çalışmamız çok zordur, çünkü araç gereçler donar. Yağmur mevsimi geldiğinde lehimciler ve donatımcılar arasında elektrik çarpması yüzünden ölenler olur. Bizim için ölüm tehlikesi olmasına rağmen, bugüne kadar yağmur yağdığında iki saat için olsun ara vermemize izin verilmedi. Ne için bütün bunlar? Acınası ücretler için. 1.800 2.000 zloti! On yıl önce kazandığımın aynısı! Beş kişilik bir aileyi alalım: kahvaltı, ekmek, içecek, 2 zloti. Akşamları aynısı, eder 4 zloti. Mümkün en ucuz öğle yemeği adam başına 12 zloti'den eder 60 zloti. Günde 64 zloti. Ayda 1.800, hattâ 1.900 eder. Bu sadece yiyeceğe, ekmeğe, içeceğe! Öbür yandan, tersanede çalışma koşulları çok zordur. İşçi yemek zorundadır, yoksa 15 yıl sonra tersane mezar olur. Başka yol yoktur. İşte böyle. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BALUKA: Yoldaş, yoldaş! Talepler konusundaki tutumunuz?

K-4 DELEGESİ: Bizim bölüm ücret artırımından yana. Bir de sabit bir asgarî ücret olmalı. Yağmur ya da kar yağdığında 1.000 zloti kazanabilirmiyim, bilemiyorum. Gelecek ayı sağ çıkacağımdan emin değilim. Teşekkür ederim.

BALUKA: Söz almak isteyen?

K-5 DELEGESİ: İşçi arkadaşlar, bir noktayı hatırlatmalıyım: Yaşamak için çalışmamız gerek. Bizlerde çalışmadan iyi yaşayanların talihi yok. Biz öyle insanlar değiliz. Kader bize gülmemiş. Varkalmak için çalışmak zorundayız. Fakat bölümlerimizde işbölümü adaletsiz. Görev dağılımı demokratik değil.

Dahası, bizim kısımda korkunç sayıda memur var; altı, yedi, hattâ on adama çalışıyoruz. Yani, açıkçası, ne diye bu insanlar için çalışalım? Bu baylar ne işe yarar? Bazan bütün bir hafta geçer, birinin bir el kımıldattığını görmem. Toplumsal sorunlarla uğraşır görünüyorlar; bütün yaptıkları şöyle bir görünüp denetim kağıdı dağıtmak. Niçin para ödeniyor bu insanlara? Bizim ücretlerimizi çalıyorlar. Bu kadarla da kalmıyor... (Alkış)

Hepsi bu kadarla kalmıyor, kardeşler. Bu baylar şimdi bulundukları yerlere buradan, bizim aramızdan değil, bizden çok uzaklardan, hükümet kanalıyla, Parti yönetimi tarafından getirildiler. Biz işçiler ile aynı dili konuşmak istemeyenler arasından çıktılar. Pay kopardıkları da bizim ücretlerimiz. Kendi ücretlerimizle besliyoruz onları. Bu mu demokrasi? Değil elbette! Diyeceğim bu kadar. (Alkış)

W-2 DELEGESİ: Taleplerimizle ilgili olarak, işçilerimiz adına, grevi durdurmaya oybirliğiyle karar verdik. Parti yetkilileri ile hükümete tam güvenimizi göstermek için, taleplerimiz konusunda yetkililerin alacağı kararlara uyacağız. Yetkililere yaklaşımımız olumlu olduğuna göre, bir iki sorumuza da içten ve olumlu cevap isteyebiliriz.

İlkin, PBİP Merkez Komitesi birinci sekreterinden net bir cevap bekliyoruz: PBİP Merkez Komitesi ile hükümetin değiştirilebilmesi için illâ kan mı akması lazım? Bize öyle geliyor ki makam süreleri kısıtlanırsa 1956 ve 1970 olaylarının tekrarı önlenebilir.

GIEREK: Bunu pek anlayamadım...

W-2 DELEGESİ: Parti Merkez Komitesi ile hükümeti değiştirmek için illâ kan mı akmalı? 1956 ve 1970'deki olayların tekrarından kaçınmak için makam sürelerini azaltmak gerekmez mi?

İkincisi, gene birisinden cevap bekleyerek şunu sormak istiyorum: Tersane işçilerinin yüksek ücret aldığı söylenir durur. Fakat bu işçilerin çok fazla **fazla-mesai** yaptıkları bilinmez. Ülkenin güç durumda olduğunu kabul ediyoruz, ama sormak isteriz: Müdürlerle bakanlar kaç para alıyorlar? Cevap talep ediyoruz. Görüşümüze göre, eğer ellerine geçen miktar, yüksek nitelikle bir lehimcinin yaklaşık 5.000 zloti olan ücretinin iki katından fazlaysa tekrar ediyorum, bu miktarın iki katından fazla ise, maaşları azaltılıp dondurulmalıdır.

W-3 DELEGESİ: Bu çok önemli kişilerle ilgili olarak çok şey değişmeli. Ordu memurlarından Szatkowski adında bir tanıdığım var. PSP (Polonya Sosyalist Partisi: 1948'de Komünist Parti ile birleşti) döneminde de etkindi. Parti için gecesini gündüzüne katmıştır. 25 yıllık Parti üyesidir. Bölge komitesinden Walaszek yoldaşı görmek için başvuruyor. Sekretere, «Lütfen benim için bir randevu verin; bir ay, iki ay, altı ay beklerim. Ne zaman olursa!» diyor. Sekreter «Olmaz,» diyor. «Kendisini göremezsiniz!» Adamcağız da kalbi kırık, acıyla dönüp gidiyor. Şimdi, eğer mevki sahibi herkes böyleyse —ki genellikle böyle— biz işçilerle ortak bir dil bulmaları hayli zor. Bizi nasıl idare edecekler?

Taleplere gelince. Bizler için en önemli konu ücret artışının veya zamların iptalinin ilan edilmesidir. (Büyük alkış, tezahürat, bağırmalar) Bu kadar.

BALUKA: Yoldaş, yoldaş, somut konuş: Grevin sürmesinden yana mısın, değil misin? Bu çok önemli.

W-3 DELEGESİ: Öbürlerine sorayım... (Salonda kıpırdanmalar, platformda kargaşa, müdahaleler)

W-0 DELEGESİ: W-0 bölümü buraya kadar gelen Gierek yoldaşa jest olmak üzere grevi durdurma kararı almıştır. Teşekkür ederim.

BİR DELEGE: Beni hâlâ tedirgin eden bir şey var. Umarım yeni hükümetin programı doğrudur, desteklemeye değerdir. Toplantılarda konuşuldu, MK'nin bize gönderdiği adamlar, sanki bir tepeden gelen doğru sesi boğmaya çalışıyormuşuz gibi konuşuyorlar. Fakat burada herkes haklı olarak en iyi silahımızın doğruluk olduğunu söylüyor; yalandan bize hayır yok. Bu doğrultuda yürümeliyiz.

Üst kademelerde beliren iki karşıt eğilim birbirinin boğazına sarılmış durumda. Bu gerçeği işitmeyen kalmadı. Eğer eski politikayı savunan çizgi galip gelirse, grevi başlatanlarımızın sonu darağacıdır, daha iyisi değil. Çünkü yönetimde, basında, bölge komitelerinde, değişiklikten yana olanları azar azar eleyecek kimseler var. Bundan gerçekten endişe duyuyoruz. Bu endişemizde haklıyız. Biz bu diyalogun her düzeyde olmasını istiyoruz. Tabandan başlayıp sendikalarda, tersane idaresinde, böylece en üst kademeye kadar. Bu şekilde utanılacak bir duruma düşmeyiz, sepetlendik diye de kaygılanmayız. Çünkü bu tür olaylar oldu. Örneğin ben «Üç Kişilik Komite» üyesiydim. Grev Komitesi'nin emrine uyarak güvenlik için 20 yoldaş bulmam gerekiyordu. Ben bu kişilere öncülük ederken bölüm şefimiz geldi, kolumu yakaladı ve «Yaptığın her şeyi bana aktarsan iyi edersin, yoksa mıhlanırsın!» dedi. Ne yapacağımı bilemedim. Arkadaşları toplayıp tavrımızı görüştük. Sonra ona, «Bana söylediğini bu arkadaşlara da söyle» dedim. Söylemek istemedi. Şimdi, sorsanız öyle bir şey demedim diyebilir. Ama bölüm şefi olarak işçilerin gözünde yeri ne? Böyle birisine güvenebilir miyim ben? Sanmıyorum. Biz hiçbir şey kırıp dökmedik. Düzeni korumaya çalıştık. Biz haklı bir mü-

cadele veriyoruz. 25 yıl boyunca bize haklı olduğumuz söylendi; şimdi haksız olduğumuz söyleniyor. Benim kaldıramadığım da bu.

Bir şey daha söylemek istiyorum. Bu grev hakkında tersane idaresiyle bir tartışma oldu. Direktörün kendisi konuştu ve dediklerinin tümü bantta var. Direktör Skrobot dedi ki: «Pekâlâ, grev yapabilirsiniz, fakat tersaneden ayrılmayın.» Biz de greve başladık. Taleplerimize karşılık bunların yerine getirileceğine dair söz istedik. Hepsi bu değil. Eğer yenilenme diye bir şey gerçekten oluyorsa, eğer birbirimize karşı gerçekten içten davranabileceksek, eğer birbirimizin yüzüne bakabileceksek, direktörün ne kadar kazandığını bilmeliyiz. Doğru mu yalan mı bilmiyorum, ama Direktör Skrobot'un ayda 18.000 kazandığı söyleniyor. Doğru ise, o zaman halk birkaç kuruş fazla kazanmak için didinirken böyle maaşların inmesi gerekir diyeceğim. Bazı insanlar tantana içinde yaşarken öbürleri ekmek alamıyor. Bugünkü durumda böyle şeylere hoşgörü gösteremeyiz! (Uzun alkışlar) Mlletvekilleriyle ilgili son bir nokta: Temsilcilerimizin bölgeleriyle ilgilendiklerini sanmıyorum. Aldırdıkları yok. Derdimizi dert etmiyorlar. Tersaneye gelmezler. Seçim zamanı gelmesini bilirler ama! Tamamen haklı olduğumuzu, dediklerimizin hakça olduğunu söylerler. Başka zamanlarda ise hiçbir şey olmaz. Teşekkür ederim. (Uzun alkışlar)

BALUKA: Yoldaşlar, yorumlarınızı kısa tutmanızı ve taleplere ilişkin somut konumunuzu çarçabuk bildirmenizi rica ediyorum. Yoksa yarın öğleye kadar buradan çıkamayız. Bir söyleneni bir daha söylemeyin. Bölümüyle görüşüp karara varmış olmayanınız varsa bunu hemen yapsın. (Oldukça uzun bir ara, salonda uğultu ve gürültüler) Sonraki!

W-7 DELEGESİ : W-7'deki herkes, her grevin memleket ekonomisini kötüleştirdiğini ve bunun da pek iyi bir şey olmadığını biliyor. Oybirliğiyle ve içtenlikle, greve son verip işe başlamaktan yanayız. Fakat aynı zamanda, iş sürekliliği istiyoruz. Bazan bir süre boğazımıza kadar işe battıktan sonra iki üç ay yapacak hiç iş olmuyor. Bundan da cebimiz zarar görüyor. Bizi zaten fazla hızlı çalışmak zorunda bırakan parça iş ücretleri daha fazla düşürülmemeli. Çok değil, iki yıl önce, levha dövücüler metrekareye 2.70 zloti alırdı. Şimdi 1.10 alıyorlar. Vernikçilerin hâlâ bir dinlenme zamanları yok. 14 yıldır bu işdeyim. Bu süre içinde, Epidemioloji Sağlık Merkezi, buhar yoğunluğunun kabul edilebilir olandan altı kat fazla olduğunu tesbit etmiştir. Dahası, vernikçiler topu topu 0 25 zloti toplumsal tazminat alıyor. Ya bakım işçilerinin koşulları? Kapalı kasalar içinde çalışan onlardır. O tozu bir bilseniz! Teknik gelişme yok. Bu açık. Vaktiyle kazıma âletleri vardı; hâlâ bunlar var. Çalışma güvenliği ve sağlığı: Koruma maskemiz yok. Sağlığımız tehlikede. Besbelli ki bu durum kimseyi ırgalamıyor. Toplumsal koşullar: Bürolara da yer yok, dükkanlara da. Soyunma odası için bile yer yok. Bir soyunma odası var, o da o kadar küçük ki, birbirimizin elbisesini kirletiyoruz! Olacak gibi değil. İşe geldiğimizde, duş, koridor, nerde yer bulursak orada değişiyoruz.

SP DELEGESİ: Belirtmek istediğim bir başka sorun var. Tersane işçilerini yakından ilgilendiren bir sorun. Geçenlerde... Geçen cumartesi... tersane niçin milis kordonuyla sarıldı? Yine niçin, aileleri yemeklerle geldiğinde milis kuvvetleri onların tersanedeki işçilerle görüşmelerini engelledi? (Alkış, öfkeli haykırmalar) Kendi gözümle gördüm. Tersaneden COKB'ye kadar yürüdüm çünkü. İşte, sordum soruyu. Şimdi mümkünse bugün cevap almak istiyorum. Taleplere ilişkin konumuza gelince. Grevi sürdürüp sürdürmeme konusunda bir şey söyleyemeyeceğim. Yüz kişilik bölümden sadece sekizi burda, çünkü. Sekizimiz de grevi erteleme fikrindeyiz. Öbür yandan, şu sıra TV seyretmekte ya da uyumakta olanlar adına konuşamayız.

KP DELEGESİ : 26 yıllık Parti üyesi ve 1946' dan beri Szczecin'de yaşayan biri olarak, bize para biriktirmemizden, paranın ülkemiz için taşıdığı önemden söz eden Gierek Yoldaşa bir sözüm var: Biz bunları biliyoruz, biz bu memleket için kanımızı verdik. Fakat kendi emeğimizin sırtında çok fazla iyi yaşayanlardan paramızın bir kısmını geri alabiliriz. Açık konuşacağım yoldaşlar: toplumumuzda sınıflar var. Sosyalizmleriyle ne yapacaklarını bilemeyen ve daha iyi bir şeyler arayanlar var. Onların sosyalizmden anladığı şey başka. Çünkü çok fazla paraları, para yapma yolları var. Hattâ burada, tersanede bile! Skrzynecki yoldaş burdaydı işte. 12 ay bitti-

ğinde 170.000 zloti biriktirmişti! Sabit maaşıyla değil. Bütün o ekler ve ikramiyelerle oldu bu. Yoldaşlar, sanırım buna bir son vermenin zamanıdır. Çalışanlara yaptıkları iş karşılığı para verilsin! Bazıları, hele idare ve bölüm şefleri, öbürlerinden daha çok ikramiye alıyorlar. Bu ikramiyeler bir eşitliğe kavuşturulmalıdır.

Bir talebim daha var. Biz bunun için ta 1945'den beri dövüşüyoruz: Sınıflara bölünmemeyi sağlamalıyız. Fakat bu sınıf farkları yukardan kaynaklanmaktadır! Nasıl mı? Bu ikramiyeler bahşedildiğinde farklara daha başından yol açılmış oluyor. Aydınlara şu kadar, kol işçilerine şu kadar. Bu, tepeden empoze edilen bir sınıflaşma değil midir? Kafa emekçisinin benden farkı var mı? Yok tabii. Şüphesiz o da benim gibi bir işçi. Benim gibi bir insan. Niye kendi ellerimizle sınıflaşma yaratıyoruz? Ta Sanacja zamanından beri işçiyle köylü arasındaki eşitsizlikleri silmekten sözediyoruz, kavgamız bunun için! Ve bu haklı bir kavga! O halde niçin bu tür bölünmeler yaratıyoruz? Kanımca paranın bir kısmı geri alınmalı ki ekmeğe muhtaç olanlar için bir şeyler yapılabilsin.

Gierek yoldaş, sizi anlıyor ve güveniyoruz. Fakat, yoldaşlar, bugüne kadar çok fazla yalana maruz kaldık... yani iletim araçları bize çok yalan söyledi. Bizle dobra dobra, içten konuşulmadı. Partili olsun olmasın, bu yoldaşlar, biz işde ter dökerken, burunları havada dolaşıp duruyorlardı. Bütün o numaraları kendileri için inşa ettiğimiz okullarda öğrendiler. Gierek yoldaş, bir mühendisin, ya da bir üniversite mezununun kaça maloldu-ğu bilinir, ben çok iyi bilmesem de. Bu para nerden gelir? Bizim cebimizden! O halde bu insanlar nasıl böyle burnu havada olabiliyorlar? Bizle iki çift laf etmezler! Buradaki herkes bu gerçeğin pekâlâ farkında.

Biz sık sık yetkilileri ya da Partiyi kabahatli buluruz. Ama bu derdin kaynağı gerçekte ne? İşçinin kaderine karşı ilgisizlik, daha en alt kademelerden, bölüm idaresinden başlıyor. Üstlerine karşı bizi hiç savunmuyorlar. İşçilerin halini iyileştirmek yerine, bu idareciler, albaylar rejiminde yaşıyormuşcasına, basit birer çiftlik kahyası olup çıkıyorlar. Aramızda böyle patronlara yer olmadığı inancındayız! Tıpkı kahyalar gibi... ama bizler düşünen insanlarız! (Alkış)

NTP BÖLÜMÜ DELEGESİ: Tersane işçileri! NTP adına konuşuyorum. Önce şunu söylemek isterim: Gierek yoldaş, sen değişiklikten söz ediyorsun. Değişiklik ne demek biliyor musun? Değişiklik biziz, burada bulunanlar! (tezahürat) İşçiler, Komünistler, Halk Polonyasından yana olanlar. Bu yüzden, sanki birer haydutmuşuz gibi peşimize milis takacağınıza, grevdeyken bizi ordu birlikleriyle kuşatıp yememizi engelleyerek açlıktan kıvrandırmaya çalışacağınıza, oturup bizle tartışın... Gierek yoldaş, sabahleyin, bu uzun gece sonunda, işe döneceğiz. Ama öncelikle, bazı dürüst ve yalpasız cevaplar istiyoruz. Bize çok yalanlar söylendi. Belki sen söylemedin Gierek yoldaş, ama öbürleri söyledi. Önce... Neyse, şimdi bizim istediğimiz, Merkez Komitesinin bir taahhüde girmesi ve bu soruna ilişkin tavır alması. Biz...

GIEREK: Bunu kabul edemem! Bu bir ültimatomdur... (Salonda kargaşaya ve ajitasyon) Ne de olsa ben Merkez Komitesi değilim. Ben yalnızca Birinci Sekreterim. Karar Komiteye aittir...

NTP DELEGESİ: Doğrudur! Gierek yoldaş haklı! Bütün cevapları tek başına veremez! Bu ne anlama gelir, bilir misiniz işçiler? Bu, kişiye tapıldığı günlerin geride kaldığını gösterir! Yaşa Gierek yoldaş! (Alkış ve kahkahalar) Ama sözümü bitirmeden önce, bu tarihî an için 25 yıl beklediğimizi söylemek isterim. Şimdi, bugün, hükümet ile Birinci Sekreter yoldaş hazır burdalarken, her şeyin, evet burada söylenmiş olan her şeyin, kaypaklığa meydan vermeyecek şekilde açık seçik saptanmasını istiyoruz. Tuzağa düşürmece yok! (Bağırmalar) Teşekkür ederim.

SGW DELEGESİ: Ben SGW'denim. Merkez Komitesine bir sorum var: Ülkemizde suçluları cezalandırıyor muyuz, ödüllendiriyor muyuz? Biri cevap versin. Biz Polonyalılar Almanları suçlarından ötürü, bize ateş açtıklarından ötürü cezalandırdık. Merkez Komitesi Birinci Sekreteri bana cevap versin: Suçlar cezalandırılıyor mu, yoksa ödüllendiriliyor mu?

GIEREK: Beni böyle bir cevap vermeye zorlamayın, cevap vermem.

SGW DELEGESİ: Şimdi de ikinci konu: Emeklilik yaşı 60 olmalıdır, 65 değil. İş kategorilerini de gözden geçirmeli, çalışma-kağıtlarında değişiklik yapmalıyız. Sendikaların bütün bunları tamamen gözden geçirmesi gerektiğine inanıyorum. (Seslenmeler) Madenî levha işini alalım. Ya da taşımayı. Ya da depoları... iş zordur buralarda. Bunlar ilk kategoriye konmalı, biz de ikinciye girmeliyiz. On yıl içinde yüzde 10, beş yıl içinde yüzde 5. On yıldan sonra yüzde 15. Taleplere gelince. Talepleri işçilerle tartışmış bulunuyoruz. Grevi kesip pazartesi işe dönmeyi kabul ediyorlar. Teşekkürler. Yeni Merkez Komitesi ile hükümeti selamlarım. İşçiler adına! (Alkış)

DZ DELEGESİ: Değerli yurttaşlar, ben Partili değilim ve on yedi yıldır tersanede çalışıyorum. Her nasılsa Grev Komitesindeyim. Edward Gierek Yoldaş'ı dinledim de, inanın bana gözlerim doldu. Gierek Yoldaş ülkemizin ekonomik yönden ne kadar çok zor durumda olduğunu vurguladı. Çalıştığım kesim ile birlikte ben de kendisini destekliyor, greve son vermek istiyoruz. Fakat Sekreter Yoldaş ile yeni hükümetimize acilen belirtmek isteriz ki, takatimizin sınırına geldik. Çünkü, açıkça, çok az kazanıyoruz. Umarız hükümet elinden geleni yapar da önümüzdeki birkaç ay içinde işçi sınıfının yaşama standardını düzeltir. Bizler zaten iyi işçiyizdir ama bu tür bir şeylerin yapıldığını görürsek daha da iyi çalışabiliriz. Biz birlikten yanayız. Gerçekten! Teşekkür ederim. (Alkış)

BİR DELEGE: Bölümümdeki işçilerin grevi durdurma konusundaki son sözlerini iletmek durumundayım. Gierek Yoldaş! Ben eski bir Parti üyesiyim. İstediğim tek şey doğruyu söylemek. Durumu gizlemek de, bölümümü karalamak da istemiyorum. Yanlış anlaşılmak istemem ama, bölüme gittiğimde durum şöyleydi: İstisnasız herkes «Grevi sürdürmek istiyoruz!» dedi. Karar buydu. Uzun, fırtınalı tartışmalardan sonra vardığımız nokta şu oldu: Bölümümüz grevi bir başına yürütemez. Grev konusunda inatçı davranmak istemiyorum. Amacım bu değil. Fakat belirtmek isterim ki bölümdeki işçiler benden önce konuşan kişilere eleştirir gözlerle bakıyor. Çünkü bu kişiler besin zamlarının iptali sorununa biraz fazla kolay yol verdiler. Hem de grev boyunca bir değerli insan teşrif edip de bizi zam kararının haklılığı konusunda iknaya çalışmamışken. Dahası, bölümümüz biz tersane işçilerinin greve başlamasıyla birlikte başka bölümlerin de ortaya atılmasına yol açtığı inancındadır. Şimdi bu talep karşılanmıyor, bizler işçilerin bize duydukları güvene layık olmuyoruz. Gierek Yoldaş, Jaroszewicz Yoldaş, (çok ciddi bir tonla) ben doğruyu söylüyorum. Bizim işçiler sözlerinizle ikna olmuş değillerdir. Grevi durduracağız. İkna olduğumuzdan değil, öbürleri vazgeçtiğinden. (Derin bir sessizlik, sonra çoğalan gürültü, bağırmalar).

BALUKA: Tersane ve ülkedeki politik ve ekonomik durum hakkında tam ve doğru haber talep ediyoruz. Yine, bu ayın 11'inde yayımlanan boru fabrikasının vaadine ilişkin raporun düzeltilmesini talep ediyoruz. Baylar, arkadaşlar, yoldaşlar, durum oldukça açık. Eğer bu hükümet halktan yana ve demokratik olacaksa... umarım hükümet **haber iletiminin** büyük önem taşıyan bir öge, bir alan olduğunun farkındadır. Alman celladı Goebbels'i hatırlayın. Hitlerizmin direğiydi. Ya biz? Bizim devletimiz halkın devleti. Kuvvet bizde! Bu basın, kendi elimizle yaptığımız bu güzel radyo istasyonu, önümdeki mikrofon, televizyon, gazete, basıldığı kağıt, —bunların hiçbiri, hiç-bi-ri bize karşı, bizim çıkarlarımıza karşı kullanılmamalıdır! Tersine, hayatımızı daha yaşanası kılmalıdır. Haber vermeliler! Bizi biraraya toplamalı, birleştirmeliler! E, ama böyle olduğu yok. Çünkü şimdiye kadar bunlar genellikle çöpkutusuna atıldı. Kullanılmadılar, harcandılar.

İsteklerimizin 25 Ocak 1971'e kadar yerel kitle iletimiyle yayımlanmasını talep ediyoruz. Yoldaşlar, yurttaşlar, meslekdaşlar; bu mesele duyurulmalıdır. Biz havadan yapılma değiliz, varız. Ve bu noktada taviz vermeyeceğiz.

Güvenlik kuvvetlerinin grevde görev alan işçilere yönelik tehdit ve tutuklamalardan vazgeçmesini talep ediyoruz. Grev suç değildir, yasalarımızda bunu yasaklayan bir madde yoktur. Altını çizmek istediğim bir nokta var: Biz, **hukuka saygı gösterilmelidir** diye hep söylemişizdir. Bu yüzden bunun üzerinde durmayacağım.

Sonunda, Gierek Yoldaşın, ya da hükümetten herhangi birinin bize cevap vereceğine, umut ve güven veren birkaç söz söyleyeceğine inanıyor ve bunu işçiler adına talep ediyorum. Varılan noktadan herkesin memnun olması ancak böyle sağlanabilir. Teşekkür ederim.

SZLACHCIC (İçişleri Bakanı): Yoldaşlar, gereken bütün önlemler alınacak, her şeye nesnel gözle bakılacaktır. Suçlular hakkındaki işlemlerde rütbe farkı gözetilmeyecektir. Yapılan zulüm için özür diler, şimdi denetimimde olan örgütler yüzünden yok yere cefa çekenlere üzüntülerimi bildiririm. Ayrıca, milis kuvvetlerinin tersaneyi niçin sardığını açıklamak isterim.

Milisi sırf şeyden korktuğumuz için kullandık. Sizin... bir grubun şehire inmesinden, bazı sorumsuz unsurların bir felakete yol açmasından korktuğumuz için. Temel sebep buydu. Tersaneyi hedef almadık, sadece sizlerin tersaneyi bırakıp şehire girmenizi önlemek istedik. Grev Komitesi ile temas kurulmadığı için bir yanlış anlama oldu. Gierek sizi görmeye geldiğinde, tersaneye derhal bizzat geldim ve doğrudan doğruya sizinle konuştum; yönetimle sizin aranızda diyalog hangi koşullarda kurulabilir, onu tartıştık.

Milise karşı pek çok şikayetler olduğunu biliyorum. Bunların çoğu haklı olabilir. Ama, bence, haksızları da var. Bu örgütlerle çalışmakta olduğumu söylemek isterim, yoldaşlar. Bunlarda görev alanlar sizin gibi işçi. İşçi evlatları. Dahasını söyleyeyim. Eğer bugün yarın içinizden bu organlara katılmak isteyen çıkarsa, sağlığı iyiyse, aranan öbür koşullara da uygunsa, kapılar açıktır. Bu bir **işçi** milisidir, bir **halk** milisidir. Kanunu ve düzeni korumak isteyen herkes burda yer alabilir. Milise girip çalışmak isteyen pek fazla gönüllü çıkmadığını da ekleyeyim. Militste çalışacak adam bulmakta büyük zorluklar çekiyoruz. Şu anda 5.000 işyeri adam bekliyor. Memlekete, işçi sınıfına ve milise hizmet etmek isteyen herkesi alırız. İsterseniz askere almaya hemen yarın başlayalım: Kim katılmak istiyor? (Kargaşa ve bağırmalar)

Bir şey daha söylemek istiyorum: Milis, hukuk ve düzeni korumak için tüm canilere ve düşmanlara karşı dövüşecektir. Bunun için kurulmuştur. Düzeni ve yönetimi koruyacaktır, işi budur. Bize destek olacağınızı sanıyoruz. Yoldaşlar, arkadaşlar, ben bu desteği sizden rica ediyorum. Teşekkür ederim. (Bağırmalar, tek tük alkışlar)

JARUZELSKİ (Savunma Bakanı): ... İlkin, orduyu kullanma sorununu ele alalım. Bu, en üst politik düzeyde kararlaştırılan bir konudur. Bütün ayrıntıları bugün tartışamayabiliriz, ama, bu karar en yüksek politik düzeyde alınmıştır. Şu soru sorulabilir: Bu tür bir karar niçin **uygulandı?** Yoldaşlar, işçi kardeşler, hükümetler düşüren, yönetimi albaylara, generallere göre «akord» eden bir ordu mu istiyorsunuz, Latin Amerika veya Afrika'daki gibi? Hükümetin —meşru seçimle işbaşında duran bir hükümetin!— kararlarına müdahale eden bir ordu mu istiyorsunuz? Yönetimi silip götürecek bir ordu mu? Hayır, Askerimiz halkın yönetimini savunmak üzere iş başındadır. O bu savunmayı sizinle omuz omuza yapacaktır. Parti'yi koruyacaktır! İmdi, karar alma düzeyinde, alınan kararın haklı mı olduğu, doğru mu olduğu her zaman çok açık değildir. Bugün biz bunun trajik ve acı sonuçlara gebe bir karar olduğunu görebiliyoruz. Dönüşü olmayan edimlere ve büyük bir tatsızlığa sebep olduğunu görebiliyoruz. Parti elbette...

Askerimiz böyle bir durumda vekarla davrandı. Hattâ diyebilirim ki, çok genç insanlardan umulmayacak derecede parlak davrandı. Yalnızca 19-20 yaşındaki askerler değil, genç memurlar da öyle ılımlı ve düşünceli davrandı ki, felaketle bitebilecek gelişmelere meydan vermeyebildi. Öte yandan, kabul edin, Szczecin sokaklarında olup biten her şeyin aynı övgü ve onayı hakkettiği söylenemez. Szczecin sokaklarında, sizin haklı hoşnutsuzluğunuzu alınan bazı kararlardan duyduğunuz öfkeyi kullanan bazı kişiler oldu. Bunlar kötü ve genellikle de canice davrandılar. Binbir güçlükle yapılmış evler gözlerinizin önünde yandı. Dükkanlar gözlerinizin önünde yandı. Yağma yapıldı! İşte bu yüzden, bu çeşit durumlarda, böyle olaylar olurken, anlamaya çalışın, hani bir söz vardır, «Kurşunlara yön veren Allah'tır» diye... işte öyle. Bunlar korkunç şeyler! Sonucunu hesaplayamayacağımız, denetlenmesi mümkün olmayan şeyler!

Parti Komite binası, sıradan ahlâk anla-

yışına bile ters düşen bir şekilde yakıldı. Binaya saldırıp girdiler, ateşe verdiler, donatımı tahribettiler. Siz istememiş olabilirsiniz, ama birileri yaptı. Gerçekler ortada! İçerde 150 asker bulunduğunu bir düşünün; dışarda daha da çok vardı. Asker, tank, milis... Kanun onlardan yana olduğu, anayasa onlardan yana olduğu halde kimse ateş açmadı! Siz burada Anayasadan, hukuktan, suçtan sözediyorsunuz; ateş açanlar cezalandırılmalı diyorsunuz. Ateş açan olmadı ki! Ateş açmadılar! Birisi tutup evinize girse, talana başlasa, gerçi silahınız yok ama evinizde ağır bir cisim vardır, hepimizin vardır, ölüp ölmeyeceğine bakmadan kafasına indirirsiniz! Ama asker ateş açmadı. Milis ateş açmadı. İçinizde ihtiyarlar vardır; kır saçlılar görüyorum, bunlar belki de bizimle birlikte savaşmış kişilerdir. Sizler silahın bir asker için ne anlama geldiğini çok iyi bilirsiniz. O silah! Sağolsun askerimiz, Varşova Paktının ikinci büyük ordusuyuz. Kendisiyle gerçekten övünebileceğiniz bir ordumuz var. İyi bir ordu, disiplinli, fedakâr. Ama bu olağanüstü donatım ancak çok çalışma karşılığı edinilebiliyor. Bir asker için silahının ne demek olduğunu bilirsiniz. Kutsaldır! Onu bırakmaya, yok etmeye hakkı yoktur! Törende olsun, kışlada olsun, silahını yetkinleştirmek için ter döker, atış kapasitesini korumak için didinir. Ne oluyor? Silahı gözlerinin önünde yanıyor! Tanklar, silahlı arabalar yanıyor! Ne dersiniz, sevgili yoldaşlar? Eğer bu asker, bu memur, bu komutan haklarının —hattâ bir noktada görevlerinin— verdiği yetkiyi kullansalar, kıyım olurdu! Modern bir tank ne demektir, bilirsiniz. 20 ya da daha fazla tüfekle donatılmıştır. Bu tüfekler sustuysa bu neyi kanıtlar? Tanklardakilerin suçlu olduğunu mu? kabahatliler mi? Hayır; gördüklerinden donup kaldılar, o kadar. Donatımın yanısıra, alevler içindeki şehire bakıyor, ülkede korkunç şeylerin, kötü şeylerin cereyan ettiğini hissediyorlardı. Bu duruma yol açan, bu durumun doğmasına sebep olan önceki yönetimin yanlışları yüzünden. Ama böyle bir durum patlak verdiğinde, bu tür sonuçlara gelindiğinde, insanın, gelişmelerin böyle sonuçlara yol açmayacak kadar basit ve kolay cereyan edemeyeceğini görmesi gerekiyor.

Orduya fazla maaş ödendiği yolunda söylentiler var. Bu kadarla da kalmıyor ama, değil mi? Ordu ateş açtı ve karşılığında fazla maaş aldı deniyor. Hayır, sevgili yoldaşlar. Ordu fazla ödenti almamıştır. Tekrar ediyorum, almamıştır. Ateş açsaydı bile almayacaktı. Ordu bu toprakların keyfini sürüyor değildir. İki yıl önce, iyi hatırlıyorsam, seçim kampanyası sırasında buraya geldiğim zaman, bir işçi tam da bu konuya, ordudaki koşulların ortalamadan iyi olduğu kanısıyla değinmişti. Ben de Szlachcic Yoldaş'ın dediğini diyeceğim: Eğer orduda koşullar bu kadar iyiyse, niye kimse orduda çalışmak istemiyor? Yeterli sayıda memur, asteğmen ve muvazzaf subay yok. Öyle çok eksiğimiz var ki! Hattâ adam peşinde koşuyoruz. Lüks içinde yaşamak mı? Hayır, yoldaşlarım. Bizler sizin gibi fazla mesai de almayız. Askerlerimiz talimde nice geceleri açıkhavada geçirdi. Bir hizmet olarak ne güç olduğunu bilirsiniz. Çok zor bir hizmettir, hele burada, sınırda. O halde bu söylentilerin bizim aramızda işi ne? Bunları başlatanlar sizin için kötülük düşünenlerdir, sizin düşmanınız, size yabancı olanlardır. Onlar bizim birliğimizi bozmak istiyorlar. Polonya Halk Ordusunu işçi sınıfından, kitlelerden koparmak istiyorlar. Ama biz hep birlikte bunun önüne geçeceğiz. Siz de izin vermeyeceksiniz buna, biz de. Biz sizin hizmetindeyiz; her zaman da öyle kalacağız.

Burada, tersanede, grev konusunda farklı düşündükleri için dövülen, kötü davranılan kişiler olduğu yolunda kulağıma dedikodular geldi. Greve karşı çıkanlar fena dövülmüşler, bazıları hastaneye gitmek durumunda kalmış. Kendi adıma ben buna inanmıyorum. Ben sizi görüyorum —nasıl davrandığınızı, uygar davranışınızı... Sizi dinledim, tanıdım; bu laflara inanmıyorum. Siz bizim hakkımızda söylenen her şeye inanmak zorunda mısınız?

Sizi bütün gücümle temin ederim ki ordumuz burada, Polonya sınırlarının bu en batıdaki kesiminde kalacak; anlaşma [Gomulka düşmezden hemen önce imzalanan Almanya-Polonya anlaşması] onaylansa da, onaylanmasa da. Ama bir de Baltık var —açık bir sınır! Tam şu anda, biz burada konuşurken, Batı Alman gemileri ufkun ötesinde devriye geziyor. Casus ve keşif gemileri. Adlarını bile biliyoruz! Baltık üstünde Bundeswehr uçağı gece gündüz uçmakta. Biz

burada kalmalıyız, korktukları tek şey bizim kuvvetimiz. Eğer bu anlaşmaya, bu görüşmelere güvenebiliyorsak, bu sırf işçilerin zahmetiyle sosyalizm sayesinde ülkemizin güçlenmiş olmasındandır.

GIEREK: Yoldaşlar söyleyip duruyor: 14 yıllık makam süresi fazla uzun değil mi? Makam süresinin kısıtlanması gerekmez mi? Kendi adıma, yoldaşlar, Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğine aday gösterilmemi onaylamadan önce, bir türlü karar veremedim; pek çok saklı kayıtlarım vardı, anlarsınız, karar veremiyordum. Sırf memleketimizin üstünde dolaşan felaketi gördüğüm için kararı uydum. Fakat daha o zaman kendi kendime dedim ki —en yakın arkadaşlarım da bilirler— işleri öyle bir ayarlamalı ki «kral ömür boyu kral» olmasın. Yani, ömürlük seçilmesin. Çünkü, biliyorsunuz, Birinci Sekreter ya makamında ölür, ya da alınıp indirilir. Böyle olmasın diye. Bu yılın sonlarına doğru yeni bir Merkez Komitesi seçmek üzere olağanüstü Parti Kongresi toplamayı hedefliyoruz. Bütün bu sorunları Kongrede ele alacağım. Eğer Merkez Komitesi benim dümende kalmamı gerekli görürse, o zaman bu sürenin çok uzun olmaması için elimden geleni yapacağım. Hem sağlık durumumun bozukluğu, hem de başka sebeplerden. Her neyse, bekleyip görelim. Bu yolda ilk adım atan ben olacağım, bundan tamamen emin olabilirsiniz. Bu konuyu burada bırakalım, yoldaşlar. İlerde tartışılacaktır. (Alkış)

Geçen dönem boyunca, işler genellikle şöyle oluyordu: Kadro toplantıları olurdu, değil mi, iki üç kişilik bir grup halinde. Ve bu grup başlarında Gomulka Yoldaş olmak üzere, diyelim ki Olağanüstü Durum kararı alındı. Ve yoldaşlar bu kararı gazetelerden öğreniyorlardı! Gazetelerden! Daha somut konuşayım, Gomulka Yoldaş'ın bu az bulunur otokratizmi sürüp giderken, hükümetin kararlarından pek çoğu Gomulka'nın bürosunda alınırdı. Yöneten **O** idi; hükümet, alınan kararları gazeteden öğreniyordu! Kabul edersiniz, bunlardan sözetmek bile utanç verici. Sözünü etmek bile utanç verici! Gelgelelim, durum buydu.

Sorabilirsiniz: Evet, ama ya Politik Büro? Yoldaşlar, Büro'nun söyleyebileceği pek fazla bir şey yoktu. Hiç değilse Büro üyelerinin bir kısmının. Bir şey dedikleri anda, ya tecrit ediliyorlardı, ya da zor durumlara düşürülüyorlardı. Kendi hakkımda konuşmak istemiyorum, insanın kendi hakkında konuşması doğru değil, yoldaşlar. Ama yine de, eğer bir insan... neyse, şahsen ben bazı sorunlarda çok kararlı görüşlere sahibim. Bunun da ötesinde, belli konularda konuştum. Açık açık! Merkez Komitesi Plenumunda belli noktalara değindim —ağzımla değil, konuşmaları yazan elimle. Evet!—, değindim ama, bunun nereye vardığını da herkes gördü. Hani bir söz vardır: Söylemek başka, eylemek başkadır. Bunu anlatışım, kimin hangi düzeyde ne kadar suçlu olduğunun layıkiyle değerlendirilebilmesi için.

Fiyat artışları sorununu alın, sözgelimi. Karşıydım, Yoldaşlar. **Karşı!** (Salonda ses: Neye?) **Karşıydım! Söyledim, yoldaşlar, açıkça!** Herkese söyledim! Şimdi bana ne yapmam gerektiğini soracaksınız. Ne yapmalıydım! Merkez Komitesi Plenumunda, 6. Plenumda, Komite üyesi arkadaşlar hatırlayacaktır, dedikleri gibi bütün doğru konumlarda ben vardım. Gomulka madencilerin yemeğindeydi. Orada onu sıkıştırdım ve ona zam kararının tehlikeli olduğunu, grevler olacağını, olaylara sebep olacağımızı söyledim. Ona söylediklerim bunlardı. Cevap şuydu: «Evet, ama sen nasıl bir sonuç öneriyorsun?» Aldığım cevap bundan ibaretti! Bu koşullar altında, yoldaşlar yapabileceğim bir şey yine vardı: Politik Büroda veya Merkez Komitesi Plenumunda açık açık müdahale etmek. «Yoldaşlar, bu koşullar altında Politik Büro üyesi olarak kalamam,» diyerek Büro'dan istifa etmek. Edebilirdim. Hattâ niye istifa etmeyeyim ki, diye düşündüm bile. Yoldaşlar bana açıkladılar, arkadaşlarım açıkladılar, dediler ki: «İstifa etme, yoksa eğer bir olay çıkarsa, senin üstüne yıkarlar,. Olaya sebep olan oydu derler.»

Yoldaşlar, olan biten hakkında çok şey söylenebilir. Benim için konuşmak zor, çünkü kimse benim başkasını karalayıp kendimi aklamak istediğimi düşünsün istemem. Ben de melek değilim. Melek değilim. Anlarsınız, ben de eğer bazı sorunları sonraki bilgilerimle görebilseydim, bazı durumlarda... (bantta kesiklik) Zaman zaman Gomulka'ya gidip daha fazla kahve ve kakao ithaline karşı oluşunu

kınamışızdır. Şöyle cevap vermiştir: «Kararımı beğenmiyorsunuz ha? Çukulata ve kahve küçük-burjuva alışkanlıklarıdır.» İşte bu türden peri masalları. Gerçekten, bazı şeylerin sözünü etmek bile utanç verici oluyor. Hele hele biz Komünistler için bütün o masalları dinlemek çok utanç vericiydi. Gomulka gibi insanların yüzyılda bir dünyaya geldiği söylenirdi. Ya da Gomulka'nın çağın yüzyıl ilersinde olduğu, anlaşılmadığı, ama —anlaşılmasa bile— fikirlerinin her zaman doğru olduğu falan... Bu tür saçmalıklar, aptallıklar yapılırdı. Ama bazı insanlar üstünde etkisi oluyordu. Bunlara içten inananlar vardı. Bir kere, işgal sırasında, —ilk yıllarında olduğu gibi sonra da— Gomulka bu memleket için bir şeyler yapmıştı. 1956'dan sonra bile... (işitilmiyor) Sanırım 8. Merkez Komitesi Plenumunda kapsamlı bir «ev-temizliği» yapacağız. Ne kadar başarılı olacağını göreceğiz. Sanırım, memleketimizin kıyısından geçtiğimiz bir trajediye daha ilerde sahne olmaması için, o temizlemenin, ihtiyacını dile getirdiğimiz buradakinden daha kapsamlı olması gerektiğine ikna olmuş durumda buradan ayrılacağız. Ev-temizliğinin elimizden geldiğince kapsamlı olacağı konusunda size söz verirlm. Şimdilik, artık işe koyulmalıyız. Söylediğimiz gibi, çalışmamıza engel olmayın ve düşmanlarımıza yardım etmeyin. Bu olanların bir karşı-devrim olduğunu ve dolayısıyla ateş açmanın doğruluğunu ileri sürmek isteyenlere yardım etmeyin.

Ve nihayet, bana gösterdiğiniz güven için size teşekkür etmek isterim. Teşekkür ederim, yoldaşlar. (Uzun alkışlar, patırdı, herkes aynı anda konuşur)

BALUKA: İşçi yoldaşlar! Grev bitmiştir! Koruma yerlerini terkedin! (Yüksek tonda, heyecanlı bir ses duyulur)

BİR İŞÇİ: Ayrılmayın! Bir şey daha söylemek istiyorum. Artık aramızda bulunmayanlarla ilgili. Gierek Yoldaş kederimizi paylaşır mı bilmiyorum. Bu grevin sonunda, şu anda, bir dakikalık bir saygı duruşu ile kendilerini analım.

GIEREK: Aynı fikirdeyim.

İŞÇİ: Hazır ben konuşurken, şu andan başlayarak burada bulunan herkesi bir dakikalık saygı duruşuna çağırıyorum. Yine, tersanede bulunan herkesi, artık bizle olmayanların anısına bir dakika sessiz kalmaya çağırıyorum. (Sessizlik) ■

Bu belge, 25 Ocak 1971'de Szczecin limanındaki Adolf Warski tersanesinde grevci işçilerle Polonya Komünist Partisi ileri gelenleri arasında geçen konuşmaları yansıtıyor. 9 saat süren toplantı gizlice banda alınmış, ve 200 sayfa tutan belge Fransa'da yayımlanmıştır.

Buradaki metin, sözkonusu belgenin *New Left Review'un* 72. sayısında çıkan özetidir.

ÇEKOSLOVAKYA

Bu sayımızda Çekoslavakya üstüne üç yazı yer alıyor. Bunlardan biri, Jiri Pelikan'ın iki **New Left Review** editörü (Quintin Hoare ve Robin Blackburn) ile yaptığı uzun konuşma, Çekoslavakya'nın İkinci Dünya Savaşı sonunda «sosyalist sistem»e katılmasından bu yana yaşadığı karmaşık tarihi özetliyor. Kimilerinin bugünlerde «hain» gibi etiketler yapıştırdığı Pelikan, Sovyet istilâsına kadar «hain»liğini hiç kimseye belli etmemişti. 1937'de anti-faşist bir örgüte girmiş, 1939'da en tutarlı güç olarak gördüğü Çek Komünist Partisi'ne katılmıştı. Nazi işgali süresinde Çekoslovakya'da Komünist Partinin yeraltı direniş hareketi içinde çalıştı. 1950'de ise Uluslararası Öğrenciler Birliği'nin genel sekreterliğine getirildi. 1955'de aynı örgütün Başkanı oldu. Daha sonra —altmışlarda— Çekoslovakya Parlamentosunun Dış İlişkiler Komisyonu Başkanıydı. 1968'deki olaylar patlak verdiğinde görevi buydu Pelikan'ın. Sovyet işgalinden sonra Çekoslavakya'dan ayrıldı. Şimdi İtalya'da yaşıyor.

Pelikan'ın konuşmasından, Çekoslavakya tarihi üstüne pek azımızın haberli olduğu ilginç bilgiler ediniyoruz. Bunların bir kısmı genel eğilimlerle, birtakım büyük olayların içyüzüyle ilgili. Bazıları, daha küçük çapta ama gene ilginç. Örneğin Svoboda'nın savaş sırasında Sovyetler Birliği'nde atlattığı ölüm tehlikesi, örneğin sosyalist ülkelerin İsrail'le ve Araplarla ilişkilerini değiştirmeye karar vermelerinin, Çekoslovakya'da yapılan parti-içi tasfiyelerle çakışması v.b. İşgalin hemen öncesinde ve işgal sırasında Prag'da olanlar da önemli ve öğretici.

Böyle ilginç bilgilerin yanında, Doğu Avrupa ülkelerinde yaşamış sosyalistlerin buradaki deneyleriyle edindikleri bilinç de önemli bir konu. Örneğin Pelikan'ın —konuşmasının sonlarında— «parti» kavramından bile çekinir hale geldiği ve bir «hareket»ten söz ettiğini görüyoruz. Parti, bürokrasiyle öylesine özdeşleşmiş ki, başka türlü çalışabilecek bir yapıya aktarılması düşünülmeye başlanıyor. Doğu Avrupa ülkelerindeki muhalefetin oldukça ortak bir özelliği bu.

Pelikan'ın konuşmasının yanında, «Prag Baharı» diye anılan dönem üstüne bir yazı var. Yazarı Fisera, şu anda Çekoslovakya'da yaşayan bir aydın. Kullandığı oldukça ihtiyatlı dilden de anlaşılıyor bu. «Prag Baharı» olayı, Çekoslavakya sorununun canalıcı noktasıdır. Olayı dışarıdan yaşayanlar, bu ülkede yürürlüğe konmak istenen, patlamalara yol açan şeyin, Dubcek'in ekonomik reformlarıyla sınırlı olduğunu düşündüler ve müdahalenin haklılığına / haksızlığına karar verirken, bu reformların sosyalist bir doğrultuda olup olmaması ölçütünü uygulamaya çalıştılar. Bu arada, Dubcek'i öğrencilerle aydınların desteklediği, işçilerin sessiz ve kayıtsız kaldığı bile öne sürüldü. Oysa «Prag Baharı» doğrudan doğruya işçi sınıfını ilgilendiren bir olaydı. Dubcek reformlarından çok, yeni bir model yaratmasından korkulan olay buydu. Yalnız Sovyetler Birliği değil, Çekoslovakya'nın sosyalist komşuları olan Doğu Almanya'yı, Polonya'yı, yani bu ülkelerin yöneticilerini telaşlandıran olay da işçi sı-

nıfının bu özerkliğiydi. Fisera'nın yazısı «Prag Baharı»nın temel özelliklerini yansıtıyor.

Çekoslovakya konusundaki üçüncü yazı ise **Marxism Today**'den alındı. Pelıkan'ın ve Fisera'nın söylediklerine yeni bir şey katmıyor bu yazı. Ancak, **Avrupalı bir Komünist Partisinin** Çekcslovakya sorunu hakkındaki görüşünü yansıtması bakımından ilginç: yeni bir şey katmaktan çok, Çekoslovak muhalefetinin tezlerini bütünüyle paylaşır ve destekler nitelikte. ■

VLADİMİR FİSERA

İşçi Konseyleri : İkinci Prag Baharı

Çeviren ALP KAYA

Prag Baharı üzerine çok şey yazıldı ve söylendi. Ne var ki bunların siyasal çerçevesi kelimenin dar anlamını (demokratik özgürlükler, Sovyetler Birliği ile ilişkiler, bayraklar, tanklar ve kan) aşamadı, François Châtelet'nin «siyasal» adını verdiği kapsama —yani toplumsal grupların temelinde yatan ilişkilere, ekonomi, yönetim ve ideoloji düzeylerine— ulaşamadı. Sovyet birliklerinin mevsimi değiştirişlerinin hemen ardından Prag Baharı'nın sona erdiği bildirildi. Gerçekteyse olgu bir anda yok edilemeyecek kadar derin köklere sahipti. Bu yüzden siyasal yapının dağıtılması ve toplumsal / siyasal yapının yeniden düzenlenmesi yolundaki ikili oluşumun tamamlanması, o belirleyici 21 Ağustos 1968 gecesinden bir süre sonra gerçekleşti. Başlangıçta askerî müdahale, bürokratik sisteme karşı global bir alternatifin organik inşası üzerinde pek az etkili olabildi: 17 Nisan 1969'da Dubçek'in düşüşüne kadar yapabildiği tek şey, olayın siyasal düzeyin zirvesindeki iç ifadelerini nötralize etmek veya dondurmaktı. Ama bunu yaparken kurumsal yenilenme yolunu da tıkadı ve kaçınılmaz olarak toplumsal hareket faaliyetlerinin ve bunların dolaysız ifadesi olan yığın siyasetinin ufkunu genişletti. Böylece Ağustos'dan önce ender raslanan işçi konseyleri, Aralık 1968 ile Haziran 1969 tarihleri arasında daha az tehlikeli olan işletme konseyleri adı altında güç kazandılar.

OCAK 1968 ÖNCESİ

İşçi konseyleri ilk olarak iş idaresinin gereklerini yansıtan, bürokratik üstyapıyla, malî lövyeler ve pazar mekanizmalarını öngören bir ekonomik reform ve işletme düzeyinde işçi katılımı arasında hiçbir çelişki görmeyen bazı iktisatçılar tarafından **fikir** olarak ortaya atılmıştır.[1] Bunu yeterince anlayabilmek için Çekoslovakya'nın o sırada karşı karşıya bulunduğu ekonomik durumu kısaca hatırlamak zorunludur. Ülkenin batısı (Bohemya - Moravya) henüz 1900 yılında ileri bir ekonomik yapıya sahip olduğu halde (endüstrileşme, kentleşme, güçlü bir ulusal burjuvazi ve işçi sınıfı hareketi), ülkenin esas olarak 1950 ve 1964 yılları arasında Sovyet tipi yoğun modele göre geliştiğini söyleyebiliriz. 1950'ler boyunca büyüme hızı oldukça yüksek sayılabilecek % 8 oranına ulaştı. Bu olgu ekonominin yeniden şekillendirilmesi (ihracata yönelik hafif endüstrinin, Stalinist otarşi çatısı altında yerini ağır endüstriye terk etmesi) ve ülkenin doğusunun, yani Slovakya'nın endüstrileşmesi ile açıklanabilir. Ne var ki 1960'larda planlamanın merkezî komuta sistemi açmaza girdi: Büyüme hızı 1962'de % 1'e, 1963'de % 3'e ve 1965'de de % 0'a kadar düştü. On dört milyon insanın yaşadığı bu topraklarda, nüfusun yaklaşık 1 milyonu tarımla uğraşırken kentlerdeki doğum oranı da düşüyor, yedek emek-gücü ve emeğin üretkenliğini artırma imkânları tükeniyordu. Üretim düzeyini korumak için yeni işletme ve yapımlara her zamankinden büyük miktarlarda yatırılması gereken sermaye, ancak varolan üretim araçlarını modernleştirme imkânlarından vazgeçme ve ileri teknolojik endüstrileri teşvik etme pahasına bulunabiliyordu. Bunun sonucunda ekonomi vasıfsız emekle dolup taştı ve tüketim mallarının görece yokluğu devam etti.[2] Devlet bazı endüstrilere artık emek fonundan ödenek ayırarak, ücretleri ve fiyatları artık emek ürününün büyük bir bölümünü tüketilebilecek şekilde saptayarak bir patlamayı önledi.

Rejim 1963 yılında ekonomiye nesnel kalite göstergeleri sokmayı hedefleyen bir ekonomik reforma girişti. Başlıca değişiklikler üretimin belli ölçüde merkezîlikten arındırıl-

masını, işletme yöneticilerine daha çok özerklik tanınmasını, bir tüketim malları pazarı yaratarak ekonomiyi dinamikleştirme çabalarını ve dünya pazarına dönüş atılımını kapsıyordu. Ne var ki hem yönetici elitin direnmesi, hem de merkezî olmayan bir yapıyı direktiflerle denetlemenin imkânsızlığı karşısında reform hızla işlerliğini yitirdi. Siyasal ve ekonomik bürokrasinin bir kanadı atılmak için yeterli bilgiye sahip olmadığı ekonomik etkinlik deneyinden korktu; oysa genç kuşak teknokratlar reformun sınırlarının bilincindeydiler. Yönetim özerkliği uygulaması gerçek endüstri kaptanlarını gerektirirken, ülke ihtiyaç duyulan 15.000 elemanı karşılayamıyordu. Varolan önderler pazar ve endüstriyel ilişkiler okulunda eğitilmemişlerdi; diplomalarını esas olarak Yüksek Siyasal Etüdler Enstitüsü'nden almışlardı.[3]

Ama sistem rakipler yaratmıştı. Birincisi yeni tip bir aydınlar tabakasıydı; kökenleri bilimsel ve teknik gelişmeye veya toplumsal hizmetlere dayanıyordu (buna beşerî ve toplumsal bilimler de eklenebilirdi). Bu büyük ve yüksek nitelikli tabaka gündemdeki sosyo-ekonomik sorunları global bir anlayışla kavramıştı. Bürokratların bu tabakaya ihtiyaçları olmasına karşın, onu herhangi bir güce sahip kılmak niyetinde değillerdi.[4] İkinci rakip güç ise aygıtın bir bölümü ve Komünist Partisi üyeliğinin bizzat kendisiydi. Gerçekte Parti sözkonusu olan % 12'lik nüfus kesiminin tümü için elite giriş imkânını tek başına sağlamıyordu; bu durum merdivenin tepesine ulaşanların toplumsal başarılarının doğal bir devamı oluyordu. Geri kalanların çoğu içinse, endüstriyel beyaz yaka emekçileri kitlesininkine benzer ortalama bir statü güvencesi sağlıyordu. Ayrıntılı bir araştırma 1960'lar sonunda Çekoslovakya'nın artık bir «proletarya diktatörlüğü ülkesi» olmadığını gösterecekti: Öğrenim düzeyi ve yapılan işin niteliği gibi kavramlar hızla toplumsal statünün belirleyicisi haline geliyorlardı. 1950'lerdeki hayat standartları düzeni de başka bir yoldan bu oluşuma katkıda bulunuyordu. Gerçekten ayrıcalıksız olanlara tarım işçileri ve üretken hizmetlerdeki (ulaşım, haberleşme, enerji ve bazı endüstri dalları) vasıfsız işçiler saflarında raslanıyordu; bunlar da Bohemya'ya oranla Slovakya'da daha çoktular.[5] Gençliği ve çalışan kadınları da kapsayan (nüfusun % 49'undan fazlası) bu görece yoksul katman, tıpkı Ocak 1968 öncesinde toplumun dışında kaldığı gibi, işçi konseylerinin gelişiminin de dışında kalacaktı; ve bugün yine öyledir.

1966 ile 1968 yılları arasında reform ciddî olarak uygulamaya konuldu ve büyüme hızı yine arttı (% 6-8). Fakat ekonomi belli düzensizlikler yüzünden aksamaya devam etti. Eski düzensizliklerin (aşırı yatırım ve hammadde tüketimi, teknolojik gerilik ve hurdaya çıkma) yanısıra yenileri de vardı: İthalat bağımlılığı; kısmen yüksek fiyatlara bağlı olan ticaret açığı; uzun süredir baskı altında tutulan ücret taleplerinin patlaması; satılamayan malların dükkân ve depolarda stok edilmesi; kaba mallar almak yerine tasarrufu yeğleyen tüketiciler; fiyat enflasyonu. İşte bundan sonradır ki işçi katılımı düşünülmeye başlandı.[6] Şüphesiz, tabanda bağlantılarını bulmadan tepeden reform yürütmek nasıl mümkün olabilirdi? Kaldı ki, oluşumun önüne yeteneksiz elitler tarafından dikilen engelleri aşmak için de bir yol bulunması gerekiyordu.[7] 1966 yazındaki 13. Parti Kongresi'nin ardından İşletme yönetimi ve organizasyonu için bir Devlet Komisyonu kuruldu. İşletme düzeyinde bir ortak karar sistemi öngörülüyordu. Bu sistem, üçte biri işçi delegelerinden, üçte biri dış uzmanlardan ve üçte biri de kurucu (yani devlet) temsilcilerinden oluşan bir konsey çevresinde örgütlenecekti.[8] Tabiî devlet mülkiyeti kavramı sorun edilmediği gibi, işçilere de yönetme hakları tanınmıyordu. Yine de —1968 Nisan ayına kadar kamuya açıklanmayan— plan aynı yılın Haziran'ında ilk konseyler oluşturulduğunda işçilere düşünmeleri için veri kaynağı oldu.[9] Yatırım ve yedeklerin, üretimde bir malzeme desteğinin yokluğunda rasyonel bir kullanımı gerçekleşmezse, yönetim üzerinde bir denetim olmazsa bizzat desteğin varolamayacağı çok açık görünüyordu.

OCAK 1968 SONRASI

Liberalizasyon oluşumu Ocak ve Nisan 1968 arasında da zamana damgasını vurmayı sürdürdü.[10] Liberal zafer, Parti önderliğinin Faaliyet Programı'nı kabul ettiği Nisan ayına kadar kişiler düzeyinde kaldı. Bu program, herhangi bir yürütme biçimi önermeksizin reformun dürtüsü olarak toplumsal mülkiyetin

(artık devlet denmiyordu) özyönetimini öngörüyor, bunun için de seçilecek konseylerin yetkin bir yönetim görevini üstlenmelerini getiriyordu. Ocak ayından Ağustos 1968'e kadar siyaset ayrıcalıklı bir faaliyet alanı olarak kaldı. Çoktandır gözardı edilen kamuoyuna başvurma —ki bunun somutlaşması Haziran ayında sansürün resmen kaldırılmasıyla oldu— sonucunda geçmişte mahkûm edilen kişiler ve yöntemler ilginin merkezi haline geldiler, bazı kesimlerin özellikle aydınlara ilişkin talepleri yağmur gibi yağmaya başladı. İşin kaymağını daha çok aydınların yediği halk kürsüsünün saati gelmişti. Ne var ki Parti içindeki ilericiler, değişiklikleri kurumlaştırma yolunda bir olağanüstü kongre toplama ve yasal seçimleri örgütleme işini çok geç bir tarihe ertelediler.

Merkezî sendika aygıtı —ki devletin yan parçalarından biri olup işlevi işçileri üretmeye teşvikti— demokratikleşme, oluşumuna çok isteksizce katıldı. Sonuçta, yerel sendikal yapılardan ve Partinin işyeri kollarından gelen çözümlerin çokluğuna karşın Dubçekçiler tek sendikal federasyon olan ROH'u zorlamak gereğini duydular. Federasyonun önderlerinden bazıları Novotny (eski Parti Birinci Sekreteri ve Cumhurbaşkanı) taraftarıydılar; bunlar Mart ayında istifalarını verdiler. Yeni (ekonomik, siyasal ve muhtemel) modeli çizmiş olan Bilimler Akademisi'ne bağlı sosyal bilimcilerden oluşan araştırma ekibinin eski üyelerinden olan iktisatçı Ota Sik başkan yardımcılığına getirilerek reformun uygulanmasıyla yükümlü kılındı. İlk önce işçilerin inisyatifinden güç alarak merkezî bürokrasi engelini aşması gerekiyordu. 15 Mayıs'da, sosyalist işletmeciliğe ilişkin bir yasanın çıkarılması yolunda komisyon görüşmelerinin başladığı bir sırada, işletme yönetimlerinin yeteneksizliklerini protesto amacı taşıyan grevler patlak verdi. Gölge federasyonlar, yeni sendikalar ve yatay birlikler her yerde belirmeye başladılar. Haziran başında Prague (CKD) ve Skoda Pizen gibi dev tesislerde konseyler oluşturuldu. Bunun üzerine hükümet «işletme demokrasisinin geçici ilkeleri»ni yayımladı. Buna göre işçi konseylerinin yetki alanı genişletiliyor, yöneticiyi, yönetime ve işletme statüsüne ilişkin sorunları belirleme hakkı tanınıyordu. Ancak ekonomik kararlarda konseylere son sözü söyleme hakkını tanımadıkları gibi, işçi ordusunun kitle toplantılarına da izin vermediler. Konseyler kendi statülerini kendileri çizdiklerinde verilenlerden çok daha ileri gideceklerdi.

Gerçekte, bürokratik sistem içinde katılım bir lütûf sayılmazdı. Sayısız denetim ve üretim komiteleri zaten vardı; ama hepsi yetkisizdi ve hızla itibardan düşmüşlerdi. Bunların sonuncuları henüz 1968'de yok olmuşlardı. 1966 ve 1967 yıllarında yürütülen iki sosyolojik araştırma bu uygulamanın sonuçlarını göstermişti: Konuşulan işçilerin ancak yüzde 10'u yönetime katılma haklarının olduğunu söylüyordu[11] —ki bu hak işçilerin talep listelerinin en alt sırasında yazılıydı.[12] Ama harekete geçer geçmez işçiler katılım ufkunu çok gerilerde bıraktılar.

İşçilerin baharı sonbaharda başladıysa bunun nedeni siyasal arenanın, kitle düşüncelerini denetleyen aydınların insan hakları talepleriyle, Paskalyadan ve özellikle Haziran - Temmuz döneminden sonra dış politika sorunlarının giderek artan acilliğiyle ve siyasal önderliğin (Z. Mlynar'ın sonradan açıkladığı gibi) işçilerin taleplerini çabucak ve aydınların yapabileceği kadar ucuza karşılayamayacağı yolundaki korkusuyla dolu olmasıydı. Ayrıca Parti'nin işlemesi de artık faaliyet bölümlerini ve işyeri kollarını temel almıyordu. Sendikalarda olduğu gibi, inisyatif sahibi ve karar verici yapılar yukarıdan aşağı saptanıyordu. Bu yüzden, gerçek sorunları gündeme getirebilmek için sol kanat aydınların ve komünistlerin mutlaka kitlelerle bağ kurmaları gerekiyordu. 1 Haziran 1968'de güncel durumu ve Parti'nin görevlerini analiz eden Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi şu olguyu kabul ettiğini ve eleştirdiğini bildiriyordu: «Sosyalist işletme ve işyerlerinin yönetimi için demokratik organların yaratılmasına ilişkin Faaliyet Programı'nın sağladığı açık teşvik çok yavaş, ancak kısmen ve duraksanarak ele alınmıştır; (ve) ne devlet, ne ekonomik organlar, ne de sendikalar görevlerini henüz tümüyle yerine getirmemişlerdir.»[13]

AĞUSTOS 1968 SONRASI

Sovyet müdahalesinin başlıca nedeni işçi konseylerinin korkusu değildi elbette. Ama

bu olgu normale dönmenin temel nedenlerinden biriydi. Eylül ayında varolan konseylerin sayısı on dokuzken, 1 Ekim'den yıl sonuna kadar tam 260 konsey daha kuruldu. 24 Ekim'de hükümet «bu sınırlı deneyi» daha fazla genişletmenin yanlış olduğuna karar verdi.[14] Ama bu arada sancağı bizzat sendikalar devralmışlardı. Kitle organlarınca Haziran ayında toplanan bir konferans «işletme konseyleri» için daha radikal bir konumu benimsedi. Kendilerinin kollektif yönetim uygulamaları, veto hakkına sahip olmaları ve yöneticinin de yürütme işlevi görmesi gereğini tartıştılar. Konferans ayrıca grev hakkını da getiriyordu (bu hakkın müdahaleden hemen sonra ulusal düzeyde uygulanışının iki ay öncesinden). Bu mevziler Nisan 1969'a kadar ulusal önderliklerce de korundu. Fakat Parti tam tersine Haziran 1968'de toplanan olağanüstü kongre kararlarını derhal reddetti: Alınan kararlar hem tabana (işletme), hem de tavana (faaliyetlerin ana toplumsal kesimini meydana getiren çevreler) uygulanabilecek bir özyönetim modelini öngörüyordu. Bu sırada sol Dubçekçiler kitle örgütlerine (sendikalar, öğrenciler ve eskinin tecrit olmuş kişilikleri yerine şimdi aydınlar) yaklaşmışlardı. Nedeni de işgal kuvvetlerince nötralize edilen merkezî iktidardan tümüyle arındırılmış olmalarıydı. Sosyalist işletmeye ilişkin yasa taslağı, Plzen'de 190 işletmeyi ve 890.000 çalışanı (ülkedeki işçi sayısının altıda birinden fazlası) temsil eden işçi konseyleri ve hazırlık komitelerinin ulusal toplantısından iki hafta önce, Ocak 1969'da nihayet yayımlandı. O günden sonra işçi hareketi, tıpkı CKD-Vysocany fabrikasının gizli Ağustos kongresinde yaptığı gibi, siyasal solu himayesi altına aldı.

Bunu izleyen dönemde normale dönüştürücülerin, çeşitli liberal politikacıların ve işletme yöneticilerinin çoğunluğunun desteği altında yeni bir ittifak kuruldu. 13 Şubat'da yasa taslağı Çek ve Slovak hükümetlerinin yeni bir değerlendirmesiyle büyük ölçüde değiştirildi[15] (Slovakya, konsey sayısının ancak yüzde 5'i hesabına konuşuyordu ve federalleşme sorunuyla meşgul oluşu dolaylı bir şekilde Bohemya - Moravya siyasal solundan kurtulmayı sağladı.) Yeni değerlendirme aynı gün toplanan işletme yöneticilerinin ve iktisatçıların da desteğini aldı. İşçi delegelerinin konseyde yalnızca üçte bir oranında yere, yönetici ve devlet temsilcilerinin ise yatırımlara ve işletme statüsü gibi sorunlara ilişkin konularda etkin bir veto hakkına sahip oldukları o eski ortak yönetim modeline dönüldü. Özelliğini böylesine kaybettikten sonra taslak görüşülmek üzere parlamentoya geri gönderildi. Ama yine de özyönetim modeli giderek derinlik kazandı ve daha kesin bir hal aldı. Bu özellikle Mart ayındaki sendika kongresinde ve Haziran'a kadar yayılmayı sürdüren 500'ü aşkın işçi konseyi düzeyinde gerçekleşti.[16]

Nisan başında Dubçek hükümetinin arta kalanı bürokratik müdahaleye kapıları açan yeni bir yasa tasarısını ihtiyatla sundu.[17] Son derece geniş tutulan bir kamu tartışmasından sonra —Prag Baharı'nın son demleri[18]— özyönetimin muhalifleri birkaç adım gerilemek zorunda kaldılar. Ama çok değerli olan zaman kaybedilmişti. 17 Nisan'da Komünist Parti Birinci Sekreterliği'ne Dubçek'in yerine Gustav Husak getirildi. Mayıs sonunda parlamento tarafından benimsenecek olan bütçe rafa kaldırıldı ve yerine yenisi önerilmedi. Çek Ulusal Konseyi'nin 29 Nisan'da aldığı ilk karar tasarı üzerindeki tüm tartışmaların askıya alınması oldu (federal yapıların bu yeni kullanımının ve Bohemya - Moravya yarasının deşilişi üzerinde durmakta yarar vardır). Cevap olarak çeşitli kitle örgütleri tarafından çok sayıda kitle toplantısı düzenlendiyse de, bunlar hiçbir şeyi değiştirmedi. Sol, önderlikten ve güçlerinden yoksun kılınmıştı. Plzen'de seçilen ve konseyler arası «işbirliğini sağlamakla yükümlü çalışma grubu» toplanamıyordu. Sendika önderliği de başsız bırakıldı. Her türlü utanma duygusunu yitirmiş olan Çernik, 31 Mayıs'da CKD Prague'da, Husak ve bir avuç Parti üyesinden oluşan dinleyiciler huzurunda endüstriyel özyönetimi reddettiğini, çünkü bunun «iktidar sorununu yeniden gündeme getireceğini» açıkladı. 14 Ekim'de Husak'ın kendisi Skoda-Plzen'de reformları hedef alan saldırgan bir konuşma yaptı; hemen ardından üst düzeydeki işletme yöneticileri toplanarak birçok başka şeyle birlikte 1 Ocak 1969'da kaldırılmış olan endüstriyel bakanlıkları yeniden kurdular. 11 Kasım'da Skoda-Plzen

konseyi bu işi yapma zevkini sözkonusu baylara bırakmadan kendi kendini feshetti.[19]

Bu dolambaçlı taktikler Temmuz 1970'de Çek Endüstri Bakanlığı'nın doğrudan doğruya işçi konseylerini yasakladığını bildirmesiyle sona erdi.[20] Açıklanan gerekçeler içinde ilk olarak elverişsiz konjonktüre ve ekonomik dengeyi güvence altına almak için merkezî denetimin gerekliliğine değinilmekteydi.[21] Daha sonra teknokrat mantığına başvuruluyor, grup mülkiyetinin ütopik karakterinden, modern ekonominin kompleksliğinden, bilimsel yönetimin gereğinden ve emeğin teknik, dolayısıyla da toplumsal işbölümünden söz ediliyordu. Yeni kurumlar «nesnel ekonomik zorunluluklarla» çelişemez, üstelik herkes (özellikle de aşçılar!) «yönetecek yetenekte olamazdı».[22] Nihayet tarihî bir fesat teorisi de yaratıldı: İşçi konseyleri «ulusal ekonominin yönetiminde merkezî planlamayı ve Komünist Partisi'nin etkinliğini, sosyalist devleti ve sendikaları yok etmeyi» amaçlamışlardı; «Hak'kın temel hedefi buydu». Normale dönüştürülmüş sendikaların önderleri metinlerini benzer bir yakınmayla tamamlıyorlardı: «İşçi» konseyleri toplumsal mülkiyetin tümüyle tasfiyesine yönelik bir geçişin anarko-sendikalist bir biçimini temsil etmekteydiler.»[23]

BAŞLANGIÇ BİLANÇOSU

Burada içeriklerine ve kamuoyunun tavrına ilişkin ayrıntılı bir konsey tanımı veremeyiz.[24] Ama özellikle vurgulanması gereken onların **kitlesel karakteridir:** Ekonominin her dalında gizli oyla seçilmiş olan bu konseyler bir milyondan fazla işçiyi kapsıyorlardı (en önemli kısıtlama Slovakya'nın yeterince temsil edilmemesiydi). Seçimlere katılma oranı yüzde 80'den fazlaydı ve her yer için ortalama iki aday yarışmıştı. Kitle sorumluluğunun az olduğu güdümlü bir toplum içinde ciddî ve mütevazi bir tavır örneği verdiler: Sendika tabanlarının ve Parti organlarının (delegelerin yüzde 50'sinden fazlası Parti üyesiydi) inisyatifiyle yaratılmış olarak, yasal ve ekonomik sorunlara özel bir ilgi gösterdiler, tecrübe (delegelerin yüzde 70'i otuzbeş-kırkdokuz yaşları arasındaydılar) ve yeteneğe (seçilenlerin yüzde 70'i eğitilmiş personel ve teknisyendi —ki bu eski «işçi yöneticilerinin» yeteneksizliklerine ve kritik ekonomik duruma açık bir cevap anlamını taşıyordu) gereken önemi verdiler. Ama bunları yaparken kendilerini katılım tuzağından ve bürokratik bir toplumda özyönetim adaları gibi bir seraptan uzak tuttular. Statüler ve işletmelerin gönüllü bütünleşmesi sorunlarını hep birlikte güçlü bir şekilde ele aldılar. Nihayet, talep listeleri sendikaların sorumluluğuna bırakılan ücretler ve kâr dağıtımı gibi sorunlar yerine, işletme yönetiminin ıslah edilmesi, ürün kalitesi ve uzun dönemli planlama gibi sorunları kapsıyordu.

Her şeyin ötesinde, en kötü koşullar altında bile, artık felç olmuş bir sistemin salgıladığı konformizm tarafından yaratılan ilgisizlik ve boyun eğiş duygularını yenebilmişlerdi.[25] Kendilerinin sorumlu tutulamayacağı bir sistemden kopma sorumluluğunu kendi üstlerine alabilmişlerdi.[26] Sınırları, her modern toplumda karşılaşılacak sınırlardı: Emeğin toplumsal bölünümü ve kapitalist tipi endüstriyel gelişme modeli. Hiç sorun olmadı. Strakonice'deki Çek Motorsiklet fabrikası konsey başkanı S. Blazek, Plzen toplantısında Paris Baharı'nın bir sloganını haykırırken sözlerini şöyle bitiriyordu: «Gerçekçi olalım, imkânsızı isteyelim!» ■

[1] Öbür önemli belirleyici etkiler (formative influences) şunlardı: 1945'te «terkedilmiş» olan mülklerin —yakın zamanda yeniden ortaya çıkarılan— öz-yönetimi dönemi, 1948'e kadar süren hisseli yönetim (shared management) sistemi ve bütün Yugoslav deneyimi.

[2] Bakınız: R. Richta, *Civilizace na rozcesti*, Prague 1968 (Fransızca bir çevirisi yayımlandı: R. Richta et al., *La civilisation au carrefour*, Paris 1969); Ken Coates'in yayımladığı *Czechoslavakia and Socialism*, Nothingam 1969'dan: O. Sik, «The Chechoslovak Economy Today».

[3] Bakınız: J. Jebavy, «Les conseils d'entreprise en Tchécoslovaquie à la lumiere d'une enquête récente», *Revue de l'Est*, II, 2, 1971, s. 63-74.

[4] Bakınız: Z. Mlynár, «Ceskoslovensky Pokus o Reformu 1968, analyza jeho teorie a praxe» (1968 de Çekoslovak Reform Girişimi: Teori Ve Pratiğinin Bir Analizi), Köln 1975, s. 186.

[5] Bakınız: P. Machonin et al., «Ceskoslovenská spolecnost, sociologiská analyza socialni stratifikace» (Çekoslovak Toplumu: Toplumsal Tabakalaşmanın Sosyolojik Bir Analizi), (Bratislava 1969. Yazık ki bu incelemeler «yönetici çekirdek»i içermemektedir.

[6] Burada, 1968'de planlanmış olan yerel öz-yönetimi (local self-administration) ele almayacağız. Bakınız: «Aly samosprava v obcich byla samospravou» (Yerel Öz-yönetimin Öz yönetim Olması için), *Prace* (sendika günlük yayını), 13 Şubat 1969.

[7] Bakınız: La nouvelle gestion économique et les conseils des travailleurs», *Politique Hebdo*, 28 Şubat 1974, s. 15-17.

[8] Bakınız: N. Zlocha, «a qui profite la surenchère?», V. Fisera (ed.) a.g.e.; K. Kovanda, «Czechoslovak Workers' Courcils 1968-1969», *Telos*, no. 28, Yaz. 1976, s. 36-54.

[9] R. Slansky, CKD Prag olayını ele almıştır: «Les premiers pas de l'autogestion dans une usine tchèque de constructions mécaniques», *Autogestion*, no. 7, Aralık 1968, s. 39-47.

[10] Bazı ayrıntılar uzmanlık gerektirse de, şu eser döneminin yeterli bir kronolojisini içermektedir: Z. Hejzlar ve V.V. Kusin, *Czechoslovakia 1968-1969: Chronology, Bibliography, Annotation*, New York 1975.

[11] R. Slansky, a.g.e. ile karşılaştırınız.

[12] A. Pravda, *Workers Participation in Czechoslovakia*, Cambridge 1975.

[13] «Rok Sedesáty Osmy v usnesenich a dokumentech ÚV KSC» (ÇsKP MK'nın karar ve belgelerinde 1968 yılı), Prag 1969, s. 208.

[14] Merkez Komite'nin Kasım Toplantısı'na sunduğu raporunda Alexander Dubcek, şunları ileri sürüyordu: «bürokratizmin haklı eleştirisi, yatırım yönetimi ya da devletin ekonomik aygıtlarına karşı rasgele ve düzensiz saldırılara götürmemelidir. İşçilerin yönetime katılımının artması yolundaki meşru talep, vazgeçilemez olan çalışma disiplinine zarar verici, yapay bir üretimde demokrasi biçimini almamalıdır.» *(Rok Sedasáty Osmy*, a.g.e., s. 538-9. Bu parça toplantı tutanağından çıkarılmıştır.) Bu rapordan (ve daha açık biçimde, aşırı hızlılığın reddedilmesinden dolayı Cernîk'i memnun etmiş olan Aralık Toplantısı tutanaklarından) görebiliriz ki, Parti normalleşme yolunu almayı hazırlayan hassas kararları almayı (önce Çekoslovak, daha sonra Çek ve Slovak olmak üzere) hükümet organlarına bırakan ihtiyatlı bir tavrı benimsemiştir.

[15] Bu karar gizli tutulmak istenmişti, ama sendika günlük yayını Práce, onu kamuoyuna duyurdu.

[16] Başbakan Cernîk'in Kongre konuşmasında teslim ettiği gibi; bakınız: *Odborár*, 5-6, 1969, s. 34.

[17] Bakınız: S. Stuna ile röportaj, *Ekonomická Revue*, 6, 1969, s. 246-8.

[18] Bakınız: J.—P. Faye, «Les trois Svazi», *Le Nouvel Observateur*, 31 Mart 1969, s. 13-14; Serge Mallet, «Un feu mal éteint», a.g.e., 14 Nisan 1969, s. 23-4; ve *Reporter et Politika: Ecrits à Prague sous la censure Août 1968—Juin 1969*, Paris 1973, özellikle s. 133-214.

[19] J. Kosta, *Sozialismus und Selbstverwaltung*, Vienna 1973.

[20] Bakınız: *Rudé Právo*, 22 Temmuz 1970.

[21] Bakınız: Dubcek ve Cernik'in konuşmaları, Odborár, belirtilmiş olan makale.

[22] Bakınız: J. Kucera, «Problém samospráv» (Öz-yönetim Sorunu) ve «Vyrobní sily a samospráva» (Üretici Güçler ve Öz-Yönetim), Zivot Strany (ÇsKP Merkez Komite'nin haftalık yayını), 12 Mart ve 2 Nisan 1969.

[23] «Závêrv z krizového vyvoje v ROH mezi VI a VII vseodborovym sjezdem» (ROH'un 7 inci ve 9 uncu Sendika Kongreleri Arasındaki Krizinin Gelişiminden Çıkarılacaklar), s. 17, Merkezî Sendika Konseyi'nin 5 Mayıs 1972 deki 14 üncü genel toplantısında onaylandı.

[24] Bakınız: J. ve V. Fisera, «Congestion des enterprises et economie socialiste, l'experience tchécoslovaque 1967-1970», *Revue de l'Est*, Ocak 1971, s. 39-67; M. Bárta, «Les conseils ouvriers en tant que mouvement social», *Autogestion*, no. 9, 10, 1969, s. 3-36; ayrıca, Çekoslovak işçi konseyleri dosyası, *Autogestion et Socialisme*, no. 11, 12, 1970. Bütün önemli belgeler, özellikle Plzen toplantısı metinleri, V. Fisera (ed.) a.g.e.'de bulunabilir (yakında çıkacak).

[25] Temmuz 1968 ve Mart 1969 arasında yapılan incelemelerde, kendileriyle görüşülenlerin üçte biri, işçi konseylerini bilmedikleri ya da bu konuda hiçbir fikirleri olmadığı cevabında birleşiyordu. Bakınız: Bilimler Akademisi Kamuoyu Enstitüsü'nün araştırması, *Reporter*, no. 16, 1969, kaynak gösterilmeden yeniden yayımlandı: *Public Opinion Polling in Czechoslovakia 1968-69*, New York, 1972, s. 280-1.

[26] Bakınız: D. Slejska, «Sociologické Predpoklady prodnikové samosprávy» (Yatırım Öz-yönetiminin Önkoşulları), Odbory a Spolecnost (Sendikalar ve Toplum), 4, 1969, s. 25-42. Bu metnin bir kısmı Fransızca'ya çevrildi: *L'Homme et la Société*, no. 14, Ekim 1969. Çekoslovak deneyinin Sovyetler Birliği'ndeki yankıları için bakınız: S. Zorin ve N. Alekseev, *Vremya ne zhdet* (Zaman Hiç Kimseyi Beklemez), Frankfurt 1970.

JON BLOOMFIELD*

Birikim 42-43-44/98

«Prag Baharı»: Bir Yeniden Değerlendirme

Çeviren CAN YÜCEL

1968 yılının şamatalı olayları arasında, uluslararası komünist hareketi en derinden, en sezmez yerinden etkileyeni, Çekoslovakya'daki gelişmelerdir; özellikle Çekoslovak topraklarının 21 Ağustos'da Sovyetler ve öbür Varşova ülkeleri birliklerince işgalini izleyen gelişmeler... Geride bıraktığımız on yıl içinde, bu konu üzerine atışmalar, tartışmalar gırla giderken, Çekoslovak halklarının «insan yüzlü bir sosyalizm» uğruna giriştiği mücadelenin temelinde yatan daha geniş çaplı davalar da büsbütün belirginleşmiştir. Ulusal egemenlik hakları, toprak bağımsızlığı ve Komünist Partiler arasında eşitlik gibi ilkağızda öne çıkan sorular gerilemiş, dikkat odağı ne tür bir sosyalizme yönelinileceği, halk ve örgütlerine nasıl bir rol düşeceği, partinin önderliği nasıl ele geçirip yürüteceği sorularına çevrilmiştir. 1968 Çekoslovak deneyiminden köklenen bu davalar, komünist hareketi içinde, çoğulculuk, demokrasi ve siyasal iktidar üzerine şu anda sürüp giden tartışmalara sıkı sıkıya bağlıdır elbet.

DEVRİMİN YAPILIŞI

1945'den 1948'e kadar Çekoslovakya'yı yöneten koalisyon hükümeti geniş çapta bir ulusal ve demokratik devrim gerçekleştirdi. 1948 Şubat'ında, bir dizi iç ve dış olaylardan patlak veren sert bir siyasal çatışmanın sonucu olarak, başlıca Batı-yanlısı, burjuva güçler hükümetten uzaklaştırıldı, sosyalist devlet yapısı pekiştirildi, sosyalist nitelikte ekonomik ve sosyal planlamaya girişildi. Bu ara-dönemi boyunca, Çekoslovakya Komünist Partisi (ÇsKP) egemen rol oynamış ve ülkedeki işçi sınıfı taleplerini dile getiren başlıca aygıt olmayı bilmişti. 1946 Mart'ında 1 milyon üyesi vardı. 1946 Mayıs'ı seçimlerinden en büyük parti olarak çıkmış, oyların yüzde 36'sını kazanmıştı.

Birçok Doğu Avrupa ülkesine kıyasla Çekoslovakya'da sosyalist kalkınma imkânları adamakıllı elverişliydi. Özellikle Bohemya ve Moravya'da yoğunlaşmış endüstrisiyle, oldukça gelişkin bir ekonomi düzeyine varmış sayılabilirdi. Geniş, iyi örgütlenmiş bir işçi sınıfı vardı. Demokratik gelenekler ve edimler —genel oy hakkı, sendikalar vb.— kökleşmişti; bu bakımdan Macaristan'a, Polonya'ya, Romanya'ya filan benzemiyordu hiç.

Savaş sonrasında büyük ilerlemeler kaydedildi. Ekonomide büyük gelişmeler oldu, işsizliğin kökü kazındı. Toplumsal hizmetler alanında ileri adımlar atıldı, özellikle eğitimde, çocuk bakımında, sağlık işlerinde... Bu gelişmeler Slovakya'nın göreli geriliğini giderdiği gibi, genel ekonominin savaş-öncesindeki dengesiz ve çarpık yapısını da değiştirdi. Slovakya'nın ulusal gelir yaratımındaki payı 1948'de yüzde 14.2 iken, 1965'de yüzde 24.4 e ulaştı. Yine de bütün bu ilerlemeler savaş-sonrasının iyimser havası içinde düşlendiği kadar büyük olmadı. Bunda hızla kötüleyen uluslararası durumun da katkısı vardı elbet.

Uluslararası çerçeveye oturtmadıkça, kavranır gibi değil bu yıllar. Yine de bu dönemin kısıtlılıkları, ilgili Komünist Partilerinin teori ve pratiklerinden de ileri gelme. Çekoslovak Partisi, Stalin dönemine özgü parti-içi demokrasi ve Parti-sınıf ilişkileri konusundaki çarpıtmalardan da derinden derine etkilendi.

SEKTERCE ÇARPIKLIKLAR

İşte bu gibi etkenler 1948 Şubat'ı devriminin niteliğini belirledi, işçi sınıfının ve öbür

* Jon Bloomfield, şu anda İngiliz Komünist Partisi'nin Birmingham İl Sekreteridir.

halk kesimlerinin, aynı zamanda da parti üyelerinin siyasal etkinliğini sınırladı. Soğuk Savaşla azan merkezci eğilimler sosyalizm anlayışında ve uygulanışında tıkızlığa yol açtı. Sonraki yıllarda başgösteren sorunlar bu anlayıştan ve bu anlayışa bağlı yöntemlerden başvermiştir.

Ekonomide, Sovyet biçimi yoğun kalkınma modelinin dayatılması, ülkenin, göreli olarak da olsa, sanayice gelişmişliğine ters düşüyordu. Hemen her şey merkezde karara bağlanıyor, fabrikalara, işletmelere ordan yönerge yağdırılıyordu.

İki ulus arasındaki ilişkiler de merkezciliğin acısını çekiyordu. Ülkeyi federal bir devlete dönüştürerek iki ulus arasındaki ilişkileri dengelemeye yönelik öneriler de rafa kaldırıldı. Slovakya'nın siyasal, ulusal ve kültürel bakımdan düşük konumu Slovak halkı arasında bir gerilim ve güceniklik kaynağıydı.

Kültürle ideoloji de merkezcilik ve bütün devlet işlerinin partice denetimi yüzünden zedelenen alanlar arasındaydı. Sıkı bir sansür yürürlükteydi.

Düzenin özü, siyasal iktidarın bir avuç parti önderiyle devlet güvenlik aygıtının elinde toplanmış oluşuydu. Bu düzen içinde, parti çoğunluğunun, sendikaların ve yığın örgütlerinin işlevi parti önderliğince verilen kararları uygulamanın ötesine geçmiyordu. Özerk bir rol yoktu onlara düşen, ne de verilen kararlara katılmalarını ya da —zararlı buluyorlarsa— karşı koymalarını sağlayacak bir temsil sistemi vardı ortada. Bu durum, geniş halk kesimleri arasında edilgenliğe, cansızlığa yol açıyordu çaresiz.

Partiye de zararı dokunuyordu bunun. Siyasal iktidar belirli ellerde yoğunlaşır yoğunlaşmaz, yozlaşma ve kötüye-kullanım da başladı, Soğuk Savaşla büsbütün azmak üzere tabii. 1950'nin başında, aralarında Husak ile Smrkovski* de olmak üzere, yüzlerce Komünist haksız yere hapse atıldı. Binlercesi işlerinden uzaklaştırıldı, sıradan, kendi halinde yurttaşlar da vardı aralarında. Derken, düzmece bir dava sonucunda, aralarında genel sekreter Rudolf Slanski ile Brno sekreteri Otto Sling de bulunan 11 Komünist önder darağacını boyladı.

İktidarın belirli ellerde toplaşmasına dayanan bu siyasal düzeni perçinlemek için de ilkin Gottwald'ın, sonra da Novotni'nin kişilikleri çevresinde putlaştırma işlemine girişildi.

Kruşçev'in SBKP'nin 20. Kongresindeki açıklamalarından sonra durum pek değişmedi. Slanski davasında hüküm giyenlerin aklanması bile ta 1963'de gerçekleşti, o da tam değil. Bazı düzeltmelere gidildiyse de, yönetimin ana nitelikleri değişmedi. 1960'larda bunun böyle sürüp gidemeyeceği anlaşılmıştı gayri.

PARTİ HAREKETE GEÇİYOR

Merkez Komitesinin 1967 Aralık'ı ile 1968 Ocak'ındaki toplantıları kavgalı geçti. Komite, Novotni'nin devlet başkanlığına ilişmediyse de, genel sekreterlikten uzaklaştırılmasını kararlaştırdı. Yerine, 1963'den beri Slovak Partisinin sekreterliğini yapan ve önceki dönemin yasa-dışı işlerine bulaşmamış oluşundan dolayı saygınlığını koruyan Dubçek geçirildi. Önderlikteki bu değişme, siyasal bir değişmenin belirtisi olmakla birlikte, Novotni'nin durumuna ilişkin kaygılarla parti merkezindeki görüş ayrılıkları partinin cumhuriyeti ve sosyalist siyasal düzeni nasıl canlandıracağı sorusu üzerine halkın açık-seçik bir yön çizmesini önledi.

Yine de Novotni'nin makamlarından birinden uzaklaştırılması halk için hayra alâmetti. Siyasal hayata ilgi birden kızıştı. Daha temelli bilgi, derken memleket işlerini yönetmede söz hakkı talepleri çığ gibi büyüdü. Bunun üzerine bazı Parti önderleri fabrikalara koşup ağız ağıza dolu toplantılara katılmaya, radyoda, televizyonda konuşmaya, halkla kaynaşmaya, sorularına karşılık vermeye koyuldular. Sahici bir diyalog kurulmaya başlandı. Tartışmalar, çekişmeler açığa vuruldu; başta sendikalar, bütün yığın örgütleri daha etkin bir rol oynamaya başladı. Yine de bu Ocak sonrası dönemde, bu gelişmelere bü-

* Husak Slovakya'daki 1944 ayaklanmasının önderlerinden biriydi, burjuva milliyetçisi diye karalandı, Smrkovski ise 1945 Mayıs'ında Prag ayaklanmasını yönetmiş, 1948 Şubat'ında da halk milisinin kurulmasına önayak olmuştu. «Prag Baharı»nın da bellibaşlı önderlerinden biri oldu ve Husak'ın siyasal hayata dönüşünde büyük yardımı dokundu.

tünlük sağlayacak bir stratejî çerçevesi denkleştirilmiş değildi. Bu eksiklik Nisan'ın 5'inde Eylem Programı'nın yayımlanmasıyla giderildi.

EYLEM PROGRAMININ SİYASASI

Program, Novotni önderliğinin yöntemlerinden, uygulamalarından, ideolojisinden kesinkes bir ayrılışı dile getiriyordu. Parti, devlet ve halk arasında yeni bir ilişki temeli atılması gereği üzerinde duruluyordu. Bu amaçla da Çekoslovak toplumunun daha kökten bir demokratik ve sosyalist çizgide yenileştirilmesi için yeni temeller getiriliyordu. Bundan böyle sosyalizmin insanca bir yüzü olacaktı.

Programda önceki dönemin bellibaşlı çarpıtmaları safdışı edildi. Partiye düşen yönetme hakkının otomatik ve tanrısal bir hak olmadığı, partinin önderliğe hem de sürekli olarak hak kazanması gerektiği belirtildi. Deniliyordu ki programda:

> **«Parti, otoritesini zorla dayatmak şöyle dursun, bu otoriteyi eylemleriyle hiç durmadan yeniden kazanmak zorundadır. Parti çizgisi birtakım yönergelerle değil, parti üyelerinin çalışmalarıyla ve parti görüşlerinin sağlamlığıyla yürürlüğe konulur.»**

Halkın yığınsal örgütlerine —sendikalara, işçi divanlarına, gençlik kuruluşlarına, kadın örgütlerine v.b.— büyük saygınlık tanınır. Bu kuruluşları parti yönergelerini tekmillemeye yarayan bir çeşit iletim kayışları gözüyle gören, onlara kendine özgü, özerk bir konumu çok gören Stalinist tutuma son verilir. Programda denildiği üzere:

> **«Emekçi halkın gönüllü toplumsal örgütleri siyasal partilerin yerini tutamaz, ama bunun tersi de sözkonusu olamaz: Ülkemizde siyasal partiler işçilerin ve geri kalan emekçi halkın kamusal örgütlerini devlet politikasının çizilişini ve uygulanmasını doğrudan doğruya etkilemekten alıkoyamaz.»**

Öte yandan, program, sosyalist devleti partinin kendine özgü bir varlığı olmayan bir aracı sayan görüşü de yadsıyordu.

Programın bellibaşlı özelliklerinden biri de, geride kalan yirmi yılı dengeli bir biçimde değerlendirişiydi. İleri adımlar atılmış olduğunu saptadıktan sonra, özeleştiriden kaçınılmıyordu. «Cumhuriyetin bünyesi içinde, demokratik hak ve özgürlüklerin çiğnendi»ği açıkça söylendikten sonra, «hareketin bu yüzden uğradığı onulmaz kayıpların benzeri yöntemlere bir daha başvurulmaması bakımından kesin bir uyarı hizmeti göreceği» belirtiliyordu.

Bu, kısa-erimli bir siyasa programı değildi. İvedi sorunlar da işlenmekle birlikte, Çekoslovak toplumunun içinde bulunduğu derin bunalımdan çıkılabilmesi için kapsamlı bir çerçeve çiziliyordu. Program, Komünist Partisini halkın desteği ve yardımıyla sosyalist cumhuriyetin canlandırılması ve güçlendirilmesinde hareketi yönetici öge olarak görüyordu. Ama parti halka hesap vermekle yükümlüydü: Halkın ne vekiliydi, ne de vasisi. Sorunun canalıcı yeri buydu işte!

PARTİ-İÇİ SAVAŞ

Parti ile devlet aygıtı içinde Eylem Programı'na ve demokratlaşma sürecine karşı direnen ögeler vardı. «Sosyalist gerçekliğin uğradığı çarpıtmaları şu ya da bu nedenle benimseyen» ağırlıklı ve hatırı sayılır güçler vardı. Novotni'nin esâmisi artık okunmaz olmuş olsa da, onun politikasına bağlı kalıp yenileşme sürecini engelleyenler vardı. Bunalımdan kurtulmak için yeni çarelere sarılanlarla eski yöntemlere yapışmışlar arasındaki bu gerilim, o dönemin temel özelliğiydi.

Eskiye bağlı kalanların, öbür sosyalist ülkelerden gördükleri onca desteğe karşın, adım adım gerilemekte oldukları gözlerden kaçmıyordu. 1950'lerde haksız yere hapse atılmışların gereğince aklanmalarının ardından, bu yasa-dışı uygulamalardan sorumlu tutulanlar hakkında etraflı bir soruşturma açıldı. Böylece Novotni'nin destekçilerinden birçoğu okkanın altına gitti. Mayıs'da, Novotni ile altı arkadaşı olup bitenlerden sorumlu ve suçlu görülerek merkez komitesinden uzaklaştırıldı. Temmuz ayında, parti 9 Eylül'de toplanması kararlaşmış olan 14. Kongresine hazırlık için, ilçe ve bölge kongreleri düzenlettirdi. Bu kongrelerde Eylem Programı'ndan yana olanlar yeni merkez komitesine aday gösterildi. Genel Kongrede Eylem Programı'na karşı direnenlerin önderlikten uzaklaştırılacağı belli olmuştu.

PARTİ İLE HALK

Dubçek ile arkadaşları parti-içi savaştaki başarılarını, her şeyden önce, politikalarına halkın coşkunlukla destek çıkışına borçluydular. Toplum içinde partiye de, önderlerine de taşkın bir sevgi doğmuştu.

Ülkenin dört bir yanındaki 1 Mayıs gösterileri partinin yeni tutumuna duyulan sevecenliği büsbütün açığa vurmuştu. Novotni gurubuna sırt çeviren yığınlar Dubçek ile Smrkovski'yi saygıyla, sevgiyle bağrına basıyordu. Bu, ülke içinde sosyalist kalkınmayı hızlandırıcı, öte yandan da daha önceki hayalkırıklıklarını ve bezginliği giderici bir gelişmeydi, gözle görülmeliydi.

İŞÇİ DİVANLARI CANLANIYOR

Sovyet ve Batı basınını «Prag Baharı»nı işlerken neredeyse görmezlikten geldikleri bir başka gelişme de işçi divanları hareketinin yeniden doğuşuydu. Bu hareket ağırdan başladıysa da, 1968 Temmuz'una kadar sürecek, bu dönemin en uzun ömürlü ve en köklü özelliği sayılmaya hak kazandı. İşçi divanlarına işyerlerinde —yöneticilerin atanmasıyla aylıkları dahil— yönetimle ilgili kararlarda, para ve yatırım politikasında ve işin plan yörüngesinde yürütülmesi konularında sorumluluk ve söz hakkı tanınıyordu. Böylece bu hareket, eski yönerge sistemine, tek-kişilik işletme düzenine son veriyor, endüstriyel demokrasi ve işçilerce-denetimde yeni bir aşamayı müjdeliyordu. Hareket, hazırlık komitelerinin kurulmasıyla başlayarak yavaş yavaş hız kazandı. Ağustos'da divan hareketi yörüngesine oturmuştu, 1968 Ocak'ında ise, 800.000 işçiyi temsil eden 120 divan kurulmuş bulunuyordu. Hareket büyüdükçe büyüdü, hükümet divanları dağıtmaya başladığı sırada, yani Temmuz'da, sayıları 800'ü bulmuştu.

Divanlar işçiler arasında büyük ilgi uyandırdı; sözgelimi, belgeleri ele geçen 97 divan seçiminde işçilerin ortalama yüzde 83'ü oylamaya katılmıştı. Seçilen divan üyelerinin yüzde 72'si işyerlerinde on yılı aşkın zamandır çalışan işçilerdi, bunların yüzde 52'si de Komünistti. Bu iki rakam, divanlarda yaşanan siyasal deneyin özgünlüğünü, derinliğini vurguluyor dense yeridir. Gerek bu dediğimiz ortamda, gerekse sendikalar içindeki gelişmeler, Çekoslovak işçi sınıfının «Prag Baharı»na verdiği elle tutulur karşılığın canlı belirtileri olarak, hareketin sadece bir «orta-sınıf» hareketi olduğu yolundaki iddiaları yalanlamaktadır. İşçi sınıfı sosyalizmin yenilenmesine katılmaya, görülüyor ki, hem istekli, hem yetkindi.

EKONOMİK REFORM

Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumdaki bunalımın bellibaşlı nedenlerinden biri de ekonominin içinde bulunduğu durumdu. İşletme düzeninde değişiklikler öngören bazı kararlar alınmıştı Parti'nin 1964'deki 12. Kongresinde, ama bunlar yarım yamalak uygulanmıştı. Oto Sik'in önerdiği yeni ekonomik reformlarda ise merkezden planlanmış nitelik hedeflerinden nicelik üretimine geçiş temel alınıyordu.

Ekonomik planlamada ve işletmede öngörülen bu yönseme, bütün toplumu içine alan demokratlaşma sürecinin ana özelliğiydi. Çünkü yeni çalışma düzeninde işçilerin, bilginlerin, teknisyenlerin, işletmecilerin girişimine daha geniş alan açılması ve bilimsel araştırmalarla eleştiriye daha çok önem verilmesi gerekiyordu. Eski yönetimin karakuşî kararları ekonominin daha da gelişebilmesine ayakbağı oluyordu. Liberman'ın 1962'deki önerileri üzerine Sovyetler Birliği'nde alınan önlemlerin ardından, 1960'larda birçok sosyalist ülkede bu çeşit ekonomik reformlara zaten girişilmişti. Şüphesiz, bu reformların bazı tehlikeli yanları vardı. Ademi merkezcilikte aşırılık ve pazar ölçülerine fazla bel bağlayış topyekûn planlama mekanizmalarını altüst edebilir deniliyordu. Yugoslavya'da bu açmaza düşüldüğüne inananlar var şimdi de. Nitekim Sik'in daha sonraki yazılarında da bu eğilimin kendini gösterdiği görülüyor. Bu tehlikelere karşı en sağlam güvence güçlü ve özerk işçi örgütlerinin varlığıydı, şimdi de öyle. Ekonomik reform toplumda topyekûn yenileşmenin bir cephesi. Bunun yürütülüşü ise teknik değil, daha çok siyasal bir sorun. Sendikaların yeniden güçlenmesi ve işçi divanlarının yirmi yıl sonra yeniden canlanması işçilere hem görüşlerini dile getirme, hem de olumsuz gelişmeleri önleme imkânı sağlayan birtakım kanallar ve

örgütler kazandırmıştı. Bu kanallar ve örgütlerin varlığı ve etkinliği, ilerde pazar mekanizmalarıyla işçilerin çıkarlarına aykırı politikalara aşırı ağırlık verilmesi tehlikesine karşı en sağlam güvenceleri oluşturuyordu. Nitekim, önerilen reformların bir başka özelliği de işçilerin bu sorunlara müdahalesinin karar altına alınışıydı. Bu öbür sosyalist ülkelerdeki uygulamalara taban tabana karşıt bir karardı. Sözgelimi, Polonya'da işçilerin 1970 ile 1974'de kendilerine danışılmaksızın, tartışılmaksızın hükümetçe alınan önlemlere karşı gelişinin altında yatan da buydu. Her iki seferde de, ciddî ayaklanmalar karşısında önlemler geri alınmış, bu da zararlı birtakım siyasal yansımalara yol açmıştı.

BASIN-YAYINI ELE ALIŞ

Madem toplumun toptan demokratlaştırılması sözkonusuydu. Novotni dönemindeki basın-yayın sansürü de kaldırılacaktı elbet. Halkın ve örgütlerinin sosyalizmin yenilenmesinde etkin olmaları istendiğine göre, hükümetin önündeki doğrultu seçeneklerini bilmeleri, öğrenmeleri de şarttı.

Basın sansürü Şubat'da kaldırıldı, daha sonraki aylarda da radyo ile televizyonun güncel sorunları ve davaları işlemeye başlamasıyla, tartışma ortamı açıldı, saçıldı. Kitap yayınları üzerindeki kısıtlamalara son verildi. Çeklerle Slovaklar işlerin girdisi çıktısı üzerinde okumaya, dinlemeye, tartışmaya koyuldular. Bu taşkın basın-yayın özgürlüğü içinde, bazı anti-sosyalist çıkışlar da basıldı, yayıldı elbet. Bu çıkışlara gerek sosyalist ülkelerde, gerekse Batı basınının tutucu kesimlerinde «Prag Bahan»na düşman sözcüler tarafından öncelik tanındı. Eylem Programı da sosyalizme karşı olanların demokratlaşma sürecini kötüye kullanmayı deneyeceğini gözönüne alıyordu, ama burjuva ideolojisine ancak bütün halkın gözü önünde verilecek açık bir ideoloji mücadelesiyle meydan okunabileceğini öne sürüyordu.

DIŞ POLİTİKA

Dış politika alanında, Sovyetler Birliği ve öbür sosyalist ülkelerle ittifak sağlama bağlanıyordu. Basında tarafsızlık politikasını savunan bazı sesler yükselmişse de, parti ile hükümetin varolan ittifaklarla antlaşma yükümlülüklerini korumak istediği açıktı. Öte yandan Çekoslovak hükümeti kapitalist ülkelerle barış içinde birlikte yaşama politikasına katkıda bulunmayı ve Batı ile ticaret ve ekonomi ilişkileri kurmayı da diliyordu. 1967'de Federal Alman Cumhuriyeti ile ticaret ilişkilerine girişmiş, böylece bu atılımı daha önce gerçekleştiren Macaristan ve Bulgaristan (1964) ile Polonya'nın izinden yürümüştü. Kısacası, Çekoslovakya'nın dış politikası, genel çizgileri bakımından, öbür Doğu-Avrupa sosyalist ülkelerininkinden hiç de ayrı düşmüş sayılamazdı.

Böylece «Prag Bahan»nın genel özelliklerini özetlemiş oluyorum. Yerimizin darlığı yüzünden ayrıntılara giremediysem de, bu dönemin başlıca nitelikleri ve başat eğilimleri meydanda zaten. Parti, Novotni döneminde hiçbir zaman görülmedik bir halk desteğine kavuşmuştu; siyasal ve moral bakımından önderliğine önderdi; ulusal ayrılıklar tımar edilmişti; ve halk, özellikle işçi sınıfı, sosyalizmin yenilenmesine cân-ı gönülden katılıyordu.

SİYASAL DENGE

Partinin kazanmış olduğu rağbet ve itibar işgalden sonraki olaylarla da doğrulandı. Grevler, barışçıl gösteriler, askerî birliklerin beslenmesi ve barındırılmasında çıkarılan güçlükler, çeşitli partilerle örgütlerin ve fabrikaların dayanışma demeçleri, hükümetin halkça desteklendiğine kanıt hep. İşgalden daha iki gün sonra, işgal kuvvetlerinin ruhu bile duymaksızın, Prag'ın en büyük fabrikasında ÇsKP'nin Olağanüstü 14. Kongresi yapılmıştı. Seçilmiş delegelerin dörtte üçü toplantılara katılma imkânı buldu. Sovyet girişimi karalandı, Dubçek hükümeti ile programı coşkunlukla desteklendi.

Elbette sosyalizme düşman olup sosyalist düzeni yıkmak için demokratlaşma sürecinden yararlanmayı gözleyenler de vardı. Bu eğilimler KAN (Adanmalı Gayrı-parti üyeleri Klubü) ile K. 231 (Eski Siyasî Mahkûmlar Klubü) gibi yeni örgütlerle su yüzüne çıkıyorlardı. Ayrıca bazı idealist ve ütopyacı akımlar da kıpırdanıyorlardı.

Yine de anti-sosyalist güçler gemi azıya almadan kolayca önlenebiliyordu. Batı ha-

beralma örgütlerinin de çorbada tuzu olduğunu ispatlama yolundaki çabalar da boşa çıktı, ortaya sürdükleri ipe sapa gelmez kanıtlar Çekoslovak gazetecilerinin tanıklıkları karşısında eridi gitti. Parti duruma tümünden egemendi, bunun şeki-şüphesi yok. Anti-sosyalist ögelerden doğma tehditlerin üstesinden geldiği gibi, kendi safları içinde yenileşme sürecini önlemeye çalışan tutucu güçleri de susa durduracak durumdaydı.

SOVYET ÖNDERLİĞİNİN DAVRANIŞI

Sovyetleri en çok korkutan da buydu. Baştan beri yer alan değişikliklerden ürküntü içindeydiler. Nisan'dan sonra hem onlar, hem de öbür sosyalist ülkeler baskıyı artırdılar. Reform hareketinin sosyalizmi mayınladığı ve sağ-kanat güçlerinin toplumun kilit noktalarını ele geçirmekte olduğu temasını işliyorlardı, özellikle basın-yayını; amaç Çekoslovakya'yı sosyalist kamptan koparmaktı. Sovyet önderliği Mayıs başında Moskova'ya gelen bir Çekoslovak hükümeti temsilci kurulunu da bu görüşler anlatıldı. Temmuzda üslûp büsbütün sertleşti. Sovyetler ve öbür dört parti önderinin Varşova'dan yolladığı bir mektupta, düşman güçlerin Çekoslovakya'yı Sosyalist Devletler Topluluğundan koparmaya çalıştıkları uyarısında bulunuyor ve Ocak-sonrası programının tornistan edilmesi için birtakım öneriler ileri sürülüyordu. Çekoslovak Partisi verdiği karşılıkta çekişmelerin Novotni döneminden miras kalmış olduğunu belirttikten sonra şöyle diyordu :

> **«Bu çekişmeler kısa zamanda, öyle birden çözülecek çekişmeler değil. Dolayısıyla Eylem Programımızda ortaya konan siyasal çizginin gerçekleştirilmesi süreci içinde, sağlıklı sosyalist edimlerin yığınsal ve köklü akımı yanısıra aşırı eğilimlerin de belirmesi ve toplumumuzdaki anti-sosyalist kalıntıların da harekete geçmesi, ayrıca Ocak-öncesi yanlış politikaya bulaşmış dogmatik-sekter güçlerin ortalığı bulandırmaya çalışması doğal ve kaçınılmaz sayılmalıdır.»**

Bu cevap siyasal durumun değerlendirilmesindeki derin ayrılığı vurgulamaktaydı. Varşova mektubunun imzacıları Çekoslovak Partisi'nin «dogmatik ve sekter güçler» diye tanımladıkları güçlerin ağzıyla konuşmaktaydılar. Bu güçler ise 9 Eylül'de yapılması kararlaştırılmış olan 14. Parti Kongresi hazırlıklarında pek az destek bulmaktaydılar.

Sovyet önderliği bu gidişi durdurmak için diplomatik bir girişim daha denedi. Çekoslovak ve Sovyet Komünist Partilerinin önderleri, Temmuz sonunda Cierna nad Tisou adlı sınır kasabasında buluştular. Uzun tartışmalardan sonra bir uzlaşmaya varıldı ve daha sonra, 3 Ağustos'da, Bratislava'da Çekoslovak önderleriyle Varşova mektubunun beş imzacısı arasında yapılan yeni bir toplantının sonunda ortak bir bildiri yayımlanarak, aradaki dostluk duyguları kamuya iletildi. On yedi gün sonra, bu duyguları yel aldı, su götürdü. Ağustos'un 21'i ile 22'sini bağlayan gece çoğu Sovyet olan 600.000 kişilik bir ordu Çekoslovak topraklarına akın etti, hükümet ve parti önderlerini tutukladı. İstediğine tartışma yoluyla ulaşamayınca, Sovyet önderliği kendi sosyalizm anlayışını zorla dayatmaya kalktı. Bundan sonraki 18 ay içinde, Ocak-sonrası gelişmelerin hemen tümü silindi, süpürüldü, tornistan edildi.

İŞGAL VE ULUSAL EGEMENLİK

Ülkenin Sovyet ve öbür Varşova Paktı ülkeleri birliklerince işgali sosyalist ülkeler arasındaki ilişkileri yöneten yerleşik ilkelerin açıkça çiğnenmesi demekti. Nitekim, daha on yedi gün önce Bratislava'da yayımlanan ortak bildiride şöyle denilmişti :

> **«Konferansa katılanlar, eşitlik, egemenliğe, saygı, ulusal bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve kardeşçe ve karşılıklı yardım ve dayanışma ilkeleri üzerinde, ülkeler arasında her bakımdan işbirliğini geliştirmek için ellerinden geleni yapma konusundaki kesin kararlılıklarını dile getirirler.»**

Bu ilkeler komünist hareketi içinde yavaş yavaş, giderek oluşmuştu. Her partinin kendi politikasını çizmede bağımsızlığı ve sorumluluğu üzerinde sözbirliği, Komünist Enternasyonalin dağıtılmasının doğal bir sonucuydu. Her parti, kendine özgü, özgün ve ulusal yapısına dayanarak sosyalizme gidiş yo-

lunu kendi seçecekti. Çekoslovakya'nın işgali bu ilkeleri hasıraltı ediyordu. Sovyet önderlerinin «sınırlı egemenlik» deyimiyle daha sonra denedikleri tevil yolu, «egemenlik» kavramını özünden yoksun bırakmakla kalmıyor, Sovyetler Birliği'ni de öbür partilerin politikaları üzerinde kararları tartışılmaz bir hakem haline getiriyordu. Bunun yeni yönlere açılarak gelişmek isteyen Doğu-Avrupa ülkeleriyle partileri için ne ciddî sonuçlar doğuracağı meydanda.

İŞGALİN NEDENLERİ

Sovyet tezinin güçsüzlüğü bu tezi haklı göstermek için başvurulan çarpıtmalardan da belli. Kötü-ünlü «Beyaz Kitap» da ileri sürülen kanıtlar Çekler tarafından madde madde çürütülmüştür. İlk ağızdaki savunu, birliklerin çağrı üzerine Çekoslovakya'ya girdikleri iddiasına dayanmaktaydı. Birleşmiş Milletler'deki Sovyet temsilcisi demişti ki :

> **«Sosyalist ülkelerin silâhlı kuvvetleri, pek iyi bilindiği üzere, Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti topraklarına Çekoslovak hükümetinin isteği üzerine girmiştir.»**

İngiliz ve Amerikan temsilcilerince sıkıştırıldığında da bu iddiayı tekrarlamıştı. Bu savunu çizgisinden çabucak cayıldı, böyle bir «çağrı»da bulunan parti ve hükümet önderlerinin adları da bugüne kadar yayımlanmış değil. **Pravda**, gidişin «karşı-devrimci bir hükümet darbesine» yöneldiğini, Dubçek ile arkadaşlarının «karşı-devrim» hazırlığında olduğunu ve «yabancı haberalma örgütleriyle ilişkileri bulunan» güçlerle işbirliği ettiklerini ileri sürdüydü. Bu suçlamaları destekleyecek hiçbir kanıt ortaya konmadı şimdiye kadar.

Asıl tehlike kapitalizme dönüş değil, değişik bir tür sosyalizme geçişti. ÇsKP, bütün kararlılığıyla bu yolu tutmuştu. Yaklaşan Kongre bu gidişi onaylayacak, bu gelişmeye karşı duranları sorumluluk mevkilerinden uzaklaştıracaktı. Sovyetler Birliği'ninkinden apayrı, yeni bir sosyalizm modelinin ortaya çıkmakta olduğu belliydi. Sovyet önderliğini kaygılandıran da her şeyden önce buydu. Üstelik, «Prag Baharı» akımının Çekoslovakya'nın dışına atlamayacağı ne mâlumdu? Bunun üzerinedir ki, Sovyet önderliği, 14. Kongrede bozguna uğrayacağı kesinleşmiş olan Çekoslovak destekçileriyle birlikte, hareketi daha kuluçkadayken ezip dağıtmaya karar verdi.

Dubçek önderliğinin tarihî gafleti, Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusundaydı. Giriştikleri işe karşı oluşan muhalefetin derinliğini ve Sovyetler Birliği'nin yeni Çekoslovak politikasını önlemek için neleri göze alabileceğini kestiremediler. Smrkovski'nin anılarında açıkladığı üzere, ancak sonradan aldılar, ama iş işten geçmişti :

> **«Şimdi artık açık-seçik görüyorum. sorun, şu ya da bu kararımız değildi; sorun, siyasal anlayışımızın tümüydü. Olup bitenlerin nedeni buydu. Ama kalkıp, (Biz sosyal düzenin demokratlaşmasına karşıyız, insancıllığa karşıyız, sosyalist devletin yürütümünü çağdaşlatırmaya karşıyız) diyemezlerdi ya açıktan! Yapamazlardı bunu. Ama işte asıl dava buydu.»**

«NORMALLEŞTİRME»

Çek ve Slovak halkının Dubçek hükümetine bağlılığı ve desteği o kadar büyüktü ki, Ocak-sonrası sürecin hemen alaşağı edilmesi yolundaki Sovyet hesapları askıya alındı. İşgalden birkaç gün sonra Moskova'da yapılan bir toplantıda, Sovyet önderliği Ocak-sonrası politikasının genel çizgileriyle sürdürülmesine razı oldu. Tabiî arada, hükümetin hareket özgürlüğüne kısıtlamalar getirilmiş ve belirli kişiler işbaşından uzaklaştırılmıştı. Ertesi yıl askerî işgalin mantığı işlemeye başladı, ve Dubçek'in önderlikten 1969 Nisan'ında atılmasıyla işler birden hızlandı. «Prag Baharı»na bağlı binlerce kişi işlerinden oldu; öbür yığın örgütleriyle birlikte işçi kuruluşları safdışı edildi; işçi divanları kapatıldı; partinin yarım milyon üyesi kapı dışarı edildi; ve 1971'de toplanan 14. Kongrede Ocak-sonrası dönemin fırsatçılığı ve revizyonizmi kınandı, karalandı. Eski minval üzere, 1968 Ağustos'unda toplanan 14. Olağanüstü Kongre tarihten silindi, atıldı. Bu yeni kongre ile «normalleştirme» süreci tekmillenmiş oldu.

ÇEKOSLOVAKYA VE ULUSLARARASI KOMÜNİST HAREKETİ

Ama Çekoslovak toplumu içindeki gerilimler, çelişkiler sürüp gidiyor. Daha sonraki yıl-

larda uluslararası komünist hareketi içinde Çekoslovak sınırlarının çok ötelerine sıçramak üzere patlak veren ayrılıklar da öyle. Şu anda demokrasi, çoğulculuk ve komünist partisinin önderlik tarzı gibi nice sorun üzerine ortalığı kasıp kavuran çekişmelerin kökü, «Prag Baharı» ile Eylem Programı'na karşı benimsenmiş değişik tutumlara dayanıyor. 1968 yılının o sekiz ayı, birçok Komünistin Stalin döneminden alınacak derslere ilişkin düşünce ve tutumlarını açıklığa kavuşturmakla kalmadı, aynı zamanda sosyalizmin halkın demokratik haklarını alabildiğine genişleterek nasıl kurulup geliştirilebileceği sorununa yeni boyutlar getirdi.

Ayrıca, bu dönem SBKP ile işgali kötü gözle gören Komünist partileri arasındaki ilişkilerin değişmesine de yol açtı. Aralarında Fransız, İtalyan, Japon ve İngiliz partilerinin de bulunduğu bu muhalefet cephesi, partilerin bağımsızlığı ve özerkliği üzerine daha önce yapılan açıklamalara da öz ve içerik kazandırdı. Çekoslovakya bu özerklik isteğine, bundan önceki olgu ve örneklerde rastlanmadık bir yoğunluk aşıladı. Bundan böyle SBKP, genel politikaları bakımından bu partilerin otomatik desteğine güvenemez oldu. Son on yıl, bu gerçeği belirginleştiren olaylarla dolu. Uluslararası komünist hareketinin çeşitliliği perçinleşmiş oldu. İngiliz Komünist Partisi içinde de bu değişmelere karşı direnenlerle uzun ve kıran kırana bir çekişmeden sonra, yürütme komitesinin Sovyetler Birliği ile öbür dört sosyalist ülkenin eylemlerine karşı muhalefet kararı, partinin 1969 Kongresinde 1'e karşı 3 çoğunlukla onaylandı...

(Marxism Today)
— Mayıs 1978 —

Birikim 42-43-44/1983

Çekoslovakya'da Sosyalizm İçin Mücadele (1938 — 1972)

jiri Pelikan İle Görüşme *

Çevirenler NAZAN TUKİN - BÜLENT AKSOY

Soru : İkinci Dünya Savaşından hemen önce, politikada ilk kez etkin olduğunuz dönemle ilgili bir soru sorarak başlamak istiyoruz söze. 1939'da, henüz öğrenciyken anti-faşist bir örgüte girdiğinizi, 1939'da da Çek Komünist Partisine üye olduğunuzu biliyoruz. Bize o yılların olaylarını, 1938 ve 1939'da Nazilerin Çekoslovakya'yı işgalini, 1939 yazındaki Alman Rus anlaşmasını, 1941 'de Sovyetler Birliği'nin işgal edilmesini ve Çekoslovak direniş hareketini nasıl yaşadığınızı anlatabilir misiniz?

Cevap : Benim durumum, 30'ların sonunda ortaokul öğrencisi olarak politika sahnesine çıkan bizim kuşaktan pek çok insanın durumu gibidir. İspanya İç Savaşı ilerliyor, Çekoslovakya üzerinde de Alman işgali tehlikesi dolaşıyordu. Biz, tabiî, İspanyol halkının faşizme karşı verdiği kavgadan büyük heyecan duyuyor, sorunların gerçek yüzünü anlamasak da, Komünistlerin bu mücadelede oynadığı rolün önemini görebiliyorduk. Daha sonra, Komünistlerin Çekoslovakya'da ve dünyada faşizmin en kararlı muhalifleri olduklarını gördük, bu da bizi Komünist Partisine yakınlık duymaya götürdü. Kızıl Ordu'nun kurtardığı öteki Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Çekoslovakya'nın savaştan önce her zaman yasal bir Komünist Partisi olması çok çok önemlidir. 1918-1938 arasındaki 20 yıllık parlamenter burjuva yönetimi boyunca demokratik özgürlüğün gerçek güvenceleri vardı. Çekoslovakya'nın sanayileşmiş bir ülke olması, Çekoslovak işçi sınıfının da uzun bir devrim ve demokrasi geleneği olması, Komünist Partisinin daha sonraki başarılarının temeli olmuştur.

1939'da Çekoslovakya işgal edilmeye başlandığı zaman, Komünist Partisini faşizmin karşısına çıkan tek güç olarak gördük; oysa, gerçekte, faşizme karşı çıkan başka yurtsever gruplar da vardı. İşte Komünist Partisine girmem ve onun yeraltı şebekesinin bir parçası olmam bu dönemdedir. 1940 yılında tutuklanıncaya kadar, partide, bültenlerin ve gazetelerin hazırlanıp dağıtılmasına, öğrencilerin örgütlenmesine ve buna benzer işlere yardım ettim.

Sovyet-Nazi anlaşması bizi adamakıllı sersemletti tabiî. Ama daha işgalle birlikte direnişimizin başladığı anda, Rusların politikası umutsuzluğa düşürmüştü bizi. Bir arkadaşımın karşılaştığı durumu çok iyi hatırlıyorum. Yaşça bizden çok büyüktü, 1933'de üniversitede okurken Komünist olmuştu, bizim şehrimiz olan Moravya'da partinin ileri gelen üyelerinden biriydi. Nazi işgalinden sonra Komintern'den bazı direktifler almış, adamakıllı sarsılmıştı. Gottwald'ın kendi imzasını taşıyan duyurular bile, Çekoslovakya.yı işgal eden Alman askerlerinin aslında üniformalı proleter askerler olduklarını, dolayısıyla hiçbir şekilde sınıf düşmanı sayılmayacaklarını söylüyordu! Gerçek düşmanlar Beneş'in başını çektiği Çek burjuvazisiydi, Amerikan ve İngiliz plutokratlarıydı. Kominterin'in çizgisi buydu o zaman. Arkadaşımın bu direktifleri parti üyelerine iletmeyi reddettiğini hatırlıyorum. İşgalcilere karşı savaşmak yerine, kendi halkımıza karşı savaşmamız gerektiğini söylemiş oluyorlardı. Gerçekteyse

* Görüşmeyi yapanlar: Quintin Hoare-Robin Blackburn.

Parti, önce Moskova'daki yoldaşların durumu yeterince bilmediklerini, sonra da söz konusu direktiflerin gerçekle bir ilgisi bulunmadığını söyleyerek, direktiflerin anlamını halktan gizlemeye çalışıyordu. Ağustos sonunda Alman - Rus anlaşması imzalandığında adamakıllı sersemledik. Batı'lı güçlerin bir askeri antlaşmaya yanaşmayıp zaman kazanmak istemesi yüzünden Sovyetler Birliği'nin bunu yapmak zorunda kaldığı yolunda birçok açıklamalar yapıldı bize. Duygularımıza karşın, mantığımızla düşündüğümüzde anlaşmanın belki de gerekli olduğunu kabul ediyorduk. Ancak, Alman gazetelerinde Sovyetler Birliği konusunda okumaya başladığımız olumlu yazılarla Moskova Radyosundan aldığımız haberleri hiç anlamıyorduk: Direnişin güçlenmesine çalışacakları yerde, anti-faşist propagandanın dozunu azaltmaya başlıyorlar, bir kolhozda kaç domuz yetiştiği ya da Sovyetler Birliği'nin şu ya da bu ürünü kaç ton ürettiği haberini veriyorlardı. Arkadaşların, yapılan işin, yalnız faşist bir ülkeyle imzalanan bir saldırmazlık anlaşması olmadığını, bunun aynı zamanda bir çeşit politik anlaşma olduğunu da kavradıkları zaman nasıl öfkelendiklerini hatırlıyorum. Bizi umutsuzluğa sürükleyen bir başka olay da, Molotov'un Polonya'nın düşmesinden sonra yaptığı konuşmada, Polonya'nın kuruluşundan beri yapay bir devlet olduğunu, Alman ve Rus ordularının ortak eylemiyle bu devletin bir daha kurulmamak üzere yıkıldığını söylemesiydi. Bütün bu kararsızlıklar, 1941 Haziran'ında Sovyetler Birliği ile Almanya arasında başlayan savaşla birlikte sona erdi. Tabiî, bundan sonra durum bütünüyle değişti; Moskova'daki Parti liderleri Direnişi bütün güçleriyle desteklediler, öteki anti-faşist güçlerle işbirliği başladı.

Soru : Durum böyle olduğu halde, 1939 Mart'ından 1941 Haziran'ına kadarki dönem boyunca Komünist Partisi Çekoslovakya'daki direnişin en büyük gücü olma durumunu kaybetmedi, değil mi?

Cevap : Komünist Partinin en büyük güç olduğunu söyleyemeyeceğim. Doğrusu, savaştan sonra en büyük güç olduğunu söyleyip durduk hep, ama bu yargıya varabilmek güç. Komünist Parti kadar iyi örgütlenmiş olmamakla birlikte, başka gruplar da vardı şüphesiz. Komünist Partinin direnişin tek gücü, ya da en büyük gücü olduğunun söylenmesi bağnaz bir tutumu yansıtıyordu.

Soru : Savaş sırasında Parti'deki gelişmeler konusunda da bilgi verir misiniz? Moskova'daki önderlerle Direniş'in yeni önderleri arasındaki ilişkiler nasıldı örneğin? Daha sonra önem kazanması kaçınılmaz olan farklar nelerdi?

Cevap : Bu soruya cevap verebilmek için, Çekoslovakya Komünist Partisinin tarihine dönüp bakmak gerekir. Öteki Doğu Avrupa ülkelerindekinden farklı olarak, partinin her zaman için yasal bir parti olduğunu söylemiştim. 1921 yılında, Sosyal-Demokrat kopma sonucu kurulmuştu. Çekoslovakya Komünist Partisi, gene öteki Doğu Avrupa ülkelerindeki partilerin tam tersine, ta kuruluşundan beri gerçek bir kitle partisiydi. Partinin o zamanki önderi olan Smeral, bir çeşit Çekoslovakya'ya özgü sosyalizm anlayışı geliştirmiş, bu da onu Komintern'le ve onun koyduğu 21 maddeyle çelişen bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Çekoslovakya'da Komünist Partisinin gerçek başarı işareti olan kitle tabanı, 1929'da Gottwald'in önderliğini devraldığı Beşinci Kongre'de çok ters bir yönde etkilendi. Bu kongre, resmen, Bolşevikleşme Kongresi olarak adlandırıldı, gerçekten de Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Sovyet önderlerine boyun eğdiği kongreydi bu. Kongre Sovyet muhalefetinin ezilmesini, Stalin'in sosyalizmin tek ülkede kurulması görüşünü benimsiyor, Sovyetler Birliği'ni uluslararası devrimci hareketin tek tekelci merkezi olarak tanıyordu. Bu çizginin benimsenmesi pek çok seçkin aydının bu dönemde partiden uzaklaştırılmasına ve partinin üyelerinin aşağı yukarı yüzde 70'ini yitirmesine yol açtı. Ama daha sonra, 1934-5 yıllarında Komintern'in yeni çizgisi olan Halk Cephesi politikasıyla, yani faşizme karşı verdiği mücadeleyle birlikte bu aydınların çoğunu yeniden kazandı. 1929'la 1939 yılları arasındaki bu dönemde partinin yeni yönetici çekirdeği gelişti: Gottwald, Slansky, Kopecky ve ötekileri. Sovyet Partisine ve Stalin'e tam bir bağlılık göstermek üzere eğitilmişlerdi bu kişiler. Gerçekten de, bu yöneticiler savaş boyunca Sovyetler Birliği'nde kaldılar, kurtuluştan sonra da hiç değişmemiş olarak ik-

Birikim 42143-44/108

tidarı ele almak üzere Çekoslovakya'ya döndüler. Ülkede kalan kişiler aslında hiçbir zaman Parti yönetimiyle bütünleşmediler, onlara her zaman belli bir şüpheyle bakıldı. Sözgelişi, Smrkovsky'yi ele alalım. Smrkovsky hem Prag Ayaklanmasının önderlerinden, hem de savaşın sonunda partinin yeraltı komitesinin en önemli üyelerinden biriydi. 1945'de Çek Ulusal Konseyi'nin başkan yardımcısı oldu. Ama halk ayaklanmasını örgütlemiş olması daha sonra ona karşı kullanıldı. Gottwald ülkenin halk ayaklanmasıyla değil, Kızıl Ordu tarafından kurtarılması amacını güderken, partinin bütün «iç» stratejisi bir halk ayaklanmasına, partizan mücadelesine dönüktü. Savaş sırasında çelişkiler elbette apaçık ortada değildi, Gottwald'ın kendisi bile halkı ayaklanmaya, silâhlı mücadeleye çağırıyordu. Ancak daha sonra öğrendiğimiz gibi, Sovyetler Birliği Çekoslovakya'yı Kızıl Ordu'nun kurtarması için mutlak bir ısrar göstermişti; belirleyici bir önemi vardı bu olgunun. Sonuçta, Direniş Hareketinin ülke içindeki bütün ideolojik çalışmalarda ve propagandada oynadığı rol küçümsendi, hattâ bazen de düşmanca gösterildi. 1949'da politik duruşmalar başladığında, Smrkovsky'nin Direniş Hareketinin başka birçok önderleriyle birlikte Gestapo ajanı olarak suçlanması, tutuklanıp mahkûm edilmesi böyle bir ortamda olmuştur. Bu kişiler politik güçlerini halk hareketinden aldıkları için yeterince disiplinli davranmadıkları ya da Sovyet yöneticilerine sadık kalmadıkları düşünüldü, bu yüzden de onlara belli bir şüpheyle bakıldı.

Soru : Bu olaylara siz ne ölçüde karıştınız? 1940'da Gestapo sizi tutukladıktan sonra neler oldu?

Cevap : Benim kişisel rolüm çok az oldu, henüz bir öğrenciydim çünkü o zaman. 17 yaşındaydım tutuklandığımda; bir yıl kadar hapiste kaldım, 18 yaşında olmadığım için daha sonra şartlı olarak serbest bırakıldım. Alman-Sovyet savaşı başladığında yeniden tutuklanmak üzereyken, gözetim altında yaşamak zorunda olduğum yerden kaçtım. Savaşın kalan dört yılını Çekoslovakya'nın çeşitli bölgelerinde adımı değiştirerek, yeraltında geçirdim. Gestapo tarafından arandığım için annemle babam rehin tutuldu, Almanlar annemi öldürdüler. Kardeşim 1940'da benimle birlikte tutuklanmış, ancak beş yıllık savaş boyunca hapiste kalmıştı. Savaşın son 2,5 yılını Moravya'da Boskoviçe yakınlarındaki küçük bir köy olan Koronec'de geçirdim. Yerel köy yönetiminde yazman olarak çalıştım, takma adımla tabiî, yeraltı çalışmalarını da sürdürebildim bu arada. Bölgede bir partizan hareketi vardı; bize katılan birçok Sovyet savaş tutuklusu oldu, halkımıza da yardım edebildik.

Soru : Partizan mücadelesi ne zaman başladı, mücadelenin çapı neydi?

Cevap : 1944 yılında başladı, tabiî en çok ülkenin dağlık yöresinde güç kazandı. En güçlü olduğu yer Slovakya'ydı, daha sonra, benim bulunduğum Doğu ve Orta Moravya geliyordu, en zayıf olduğu yer de, nüfusun çok daha yoğunlaştığı ve Almanların sıkı denetimi altındaki bir sanayi bölgesi olan ve bir ova üzerinde uzanan Bohemya'ydı.

Soru : Kızıl Ordu Çekoslovakya'yı kurtardığı zaman neler oldu? Yeni yönetimin nasıl kurulduğunu, 1945'de özellikle Bohemya'da ortaya çıkan işçi konseylerini bize anlatır mısınız?

Cevap : Savaşın son yıllarında yerel toplumun gelecekteki halk organları olarak, yeraltı **Narodni vybory**'leri ya da Ulusal Komiteler kurulmaya çalışıldı. Fabrikalarda da işçilerle teknisyenlerin kurdukları **Zavodni vybory**'ler ya da fabrika komiteleri vardı. Böyle yeraltı komitelerinin gerçekten varolduğu bazı fabrikalar vardı, bunların sayısının çok olduğu bazı fabrikalar vardı, bunların sayısının çok olduğunu söyleyemem, ama bulundukları fabrikalarda 5 Mayıs 1945 ayaklanmasını da bunlar örgütlemişti, özellikle Prag'da. Bugün bu hareketin Sovyet yöneticilerine karşın gerçekleştiğini biliyoruz. 1944 Ağustos'unda Slovakya'daki ayaklanma için de aynı şey söylenebilir. Stalin bu ayaklanmanın, Kızıl Ordu'nun Katoviçe'ye kadarki Slovakya sınırını tam kuşattığı anda başlamasını istemişti.

Ne var ki ayaklanma kendiliğinden patlak verdi ve Sovyet Ordusunun yardımına karşın bastırıldı. Varşova'daki ve başka yerlerdeki ayaklanmalar gibi bu da bir trajedi oldu. Ben, kendi payıma, Rusların yardım etmek istemediklerini değil, Moskova'nın açık politik denetimi olmadan gerçekleşen bir

halk ayaklanmasını coşkuyla karşılamadıklarını söyleyebilirim.

Soru : Kurtuluştan hemen sonra Moskova'daki yönetimin ve Gottwald'ın baskısına karşı bir direniş oldu mu?

Cevap : Hayır, gerçek bir direniş olduğunu sanmıyorum, çünkü savaştan zaferle çıkılmıştı. Stalingrad'dan sonra herkes Sovyetler Birliği'nin belirleyici bir rol oynadığını biliyordu, sanırım Gottwald Komünist Partisinin, dolayısıyle bütün bir direniş hareketinin kendini kabul ettirmiş önderi sayılıyordu. **Rude Pravo** gazetesinde olacak, Prag'ın Sovyet Ordusu tarafından kurtarılmasıyla, Gottwald'ın çizgisinin bir anlamda doğrulandığı ileri sürüldü.

Soru : Bazı Çek müfrezeleri Sovyet Ordusuyla birlikteydi, değil mi?

Cevap : Evet, 1939'da Polonya Ordusuyla birlikte savaşmaya çalışan bazı Çek askerleri vardı; o zaman albay olan General Svoboda da komutanlarıydı. Polonya yenilince bunlar Sovyetler Birliği'ne gittiler, önceleri orada kamplara kapatıldılar, ama Almanya ile savaş başlayınca, İngiltere'de ve başka ülkelerde birlikleri olan Bağımsız Çekoslovak Ordusunun bir parçası olarak yeniden örgütlendiler.

Soru : Svoboda'nın kendisi de kamplarda tutuldu mu?

Cevap : Evet. Aslında bu onun hayatının ilginç bir dönemidir. Svoboda daha sonraları, bir ziyaretçisine, Sovyetler Birliği'nde hapisteyken, askerî okula birlikte gittiği İstanbul'daki Macar Askerî Ataşesini tanıdığının anlaşıldığını anlatmış. Sovyet askerî haber alma örgütü adına bu Macar askerleriyle ilişki kurmak üzere Türkiye'ye gönderilmiş, bazı çok önemli haberleri de almayı başarmıştı. Ne varki Sovyetler Birliği'ne döndüğünde gene hapse atılıp ölüme mahkûm edilmiş ve ancak infazdan hemen önce NKVD tarafından kurtarılmıştı.

Prag ayaklanmasına dönecek olursak, ayaklanma başladığında Amerikan ordusundaki Çek müfrezesi zaten Pilsen'deydi ve doğal olarak Prag'daki ayaklanmaya yardım etmek istiyordu. Ancak, Müttefik Güçlerin bir bölümü oldukları için, General Antonov'un emriyle durduruldular. General Antonov'un Eisenhower'a tegraf çekip İngiliz ve Amerikan ordularının Yalta'da saptanan çizgide durmaları gerektiğini söylediği raporu, Ruslar henüz geçenlerde yayımladılar. Bu çizgi, Pilsen'den Budejovice'ye kadar uzanıyordu, bu da İngilizlerle Amerikalıların sadece ülkenin güneybatı ucundaki küçük bir Çekoslovak toprağını kurtarabilmesi demekti. Nitekim, Prag işçileri Rus orduları Berlin'den gelinceye kadar üç gün savaşmak zorunda kaldılar. Ruslar ellerinden geldiği kadar çabuk gelmeye çalıştılar, ancak Amerikan Ordusu iki saat içinde gelebilirdi. Bununla birlikte, karar, Çek Direniş Hareketi için psikolojik yönden kabul edilmesi güç bir karar olduğu halde, belki de en doğru karardı. İlginç olan bu sınır çizgisine gösterilen saygıdır, doğrusu bu saygı bugüne kadar da sürüp gelmiştir.

Soru : Evet, Yunanistan'da bir sosyalist devrimin zaferini engellediği halde, bu sınır çizgisine hâlâ saygı duyulmaktadır. Kurtuluş sırasında Çekoslovakya'daki burjuvazinin durumu nasıldı? İşçi sınıfı ve müttefikleri ile burjuvazi arasındaki sınıf güçleri ilişkisi nasıldı?

Cevap : Kanımca burjuvazi saygınlığını yitirmiştir. Önce 1938'de Birinci Cumhuriyet'in yenilgiye uğraması, sonra da burjuvazinin bir bölümünün Almanlarla işbirliği yapması sonucu. Ancak, ulusal burjuvazinin bir kesiminin de direniş hareketine katıldığını kabul etmek gerekir. Ama ne olursa olsun, o zamanki adıyla «Ulusal ve Demokratik Devrim» formülü partiye, burjuvazinin 1945 yılındaki bütün ekonomik ve politik gücünü aitetme imkânı veriyordu. Çalışmasına izin verilen dört parti de —Komünist Parti, Sosyal Demokrat Parti, Ulusal Sosyalist Parti ve Katolik Partisi— direnişi yöneten ulusal cephenin programını uygulamayı kabul ediyorlardı. Bir ulusal ve demokratik devrim programıydı bu, ama herhangi bir burjuva hükümetinin programından da çok ilerdeydi. Bir «Halk Demokrasisi» programıydı aslında. Büyük sanayinin, bankaların bütün dış ticaretin ulusallaştırılmasını, toprak reformunu; iktidarın yasama ve yürütme organları olarak ulusal komiteler kurulmasını; bir federasyon içinde birleşmeyi ve buna benzer şeyleri öngörüyordu. Burjuvazi bütün gücünü yitirmiş-

ti, güçler dengesi bütünüyle işçi sınıfından yanaydı. Toprak reformu istedikleri için köylüler de işçileri destekliyorlardı. Şüphesiz, gerici güçlerin bazı kalıntıları hâlâ vardı, bunlar yenilginin ilk şaşkınlığını atlattıktan sonra yeni gidişe karşı çıkmaya başlıyorlar, Ulusal Cephe programının gerçekleşmesini baltalamaya çalışıyorlardı. 1948 Şubat'ındaki bunalımın nedeni budur.

Soru : Bu bunalımın niteliği neydi? Bunalım hem sosyalist devrimi daha ileri bir aşamaya itme çabası olarak, hem de soğuk savaşın bir parçası gibi göründü. Bir Çek Komünisti olarak siz bu durumu o zaman nasıl gördünüz?

Cevap : 1948 Çekoslovakya bunalımının hem iç, hem de uluslararası yönleri olduğuna inanıyorum: Çekoslovakya içinde gerilim artıyordu. Öteki politik partiler Ulusal Cephe programını destekleyip komünistlerle işbirliği yaptıkları halde, az önce sözünü ettiğim sağcı güçler bu partiler içinde bazı önemli mevkilere yerleşmişlerdi, ülkenin ekonomik gelişmesinin, güçlüklerin, zor koşulların, kıtlığın vb. getirdiği hoşnutsuzluğun sonucu olarak, halktan da açıkça destek görüyorlardı. Komünist Partisi, karşı-saldırı olarak, ulusallaştırmanın küçük sanayi kollarına kadar yaygınlaştırılması, değeri bir milyon kronu aşan bütün kişisel servetlere el konulması, daha ileri bir toprak dağılımının uygulanması gibi öneriler getirdi. Bu açıdan bakıldığında, 1948 bunalımı sınıf mücadelesinin keskinleşmesini yansıtır. Ancak, uluslararası açıdan bakıldığında da, 1947'de Polonya'da yapılan Informburo toplantısından sonra, Sovyetler Birliği'nin kendisini dünyadaki devrimci hareketlerin dayanağı olarak görmediği, dünyadaki nüfuz bölgelerinin paylaşımıyla gittikçe daha çok ilgilenen bir büyük güç olarak gördüğü ortaya çıkar. Moskova Çekoslovakya üzerindeki nüfuzunu ve gücünü, bu durum Yalta'da açıkça belirlenmediği için, sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Yalta'da Çekoslovakya diye bir konu tartışılmamıştı, hiç değilse bildiğimiz kadarıyla. Elbette hiç kimse nelerin tartışıldığını tam olarak bilemez, ama eldeki bütün kanıtlardan ve yayımlanan belgelerden Polonya, Yugoslavya ve Yunanistan üzerinde en çok tartışma koptuğu anlaşılıyor, ama Çekoslovakya sorunu hiçbir zaman tartışılmış değildir. Bunun nedeni belki de Çekoslovakya'nın o zaman herkesçe tanınan bir hükümet olmasıydı. Bununla birlikte, 1948 bunalımı Sovyetler Birliği'nin ya da Stalin'in hazırladığı bir darbe değildi sadece; ülkenin lideri olarak ortaya çıkan Gottwald'in taktikleriyle yenilgiye uğratılan gerici güçlerle ilerici güçler arasındaki bir iç çatışmaydı.

Soru : 1945-6'daki sınıf mücadelesinin ne Rusların, ne de Gottwald'in denetiminde olduğunu mu söylemek istiyorsunuz? İşçilerin sosyalizm için o zamana kadar olduğundan daha kararlı bir mücadeleye girişmek isteyebilecekleri yolunda hiçbir izleniminiz yok herhalde?

Cevap : Böyle bir sorun vardı elbette. Sanırım 1946'daydı, partinin aktivistleri Prag'da bir toplantı düzenleyip Gottwald'ı çağırmışlar, yapılan ağır eleştirilere karşı o da partinin stratejisini savunmak zorunda kalmıştı. Birçok delegeler, özellikle fabrikalardan gelenler şöyle konuşuyordu: «Ne yapıyoruz biz, nereye gidiyoruz? Ulusal ve demokratik devrim üzerine konuşmak iyi hoş da, bizim asıl istediğimiz sosyalizm, Parti ise sosyalizm sözünü ağzına almıyor.» Gottwald partinin asıl amacının elbette sosyalizm olduğunu, ancak içinde bulunulan aşamada sık sık sosyalizm sözü etmenin bazı halk kesimleri arasında sorunlar doğurabileceğini, Partinin ulusal ve demokratik devrimin bu aşamasında daha fazla ileri gitmemesi gerektiğini açıklamaya çalışıyordu. Bazı kimselerin bu sözlere pek inanmadıklarını hatırlıyorum. Bu kimseler, bu çeşit bir uygulamanın ancak partinin sosyalist bir toplum kurma amacı güttüğünü açıkça ilân etmesi halinde geçerli olabileceğini, amacın halkı aldatıp onu bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakmak olduğunu söylüyorlardı. O zaman gene öğrenciydim, öğrenciler arasında parti stratejisi üzerinde bir yığın eleştiri, bir yığın tartışma yapıldığını hatırlıyorum. Partinin açık bir stratejisi ya da görüşü olmadığı, gündelik politika sorunlarıyla çok fazla uğraştığı sezilebiliyordu. 1948'de sosyalizme giden yolun açık olduğu anlaşıldığı zaman bu eleştiriler de sona erdi tabii.

Soru : 1945'le 1948 arasındaki dönemde partinin iç hayatıyla ilgili kişisel deneyleriniz

nelerdi? Parti çevrelerinde ne gibi şeyler tartışılıyordu?

Cevap : Tartışmalar oldukça serbestti. Partinin iktidara geldiği daha sonraki yıllarda ortaya çıkan kısıtlamaların hiçbiri yoktu. Parti yönetimindekiler daha çok ekonomik sorunlar üzerinde durulmasını ve Komünistlerin yeni Çekoslovak Devletinin kurulmasına nasıl katkıda bulunabileceklerinin tartışılmasını istiyorlardı. Gottwald'in sloganı şuydu: «Ne kadar iyi çalışırsak, önderlik gücümüzü o kadar çok kabul ettiririz.» Bu çizgi, tabii, gerçek ideolojik tartışmadan kaçınmak demekti. Öte yandan, başka partilerin Komünist Partisi konusundaki iddiaları da kaçınılmaz olarak sloganın ikinci bölümünden çıkıyordu, özellikle bu partilerin aydın ve öğrenci kurullarında. Çekoslovakya'ya özgü sosyalizm, bütün bu gelişmelerin amacı sık sık tartışılıyordu. Ancak parti yönetimindekiler, Merkez Komitesi temsilcileri bu konuda hiçbir somut açıklama yapmıyorlardı.

1947'de bir başka önemli tartışma konusu da Jdanov'un proletarya kültürü üzerine yaptığı konuşma ile Ahmatova, Haçaturyan ve Şostakoviç'e karşı alınan önlemlerdi. Sovyet ressamlarının eserleri Prag'da sergilenmiş ve sosyalist gerçekçilik denilen şey ilk kez burada görülmüştü. Partiyle Komünist aydınlar arasında şiddetli bir sürtüşme oldu, çünkü bu aydınların büyük bölümü savaştan önce Komünist sanatçı olmanın **avant garde** (öncü) sanatçı olmakla aynı anlama geldiği bir dönemde Komünist olmuşlardı. Bunlardan pek çoğu gerçeküstücüydü. Sovyet sosyalist gerçekçiliğinde Birinci Cumhuriyet burjuvazisinin gerici gerçekçiliğini görüyorlar, böyle bir sanatı gerçek sosyalist sanat olarak kabul etmeyi reddediyorlardı. Parti yönetimi «sosyalist gerçekçilik»in Sovyetler Birliği'nin tarihi gelişmesine bağlı olduğunu, Çekoslovakya'da ise sanatçıların hiçbir zaman tek bir üslûbu benimsemeye zorlanmayacaklarını söyleyerek bu çatışmayı önlemeye çalıştı. Gene de, bu konu üzerinde uzun tartışmalar oldu.

Soru : «Çekoslovakya'ya özgü sosyalizm» den söz ettiniz. Bu söz 1948'de ne anlama geliyordu?

Cevap : Gottwald ve öteki parti önderleri, 1945'den beri, Çekoslovakya'nın kurtuluştan sonra kendi geleneklerine ve kendi özgül koşullarına uygun biçimde gelişeceğine söz vermişlerdi. 1948 bunalımı yaklaştığında, gerici güçler, «Komünistler iktidara gelirse toprağı kollektifleştirip kolhozlar kuracaklar» ya da «Komünist olmayan öğrencileri üniversiteden atacaklar» gibi sözleri söylüyorlardı. Sovyetler Birliği'ni örnek gösteriyorlardı. Çek Parti yöneticileri, bu gibi iddiaları, toprağı kollektifleştirmeyeceklerini, kolhozlar kurmayacaklarını, çünkü bunların Çekoslovakya'da gerekli olmadığını söyleyerek hep reddettiler. Gottwald'in bir konuşmasını da hatırlıyorum; Moskova'dayken ayakkabılarının eskidiğini, bunları onaracak birini bulmak için de üç gün dolaştığını anlatmıştı Gottwald. Kendi kendimize, Çekoslovakya'da bu kadar çok küçük işletme varken niçin bunları tasfiye edelim dedik. 1948'de iktidara gelişimizden sonra da, Gottwald, küçük zenaatkârların ve tüccarların bir toplantısında küçük işletmeleri toptan kamulaştırmak gibi bir amacımız olmadığını söyledi. Tam bir yıl sonra, tabii bütün küçük işletmeler kamulaştırılıp yok edilmişti. Savaşın hemen sonrasına dönelim. 1946'da Gottwald Parti'nin stratejisini açıklarken, savaştan sonra Moskova'da Stalin'in İngiliz İşçi Partisi temsilcileriyle yaptığı görüşmeye değinmişti; bu konuşmada Stalin, Sovyetler Birliği'nin izlediğinden farklı yollarla da —yani Sovyetler'le değil, «parlamenter seçimler» ve «demokratik gelişme» sonucu— sosyalizme varılabileceğini ilk kez açıkça söylemişti. Bu görüşmenin kamuoyunda büyük yankı uyandırdığını tahmin edersiniz sanırım. Gottwald İkinci Dünya Savaşından sonraki değişikliklerin bir sonucu olarak, Sovyetler Birliği'nin gücünün, Sovyetler Birliği çevresindeki kapitalist kuşatmanın kalkmasının, direniş hareketine katıldıkları için Komünistlerin büyük saygınlık kazanmasının, yani bütün bu etmenlerin bir sonucu olarak, gerçek silâhlı bir devrime ya da şiddet eylemiyle iktidara gelmeye ihtiyaç duymadığımızı söyledi. Gerçekten de, seçimlerle iktidara gelip ulusal ve demokratik devrimi adım adım sosyalist devrime dönüştürebilirdik. Gottwald da, savaştan sonra Çekoslovak Devletinin zaten fiilen sosyalizme geçiş içinde olduğunu ileri sürüyordu. Burjuvazi üretim araçlarını elinde bulundurmadığı için, Çe-

koslovakya artık kapitalist bir devlet değildi; henüz sosyalist bir devlet olmamakla birlikte, sosyalist devrimin ilk aşamasındaydı. O zamanlar bu görüşe karşı çıkanlar olmakla birlikte, pek çok kimse sosyalist devrimin bir niteliği olan silâhlı mücadelenin, gerçekte, iki ayrı sınıf sistemini temsil eden Sovyet Ordusu ile Alman Ordusu arasındaki çatışma biçiminde gerçekleştiğini kabul etmeye hazırdı.

Soru : Çekoslovakya'da işçi iktidarı konusunda neler söyleniyordu? 1948'de Çekoslovakya'da gerçek devlet iktidarının işçilerde olmadığını hisseden insanlar var mıydı?

Cevap : Hayır, 1948'de böyle bir görüş belirtildiğini hiç sanmıyorum. Bu konudaki resmî çizgi bütün Doğu Avrupa ülkelerindeki gibidir. İşçi sınıfını temsil eden Komünist Partisi bir kez iktidara gelip devlet, parlamento ve sendikalarda önderlik rolünü yüklendi mi, Komünist Partisinin önderlik rolü, işçilerin önderliği ve iktidarıyla özdeş görülür. Parti'nin direktiflerini yerine getirmekten başka yapacak bir şeyi yoktur işçilerin. Bence, daha sonra ortaya çıkan bunalımın asıl kaynağı budur. Savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra oldukça etkin olan işçi sınıfı parti yöneticilerince sistemli bir şekilde politika dışına itilmiştir. Parti sloganlarında, işçi sınıfının artık iktidarda olduğu için, işçilerin görevinin üretimi artırmak, Stakhanovist'çe (üretimin önceden belirlenen miktarını aşacak ölçüde çalışmak; bu şekilde çalışan işçileri ödüllendirme sistemi —ç.n.) yarışmak olduğu görüşü savunuldu; işçi sınıfının sosyalizmin kurulmasına yapacağı en iyi katkı bu olacaktı. İşçi sınıfının en iyi kadroları, şüphesiz, fabrikaların en alt basamağındaki görevlerinden alınıp müdür yapıldı, ya da diplomatik görevlere verildi. Üniversiteler kapılarını işçi sınıfının çocuklarına açtı. Gerçek bir ilerlemeydi bu, ayrıca yeni rejimin yerini sağlamlaştırması için de gerekliydi. Ama daha sonra, işçi iktidarı anlayışı yönünden bunun yetersiz olduğunu anlayacaktık. İşçiler kısa zamanda nerdeyse kapitalist bir ülkedeki işçilerle aynı durumda olduklarını gördüler. Çalışmak zorundaydılar, paralarını ücret olarak alıyorlardı, üstelik, mal darlığı yüzünden, bu parayla bile ihtiyaç duydukları şeyleri alamıyorlardı. Bununla birlikte, o zaman işçi iktidarı diye bir sorunun ortaya getirildiğini sanmıyorum; 1948'de tutuklanıp idam edilen bir Troçkist olan Komünist şair ve yazar Kalandra'dan başka bu konuya eğilen bir kimse hatırlamıyorum. 1936-38 Moskova duruşmalarını eleştiren, tanımadığımız daha bir sürü insan Komünist Partisinin zaferinden sonraki ilk kurbanlar oldular. Bilindiği gibi, Informburo'nun Yugoslavya konusunda aldığı karardan sonra, Sosyalizme giden yolların özgüllüğü sorunu üzerinde gerçek bir çatışma başladı. Yugoslavya ile olan çatışma Çekoslovakya, Polonya ve öteki ülkelere yansıdı. Bu çatışmanın, Doğu Avrupa ülkeleri arasında en liberal ülke Yugoslavya olduğu için patlak verdiğini sanmıyorum. Çekoslovakya belki daha da liberaldi. Ancak, Yugoslavya Doğu Avrupa'daki Sovyet bölgesinde kendini fiilen kurtarmış tek ülkeydi. Gerçi bunu Sovyet Ordusunun Almanya'yı yenilgiye uğrattığı süreç içinde gerçekleştirdi, ama Yugoslavya'nın da gerçek bir partizan ordusu vardı, öteki ülkelerin direnişi çok daha küçük çapta oldu. Yugoslavlar işte bu yüzden Sovyetler Birliği'nin tekelciliğini kabul etmek istemediler. Yugoslavya sorunu, bağımsız düşünebilecek ya da Moskova'nın önderliğini tartışabilecek (gerçekten tartışan demiyorum) muhalefet potansiyelini yok etmek için bir bahane olarak kullanıldı Çekoslovakya'da. Tutuklanan Komünistlere bakarsanız, bunların İspanya İç Savaşına katılan eski Komünistler, başka ülkelerde direniş hareketine katılan Komünistler, Batı'da sürgünde bulunan Yahudi asıllı kimseler, en iyi iktisatçılar, kısacası bağımsız düşünebilen bütün insanlar olduğunu görürsünüz. Gerçi kurbanlar o zaman Stalin'ciydiler, ama saldırı potansiyel düşmanlara yönelikti. 1949-54 dönemindeki baskının tam anlamını ancak yıllar sonra kavrayabildiğimi söylemeliyim. 1956'daki Macaristan ve Polonya olaylarından sonra, sanırım 1957'de, Merkez Komitesinin bir toplantısında bu olaylar tartışıldı. O zaman Politbüro üyesi olan Kopecky Çekoslovakya'da bu gibi olaylar olmamasının nedenini açıklarken Kadar'la Gomulka'nın tutuklandıklarını, ama fiziksel varlıklarına son verilmediğini, oysa bizim bütün politik muhaliflerimizin varlığına fiziksel olarak son verdiğimizi söyledi. Nitekim bu bunalımı da Çekoslovakya'da alternatif bir yönetici kad-

ro olmadığı için atlatabilmiştik. Her neyse, politik duruşmalar özgül ulusal gelişme yolları arama girişimlerini sona erdirip bütün Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet sosyalizm modelini kabul ettirmeye başladı.

Soru : Sizin İngilizce olarak bastığınız, duruşmaların 1968'de yapılan resmî soruşturma tutanakları okunduğu zaman, raporda çok şaşırtıcı görünen bir şeyle karşılaşılıyor. Rapor, Slansky'nin mutlak hedef olarak seçilmesinin, her nasılsa, Gottwald ya da Stalin adına verilmiş bir kararın değil, çeşitli kimselerin yaptıkları soruşturmaların bir sonucu olduğu izlenimini veriyor. Bu hiç inandırıcı değil.

Cevap : Hayır, bence rapor soruşturmacıların Slansky hakkında bir şey bulamadıklarını, o sırada tutuklu bulunan kimseleri onun adını vermeye zorladıklarını söylüyor. Gottwald bile bu duruma müdahale etmeye çalışmıştır. Sorulacak soru, soruşturmacıların kimler oldukları ve arkalarında kimlerin bulunduğudur. Bunların Sovyet «uzmanları» olduğuna şüphe yoktur. Stalin'in bir kararı mıydı bu, yoksa gizli polis adına yapılmış bir girişim miydi? Benim görüşüme göre, durum ne olursa olsun, Slansky'nin seçilmesinin başka bir anlamı vardır. Çekoslovakya'da uzun zamandan beri yerleşmiş anti-siyonist bir aileden gelmekle birlikte, Slansky Yahudi asıllıydı; tutuklanması da Sovyetlerin Orta Doğu politikasını değiştirmesiyle aynı zamana raslar. Başlangıçta Sovyetler Birliği İsrail'in kurulmasını desteklemişti. Yugoslavya ve İsrail aracılığıyla Akdeniz bölgesine sızabileceğini düşünüyordu. Önce Yugoslavya aracılığıyla başarıya ulaşamayacağını gördü, daha sonra da İsrail kurulunca İngilizlerin boş bıraktığı yeri Amerikalıların dolduracağını anladı. Bu noktada, Ruslar Arap Milliyetçiliğine oynamaya karar verdiler. Ama eski politikalarını değiştirmek için dürüst olduklarını kanıtlamaları, yani eski politikalarını kötülemeleri gereklyordu. Bu da elbette Sovyetler Birliği'nin özeleştiri yapmasıyla olmazdı. Bütün suçu İsrail'le ilişkilerde özel bir rol oynayan —tabiî Sovyetler Birliği'nin girişimi ve izniyle— Çekoslovakya'nın üzerine yıkmak zorundaydı. Örneğin İsrail Ordusunun bazı subayları Çekoslovakya'da eğitilmişti. İsrail Sovyetler Birliği'nin Orta Doğudaki başlıca aracısıydı. Ruslar eski politikalarını değiştirmek isteyince, yalnız Çekoslovakya'nın İsrail'e silâh ve uzman gönderip İsrail subaylarını eğitmesini durdurduklarını değil, aynı zamanda Rus politikasının hiçbir zaman böyle bir şey yapmadığını, işin içinde Slansky gibi kimselerin giriştiği bir fesatlık olduğunu da göstermek istediler. Slansky Devlet Savunma Komitesinin de başkanıydı, bu yüzden onu sorumlu tutmak kolaydı; üstelik, bütün ilgili belgeleri imzalamıştı. Slansky'yi seçmenin başka bir yararı da, onun, şimdiye kadar pek sevilmeyen Parti aygıtının bir adamı olmasıydı; onu seçmekle anti-sosyalizm artıklarını kullanmak mümkün olacak, partinin yaptığı aşırılıkların suçu da Yahudi asıllı kişilere yüklenebilecekti. Uzun sözün kısası, Slansky'nin bu role seçilmesinin önceden tasarlanmış bir plan olduğuna inanıyorum.

Soru : Acaba şimdi daha sonraki bir döneme gelebilir miyiz? 1950'lerle 1960'ların başlarında Uluslararası Öğrenci Birliği'nde adınızdan çok söz edildi?

Cevap : 1953'den sonra Genel Sekreter, 1955'den sonra da UÖB'nin başkanı oldum.

Soru : Bu örgütte çalışmak sizin için nasıl bir deney oldu? Örgütün Rusya'ya bağlı olmasıyla bu örgütte yer alan gerçekten militan, anti-emperyalist örgütlerin oluşturduğu pek çok öğrenci birliği arasında herhangi bir çelişki var mıydı?

Cevap : İlkin, iç politikayı bırakabildiğim için çok sevindiğimi söylemeliyim; başka birçok Komünist gibi, işlerin gidişinden ben de memnun değildim. UÖB'de öğrenci hareketinin gerçekten devrimci, alabildiğine özgür havasını yeniden buldum. O zamanlar Sovyet politikasının dürüstlüğünden elbette hiç şüphem yoktu. Bu politika emperyalizme karşı olduğu için bana temelde doğru görünüyordu. Unutmayın ki, Kore Savaşı o dönemde hâlâ sürüyordu. Bunun dünya çapında bir tehlike haline gelebileceği bile hissediliyordu, birçok Afrika ve Asya ülkesinin hâlâ sömürge olduğu bir dönemdi. UÖB o zaman öğrencileri sömürgeciliğe karşı harekete geçirmekte çok olumlu bir rol oynadı, anti-kolonyal devrimleri destekleyen Sovyetler Birliği'yle de bu konuda hiçbir temel çelişkimiz yoktu. Tabiî, Yirminci Kongreden ve Kruşçev'in konuşmasından sonra ilk şüphelerimiz belir-

di. Ancak Kruşçev'in politikası başlangıçta olumlu görünüyordu, daha geniş ilişkiler, sekterliğe karşı çıkılması gibi Soğuk Savaş döneminde UÖB'nin büyük eksikliğini duyduğu ilkeleri de içine alan bir politikaydı bu. Ortak cepheyi Komünist olmadıkları halde, genellikle anti-emperyalist ve anti-kolonyalist örgütlere doğru genişletme fırsatının doğmasını sevinçle karşıladık.

Ancak, barış içinde birlikte yaşama politikası gerçekte uygulanmaya başlanınca, UÖB içindeki ilk gerçek sorunları yarattı. Bir keresinde örgütün anti-emperyalist ve anti-kolonyalist görevleriyle Rusların barış içinde birlikte yaşama politikasını uygulama biçimi arasında bir çatışma doğdu. Örneğin biz Cezayir ulusal kurtuluş mücadelesine destek sağlamak için çok uğraştık. Ama Kruşçev Fransa'ya gittiğinde, Sovyet delegeleri UÖB'nin Cezayir lehindeki önergesine oy vermek istemediler, çünkü Cezayir lehine oy vermeleri Fransa hükümetiyle aralarında sorunlar yaratabilirdi. Başka çıkar çatışmaları da doğdu, Küba Devrimi'yle ve genel olarak Latin Amerika hareketiyle ilgili çatışmalar. Komünist partilerinde hiçbir heyecan olmamasına karşılık öğrenci örgütleri çok devrimci, çok ilericiydi. Barış konusunda da bazı ayrılıklar çıktı. UÖB'de 1956 ile 1960 arasında süren büyük tartışmanın konusu, barış için savaşmakla ulusal bağımsızlık için savaşmak arasındaki ilişkiydi. Sovyetler Birliği bir yandan barış için savaşa ağırlık verme eğilimindeydi. Öte yandan sömürge ya da bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülke öğrencilerinin çoğunluğu kendileri için asıl sorunun kolonyalizme, yeni-kolonyalizme ve emperyalizme karşı savaş olduğu duygusunu taşıyorlardı; bu yüzden, bu barış içinde birlikte yaşama politikasından yana değildiler. Atom silahları konusunda da çelişkiler ortaya çıktı, çünkü Sovyetler Birliği o andaki taktik politikasını her zaman olduğu gibi örgüte kabul ettirmeye çalışıyordu. Örneğin UÖB bütün nükleer denemelerin durdurulması için bir kampanya açtı, daha sonra UÖB Kongresi Leningrad'da yapılırken, sanırım 1961 yılındaki Gençlik Festivalinden sonraydı bu, Sovyetler Birliği'nde bir nükleer patlama oldu. Japon delegasyonu bunun UÖB çizgisinde kınanmasını önerdi, konu üzerinde ateşli tartışmalar yapıldı; pek çok delege UÖB'nin, ABD'nin nükleer denemelerini kınayabildiği halde, Sovyet denemelerini kınamasına izin verilmemesi karşısında hayal kırıklığına uğradı. Sovyet yoldaşlara bunun yanlış bir tutum olduğunu söyledik, bu durumun onların öğrencileri anlamamasından ileri geldiğinden emindik çünkü. Ancak, bu arada Rusların UÖB'yi ve benzeri örgütleri sadece Sovyet dış politikasının gayriresmî araçları olarak gördüğü gittikçe açıklık kazandı.

UÖB'ye yansıyan bir başka çelişki de uluslararası Komünist hareketin iç çatışmalarından çıkıyordu, örneğin Çin-Sovyet tartışması daha 1957'de UÖB üzerinde ilk etkisini göstermişti.

Soru : Sovyetler Birliği ile Çin arasında kopan tartışmaya karşı sizin kendi tepkiniz neydi? O zamanlar Sovyetlerin durumu size tam inandırıcı gelmiş miydi?

Cevap : İlkin bunun gerçek, derin bir anlaşmazlık olduğunun farkına varmadık. Anlaşmazlığın büyük ölçüde iki partinin ve iki halkın anlayışları arasındaki farklılıktan, aynı zamanda da Kruşçev ile Mao Çe-tung'un kişiliklerinin çatışmasından geldiğini düşündük. 1958 Ağustos'unda Kruşçev Mao'yu Pekin'de ziyaret ettiği zaman ikisini de gözlemek imkânını bulmuş, ne kadar farklı kişilikleri olduğunu anlamıştım. Şunu itiraf etmeliyim ki, o zaman çoğumuz savaşlardan anlaşma ve görüşme yoluyla kaçınılabileceğini söyleyen Sovyet görüşüne yakınlık duyuyor, Çin'in görüşünü ise oldukça sert buluyorduk. UÖB kongresinde önerdikleri slogan savaştan korkmamamız gerektiğiydi. Bu da çok iyi anlaşılmadı. Bugün Çin tarafının o zaman bu çatışmadaki tutumunu açıklayamadığını görüyorum, ama bizi rahatsız eden başka bir şey daha vardı. Herkes Lenin'in, Marx'ın sözlerini anıyor, Çinlilerse buna sürekli olarak Stalin'i de ekliyorlardı. Doğu Avrupa ülkelerinde Stalin şüphesiz sosyalist toplumun bütün bozukluklarının simgesiydi. Sözün kısası bu çatışma bizi çok üzmüş, ama gerçek bir kopmaya yol açmayacağını ummuştuk. Ne var ki her iki taraf da tartışmanın gerçek nedenlerini gizlediği için, işin gerçek boyutlarını anlamak çok güçtü.

Soru : Çekoslovakya yeniden kurulamamış Stalin'ci sistemin Doğu Avrupa'da en güçlü

ve en uzun ömürlü olduğu —bu durum aslında ta 1966-67'ye kadar sürmüştür— bir ülkeydi. O halde, 1966-67 yıllarında Çek Partisinde başlayan ve 1968 Prag İlkbaharı'nda doruğuna ulaşan değişme ve yenilenme hareketi nasıl ortaya çıktı?

Cevap : Sadece olayların kendisine bakılırsa durum şaşırtıcı görünebilir, ama Çekoslovakya'nın savaştan önceki ve sonraki gelişmesine bakılırsa anlaşılabilir. Bütün Doğu Avrupa ülkeleri arasında sosyalizm için en uygun koşulların olduğu ülke Çekoslovakya'ydı; çünkü ülke sanayileşmişti, gelişmiş bir işçi sınıfı vardı, Komünist Partisinin ağırlığı, savarılığı vardı, Çek halkı Sovyetler Birliği'yle dosttu. Bu açıdan bakıldığında bir Komünist Partisinde olabilecek en büyük temizlik hareketinin 1949-54 yıllarında Çekoslovakya'da yapılması şaşırtıcı görünebilir. Kanımca, Çekoslovakya en uygun koşullara sahip olduğu için, kendine özgü gelişme yolunu aramada da en bağımsız olabilendi. Buysa Sovyet önderlerine hiç uygun gelmiyordu. Doğu Avrupa'yı tekellerine almak ve Sovyet modelini zorla kabul ettirmek istiyorlardı. İşte bu yüzden Çekoslovakya Komünist Partisine en ağır darbeyi indirmek zorunda kaldılar. Polonya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelerin partileri 20, 30 yıllık bir yeraltı geçmişi olan küçük gruplardı: böyle oldukları için de Sovyet hegemonyasını kabul etmeleri onlar için zor olmamıştı. Ama Çekoslovakya'da, parti bu hegemonyayı öznel olarak kabul etmek istese bile, Ruslar bunu bir sapma potansiyeli olarak görürlerdi. Bütün demokratik geleneklerimize karşın baskı kurbanlarının sayıca en çok Çekoslovakya'da olması bize tabiî çok ters ve aykırı geldi. Doğu Avrupa'nın başka bir ülkesinde Çekoslovakya'dakiyle karşılaştırılabilecek bir baskı olmamıştır. Slansky'yle birlikte on dört kişi öldürüldü, Piller Raporundan öğrendiğimize göre de, yüzlerce kişi ölüme mahkûm edildi. Polonya'da Gomulka gözden düşmüş olduğu halde, Bierut hayatını kurtarabilmiştir onun. Aynı şey Macaristan'da Kadar için geçerli oldu. Demokratik Alman Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Rusya'da da baskı çok daha küçük çaptaydı. Çekoslovakya'da ise, sosyalizmi demokratik yoldan kurabilmek için eskiden varolan uygun koşullarla ülkedeki demokratik geleneğin bütünüyle yok edilmesi arasındaki çelişki yüzünden, hem baskı en şiddetli biçimiyle uygulanmış, hem de bu baskının bir sonucu olarak en derin bunalım ortaya çıkmıştır. Üstelik, bu politik tedhiş bir çeşit ahlakî bunalım yarattığı için, daha sonraları Novotny yönetimi gerçek bir iyileştirmeden elinden geldiği kadar kaçınmış, duruşmalarla ilgili gerçekleri gizlemiştir.

Stalin'in sisteminin Çekoslovakya'da uzun bir süre yaşamasının nedeni buydu. Çekoslovakya'nın 1966-67 yıllarına kadar en Stalin'ci ülke olduğu noktasında sizinle aynı görüşte değilim. Batı basınının verdiği genel izlenimdir bu. Çekoslovakya'daki bunalımın başlangıcı ta Yirminci Kongre'ye kadar uzanır. Macaristan olaylarından sonra bunalımın bir süre için durduğu doğrudur, ancak 1963'de Kolder Komisyonu diye bilinen komisyonun Merkez Komitesine verdiği rapordan sonra politik duruşmalar konusundaki gerçeklerin tümünün olmasa bile büyük bir bölümünün açığa çıkmasıyla birlikte, bunalım yeniden başlamıştır. Liberalleşme süreci Novotny'nin çeşitli kesimlerin baskısıyla ödün vermek zorunda kalmasıyla başlamıştır bence. Baskı, sosyalizme bütün inancını yitiren ve bir yığın sorun yaratan bir gençlik kesiminden geliyordu. Parti ile aydınlar —yazarlar, sinemacılar vb.— arasında da bir çatışma vardı. Bu çatışma 1967'de değil, çok daha önce başlamıştı. 1964-65 yıllarında Çek Yeni Dalgası diye adlandırılan hareketten beri Doğu Avrupa'nın en ileri edebiyatı ve sineması olan Çek sinemasına ve edebiyatına bakarak da görebilirsiniz bunu. Sonra, Çeklerle Slovaklar arasında da bir çatışma vardı: ulusal sorun çözülmemişti. Novotny'nin, Sik'in kısmî ekonomik reform önerilerini kabul etmesine yol açan ekonomik güçlükler vardı. Bütün bu çelişkiler daha 1963'de vardı, bunlar yavaş yavaş keskinleşti. Novotny zaman zaman bu süreci yönetimsel önlemlerle durdurmaya çalıştıysa da, bir süre sonra gücünü yitirdi.

Bu çelişkiler 1967 sonbaharında ve 1968 Ocak'ında bir bunalıma dönüştü, Prag İlkbaharı'nda da bu bunalım doruğuna ulaştı. Bu bunalım çok eskiden hazırlanmıştı. Örneğin ideolojik alanda, ileri aydınlar 1967'den çok önce çalışmaya başlayan tartışma gruplarında örgütlenmişlerdi. Bu gruplardan biri, bi-

limsel-teknolojik devrimle ilgilenen Radovan Richta'nın çevresinde kurulmuştu. Zdenék Mlynar'ın çevresinde toplanan bir başka grup politik sistemle ilgili reformlar hazırlıyordu. Parti içinde özgül reformlar için çalışan başka gruplar da vardı.

Bence Novotny rejimi iki ayrı evreyi içine alır. 1965'den önceki birinci evrede Novotny partinin baskıcı rolünü yüklendi. Ancak, SB KP'nin Yirminci Kongresi'nde Kruşçev'in Stalin'i suçlamasından sonra, Novotny liberalleşmeye doğru giden hareketin durdurulamayacağını anladı. Sovyetler Birliği'nde Stalin'sizleştirmeye doğru bir eğilim olduğu için, Novotny eski politikaların sürdürülmesinde Sovyet desteğine güvenemezdi. Bu yüzden, duruşmalardan doğrudan doğruya sorumlu olan Siroky, Kohler, Bacılek, Urvalek gibi kişilerden kurtulma fırsatını kullanmaya karar verdi. Bu kişilerin hepsi parti yönetiminden uzaklaştırıldı, yerlerine yeni adamlar getirildi, Novotny de kendini liberalleşme eğiliminin önderi olarak göstermeye çalıştı. Ama tabiî başarılı olamadı, politik duruşmalardaki sorumluluğunu unutturması mümkün değildi çünkü.

Soru : Bütün bu gelişme içinde Çekoslovak ekonomisindeki bunalımın da rolü oldu mu?

Cevap : Elbette bir rolü oldu, ama bunun belirleyici bir rol olduğunu sanmıyorum. Ekonomik güçlüklerin her zaman politik yansımaları vardır, özellikle sosyalist ülkelerde. Ekonomik güçlükler, bürokratik-merkeziyetçi sistemin üretimi geliştirip kitlelerin yaşama düzeyini yükseltmekteki yetersizliğini açığa çıkarır, böylece hem yönetici çevrelere, hem de genel olarak halka hoşnutsuzluk getirirler. Parti yönetimi politik tekelini sürdürebilmek için ekonomik başarılar kazanmak istediğinden, üretimi kamçılayacağına ve kapitalist ülkelerle rekabeti ilerleteceğine inandığı bazı ekonomik reform önerilerini benimser. Novotny ekonomik reform önerilerini bu yüzden onayladı, ancak politik reformla ekonomik reformun açıkça birleşmesi Ota Sik ve öteki Çek iktisatçılarının eseridir.

Yaşama düzeyinin oldukça yüksek olduğu en son dönemde, Çekoslovakya'da halkın ekonomik durumdan duyduğu hoşnutsuzluğun, savaşın bitiminden hemen sonra kitlelerin sadeliğin sosyalizmin kuruluşunun ve devrimci fikirlerin hizmete girmek demek olduğuna inandığı dönemden çok daha fazla olması ilginçtir. Halktaki hoşnutsuzluklar hep başlangıçtaki sosyalist fikirlerin Stalin'ci çarpıtmalarla değersizleştiği ve yöneticilerin politik amaçların yerine kapitalist ülkelerle yarışmak ve onları geçmek —ki tabiî bu onların başaramayacağı bir şeydir— sloganını ortaya attıkları dönemlerde başgöstermiştir. Bürokratlar devrimci ülkülerin yerine bir tüketim toplumunun vaadlerini koyarak sadece kendilerini sıkıntıya sokarlar. Öte yandan, ekonomik bunalım, durumda bir değişiklik yaratmak için de tek başına yeterli değildir, çünkü bürokratik rejimlerin yalnız ekonomik etmenlerin yol açtığı bir patlamayı önleyecek kaynakları vardır.

Soru : Şimdi gene Prag Baharı'na dönebiliriz sanırım. Marksist analizcilerin zaman zaman yönelttikleri, Prag Baharı'nın, İşçilerin Devletin karar organları üzerindeki gerçek denetimi, işçilerin fabrikada ve genel olarak politik hayattaki sahici iktidarı anlamını taşıyan demokratikleşmeden çok, ekonomik reformları ve belirli birtakım bireysel hakları içine alan bir liberalleşmeye yol açtığı şeklindeki eleştiriler için ne düşünüyorsunuz?

Cevap : Bu eleştirileri biliyorum, ancak gerçeğe tam uyduğunu sanmıyorum. Bence 1968 İlkbaharında Çekoslovakya'nın tuttuğu «yeni yol» gerçekte liberalleşmeden çok demokratikleşmeye yönelikti. Muhalefet Novotny'ye karşı savaşta birleşmişti, çünkü herkes Parti'nin Birinci Sekreteriyle Cumhurbaşkanı arasında bir görev bölümü yapılmasına, Novotny'nin ülkenin gerçek sorunlarını çözemeyeceğine, bu yüzden değiştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Novotny'ye karşı olan bu muhalefetin bir bölümü, şüphesiz, sadece görevdeki kadronun değişmesini ve partinin çalışma yöntemlerinin düzeltilmesini istiyordu. Bu grupta Indra, Piller, Bilak gibi kimseler vardı, bunlar Merkez Komitede çoğunluktaydılar. Smrkovsky, Kriegel, Sik, Spacek ve daha başkalarının oluşturduğu azınlık grubuysa, sadece Novotny'nin yerine bir başkasını getirmenin yeterli olmayacağını, asıl kaynaklara dönmek, halkın iktidarı olarak sosyalizmi yenilemek, Parti ile kitleler arasındaki diyalogu yeniden kurmak, Parti'nin rolünü yönetici bir

teği değildir sadece, işçilerin ve köylülerin politikaya katılmalarının da temel koşuludur. Örneğin Çek işçilerine fabrikalarının kendi yararlarına çalıştığı söyleniyor, ama onlar fabrikalarının malî bilançosunu bile bilmiyorlardı. Fabrikalarının kârla mı, yoksa zararla mı çalıştığını, fabrika için neler planlandığını bilmiyorlardı. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktu, hattâ bir kapitalist ülke işçisinden bile daha az şey biliyorlardı. Sansürün kaldırılmasıyla başlayan haber patlaması işçi sınıfını harekete geçirdi. Bu süreç Parti'nin Eylem Programı'nın benimsenmesinden sonra hızlandı. Bu da, çok açık olmamakla birlikte, işçi sınıfının gerçekten iktidar olabileceği biçimler üzerindeki tartışmayı başlatarak işçi konseylerinin temelini oluşturdu. Şüphesiz Çekoslovakya için yeni bir sorundu bu. Yugoslavya, Polonya ve Macaristan deneylerini incelemiş İşçi sınıfının tamamı «bekle ve gör» tavrını benimsemişti. Yapılanların yeni bir tuzak olmadığından emin değildi. Ekonominin yakında çökeceğini söyleyen bazı yaşlı işçiler de onları etkiliyordu. Aynı ücret karşılığında daha çok çalışmak zorunda kalacak, fiyatlar yükselecek ve belki bir ölçüde işsizlik de başgösterecekti. Ne var ki işçi sınıfının başlangıçtaki bu sessizliği ve kuşkuculuğu işçilerin sonradan bu konuda bilgi sahibi olmasıyla değişti. Şu noktayı üstüne basarak belirtmem gerekir ki, özellikle Doğu Avrupa'da, düşünce özgürlüğü isteği, bazı kimselerin, hattâ solcu kimselerin sandıkları gibi bir aydın işi için, bu grubun açık bir programı yoktu. Nitekim Prag Baharı'nın bütün gelişmeleri Novotny'nin devrildiği saray devriminden sonra nerdeyse kendiliğinden geldi, kısa zamanda da bu iki grup arasında bir çatışmaya yol açtı. Başlangıçta işçi sınıfı, 1948'den beri politikanın dışına itildiği için, çok sessizdi. Sistemde hiçbir zaman politik olarak temsil edilmeyen köylüler için de aynı şey sözkonusuydu. En çabuk tepki gösteren gruplar, önceki yıllarda Novotny'le olan çatışmaları dolayısıyla hazırlıklı bulunan aydınlar, gençlik, özellikle öğrenciler ve bir ölçüde de Slovaklardı. hegemonyadan özendirici bir hegemonyaya dönüştürmek için gerçek yapısal değişikliklere gitmek gerektiğini kısa zamanda farketti. Novotny yönetiminde muhalefette olanların toplanıp tartışmaları mümkün olmadığı (bu ülkeler hakkında Çekoslovakya'da hiçbir şey yayımlanmamıştı) ya da Batı'daki sol yayınları okumuş olanlar çok azdı.

Bütün bunlara karşın tartışmalar başladı, Mayıs, Haziran ve Temmuz ayları boyunca İşçi konseylerini oluşturacak «girişim komiteleri»nin kurulmasıyla da gelişti. İşçiler uzun yıllardan beri ilk kez kendi konuşmacılarının radyo ve televizyona çıkabildiklerini, basına yazılar yazabildiklerini gördüler. Sorular sorabildiklerini, temel bilgileri alabildiklerini gördüler. Hem işçi konseylerine ve bağımsız sendikalara katılma, hem de ulusal komitelerde ve benzeri kurullarda temsil edilme biçimlerini tartışabiliyorlardı artık. Kısacası, demokratikleşme yönünde açık bir eğilim ortaya çıktı. «Eğilim» diyorum çünkü Prag Baharı sadece bir başlangıçtı. Sadece bir eğilim diyebiliriz, şuydu ya da buydu ,diye kesin bir şey söyleyemeyiz. Şubat'dan sonra başlayan dış baskıları da unutmayınız. Bu dış baskılar aslında şurada burada konuşan aydınlara değil, parti bürokrasisini ve devleti zayıflatan bütün önlemlere yönelikti. Ruslar işçilerin özyönetiminden, işçi konseylerinden ve devlet mülkiyetinin ortadan kaldırılarak kollektif mülkiyetin getirilmesi gibi konulardan söz açıldığında çok rahatsız oluyorlardı. Onlara göre devlet mülkiyetiyle kollektif mülkiyet arasında hiçbir fark yoktu; işçi sınıfı bir kez iktidara geldi mi, devlet mülkiyeti üretim araçları mülkiyetinin en sosyalist biçimi olurdu.

Kanımca, Sovyet müdahalesi olmasaydı da, Çekoslovakya'nın tuttuğu yeni yolda bir çatışma ergeç ortaya çıkacaktı. Çünkü bütün güçleriyle demokratikleşmeye inananlar olduğu gibi, belli ödünler verip, belli liberalleşme önlemleri alıp varolan yapıyı korumak isteyenler de vardı. Varolan yapıyı korumak isteyenler şüphesiz Sovyet baskısıyla cesaret kazanıyorlardı. Bunlar, «daha fazla bir şey yapamayız, yoksa Sovyetler Birliği bizi işgal eder,» diyorlardı. Tam demokratikleşmeye karşı çıkanların tezi hep buydu. Ama bence, kitleler gerekli etkinliği gösterebilecek biçimde harekete geçirilebilselerdi, her alanda yeniden örgütlenme eğilimi başarıyla ulaşırdı.

Soru : Peki, Yugoslavya'da olduğu gibi ekonomik politikalarının işsizlik yaratabileceği konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizce o zaman parti içinde bir işçi sınıfı muhalefeti be-

lirir, bu işsizliğin kalkması için bir güvence verir miydi?

Cevap : Sözünü ettiğiniz durumda evet diye cevaplandırırım sorunuzu, ama aslında bu işsizlik tezi ademi merkeziyetçiliğin muhaliflerinin, bir başka deyişle, Parti'nin ve Devlet'in ekonomik aygıtında çalışanların sık sık tekrarladıkları bir tezdir. Elbette bazı fabrikalar, hattâ bazı sanayi kolları ekonomik hayatta ayakta kalamayacakları için kapanabilirler. Ama ben, sosyalist ekonominin çerçevesi içinde bu işçiler için başka işler bulunabileceğini düşünüyorum. Şüphesiz işçiler çalıştıkları yöreyle bağlarını kolay kolay koparamazlar. Küçük bir fabrikanın kapatılmasının istendiği bir olayı hatırlıyorum, işçilerin hepsine bir başka fabrikada iş verileceği söylenmişti. Ama bu yeni fabrika eski fabrikadan beş kilometre uzaktaydı. İşçiler direnmişler, yüz yıllık da olsa, makinelerinin modası geçmiş de olsa, gene kendi eski fabrikalarında çalışmak istediklerini söylemişlerdi. Sanırım böyle küçük toplumsal çatışmaların olması kaçınılmazdır. Parti eğer ülkenin gelecekteki kalkınması için geniş kapsamlı gerçek bir plan hazırlasaydı; bu plan sadece Sovyet modelini izleyerek ağır sanayiye ağırlık verip Çekoslovakya'da iyi koşulları olan kimya sanayiini ihmal etmeseydi; yani ekonominin bütün yapısını değiştiren bir plan olsaydı, işçi kitleleri bu yeni yolda kazanılabilirdi. Parti ekonomiyi dönüştürebilseydi, ama bu da bir gecede olabilecek bir iş değildir, zaman gerektirir sanırım, o zaman halk bazı geçici özverilere katlanmayı kabul edebilirdi; yani yapılanların uzun dönemde onların çıkarlarına uygun olacağına inandırılabilselerdi...

Burada belki de Çekoslovakya işçi sınıfı ile Yugoslavya işçi sınıfı arasında bir fark var. Çünkü işçilerin konseylerden ne bekledikleri konusunda 1968 yılında yayımlanmış istatistiklere bakarsanız, işçilerin ücret artışları üzerine doğrudan doğruya bir istekleri olmadığını görürsünüz. İşçiler konseylerin ekonominin yönetimini düzeltmek ve onu daha verimli hale getirmek için çalışmasını istiyorlardı; konseyler çalışma koşullarını düzeltmeli, fabrikaların yönetimine gerçekten yeterli kişileri seçmeli, planlamaya da daha çok önem vermeliydiler. Hiçbir işçi, «artık kazanılan bütün parayı alıp aramızda paylaşabiliriz,» demiyordu. Gerçi bu tehlikenin büsbütün önüne geçilemez, ama Çekoslovakya'da halkın bu sorunu çözebileceğine inanırım ben.

Soru : Merkezsizleşmiş bir sistemde ekonomik eşitsizliğin artma eğilimi göstermesine ne dersiniz? Bu durumun Çekoslovakya'da da görüleceğini kabul eder misiniz?

Cevap : Ederim, bence görülürdü, hattâ 1968 öncesinde, 1955'de getirilen eşitlikçi sisteme bir tepki olarak, zaten böyle bir eğilim kendini gösteriyordu. Bu sistem içinde Çekoslovakya'da en yüksek aylıkla en düşük arasında çok az bir fark vardı. Bu demekti ki, ister fikir işi olsun, ister fabrikalardaki önemli görevler olsun, sorumluluk getiren işler maddî bir kazanç getirmiyordu. İdeolojik açıdan bunun bir ilerleme olduğunu söyleyebilirsiniz. Ama bence sosyalist bir topluma geçiş döneminde hem ahlâkî, hem de maddî yönden özendirici önlemlere başvurmak gerekir. Sosyalist bir toplum teknik ve bilimsel gelişmeye kapitalist toplumdan daha çok önem vereceği için, bilimsel ve teknik kadrolara da ona göre aylık ödenmelidir. Elbette bu dönemde bile eşitsizlikler oldu, şöyle ki aylıkları aynı olsa bile, bazı kimseler, örneğin parti yöneticileri çeşitli imkânlardan yararlandılar.

Soru : Elbette 1962 Çekoslovakya'sı büyük bir eşitsizlik olduğu izlenimi uyandırmadı, hattâ tersini uyandırdı. Parti ileri gelenlerinin otomobilleri, büyük daireleri olduğu ve genellikle çok rahat bir hayat yaşadıkları dönemde Çek işçi kitlesi için böyle bir durum sözkonusu değildi. Hattâ parti yöneticilerinin yabancı mallar, genellikle bulunamayan eşyalar satın alabildikleri özel dükkânlar vardı. Bu eşitlik değildi, değil mi?

Cevap : Ben de oraya geliyordum. Az önce halkın büyük çoğunluğundan söz etmiştim, sanırım halk arasında eşitlik vardı. Örneğin Pazar günü Prag sokaklarında yürüdüğünüzde kimin üniversite profesörü, kimin mühendis, kimin işçi olduğunu anlamanız zordu. Herkes aşağı yukarı aynı görünüşteydi. Parti yöneticileri bu kuralın dışındaydılar tabiî. Parti bürokrasisinin pek çok özel ayrıcalığı vardı. Bu ayrıcalıklar elli'lerde çok daha fazlaydı; 1962'ye kadar geçen süre içinde ol-

dukça azaldı, ama şüphesiz hâlâ ortadan kalkmış değildir. 1968 olaylarıyla ilgili ünlü bir hikâye vardı. Parti veznedarı Merkez Komitesinden atıldığı zaman Merkez Komitesi toplantısına bir çeşit savunma mektubu göndermiş (mektubun şimdiye kadar yayımlanmadığını da eklemek isterim), çeşitli yöneticilerin resmi aylıklarının üstünde fazladan ne kadar para aldıklarını göstermişti. Adı verilen yöneticiler yıllar boyu partiden aldıkları bütün parayı parti kasasına ödemek zorunda kalmışlardı. Gene de, bu ayrıcalıklar Çekoslovakya'da Sovyetler Birliği'nde ve öteki bazı Komünist ülkelerdeki ayrıcalıklara göre çok daha azdır.

Ancak ben biraz önce daha çok halkın çoğunluğundan söz etmiştim. 1968'de işçi, aynı zamanda aydın ve köylü aylıkları arasındaki farkları artırmak yolunda olduğumuz doğru da olabilir. Bu farklar onların ulusal ekonomiye yaptıkları gerçek katkıya ya da yaptıkları işin üretkenliğine bağlıydı. Bunun genel anlamı, değeri azımsanmış ve az para ödenmiş aydınlara daha çok kazanç sağlanması demekti. Bunun çok büyük çelişkilere yol açacağını sanmıyorum, herkese genellikle aynı aylığın verildiği Çin'deki sistemi Çekoslovakya'da uygulayabileceğimize de inanmıyorum. Bu sistemin modern bir Avrupa sosyalist toplumunda da geçerli olabileceğini sanmıyorum. Siz ne düşünürsünüz?

Soru : «Herkese ihtiyaçlarına göre»nin eşitliği sosyalizmin amacıdır elbette, değil mi?

Cevap : Evet, amaç budur.

Soru : Bu amaca bugün ileri sanayi ekonomilerinde çok yaklaşılabiliyor...

Cevap : İleri derken ne demek istiyorsunuz? Sosyalist blokun en ileri sanayi ülkesi olan Çekoslovakya'da en temel malların korkunç kıtlığı vardı, bu şimdi de var. Et ya da bunun gibi az bulunan bir şey almak için dükkânların önünde saatlerce kuyrukta beklemek gerekir. Yoksulluk yoktur şüphesiz, ama ihtiyaç maddeleri bollaşıncaya kadar «herkese ihtiyaçlarına göre» formülünü isteseniz de uygulayamazsınız.

Soru : Bu tabiî yalnız bir kıtlık sorunu değil, aynı zamanda, işçilere karşı sorumlu olmayan, kendi karar verme tekelini savunmak için işçinin girişkenliğini ortadan kaldırmak zorunda olan bürokratik bir yönetim sisteminin de bir sorunudur. Genellikle hiç kimsenin alıp kullanmak istemeyeceği şeyler bol miktarda üretilir. Satılamayan malların bir çeşit bürokratik fazla üretimi sözkonusudur.

Cevap : Bir raslantı değildir bu. Bu, ülkenin gerçek ihtiyaçlarını gözönüne almadan üretim planını tek bir merkezden yaptıran merkezîleşmiş bir planlama sisteminin zorunlu sonucudur. Burada Prag Baharı'nın bir başka sol eleştirisini ele almak isterim. Sik'in ekonomik reformlarının Çekoslovakya'ya pazar ekonomisi getirmeyi amaçladığını söyleyen görüşlerden söz ediyorum. Reformun gerçek amacının yanlış anlaşılmasıdır bu. Pazarın belirli baskılarına karşı duyarlı olmayı, merkezî devlet planlama sistemiyle birleştiriyordu bu reform; ama bu sosyalist anlamda bir pazardı, yani halkın gerçekten ihtiyaç duyduğu bir pazar. Amaç, doğrudan doğruya, ihtiyacı duyulmayan ve satılamayan malların üretilmesini önlemek, ihtiyaç duyulan malların da pazarda bulunmasını sağlamaktı.

Soru : Bir geçiş toplumunda devrimci Marksistlerin amacı, 1917'de ve daha sonra Rusya'daki Sovyetlerin çağımızda yerini tutabilecek biçimini yeniden bulmak olmalıdır. Sizce, Prag Baharı'nın gelişme çizgisi bu yönde olabilir miydi, yoksa bu düpedüz bürokratik sosyalizme insan yüzü kondurma çabası mıydı?

Cevap : Prag İlkbaharı'nın liberalleşmeye mi, yoksa demokratikleşmeye mi dönük olduğunu tartışmış, ağırlığın demokratikleşme yönünde olduğunu söylemiştim sanırım. «İnsan yüzlü sosyalizm» deyimi, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerde kurulan sosyalist toplumlardan farklı bir sosyalist toplum kurma amacını açıklamak için ortaya atılmıştı. Ancak pek çok insan için başlangıçtaki anlamlarını yitirmiş temel Marksist kavramların kullanılmasında büyük bir güçlükle karşılaşıldığı da bir gerçektir. Örneğin «Sovyet İktidarı» sözünün Sovyetler Birliği'nin iktidarından başka bir anlamı yoktu; Bazı Komünistlerin bir model olarak gördüğü özgül ekonomik, toplumsal ve politik bir sistemin, bir «düzen»in simgesi, bir büyük güçtü o.

Soru : Sovyetler Birliği'nde de Sovyet iktidarının çok uzun bir süre —hattâ Stalin'den önce bile— yaşamadığı açık değil midir?

Cevap : Evet, Devrim'den sonra ancak çok kısa bir zaman sürdü bu. Bu durum hep dış müdahaleyle ve İç Savaş'la açıklanır. Bunların elbette payı vardı. Ama Sovyetler Birliği'ndeki gerçek trajedi belli bir dönemde alınması gerekebilecek birtakım geçici önlemlerin daha sonra gerçek sosyalist önlemler sayılmasıydı. Özellikle parti içindeki muhalefete konan kısıtlamalar, parti içindeki ayrılıklara ve tartışmalara konan yasaklar, partiyi ancak bir savaş durumuna özgü olabilecek yarı askerî bir temele oturtmuştur.

Soru : Prag Baharı'ndaki dış politika sorununa gelebiliriz artık. Soldaki pek çok kimse bu konuda kaygı duydu, Çek dış politikasının Batı ile barışma yolunda olduğunu, anti-emperyalist mücadeleye verdiği önemin azaldığını sandı. Bu dönemde sosyalist politikanın ne olması gerektiği konusunda ciddî bir tartışma oldu mu? Sonuç olarak Prag Baharı'nda açıkça ortaya çıkan şeylerden biri de Stalin'cilikle ilgili bütün sorunların incelenmeye başlanmasıydı. Daha önce yasaklanan pek çok şey yayımlandı. Bu Stalin'cilik tartışması «tek ülkede sosyalizm» teorisine kadar uzandı mı, proletarya enternasyonalizmine dönüş adına bir dış politika tartışması oldu mu?

Cevap : Burada iki sorun var. İlki ideolojik düzeyde, Stalin'ciliğin derin köklerini bulmak sorunu. Bu konuda pek çok tartışmalar yapılıp yazılar yazıldı. Ayrıca, eskiden yasaklanan bazı metinleri okuyabildik; örneğin **Literary Listy** Isaac Deutscher'i çevirdi, Troçki ile Bukharin'in bazı metinleri, Moskova duruşmalarına ilişkin bazı yazılar bile yayımlandı. Ancak parti yönetimi bu gibi şeylerin Sovyetler Birliği'yle aramızda sorun yaratacağını, bu dönemde ilişkilerimizi bozabilecek her şeyden sakınmamız gerektiğini söylüyor, bu yayınları desteklemiyordu. Hiçbir zaman unutulmaması gereken, ama soldan gelen eleştirilerde bazen unutulan bir şey varsa o da, Prag Baharı'nda olup biten her şeyin Rus baskısının gölgesinde olmasıdır. Üstelik Moskova'nın yapabileceği şey yalnız ekonomik, politik ve askerî baskı değildi, Çekoslovakya'da güvenlik kuvvetlerinin, ordunun ve devlet aygıtının içine yerleştirdiği bir «beşinci kolu» da vardı. Bu sürekli Rus baskısı bazı şeylerin pek çok insanın istediğinden neden daha yavaş olduğunu açıklayabilir şüphesiz, ancak baskının bu gidişin sürgit önüne geçebilmesi de imkânsızdı.

İkinci sorun dış politikayla ilgili. Dış politika aslında 1968'in yeni doğrultusundan en az etkilenen alandı. Ruslar o zaman işgali Çekoslovakya'nın sözde Batı Almanya'ya, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve daha başka ülkelere yakınlaştığını söyleyerek haklı gösterdikleri için, bu durum çelişik görünebilir size. Ama, aslında, 1968 Çekoslovakya'sı, örneğin, dış politikada belli bir ölçüde özgür ve girişken olduğu halde iç politikası temelde Stalin'ci kalan bir Romanya ile tam bir karşıtlık içindeydi. 1968 Çekoslovakya'sındaysa durum tersine dönmüştü. İç politikada yenilik vardı, ama dış politikada hiçbir yeni gelişme olmadı, Çekoslovakya çok içten bir tavırla Sovyetler Birliği'nin politikasını temelde desteklediğini ilân etmişti.

Yeni olan, dış politikanın artık partinin ve Dış İşleri Bakanlığının tekelinde olmamasıydı. İnsanların bu konuda daha önce söyleyemediği şeyleri söylemesine, kendi görüşlerini dile getirmelerine izin veriliyordu artık. Kamuoyu dış politikayı etkilemeye başlamıştı. Örneğin Çekoslovakya ile İsrail arasındaki ilişki sorununu ele alalım. Arap ülkelerinde zaman zaman Çekoslovakya'nın İsrail'le yakınlaştığı ileri sürüldü. Bu doğru değildi. Çekoslovakya Arap ülkelerini desteklemeye ve silâh yardımı yapmaya devam etti. Yeni olan, bazı kimselerin, özellikle aydınların Orta Doğu'da neden böyle tek yanlı bir politika izlendiği sormalarıydı. Bu kimseler, bu politikanın gerçekten ilerici olup olmadığını, Arap ülkelerinin bize anlatıldığı gibi gerçekten sosyalist olup olmadıklarını, yoksa onların gerçekte milliyetçi ülkeler mi olduklarını, Vietnam'da savaş açtığı halde Amerika Birleşik Devletleri'yle diplomatik ilişkilerimizi sürdürürken, İsrail'le diplomatik ilişkilerimizi koparmamızın doğru olup olmadığını yeniden araştırmamız gerektiğini söylüyorlardı. O dönemde ben Parlamento Dış İşleri Komisyonu başkanıydım, bu konudaki parti politikasını birçok toplantıda savundum. Gene aynı dö-

nemde, Amerika Birleşik Devletleri Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başladığında bu ülkeyle diplomatik ilişkilerimizi neden koparmadığımızı soran eleştirilerin çok mantıklı olduğunu gördüm. Çünkü bu, Orta Doğu'daki durumdan çok daha açık bir emperyalist saldırganlık olayıydı. Üstelik birçok Arap ülkesinde Komünistler hapisteydi. Batı Almanya'ya gelince, onlardan yalnız Münih Anlaşması'nın iptalini istedik. Scheel Prag'a çağırıldı, ben de Dış İşleri Komisyonu başkanı olarak onu kabul ettim. Sovyetler Birliği Scheel'i «savaş körükleyicisi» olarak niteleyerek bu ziyareti şiddetle eleştirdi, ama bundan ancak bir yıl sonra «savaş körükleyicisi» bu kez Moskova'ya bir dostluk ziyareti yaptı.

Çekoslovakya, Vietnam gibi konularda dış politikasını değiştirmedi. Gerçi Vietnam ile Küba'nın desteklenmesi için halk büyük bir heyecan göstermemiştir, ama bunun nedeni her türlü halk girişkenliğinin devletçe sindirilmesi ya da etkisiz kılınmasıdır. Üstelik Yunanistan ve İspanya'daki politik baskılara karşı çıkabildiğiniz halde, Polonya ya da Çekoslovakya'daki öğrenci tutuklamalarına karşı çıkamıyorsanız, kendinize duyduğunuz güveni kolayca yitirirsiniz. Örneğin bir keresinde, UÖB'nin önerisi üzerine öğrenciler Vietnam için para toplamaya karar verdiler, ancak parti buna karşı çıktı. Hükümetin Vietnam'a para verdiği, halkın Vietnam'a yardım etmesinin en iyi yolunun da üretimi artırmak olduğunu söyledi. Gene Domuzlar Körfezi'nin işgali sırasında Prag'daki yabancı öğrenciler Amerikan Büyükelçiliğinde bir gösteri yapılması için çağrıda bulundular. Bu gösteriye pek çok Çek öğrenci de katıldı, ama gösteri Amerika'yla sorunlar yaratabileceği için polisçe durduruldu. Zamanla uluslararası dayanışmanın dile getirildiği bu çeşit eylemlere duyulan ilgi tükendi. Dış politika halkın gözünde karmakarışık bir nesneydi. Örneğin 1968 1 Mayıs gösterilerinde bazı öğrenciler «Yaşasın El Fetih» pankartları taşırken, öbürleri «Yaşasın İsrail» diye bağırıyorlardı. Bazıları için İsrail'i desteklemek, resmî parti politikasına ve Sovyetler Birliği'nin politikasına karşı çıkmak demekti. Aslında bu karışıklığın kökünde, gerçek sorunların hiçbir zaman açıkça tartışılmaması, kitlelerle tartışılmaması yatar. Sosyalist enternasyonalizmin yokluğunun bugün hem Batı Avrupa'daki devrimci hareketin, hem de Doğu Avrupa'daki devrimci hareketin zayıf bir noktası olduğuna inanıyorum: Batı'da ülkelerimizde olup bitenlere gözlerini yuman sosyalistler vardır.

İsterseniz dış politika sorununu temel çizgide önemli hiçbir değişiklik olmadığını söyleyerek bitirelim. Ancak, bazı kimseler bu politikanın daha bağımsız olması gerektiğini, Çekoslovakya'nın sadece Sovyetler Birliği'nin söylediklerini tekrarlamaması gerektiğini içlerinde duymuşlardı.

Soru : Sovyet askerî müdahalesine geçebilir miyiz artık? Rusların kararının sizce belirleyici nedeni neydi?

Cevap : Bence asıl neden Sovyet bürokrasisinin Çekoslovak deneyinin kendi güçlüklerini yenerek yeni bir sosyalist toplum yaratmada başarıya ulaşmasından duyduğu korkudur. Çünkü bu durum Doğu Avrupa'daki komşu ülkeleri çok güçlü bir biçimde etkileyecek, Sovyetler'in bu ülkeler üzerindeki hegemonyasını tehlikeye düşürecekti. Batı Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal edeceğine Rusların bir an için olsun inandıklarını sanmıyorum. Onların herhangi bir karşı-devrim tehlikesine inandıklarını da hiç sanmıyorum. Durumu biliyorlardı, sağ güçlerin Çekoslovakya'da yolları tutamayacak kadar zayıf olduklarının farkındaydılar. Üstelik Çek Partisi Mart ve Nisan'da gerçekten baskı altındayken hiçbir müdahale olmamıştı. Bu dönemde parti inisyatifini yitirmişti. Tabandan büyük baskı geliyordu, ama Eylem Programı'nın yayımlandığı Nisan sonuna kadar hiçbir programı yoktu. «İlerici Grup» henüz kurulmamıştı. Haber alanında bir patlama, nerdeyse eksiksiz bir söz özgürlüğü vardı; Komünist Partisi ateş altında savunmaya çekilmişti. Bu durumda Ruslar karşı-devrimi önlemeye kalkmadılar, Eylem Programı'nın yayımlanması, programın gerçekten uygulandığını gösteren önlemlerin benimsenmesiyle (Rehabilitasyon yasası, fabrika konseyleri kurma planı, yeni parti yasaları vb.) parti inisyatifini yeniden kazandı. Dış baskıların yardımıyla da parti halkın çoğunluğunun desteğini kazanmış gerçek bir ulusal güç haline geldi. Haziran'da Parti Kongresi'ni toplama kararı alındığında kongrenin Dubçek'in önderliğini sağlamlaştıracağı zaten belliydi. Partide herhangi bir bö-

lünme tehlikesi yoktu, tutucu grup oldukça yalnız ve az sayıdaydı. Kongrenin kendi politikasını uygulaması için partiye daha da büyük bir güç kazandıracağına şüphe yoktu. Bence Rusları korkutan şey de kesinlikle buydu. Yeni yasalarına göre çalışan yeni Merkez Komitesini denetlemenin, Novotny döneminden beri değişmeyen eski komiteyi denetlemekten çok daha zor olduğunu görüyorlardı. Ruslar işgalin kesin tarihine sanırım Kongre tarihinin değiştirilemeyeceğini anladıkları zaman karar verdiler. Ağustos başında Cierna'da iki politbüro arasında yapılan toplantıda Brejnev, en çok, daha önce 9 Eylül 1968'de toplantıya çağrılan Kongre'nin ertelenmesi ve Kongre yapılmadan kadroda belli değişikliklere gidilmesi için baskı yapmıştı. Şunu altını çizerek belirtmek gerekir ki, Çekoslovak Partisi seçtigi yeni yolu başka ülkelere bir model olarak sunmaya çalışmadı. Bunun tam tersini yaptı. Birtakım aydınlar bütün dünyanın gözünü Çekoslovakya'ya çevirdiğini söyleyip durdular, ancak parti bir model getirdiği fikrinin yayılmasına meydan vermemeye çalıştı. Ruslar Çek deneyinin başarıya ulaşmasına göz yumulursa bunun öteki sosyalist ülkelere de yansıyacağını çok iyi biliyorlardı. Gomulka, Ulbricht ve Ukrayna Komünist Partisi Birinci Sekreteri Shelest'in, yani Çekoslovakya ile sınırı olan üç ülkenin önderlerinin Çekoslovakya'ya müdahale etme önerisinin en ateşli üç savunucusu olması bir raslantı değildir.

Soru : Sovyetler Birliği'nde müdahalede ısrar eden başka kimler vardı? Ordu komutanlığı da ateşli savunuculardan mıydı?

Cevap : Bunu söylemek güç, müdahale askerî bir zorunluluktan çok politik bir zorunluluk olarak görülüyordu sanırım. Ama ordu hiç şüphesiz müdahaleden yanaydı. Müdahaleden sonra konuştuğumuz Sovyet subayları, Stalin'in 1941'deki Alman saldırısını önleyememesinden sonra yaptığı en büyük yanlışın, 1945'de Doğu Avrupa ülkelerini Sovyetler Birliği'nin tamamlayıcı cumhuriyetleri olarak bütünleştirememesi olduğunu söylediler.

Ne var ki, Rus askerleri ne düşünürlerse düşünsünler, Sovyet önderlerinin Kızıl Ordu'nun varlığını öteki sosyalist ülkeler üzerindeki politik denetimlerin tek gerçek güvencesi olarak gördükleri açıktır. Çekoslovakya, topraklarında Sovyet birlikleri bulunmayan birkaç ülkeden biriydi. Novotny Sovyetlerin kendisinden birçok kez askerî üs istediğini, ama bunu her zaman reddettiğini söylemiştir. Prag Baharı Sovyet birliklerinin Çekoslovakya'ya girmesi için gereken bahaneyi yaratmıştı, şuna iyice inanıyorum ki, ellerine fırsat geçse aynı şeyi Yugoslavya ile Romanya'ya da yapmaya çalışırlar. Parti bürokrasisi Ordu'yu gerçekten Doğu Avrupa ülkelerini denetim altında tutmak için en iyi araç olarak görür; Çekoslovakya'da Sovyet birlikleri olmadığı sürece Ruslar tedirgin olmuşlardır.

Bu arada Piller Raporu'ndan öğrendiğimize göre, bu sorunun daha 1949'da, Rakosi ile Bierut, Stalin ile Gottwald'a Çekoslovakya'daki gelişmeler karşısında duydukları kaygıyı belirttikleri zaman ortaya çıkması ilginçtir. Rakosi ile Bierut o güne kadar partide emperyalizmin hiçbir ajanını saptayamadıklarını söylemişler ve Çek toprağında hiçbir Sovyet ordu birliği bulunmaması yüzünden Çekoslovakya'nın en zayıf halka olduğunu ileri sürmüşlerdi.

Soru : İşgalden önce Çek Partisi içinde yapılan tartışmalar konusunda biraz bilgi verebilir misiniz? İşgal ihtimali, işgal tehlikesine karşı yapılması gereken şeyler ve bu ihtimalin nasıl azaltılabileceği gibi konularda örneğin...

Cevap : Partinin sorumlu kişileri arasında pek azı bir Sovyet askerî müdahalesi olabileceğini gerçekten düşünmüştür sanırım. İlkin Dubçek'in Sovyet baskısının gerçek dozunu kitleden gizlemesinin bir yanılgı olduğu düşünülebilir. Baskının ne kadar büyük olduğunu kimsenin bilmemesi demekti bu. Şüphesiz ortada söylentiler dolaşıyor, Çek gelişmesine düşmanca bakan yazılarla ilgili haberler yayılıyordu, ama Sovyet yöneticilerinin Dubçek ve öteki önderlere yaptıkları günlük baskı parti aktivistlerince bile bilinmiyordu.

Soru : Çekoslovakya'daki gelişmelere karşı Sovyetlerin duyduğu tepki sizce ne ölçüdeydi?

Cevap : Ne şekilde düşündükleri konusunda Sovyetler Birliği ile olan kişisel ilişkilerim dolayısıyla bazı şeyler biliyordum. Ancak benim durumum bir örnek sayılamaz; Sovyetler Birliği'nin tutumu Merkez Komitesi'nde gerçekçi bir biçimde tartışılmadı. 1968 Mart'-

ında Dresden'deki toplantıda Çekoslovakya'daki gelişmelere karşı ilk güçlü eleştirel tepkiyi Varşova Anlaşması'nın öteki üyeleri göstermişlerdi. Batı basınında bu konuda bazı yazılar çıktı. Radyo, televizyon ve basın temsilcileri Dubçek'i bu toplantıdan dönüşünde görüşmeye çağırdılar. Dubçek bize ekonomik ilişkilerin, kalkınma planlarının ve işbirliğinin tartışıldığını söyledi, ama Sovyet baskısından hiç söz etmedi. Ben, Dubçek'e, Dresden'de Çekoslovakya'nın eleştirildiğini yazan Batı basınındaki haberlerin doğru olup olmadığını sordum. Doğru olmadığını söyledi. Sonraları, işgalden sonra, Ulbricht, Gomulka ve ötekilerin yönelttikleri eleştirileri bizden gizlediği için, Dresden'deki Çek delegasyonunun öbür üyeleri onu eleştirdiler. Dubçek yapılan eleştirileri bizden sakladığının doğru olduğunu, ancak bunun Çek delegasyonunun oybirliğiyle aldığı bir karar olduğunu söyledi. Novotny hâlâ Prezidyum'daydı, onun temsil ettiği güçleri yüreklendirmek istemiyorlardı; ayrıca, Dubçek'in bütün bu dönem boyunca içtenlikle inandığı şey, Sovyet baskısının dozunu açığa vurmanın Sovyet düşmanlığı yaratacağıydı, bundan sakınmak istiyordu. Bu yüzden, Sovvetlerin tavrı konusunda ortada dolaşan söylentilere son vermek için elinden geleni yaptı. Gerçek durumun çok daha farkında görünen parti çevrelerinde bile bir askerî müdahale fikri yoktu, belli bir ekonomik baskı ya da ablukaydı düşünülen. Dubçek ve benim gibi daha pek çok kimse, Stalin'in Yugoslavya'yı işgal etmek cesaretini gösteremediği gibi Brejnev'in de Çekoslovakya'yı işgal etmeyi düşünemeyeceğine inanıyordu. Üstelik o zaman askerî yönden çok güçlüydü Stalin, uluslararası Komünist hareket içinde de bugünkü Sovyet önderlerine göre çok daha saygın bir yeri vardı. Yirminci Parti Kongresinden ve Macaristan'da olup bitenlerden sonra kaba bir askerî müdahaleye artık girişilemeyeceğini düşünüyorduk. Dubçek, kişisel olarak, Sovyetler Birliği'nin her türlü baskıya başvuracağına, ama daha öteye gidemeyeceğine inanıyordu. Bununla birlikte, Savunma ve Güvenlik bakanı General Prchlik gibi, bir Sovyet işgali halinde başvurulabilecek çeşitli seçenekleri gösteren bir raporu önderlere sunmak isteyen kimseler de vardı. Ordu ve Güvenlik Kuvvetleri Sovyet Ordusunun Haziran ve Temmuz aylarında Çekoslovakya'da yaptığı manevraların hedefinin bizim haberleşme sistemimizi denetleyecek bir yere yerleşmek olduğunu ortaya çıkarmıştı. Sistemin nasıl çalıştığını gösteren haritalar yapmışlar, toprağa yeraltı kabloları döşemişler, yalnız devlet örgütlerinin kullandıkları hatlar da içinde olmak üzere bütün telefon ve posta hizmetlerinin yerlerini saptamışlardı. Bu durum, bazı güvenlik görevlileri Sovyet ajanı oldukları için birbiriyle çelişen raporlar verildiği halde, Güvenlik Kuvvetleri'nce biliniyordu. General Prchlik'in beklenmedik durumlar için önerdiği bir plan bulunduğunu Sovyet Büyükelçiliği'ne iletenler de bu ajanlardı. Plan hemen Sovyetler'in tepkisine yol açtı. Silâhlı Kuvvetlerin başında bulunan ve Merkez Komitesinin de bir üyesi olan bir adamın nasıl oluyor da böyle bir kışkırtmaya kalkabileceğini soruyorlardı. Sovyetler Birliği Prchlik'in bir basın toplantısında Varşova Anlaşması'nda bazı reformlar yapılmasını istediğini bahane ederek —daha sonra 1970'de benimsenen ufak tefek değişikliklerdi bunlar— kendisine resmî diplomatik bir nota gönderdi. Dubçek Perchlik'i kurban etmeye karar verip görevinden aldı. Bu an, bence, bir karar anı oldu. Bu noktadan sonra Sovyetler Birliği Çekoslovakya'nın askerî bir müdahale halinde kendini savunmayacağını biliyordu. Prchlik Sovyetler Birliği'ne duyduğumuz mutlak güvenin bir simgesi olarak kurban edilmişti.

Sovyetler Birliği'nin müdahalesini önlemek için herhangi bir eylem yapılıp yapılamayacağı sorunu uzun yıllar tartışılacaktır. Parti içindeki bazı kimseler Çekoslovakya'nın daha uysal davranmasıyla bu müdahalenin önlenebileceğini savundular. Ben buna inanmıyorum. Yugoslavya ve Romanya deneyleri, Sovyet önderlerine, aramızdaki tartışmaları sürdürmek ve Varşova Anlaşması'nın sadık bir üyesi olarak kalmak istediğimizi, ama askerî bir çözüm yolu aramaya kalktıkları anda Çekoslovakya'nın kendini savunacağını, halkı ve Ordu'yu seferber edeceğini açıkça anlatmanın Sovyetler Birliği'ni müdahaleden vazgeçirmenin tek yolu olduğunu gösteriyor. Bunu yapamamamız, bir ölçüde, demokratikleşme yolunda kesin bir tavır takınmamamızın sonucuydu. Önderlerimiz kitleleri sefer-

ber etmekte, ülkeye açıkça önderlik etmekte, halka silâh dağıtmakta ve hiçbir tehditin bizi korkutamayacağını ilân etmekte kararsızlığa düştüler. Ben inanıyorum ki, Dubçek böyle bir eylem yolu seçmiş olsaydı, Sovyetler Birliği Çekoslovakya'yı işgal etmek cesaretini gösteremezdi. Hiç şüphesiz, başka türlü baskılar yapmaya devam ederler, ama bu kadar ileri gidemezlerdi. Birtakım kimseler direnme lafının bile Sovyetler Birliği'ni aşırı bir eylem için kışkırtmaya yeteceğini, Moskova'nın Prag'ı yakıp yıkmaya hazır olduğunu söylediler. Sovyet temsilcileri bu çeşit tehditler savurmuşlarsa bu sadece psikolojik baskı uygulamak içindi. Onlar da kendileri için bir Vietnam yaratmak istemezlerdi: Orta Avrupa'da binlerce kişiyi katletmeyi düşünmek onlar için de kolay iş değildir. Çekoslovak önderlerinin benimsediği eylem biçimiyle işgale karşı konamazdı. Bu da devrimci inancın gerçekte olmadığını gösteriyordu.

Soru : İşgal gerçekleştiği zaman durum neydi? Herhalde işgal olur olmaz ne yapılacağına karar vermek gerekliydi. Karar partide hangi düzeyde verildi, ne çeşit direniş biçimleri tartışıldı?

Cevap : İşgali 21 Ağustos günü saat 23.20'de, işgalden hemen sonra, Prezidyum toplantısında öğrendik. Bugün, Prezidyum'un bazı üyelerinin, Bilak'ın, Indra'nın ve daha başka kimselerin olacakları önceden bildiklerini biliyoruz. Bunlarla Sovyetler Birliği arasında bir yanlış anlama olmuş herhalde. Yönetimdeki Sovyet yanlısı üyeler ülkede karşı-devrim tehlikesi olduğunu, yakında yapılacak Parti Kongresi'nin Dubçek'in önderliğini sağlamlaştıracağını ve kongrenin bu yüzden ertelenmesi gerektiğini ilân eden bir kararı Prezidyum'a kabul ettireceklerini ummuşlardı. Ne var ki işgal başladığı için bu karar oylanmamıştı. Birtakım kimseler planın iyi hazırlanmadığını, çünkü Moskova'da saat 1 iken Prag'da saatin 11 olduğunu söylüyorlar. Bunun da bir rolü oldu mu, olmadı mı bilmiyorum, ama Prezidyum, işgali öğrenir öğrenmez, onu kınayan ve müdahale için bir çağrıda bulunulmadığını açıklayan bir karar alınmasını benimsedi. Prezidyum Ordu'dan işgale karşı koymamasını istedi ve Merkez Komitesinin ertesi gün toplantıya çağrılması için gerekli işlemleri yaptı.

Soru : Prezidyum'da silâhlı direniş imkânları tartışıldı mı?

Cevap : Hayır, hiçbir zaman. Tartışma işgalin kınanıp kınanmayacağı üzerineydi. Daha doğrusu asıl tartışma işgalin, uluslararası hukukun ve sosyalist ülkeler arasındaki ilişkileri yönlendiren kuralların çiğnendiği anlamına gelip gelmediğiyle ilgiliydi. Bence yönetimin halka hiçbir çağrıda bulunmadan ya da ona ne yapması gerektiğini söylemeden işgali kınaması kendi güçsüzlüğünün bir kanıtıdır. O gece Merkez Komitesi binasındaydım. Her şeyin yitirildiği, hava alanının ele geçirildiği, tankların her yerde ilerlediği ve Merkez Komitesi binasının hava alanından gelen birliklerce kordon altına alınmak üzere olduğu söyleniyordu. Ordu'da savaşılması gerektiğini düşünen kimseler olduğu ve bu yüzden görevlerinden uzaklaştırılan bazı generallerde bulunduğu halde, silâhlı direniş imkânı elden kaçırılmıştı. Artık hiçbir şey yapılamazdı. Silâhlı kuvvetlerin başı olan Cumhurbaşkanı direnişe geçilmemesi emrini verdiği zaman subaylar bu emre uymak zorundaydılar. Direniş önceden düşünülmesi gereken bir şeydi. Şimdi yapılabilecek şey, işgalcileri görmezlikten gelemeyecekleri bir politik direnişle karşı karşıya bırakmak ve kendi koşullarını kabul ettirecek bir politik çözümü reddetmekti. Parti yönetiminin kitleleri seferber edeceği, Parti Kongresini toplantıya çağıracağı ve genel grev gibi çeşitli eylem biçimleri arayacağı zamandı. Önderler bunları yapacakları yerde işgale karşı olduklarını açıklamakla yetinerek, Merkez Komitesi binasında Sovyet Ordusu'nun gelip kendilerini tutsak etmesini beklediler. Sabah saat 6'ya, 7'ye kadar, Sovyet birliklerinin bilmediği gizli bir kapıdan binadan ayrılabilirlerdi. Dubçek'den binayı terketmesini, Prag 9'daki CKD fabrikasına giderek oradan politik eylemi örgütlemesini istedik. Ama Dubçek, partinin ve ülkenin önderleri olarak görevlerinin başında bulunmaları ve batan gemisini terketmeyen bir kaptan gibi ödevlerini yapmaları gerektiğine inanıyordu. Dubçek çok dürüst bir insandı, başkaları için kendini kurban etmesi gerektiğine inanıyordu. Ama «legalite»nin dışına çıkamıyordu; devrimci bir önderse ondan çok farklı davranır, fabrikalara gidip işçileri seferber ederdi. Olup biten-

ler bunu göstermiştir. Prag'daki Parti Şehir Komitesinin girişimiyle tarihi önceden belli olan Parti Kongresi olağanüstü toplantıya çağrıldı. Tabiî Kongrenin bütün üyeleri işgalden önce seçilmişti. Kongre ayın 23'ünde Prag'ın bir işçi semtinde yapıldı, işgal kuvvetlerinin buna karşı yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Ruslar bu semte işçilere ateş edecek zırhlı arabalar göndermek istemediler. Kongrenin toplanması büyük bir başarı olduğu halde, direniş konusunda hâlâ kesin bir karar yoktu. Kongre'ye işgal kuvvetlerinin hiç ummadığı şekilde, 1200'ü aşkın delege katıldı. Kongrede genel greve mi, yoksa bir saatlik bir greve mi gidilsin diye, uzun tartışmalar yapıldı. Pek çok kimsenin genel grevin işçilerin en son silâhı olduğunu, bu yüzden kolay kolay kullanılmaması gerektiğini söyleyerek genel grevden korkması çok ilginçtir. Sonunda bir saatlik bir greve karar verildi. Grev bütün ülkede, tam bir başarıyla uygulandı, ama şüphesiz gerçek bir genel grev kadar etkili olamazdı. Öte yandan, Sovyet Ordusu da kendini bir politik boşluk içinde buldu.

Kitlelerin genel muhalefeti, Kongrenin de partinin ezici çoğunluğunun işgale karşı çıktığını açıklığa kavuşturmasıyla, başında bir işbirlikçinin bulunduğu sözümona bir işçi-köylü hükümeti kurma çabası başarıya ulaşamadı. İşbirlikçi olabilecek hiçbir kimse işgalin suç ortağı olmak gibi nefret verici bir görevi üstlenmek cesaretini bu noktada gösteremezdi. Sovyet yetkilileri işbirlikçi bir rejim için gerekli temeli sağlayamayacaklarını anlayınca Cumhurbaşkanı Svoboda'yı Moskova'ya davet ettiler. Bu planla ilgili haberler geldiği zaman Prag 9'daki Kongredeydik. Kongrede Svoboda'yı Moskova'ya gitmemesi gerektiğine inandırmaya çalıştık. Svoboda hâlâ Prag Şatosu'ndaki resmî konutundaydı, onunla telefonla konuştuk. Sovyetler ülkeyi politik yönden denetlemelerine yardımcı olacak herhangi bir kimse bulamadıkları için kurdukları planın güçlükleri ortadaydı. Bu arada Dubçek ve partinin öteki üst yöneticileri yakalanarak uçakla Ukrayna'ya götürülmüşler, oradaki askerî hava alanında bekletiliyorlardı. İşgal kuvvetleri sözümona «devrimci» hükümeti kurabilselerdi, Dubçek ve arkadaşları karşı-devrimciler olarak kurşuna dizileceklerdi. Ama başaramayınca, Sovyet önderleri onları beş gün sonra Moskova'ya getirmek zorunda kaldılar. Birilerivle görüşmeleri ve isaali onaylayacak yöneticiler bulmaları gerekiyordu. Çekoslovakya'daki direnişin sağlamlığı, yok etmek istedikleri kimselerle pazarlık yapmak zorunda kalmalarından anlaşılıyordu. Svoboda'ya zor durumda olanın biz değil Ruslar olduğunu söyleyerek, onu Moskova'ya gitmekten caydırmaya çalıştıksa da başaramadık. Bütün dünya, özellikle Komünist ve işçi hareketlerinin çeşitli kesimleri Sovyetler Birliği'ni kınıyordu. Sovyetler Birliği Çekoslovakya'yı işgal ettiği halde ülkeyi denetim altına alamamıştı. İşgal orduları tam bir karışıklık içindeydiler; levazımat sıkıntısı, hattâ yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı. Sade Sovyet askeri şaşırmış, kendine güvenini yitirmişti. Her yerde halkımız Rus askerlerine neden kardeş sosyalist bir ülkeyi işgal ettiklerini soruyor, onlar da ne cevap vereceklerini bilemiyorlardı. Bu arada Sovyet askerleri arasında intihar edenler oldu. İşgale karşı çok etkileyici bir kitle tepkisi doğdu. Bu tepkinin doğmasında parti militanlarının çok büyük payı vardı, onların bütün çabalarına karşın, bu durumdan politik olarak yeterince yararlanmamız güçtü. Kitlelerin inandığı önderler kitlelerden kopmuşlardı; Çekoslovakya'da ne olup bittiğinin bile tam farkında değildiler. Dubçek ÇKD fabrikasındaki Kongre'de bizimle birlikte olsaydı ve genel grev ilân edilseydi, durum çok farklı olurdu o zaman. Sovyet güçleri hemen çekilirdi demek istemiyorum, güçler arasındaki ilişkinin çok farklı olacağını söylüyorum. Gerçi bütün bu sorunlar geçmişin sorunlarıdır, ama bunlar aynı zamanda genel devrim stratejisinin de sorunlarıdır. Benzer durumlar gelecekte ortaya çıkacaktır. Çekoslovakya'dan çıkarılacak ders, kitlelerin eylemi olmadan hiçbir şeyin gerçekten başarılamayacağıdır.

Soru : İşgali izleyen günlerde, halkın direnişinde bir patlama oldu şüphesiz. Bu patlamayı ne ölçüde örgütledi parti?

Cevap : Direnişin örgütlenmesinde en etkin olanlar parti üyeleriydi, ama doğrusunu isterseniz, yaptıklarımız için hiçbir yerden emir almadık. Örneğin, çok kısa bir zaman içinde birtakım kaçak radyo istasyonları kurduk, gizli gazeteler çıkardık. Buralardan iş-

galin gerçekte nasıl geliştiğini, işgalcilerin karşılaştıkları güçlükleri ve olaya gösterilen dünya çapındaki tepkiyi halkımıza duyurduk, onu yönlendirdik. Bütün bu işleri radyo, televizyon ve öteki haberleşme araçlarında çalışanlar kendi çabalarıyla örgütlemişlerdi. Her semtte, Ordu'da ve devlet örgütlerinde yurttaşların desteğini kazanabildiklerini de görmüşlerdi. Gerçi işgalcilerin daha çok eski güvenlik görevlileri arasında ajanları vardı, ancak biz bu ajanların çalışmalarını kısa zamanda etkisiz hale getirmeyi başardık. Kullandıkları arabaların plaka numaraları radyodan yayımlanıyor, çalışmaları çok zorlaşıyordu. Gazete yönetmenleri işlerini yayına devam edebilecekleri biçimde yürütüyorlardı. Parti Kongresinin böylesine açık bir tavırla işgale karşı çıkması ve karşı çıkma sorumluluğunu üzerine alması ona büyük bir güç, geniş bir halk desteği kazandırdı. İşgal kuvvetleri korkunç bir askerî güçle donanmıştı, ama biz onlara karşı sağlam bir cephe olabildiğimiz sürece hiçbir politik varlık gösteremediler. Gerçi isteseler bir yığın insan öldürebilirlerdi, ancak bu onlara durumu istedikleri gibi denetleme imkânı vermezdi. Şuna inanıyorum ki, direniş çok daha iyi düzenlenebilir, elimizdeki güç çok daha iyi örgütlendirilebilirdi. Yapılması gereken şey buyken, halk direnişinin bu evresi Moskova'da bizim önderlerle Sovyet önderleri arasında imzalanan protokolle sona erdi. Çekoslovakya Komünist Partisi için sonun başlangıcıydı bu. Halk direniş için hazırlanmıştı, işgale her türlü biçimde karşı koymak için hazırlanmıştı.

Moskova'daki parti önderleri bu gelişmeden habersizdiler. Bizim yenilgiye uğradığımızı düşünerek de olsa, bu protokolu imzalamamaları daha iyi olurdu. Bu ölüm fermanını imzalamaktansa, koşullar değiştiği zaman yeni bir **dâva**'nın simgeleri olarak anılmak çok daha iyiydi. Protokolu imzalayan Dubçek ve arkadaşları, bu noktadan sonra, Sovyetler Birliği tarafından halkı susturmak ve durumun yeniden onun denetimine geçmesine yardım etmek üzere kullanıldılar. Hiç şüphesiz dayanılmaz bir baskıyla karşılaşmışlardı, ama tuttukları yol da kendi yıkımlarını kendi elleriyle hazırlamaktan başka bir şey değildi. Rusların o anda onlara ihtiyacı vardı, çünkü halk hâlâ onlara inanıyordu. İşgalcilerle işbirliği yaptığından kuşku duyulan herkes tam anlamıyla gözden düşmüştü. Moskova Protokolu tam anlamıyla işbirlikçi bir kişinin Dubçek'in himayesi altında parti yönetimine yerleştirilmesi ve kısa zamanda onun yerini alması için zaman kazandırdı. Başlangıçta Dubçek'in saygınlığı öylesine yüksekti ki, hemen herkes olup biten her şeyi kabul etmeye razıydı. 31 Ağustos'da, Dubçek'in Moskova'dan dönüşünden bir gün sonra Merkez Komitesi toplantıya çağrıldı. Eski Merkez Komitesiydi bu, ancak Parti Kongresinden getirilen 80 delegenin katılmasıyla genişletilmişti. Moskova anlaşmasının koşullarına göre Parti Kongresi hukuken geçerli değildi. Dubçek eski Merkez Komitesini genişleterek sorunu uzlaşma yoluyla çözmek istiyordu. Bu toplantıda Moskova anlaşmasına sadece bir kişi karşı çıktı: Sabata. Ötekilerse, ancak protokol imzalanmasındaki «hikmetten» kuşkullanmış olabilirdi, ama Dubçek'e hâlâ güveniyorlardı. Onlar, her şeye karşın, Dubçek'in halkımız için en doğru şeyi istediğini, bu yüzden görevini daha fazla güçleştirmemek gerektiğini düşünüyorlardı. Böylece Moravya'nın genç temsilcisi Moskova anlaşmasını yırtmak zorunda olduğumuzu söylediği zaman, bu konuda tartışma açılmasına bile izin vermediler. Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Bütün bu gelişmenin akışı içinde üç yanlışlık yapıldı. Yanlışlıkların birincisi, önderlerin bir işgal ihtimaline karşı halkı önceden seferber etmemeleri ve Sovyetler Birliği'ne ülkeye elini kolunu sallayarak giremeyeceğini bildirmemesiydi. İkincisi, fabrikalara gidip direnişi örgütleyecekleri yerde Merkez Komitesi'nde oturup beklemeleriydi. Üçüncüsü de, Moskova anlaşmasını imzalamalarıydı.

Soru : Üç yılı aşkın bir zaman geçti aradan (bu görüşme 1971 yılının sonunda yapılmıştır—ç), Komünist Partisi şimdi ne durumda, gelecekte nasıl bir görev yüklenecek?

Cevap : Olağan duruma dönüş sürecinin Komünist Partisini çok farklı bir parti haline getirdiğini söyleyebilirim. En etkin üyelerinden yarım milyonu ya partiden çıkarıldı ya da kendiliklerinden partiden ayrıldılar. Eski Stalin'ci yapıya ve yönetim yöntemlerine dönüldü. Kendi arkadaşlarının Stalin tarafından tutuklattırılıp idam edilmelerine göz yuman

Gottwald'in bugün yeniden yüceltilmesi bir rastlantı değildir. Çekoslovak Partisi Sovyet Partisinin düpedüz bir koludur bugün. Partimizde Stalin'ciliğin kalıntıları her zaman yaşamıştır şüphesiz. Bugün ortaya çıkan durumun birdenbire gökyüzünden düştüğü söylenemez. 1968'de partide bir bölünmeye yol açabilecek üyeler vardı. Ama o zaman oluşan yeni çoğunluk yeni yasalar getirmek istiyor, azınlıksa varlığını korumak için mücadele ediyordu. Stalin'ciler azınlıktaydılar, ama biz onları partiden atmak istemedik; fikirlerinin mücadelesini yapmalarını, ama bunu tartışarak yapmalarını istedik.

Soru : Partinin geçirdiği bu dönüşümün gelecekteki sonuçları sizce neler olacaktır?

Cevap : Bence yalnız Çekoslovakya için değil, başka ülkeler için de aynı şey sözkonusu; temel değişiklikler parti içinden gelmeyecektir. Prag Baharı'nın yenilgiye uğratılmasından sonra parti o hale gelmiştir ki, bu yeni Stalin'ci Partinin içinden sosyalist bir yenilik çıkamaz artık. Ama bu da partide hiç kimse olmadığını değil, değişiklik isteyenlerin azınlıkta olduklarını, sustuklarını gösterir. Benim görüşüme göre, sosyalizmin yenilenmesi Komünist Partisinin dışındaki gruplardan gelmelidir. Bütün Doğu Avrupa'da Komünist Partileri kurulu düzene çok sıkı bağlarla bağlıdırlar, son derece donmuş bir yapıları vardır, bürokrasinin gücü onların kendilerini gerçekten yenilemelerine izin vermeyecek kadar büyüktür. Sovyetler Birliği Çekoslovakya'dan gerekli dersi almıştır, eskiden olduğundan daha uyanıktır artık. Bürokrasiyle mücadelenin taktikleri bence şunlar olmalıdır. Parti dışındaki grupların dile getirdiği bir kitle baskısı olmalıdır; bu baskı, küçük bir azınlık olan devrimci gruplardan, gençlerden, öğrencilerden de gelmelidir. Parti bürokrasisi birtakım ödünler vermek zorunda bırakılmalıdır. Ancak bu ödünlerin mücadelenin asıl amacı olmadığı da bilinmelidir. Ödünler mücadelenin ilerlemesine yardım eden ödünler olmalıdır. Bürokrasiye kendi gücünü pekiştirecek zaman bırakılmamalıdır. Halkı genellikle benimsenen hedefler için seferber ederek bürokrasiyi biraz daha geri çekilmek zorunda bırakacak daha büyük ödünler vermeye zorlamalıdır. Bu arada, hiç şüphesiz, partide, sendikalarda ve başka resmî örgütlerde müttefikler bulmaya çalışmalıyız. Bürokrasi karşılaştığı sorunları çözebilecek güçten yoksun olduğu için kendi içinde her zaman bir muhalefet doğar. Belli bir sorunun nasıl çözüleceğini bilse bile çözemez, çünkü bütün çözümlerin dayanağı olan kitle desteğinden yoksundur. Bu partiler genellikle kitlelerden çok kopuktur. Bu şu demektir ki, parti dışındaki kitlelerin baskısını parti içindeki muhalefetin desteklenmesiyle birleştirmeye çalışmalıyız. Bu süreçte yapmamız gereken en önemli şey işçi sınıfıyla aydınlar arasında bir ittifak kurmaktır. İşçi sınıfının çıkarlarına uygun bir program hazırlamanın önemini biz Çekoslovakya'da gördük. Öte yandan, Polonya'daki son olaylarda işçilerin bürokrasiyi sarsacak gücü gösterdiklerini gördük; ama aydınların formüllendirdiği bir program olmadan politik talepler de olmuyor. Fiyatlarla v.b. ilgili talepler karşılandı orada, ancak politik sistemde bir temel değişiklik olmadı. İşçi sınıfıyla aydınlar birbirinden koparsa bu her zaman için kötü bir şeydir.

Soru : O halde yönetici bürokrasi içindeki liberalleşme eğilimlerinin anlamını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap : Devrimci sosyalistlerle liberalleşme yanlılarının amaçları çok başkadır. Ama bu, sözkonusu ülkelerde bürokrasiye karşı yapılacak devrimin bir çeşit liberalleşme döneminden geçmeyeceği anlamına gelmez. Böyle bir liberalleşme, hiç değilse işçilere, gençlere ve aydınlara örgütlenme fırsatı verir. Böyle bir dönemde onlar kendilerini bulabilirler; aralarında bir sürtüşmeye girmeden amaçlarını saptayıp dile getirebilirler. Yoksa kendiliğinden gelecek bir patlama tehlikesi, örneğin işçilerle polis arasındaki bir çatışma kan dökülmesine yol açacak, ama hiçbir politik değişiklik getirmeyecektir. Böyle bir patlama karşı-devrimci ve gerici güçlerce bile kullanılabilir. Bu çok çapraşık bir sorundur, çünkü bürokratik rejimler kitlelerin politik bilincini son derece zayıflatmışlar, hedeflerini şaşırtmışlardır. Devrimin içinden gerçek bir devrim çıkarmak istiyorsa halk, bence ilkin fikirlerini daha özgür bir ortamda aydınlığa çıkarmak zorundadır.

Soru : O halde bürokratik rejimlerin ekonomik güçlüklerle çökeceğine inanmıyorsunuz?

Cevap : İlkin her şey ne kadar kötü olursa değişme imkânı o kadar çok olur diyen okuldan değilim ben. Varolan bürokratik-merkeziyetçi sistem ekonomik sorunların köküne inemediği için bu güçlükler uzun bir süre devam edebilir. Bu durum 1970 Aralık'ında Polonya'da olduğu gibi kimi zaman açık çatışmalara dönüşen sürekli bir gerginlik yaratır. Ama bu gerginlik politik bir program olmadan, politik mücadele verilmeden, bugünkü bürokratik rejimleri gerçek bir yıkılışa götürmez. Bu rejimleri birtakım ödünler vermeye zorlar, bu da olumludur, ama bunun genel bir şey olmadığını ve geçici olduğunu düşünerek hiçbir kuruntuya kapılmamamız gerekir.

Soru : Çekoslovakya ve benzeri ülkeler için gereken devrimi nasıl tasarlıyorsunuz?

Cevap : Bence kendilerine sosyalist diyen ülkeler aslında birer geçiş toplumu örneğidir: İşçilerin denetiminde olmayan bir bürokrasinin egemen olduğu bir çeşit devlet sosyalizmidir bu. Bu ülkelerin devrim yolu kapitalist ülkelerdekinden farklı olacaktır. Yönetici zümrenin durumu bazı bakımlardan daha zayıftır, çünkü üretimin yapısından çıkmamıştır; burjuvazi ortadan kaldırılmış, temel sanayi ulusallaştırılmıştır. Sorun bürokrasiyi yenmek, bürokratik yapıları yıkmaktır. Ben buna devrim içinde devrim, diyorum. Bürokrasi gerçek bir toplumsal sınıf değildir, kapitalist toplumdaki burjuvazi gibi toplumsal ilişkilerin temeli üzerine oturmamıştır. Toplumsal zayıflığını politik gücünü yoğunlaştırarak gideren ayrıcalıklı bir seçkinler topluluğudur. Başka ülkelerdeki uzantılarıyla uluslararası bağları vardır. Onu ancak gerçek bir devrimci hareket, yani ancak kitleler yenebilir; bürokratik sistemi daha kabul edilebilir, daha insanî hale getirmeye çalışmaktan çok farklı bir şeydir bu. 1970 Aralık'ındaki olaylardan sonra Polonya'da böyle bir süreç geliştiği için, bunun sosyalizme yönelik gerçek bir hareket olmadığını görebiliyoruz. Çin'deki Kültür Devrimi'nin kitlenin içinden doğan bir hareket olup olmadığını tam bilmiyorum, ama Doğu Avrupa'da böyle bir gelişme beklemem. Tepedeki önderlerden hiçbirinin kitleleri bürokrasiyle savaşa çağıracağını sanmam. Yenilenme hareketi tabandan gelmelidir. Ayrıca, böyle bir hareketin Doğu Avrupa'da bir tek ülkeyle sınırlı kalması halinde de başarıya ulaşacağını sanmıyorum. 1968 Çekoslovakya'sı ile 1965 Macaristan'ı başka ülkelerden kopuk, sadece ulusal düzeyde başlayıp gelişen hareketlerin Sovyet Ordusu'nca bastırılabildiğini gösteriyor. İki ya da üç ülkede aynı anda başlayan bir hareket Sovyetler Birliği karşısında çok daha güçlü olacağı için, Doğu Avrupa halkları arasında pratik bir enternasyonalizm biçimi kurulması gerekliliğinin bence en önemli nedeni budur. Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki gerginlik de Sovyet yönetimini Doğu Avrupa'daki hareketler karşısında zayıflatabilir.

Bu yeni devrim teorisi için nasıl örgütleneceğimize gelince, son zamanlarda, gelecekte politik parti sistemleri kurulup kurulmayacağını kendi kendimize sormaya başladık. Çekoslovakya'da arkadaşlarımın yaptığı analizin sonucu, eski devrimci parti anlayışının bizim için artık uygun olmadığıdır. Lenin'in parti teorisi belirli bir tarihî rol oynadı, bence bize çok daha uygun düşen örgütlenme biçimi, harekettir. Hareketin ortak bir ideolojik platformu olur, ama katı bir parti yapısı olmaz. Şuna iyice inanıyorum ki, ülkelerimizde sosyalizmin yenilenmesinde itici güç gerçekten demokratik kitle örgütleri olacaktır; sendikalar, işçi konseyleri, yerel Sovyetler ve doğrudan demokrasinin öteki biçimleri...

Soru : Devrimci devletin örgütlenme biçimi olarak bir yandan işçi konseyleri ile sovyetler arasında, öbür yandan bu kuruluşlar içinde bir güç olarak varolan devrimci partiler arasında elbette hiçbir çelişki yoktur. Şekillenmemiş, merkezsiz hareketleri biz Batı'da yaşadık ve bunların çok kere sonunda anti-demokratik hareketlere dönüştüklerini ve etkisiz kaldıklarını gördük. Politik partiler bir sovyet ya da işçi konseyi içinde farklı politikaların ve platformların açıklık kazanmasını sağlayabilirler; böyle örgütlerin kişilerin değil, politikaların ardına düşebildiklerini gösterebilirler. Politik partiler bu anlamda, hiç şüphesiz, halk iktidarının tamamlayıcı kuruluşlarıdırlar, değil mi?

Cevap : Bence bir hareket aynı şekilde politik platformlar da geliştirebilir. Siz de bilirsiniz ki, geleneksel politik partiden ne anladığımıza bağlı bir sorundur bu. Demokratik

olarak örgütlenmiş partilerle sovyetler ya da işçi konseyleri arasında hiçbir çelişki olmadığı konusunda sizinle aynı görüşteyim. Ancak ben, öncelikle bugünkü sosyalist ülkeleri ve her türlü politikayı Stalin'ci bir tavırla tekelleştiren bugünkü Komünist Partilerini düşünerek söylemiştim bunu. Çekoslovakya'da halkın bu sistemi hiçbir zaman kendi isteğiyle kabul etmeyeceğini biliyorum. Bütün bu partiler aşağı yukarı aynı biçimde örgütlenirler ve hepsi bütün devlet kuruluşlarında ve kitle örgütlerinde kendini yönetici güç olarak kabul ettirir. Demokratik olarak örgütlenmiş bir parti çok daha farklı bir biçimde çalışır ve kendiliğinden toplumun yönetici gücü olacağını düşünemez; ama bu amaca varmak istiyorsa halkın güvenini kazanarak varmak zorundadır. Ülkelerimizdeki devrimcilerin kapitalist toplumsal yapıyla karşı karşıya olmadıklarını unutmamalısınız. Bizim toplumumuzda toplumsal sınıflar arasında temel çelişkiler yoktur. Bu şu demektir ki, bizde çeşitli partiler ve çeşitli hareketler olsa, bu partiler ve hareketler ayrı ayrı sınıfların görüşlerini temsil etmezler; hepsi de sosyalizmin çerçevesi içinde çalışır, ama sosyalizmin nasıl kurulması gerektiği noktasında değişik görüşleri savunurlar. Bu partiler geleneksel Komünist Partileri gibi katı bir biçimde de örgütlenmemelidirler. Şüphesiz bunlar benim kendi fikirlerim, şu da var ki böyle konuları daha çok tartışmak gerekir. Şu anda muhalefet politik parti olarak örgütlenmemiştir, hareketin biçimi halkta daha çok güven uyandırırsa parti olarak örgütlenmenin yapaylığı da ortaya çıkar.

Soru: Şu anda Doğu Avrupa'nın hemen her ülkesinde muhalefet olması dikkate değer bir olgudur Sovyetler Birliği'nde bile yirmi'lerden bu yana ilk kez gizli dergiler, açık muhalefetçiler çıkıyor. Bugün ortaya çıkan yeni muhalefetle yirmi'lerin ve otuz'ların belibaşlı muhalefet hareketleri arasında paralellikler buluyor musunuz?

Cevap: Durum çok değişti tabiî, bu bakımdan arada birçok farklar var. Sovyetler Birliği'nin dünyadaki durumu da büyük ölçüde değişti, toplumun bütünü bugün çok daha gelişmiş bir noktada. Ancak, altta yatan birtakım benzerlikler de bulunabilir. İlkin, onların karşı çıktığı sistem de bizim karşı çıktığımız sistemdi, Stalin'ci sistemdi; ancak sisteme onlar çocukluk çağında muhalefet ettiler, bizse yaşlılık döneminde muhalefet ediyoruz. Bu fark zaten açık. Bürokrasi eskiden olduğu kadar etkili değil. Nereye gittiğini açıkça bilmiyor, koyulduğu işleri başaramıyor, muhaliflerinin tümünü yok edecek gücü bile gösteremiyor. İkinci benzerlik, bizim kuşağın durumun değişebileceği duygusunu kazanmasıdır. Eski devrimcilerde, eski Bolşeviklerde bu duygu vardı, çünkü bir devrim yapmışlardı. Bu nitelikleri, bürokrasinin acımasızlığına karşın onlara inandıkları şey için mücadele etme cesaretini verdi. Bugün gene durumun değişebileceği ve değişmesi gerektiği duygusu, bu değişmenin gerçekleşmesine yardım edebileceğimiz duygusu içindeyiz. Ama bizim için devrim geçmişin değil, geleceğin içindedir.

■

YUGOSLAVYA

Yugoslavya, tam anlamda «Sovyetik» bir ülke değil. Arnavutluk ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yerli bir Komünist hareketin iktidara gelmesi, bu iki ülkeyi Sovyetler Birliği karşısında özerk bir konuma yerleştirdi. Her iki ülke de özerkliğinin imkânlarını farklı biçimlerde değerlendirmekle birlikte, bağımsızlıklarını kıskançlıkla korudular. Yugoslavya, öteden beri, **farklı bir sosyalizm** uygulamakla ünlüdür. Bu sosyalizm türü, genel olarak, «revizyonizm» sayılmış ve mahkûm edilmiştir. Sovyetlerin kendi modellerine uymayan, hele dış politikada farklı davranan sosyalistlere bu yaftayı yapıştırması alıştığımız bir gelenek. Görece yakın zamanlara kadar Çin de Yugoslavya'yı revizyonizmle suçlamakta en şiddetli ağzı kullanmaktan geri durmazdı. Çin'in Sovyetler Birliği'ni en büyük düşman olarak kabul etmesinden bu yana, Yugoslavya'ya ve dolayısıyla orada uygulanan sosyalizm türüne karşı ağzı değişti. Enternasyonalizm iyi komşuluk ilişkilerine dönüştükten sonra, dış politika perspektifine uygun davranan her ülke, ister Yugoslavya olsun, ister İran, Çin için önemli değil. Şimdi Yugoslavya'yla iyi ilişkiler uğruna kırk yıllık dost Arnavutluğun bile kolayca feda edildiği görülüyor. Öte yandan, yeni Sovyet dış politikası da, Yugoslavya'nın iyi ilişkiler çerçevesinde tutulmasını amaçladığından, eski dönemin revizyonizm suçlamaları oradan da işitilmez oldu. Yani, son günlerde Yugoslavya artık revizyonist değil — Sovyetler Birliği'nin ve Çin'in dış politikaları Yugoslavya'nın revizyonist olmamasını gerektiriyor.

Bu eski suçlamalara karşılık, Yugoslavya deneyini aşırı ölçüde övenler de vardı. Örneğin hümanist Marksistlerden Lucien Goldmann, özgür pazar yoluyla kurulan özgürlükçü sosyalizmin bir modeli gibi görüyordu Yugoslavya'yı. Özyönetim uygulaması, bazıları için hâlâ demokratik bir sosyalizm modeli sayılabiliyor.

Bizce Yugoslavya'da eleştirilmesi gereken, özyönetim çokluğu değil, azlığıdır. Bir başka deyişle, özyönetim adı verilen uygulamanın birçok bakımdan budanarak, oldukça sınırlı bir alan içinde hapsedilmesidir. Bu durum, özyönetim sisteminin birimleri içinde çalışanları birtakım dar ekonomik çıkarlarla sınırlıyor, bilinçliliği bu tür çıkarlara göre belirliyor. Bu uygulamada işçilere verilen haklar, gerekli ama yeterli değildir. Bu biçimiyle özyönetim, en geniş anlamında yönetimi paylaşmayı yaklaştırmıyor, partinin oynadığı role de bağlı olarak, uzakta tutuyor.

Burada okuyacağınız yazıda Yugoslavya'nın toplumsal sistemi, ulusal soruna değinilmeden anlatılmış. Birçok yorumcuya göre gelecekte —özellikle Tito'nun ölümünden sonra, deniyor— Yugoslavya'nın başlıca sorunu olacak bu konu. Biz buna, ayrılıkçı akımlar genel başlığı altında, ileride değineceğiz.

Vuskovic'in yazısı Yugoslavya'da yaşanan sosyalizmin çok parlak olmadığını rakamlarla açıklıyor. Sayısı bir buçuk milyonu bulan göçmen işçileri, yarım milyona yaklaşan işsizleri de, burada çizilen tablonun ürünü olarak görmek gerekir. Bu tür yazıların Yu-

goslavya'da, resmi yayın organlarında yayımlanabilmesi, gene de, Yugoslavya'daki demokrasi için olumlu bir not. Gelgelelim, politik alternatif arayışlarının Yugoslavya'da da pek hoş karşılanmadığını eklememiz gerekir. 1968 - 69'daki üniversite hareketi (bu konuda da bazı belgeler yayımlayacağız), üniversiteden atılan öğretim üyeleri ve bir süre için oldukça ilginç bir yayın yapan **Praxis** dergisinin kapatılması (Milovan Cilas'ın hapsi sayılmazsa), bu ülkedeki baskıcı eğilimlerin örnekleri arasında. ■

BORİS VUSKOVİÇ

Birikim 42-43-44/132

Yugoslavya'da Toplumsal Eşitsizlik

Çeviren SABİR YÜCESOY

Komünizmin teori ve pratiğinde toplumsal eşitsizlikler üzerine özel ve sürekli bir ilgi derinlemesine kök salmıştır, çünkü geniş toplumsal yığınların kapitalizmdeki çalışma ve hayat koşullarının bir eleştirisinden doğmuş olan komünist hareket, hiç şüphesiz derin toplumsal eşitsizliklerin yok edileceği bir toplumu yaratmaya yönelik bir harekettir. Bu yüzden eşitsizlik karşısında herhangi bir ödün, harekette bir krizin doğması tehlikesine yol açmış ve bu, son olarak Yugoslavya olayında yaşanmıştır. Yugoslav toplumundaki toplumsal farklılaşmanın düzeyi ve niteliği üzerine bir kamu tartışmasını başlatmak yolundaki herhangi bir girişimin kesin ve açık biçimde caydırıldığı yakın geçmişin tersine (böyle bir girişim anında «Maocu eşitlikçilik, eşit mideler teorisi «olarak damgalanırdı), şimdi bu konu kamu tartışmasında özel bir yer kazanıyor ve geniş kamu oyunun ilgilendiği bir konu oluyor. Bazıları, bugünün Yugoslavya'sındaki toplumsal farklılık ve bundan doğan eşitsizliklerin, ülkenin hızlı endüstriyel gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğuna inanıyorlar. Böylece bunları denetleme yolundaki herhangi bir girişim, bu ilerlemeyi tehlikeye düşürecektir. Daha yaygın bir düşünce de, toplumsal eşitsizliklerimizin belli küçük grupların oyunlarından dolayı ortaya çıktığıdır, buna göre gerekli çözüm ya varolan yasaların kesinlikle uygulanmasında, ya da bunların uygun bir reformdan geçirilmesinde yatmaktadır. Ancak bunlar ve benzeri yaklaşımlar, toplumsal eşitsizlikler sorununun aslî boyutunu gözardı etme eğilimindedirler: Sınıfsal belirlenişini ve anlamını. Çünkü bu sorun her şeyden önce işçi sınıfının öbür toplumsal grup ve tabakalara göre yeri ile ilgilidir, başka bir deyişle, işçi sınıfının tüm Yugoslav toplumundaki konumuyla.

Bazı analizler toplumsal eşitsizlikler sorununun sınıfsal temelini, çalışan nüfusu üretici ve üretici olmayan işçiler diye iki kategoriye ayırarak ele almayı denediler. Bu yöntem hem politik hem de bilimsel yönden tamamen yetersizdir, çünkü her iki kategori içindeki önemli farklar üzerine pek bir şey söylememektedir —örneğin nitelikli ve niteliksiz işçiler ya da yönetici ve ulak (messenger) arasındaki farklar. Aşağıda getirilen analiz ise değişik bir yaklaşıma dayanmaktadır: Çalışan nüfus içindeki farklılık ve eşitsizlikler meslekî niteliklerin yapısı dolayımıyla incelenmektedir. Bu yöntem de belirli zorluklara yol açmaktaysa da (örneğin aynı nitelikteki kişiler farklı işlerde istihdam edilmektedirler), yine de sınıf üyeliğinin daha doğru bir göstergesidir. Bizce bu, toplumsal farklılaşma gerçeklerini göstermenin daha doğru bir yoludur, yalnızca bir bütün olarak Yugoslav toplumunda değil, ama aynı zamanda işçi sınıfı içinde de. Burada sunulan analiz, çeşitli toplumsal tabakaları, özel olarak Split kenti idarî bölgesi bağlamında, genel toplumsal dağılımdaki yerlerine oturtmayı ve bu toplumsal farklılık ve eşitsizliklerin üstesinden gelmek için gerekli olan çalışma tarzını göstermeyi amaçlamaktadır. Doğal olarak, böyle bir tartışma yalnızca ekonominin toplumsallaştırılmış kesimiyle sınırlandırılamaz; bunun için ilk olarak kırsal alandaki ve özel sektördeki durumu ele alacağım (yine özel olarak Split kenti ve çevresi bağlamında), bu, aşağıda belirtilen nedenlerle çok kısa ve en genel bir tarzda olsa da.[1]

KIRSAL KESİM VE KENT

Kırsal kesimin toplumsal durumu ve kentle olan ilişkisi şüphesiz varolan toplumsal eşitsizliklerin en önemli kaynaklarından biridir; özellikle görece sürekli olanların. Savaş-

dan beri köylü nüfusun her yerde sürekli azalmasına karşın, Yugoslav nüfusunun üçte biri hâlâ köyde yaşamaktadır. Kentsel nüfusun köyle hayatî ve sürekli bağlantısını korumuş olan bölümünü de hesaba katarsak, rahatlıkla kırsal kesimdeki durumun tüm nüfusun yarısını doğrudan etkilediğini söyleyebiliriz.

Yugoslav gelişmesinin, savaşdan bu yana durumu önemli ölçüde düzelttiği doğruysa da, en yüzeysel bir incelemenin bile göstereceği gibi, köyün yine de maddî ve toplumsal bakımdan önemli ölçüde ihmal edilmiş olduğu gerçektir. Böylece su ve elektrik gibi temel imkânların sağlanması, köy toplumunun hayatında büyük bir olay olma durumunu sürdürmektedir. Köylü nüfusun önemli bir bölümü, yatılı okul ya da ücretsiz sağlık malzemesi gibi temel toplumsal haklardan yoksundur ve büyük çoğunluk son derece zor koşullarda yaşamaktadır. Köylü nüfusun yüzde sekseninin geliri ulusal ortalamanın altındadır ve beşte biri de yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Kültürel bakımdan köy, hiçbir kültürel kurumu ya da sürekli bir aydın kadrosu bulunmayan bir çöldür.

Böyle bir kişisel ve toplumsal durum, yalnızca köylü toplumunun kendi içinde değil ama aynı zamanda onun kentle olan ilişkisinde de gözlemlenebilen, şiddetli bir toplumsal farklılaşma sürecini oluşturmaktadır. Yugoslav toplumunun en yoksul tabakaları kırda yaşadığı gibi, kentli yoksulların çoğu da oradan gelmedir. Köy, toplumsal ölçeğin en altında yer alan kentsel emeğin kaynağıdır. En kötü ve horlanan işlerde çalışanlar (mevsimlik işçiler, ev hizmetçileri v.b.) köyden gelmedir; yarı-usta el işçilerinin çoğu gibi. Ancak bugün Yugoslav köylerinde gözlemlenen ivmeli toplumsal farklılaşma süreci, köylü toplumunun geleneksel toplumsal eşitsizliklerinden çok, onun kentle olan eşitsiz ve bağımlı ilişkisinden ileri gelmektedir.

Split belediye bölgesindeki durum, bu genel düşünceleri desteklemektedir yalnızca.[2] İdarî birim, kıyı şeridi ile, bölgenin yüzde 75'lik alanını kapsayan, ama nüfusun yalnızca yüzde 13'ünü barındıran köylük hinterlandını birleştirir. Kıyı kesiminin on binlerce işçi ve çalışanıyla büyük ölçüde sanayileşmiş olmasına karşılık, hinterlandda yalnızca bir sanayi yatırımı vardır (seksen sekiz işçili.) Ancak yüzde 10'u işlenebilir olan toprağın verimliliği düşüktür. Birikim oranı düşüktür, ticaret cılız bir düzeydedir ve yollar (telefon hatları gibi) köylerin ancak dörtte birine ulaşmaktadır. Split'in hinterlandındaki kırk beş köy, kötü donanımlı altı sağlık merkezini paylaşmaktadır. Okur-yazar olmayanların oranı (yüzde 29,3), kıyıdakinin sekiz katıdır ve kişi başına yıllık gelir (4.450 dinar)[3] kıyı nüfusunca elde edilenin ancak dörtte biri, tüm Hırvatistan ortalamasının ise beşte ikisidir. Faal nüfusun yüzde 44'ü özel sektörde, geri kalanı ise kamu sektöründe çalışmaktadır; bu ikinci kesimin yüzde 90'ı kıyının büyük yatırımlarında çalışmaktadır (çimento, geml yapımı, plastik v.b.). Bu işçiler sefil koşullarda sürekli seyahat etmenin işkencesi ile birlikte uyku ve beslenme eksikliği çeken günlük göçmenlerdir. Bölgenin niteliksiz ve yarı-usta işgücünü oluştururlar. Gerçekten de Split bölgesi hinterlandı, Hırvatistan'daki en geri kalmış bölgelerden biridir. Bunun için son yıllarda kıyıya ve ülke dışına kitlesel işçi göçlerinin görülmüş olması şaşırtıcı değil. Böylece 1961-71 döneminde bu bölgenin nüfusu yüzde 11 düştü (aynı dönemde sanayileşmiş bölgenin nüfusu yüzde 52,5 artmıştı!).

ÖZEL SEKTÖR

Yugoslav ekonomisinin özel sektörü, şüphesiz toplumsal farklılaşma ve eşitsizliklerin özel bir kaynağıdır. Ancak ekonominin bu bölümünün ciddî bir tartışması, onun niteliği ve kamu sektörüyle ilişkisine değgin en temel verilerin yokluğundan ötürü, hemen hemen imkânsızdır. Ne olursa olsun, bazı dalları önemli kişisel servetlerin kaynağı olsa da, bu sektör kendi başına gerçekten kitlesel nitelikteki eşitsizlikleri yeniden üretmez, çünkü tüm ülkedeki faal nüfusun yüzde 2'sinden daha fazlasını istihdam etmemektedir.[4] Aynı zamanda oldukça heterojendir, önemli toplumsal eşitsizlikler doğuran faaliyetlerle doğurmayanları -zanaatçının kendinden başka pek bir işgücü istihdam etmeyen geleneksel el sanatları gibi (berberler, kunduracılar v.b.)- ayırdetmek gerekir. Ancak geleneksel el sanatları nadiren kişisel zenginliğin kaynağı olabilirse de, ustalık gerektiren hizmetlerin

kural olarak fazladan işçi çalıştıran yeni biçimleri için (taşıt ve elektronik tamirciliği) durum böyle değildir. Bununla birlikte, bizi asıl ilgilendiren, büyük ölçekli yatırımlar haline gelmiş olan ve bundan dolayı toplumsal farklılaşmaya asıl önemli katkıyı yapan faaliyetlerdir.

Hemen belirtmeliyiz ki, büyük ölçekli özel girişimin son zamanlaradaki gelişmesi, onu desteklemiş olan bütün bir sosyo-ekonomik durum içinde ele alınarak anlaşılabilir. Çünkü aşağı yukarı son on yıl boyunca pazar ekonomisi yönünde gelişen eğilim, doğal olarak bireysel çalışma ve özel mülkiyetin nitelik ve rolünü, bunları sermayenin gerçek ya da potansiyel kaynakları haline getirerek, değiştirdi. Taşınamayan malların ve özellikle inşaat arazisinin spekülasyonu ve ticareti yoluyla özel servetin büyük bir birikimi oluşturuldu. Bu süreç bir dizi yasal ve toplumsal etkence desteklendi ve teşvik edildi. 1. Taşınamayan mal bulundurmanın hacmi ya da hareketi üzerinde yasal denetim çok azdı ya da hiç yoktu. Toprağın özel mülkiyetine ilişkin yasanın, özel ellerde kalmasına izin verilen toprak maksimumuna göre daha açık olduğu doğrudur. Ama bu yasa, işlenen ve inşaat amacıyla kullanılan toprak arasında ayrım yapmamaktadır. 2- Kamulaştırma yasası ancak en üstünkörü bir tarzda uygulandı, son zamanlardaki davalarda, tazminat kararlarında rantın ya da toplumsal yatırım dolayısıyla toprağın değerindeki artışın hesaba katılmaması, bunun bir göstergesidir. 3- Vergi sisteminin kendisi son derece gevşektir ve bu yüzden muazzam bir servetin kamu mülkiyeti kılıfı altında birikmesine izin vererek özel sermaye birikiminin hızlanmasına yol açmıştır. 4- Büyük özel girişimlerin sayısında son zamanlardaki esaslı artış, taşımacılıkta ve ticarî faaliyette özel şirketlerin kurulmasına izin veren 1966 yönetmeliğinin dolaysız bir sonucudur. Bunlar, kişisel zenginleşmenin en kazançlı kaynakları oldular —özellikle şüpheli bir tarzda. Bunun bir somutlanması olarak, Omis'de kayıtlı, resmî merkezi Ljubljana'da, yönetici müdürü Belgrad'da, ve banka hesabı da Split'de bulunurken, işlerini genellikle Karadağ'da yürüten **Komeks** özel girişiminden söz edilebilir.

Bununla birlikte, toplumsal işgücünün yabancılaşmasının benzer bir süreci kamu sektöründe de gerçekleşiyor olmasaydı, toplumsallaşmış işgücünün böyle bir özel sömürüsü mümkün olmazdı. Ekonominin malî kurumlar ve üretici birimler düzeyinde, yabancılaşmış güç merkezleri zorbaca bir kamulaştırmayı dayatıyorlar. Bu, özel ve toplumsal sektörler arasında bir bağ oluşturmakta ve böylece, rüşvet, doğrudan kamulaştırma ve yasa dışı oyunlar aracılığıyla, özel çıkarlar için, toplumsallaştırılmış işgücünün yabancılaşması sürecinin gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Bunlar ve başka koşullar, aşağıdaki sayılarda da görüldüğü gibi, özel sektörde hızlı bir gelişmeye yol açmıştır.[5] 1-1964 ve 1970 arasındaki dönemde ulusal birikime özel kesimin katkısı yüzde 9'dan yüzde 28'e yükseldi. 2-1966 ve 1970 arasındaki dönemde özel kesimin ulusal yatırımdaki payı yüzde 10'dan yüzde 18,6'ya çıktı. 3-1966 ve 1971 arasındaki dönemde özel kesimin elinde bulunan paranın oranı yüzde 30'dan yüzde 40'a çıktı, öte yandan üreticinin yatırımlardaki payı yüzde 31'den yüzde 18'e düştü.

Yine de, bütün kötülüğün özel sektörden doğduğuna inananlara karşılık olarak, Yugoslav ekonomisinin sosyalist niteliğine karşı asıl tehlikenin yalnızca ve esas olarak özel mülkiyet alanından gelmediği vurgulanmalıdır. Çünkü özel sermayenin gerçek gücü, toplumsallaştırılmış sektöre kıyasla önemsizdir. Asıl tehlike, daha çok, toplumsal mülkiyetin ve toplumsallaştırılmış işgücünün, bizzat kamu mülkiyeti alanı içinde, özel tasarrufunda yatmaktadır. Bu, toplumsal varoluşumuzun özüne kapitalist tarzda ilişkileri ve düşünüşü yeniden getirmektedir. Örnekler pek çoktur, yalnızca birkaçını aktarmak yeterlidir. Deprem kurbanları için yardım fonlarının ve kamu girişimleri yatırım fonlarının, milyonlarca dinara varan toplamlar halinde, aşağı yukarı faizsiz olarak, lüks evler ve tatil villaları yapımı için, bazan bir insan ömrünü aşan vadelerle, düzenli biçimde borç verilişi! Kamu fonlarının bu evlere özel yollar yapımı için kullanılması. Ve son zamanlardaki, astronomik miktarlarda kamu parasının özel çıkarlar için kullanılmasından doğan sansasyonel skandallar yığını.

TOPLUMSALLAŞTIRILMIŞ SEKTÖR

Bugün, Yugoslavya'daki farklılaşma ve eşitsizliğin üçüncü kaynağı toplumsallaştırılmış sektördür. Bu sektör tüm toplumsal dağılımda canalıcı bir rol oynamaktadır, çünkü toplumsal servetin ana kaynağıdır ve çünkü bütün ücretlilerin yüzde 97,8'ini istihdam etmektedir. Dolayısıyla, kamu sektöründeki eşitsizliklerden söz ettiğimizde, kitlesel yapıda bir olayla ilgilenmekteyiz. Bunun için kişisel gelir dağılımının oldukça karmaşık modeline ve bu alandaki öbür maddî ayrıcalıklara özel dikkat gösterilmelidir.

Temel Ücretler

Ücret dağılımı, eşitsizlikler sorunu üzerine kamuoyunca ve özel olarak sürdürülen tartışmalarda en çok sözü edilen konudur. Ücretlerin, hem hayat standardındaki farkların, hem de öteki eşitsizliklerin en temel göstergesi olduğu kabul edilirse, bu pek şaşırtıcı olmaz. Temel ücretleri ele alırken ekonominin tek bir yatırım alanı ya da dalı **içindeki** dağılımı ile, değişik dallar ya da sektörler arasındaki dağılımı (**dışsal** dağılım) ayıracağım.

Baştan belirtmeliyiz ki, içsel dağılım kendi başına Yugoslavya'da bugün varolan toplumsal eşitsizliğin önemli bir kaynağı değildir. Nitekim, 1970 sonunda, bütün yatırımların hemen hemen dörtte birinde (yüzde 73,9) temel ücretlerdeki farklılaşma sadece 1'e 4'tü. Ayrıca geri kalandan ancak yüzde 6,7'sinde 1'e 6'dan daha büyük farklılıklar vardı.[6] Split bölgesindeki durum da ulusal modele yakındı: 1972'de ücret farklılaşması sanayide 1'e 3,6 ve inşaatta da 1'e 4,5 idi; yalnızca bir yatırım alanında farklılık 1'e 6'dan fazlaydı. Bu yüzden, varolan toplumsal farklar ve eşitsizlikler, salt ekonominin tek bir dalı içindeki temel ücretlerin farklılaşmasına dayanılarak açıklanamaz. Ama bu iş, bireysel kazançtaki farkları, ekonominin değişik dallarını karşılaştırarak incelediğimizde, bir hayli kolaylaşır, çünkü bu farkların çok büyük olduğu ortaya çıkar. Daha da ötesi bu farklar oldukça kararlı gözükmektedir. Aşağıdaki tablolar, ekonominin en önde gelen on dalıyla, geleneksel olarak merdivenin dibinde kalmış olan onunu, bireysel aylık net kazanç toplamları bakımından ele almaktadır.[7]

TABLO 1

1971		Ortalama Aylık Ücret (Dinar)	1970
1	Planlama	2.571	1
2	Ekonomik kuruluşlar	2.192	2
3	Petrol/benzin	2.068	9
4	Ticarî şirketler	2.062	3
5	Hava ulaştırması	1.995	4
6	Dış ticaret	1.931	6
7	Elektrik enerjisi	1.921	7
8	Maliye/sigorta	1.883	8
9	Bilimsel faaliyetler	1.873	5
10	Toplumsal organizasyonlar	1.858	10

TABLO 2

1971		Ortalama Aylık Ücret (Dinar)	1970
1	Tekstil	1.040	1
2	Deri ve kundura	1.139	3
3	Tütün	1.142	2
4	Kereste	1.185	5
5	Tarım	1.193	4
6	Madenî-dışı	1.239	6
7	İnşaat	1.239	8
8	Lâstik	1.250	9
9	Turizm ve beslenme	1.271	7
10	Besin işleme	1.281	—

Temel kazançlar bakımından, her yıl ekonominin hep aynı dallarının en üst ve en alt düzeylerde yer alma eğilimi göstermeleri (tek önemli istisna petroldür), ayrıcalıkların görelî konumunun hiçbir şekilde doğrudan doğruya işgücünün ürünlerine dayanmadığını apaçık gösterir. Alttaki grup esas olarak maddî üretime katılırken, üstteki grupta üretici olmayan faaliyetlerin ağır bastığına işaret etmek öğreticidir. Bundan başka, eğer ekonominin üretici olmayan her dalındaki genel ortalama ücreti, endüstrinin bütününe (= 100) göre sıralarsak, aşağıdaki şekil ortaya çıkar (sayılar Hırvatistan'a aittir).

TABLO 3

Endüstri	100
Üretici olmayan dallar	
İlk öğretim	71,4
Orta öğretim	91,8
Üniversiteler	81,4
Kültürel kurumlar	91,9
Sağlık ve toplumsal güvenlik	86,2
Ekonomik kurumlar	108,8
Bankacılık	117,8
Toplumsal organizasyonlar	116,6

Üretici olmayan belli dalların ayrıcalıklı konumu gibi, bazılarının, özellikle eğitim ve sağlığın, bunun tam karşıtı olan durumu da hemen gözüküyor.

Ayrıca, kazançlardaki bu genel farklar, çeşitli dallar arasında olduğu gibi, işgücü nitelikleri bütününün her düzeyinde farklı olarak yansır. Aşağıda, Hırvatistan Cumhuriyeti ekonomisinin üretici olmayan sektöründe, her nitelik düzeyi için, minimum ve maksimum ortalama ücretlerin oranları verilmiştir.

TABLO 4

En yüksek meslekî nitelikler	100:232
Yüksek meslekî nitelikler	100:170
Orta meslekî nitelikler	100:146
Düşük meslekî nitelikler	100:176
Yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler	100:159
Usta işçiler	100:193
Niteliksiz işçiler	100:159

En büyük farkların en yüksek nitelikteki kategoride ortaya çıkması ilginçtir. Bu kategoridekilerin bankacılık ya da «toplumsal organizasyonlar»daki bireysel kazançları, ilk öğretimdekinin 2,3 katıdır. Ortalama temel kazançların maliye ve yöneticilikte en yüksek oluşunun, bunların emeğinin yüksek ürünleriyle bir ilgisi olmadığı açıktır. Bu durum, bunların, ekonomik ve politik gücün en önemli merkezleri olmalarından doğmaktadır. Meslekî ustalık ve emeğin ürünlerinin, tekil dallardaki içsel gelir dağılımının ilişkili etmenleri olmayı sürdürseler de, dallar arasındaki gelir dağılımı sözkonusu olduğunda tamamen ikincil etmenler oldukları kabul edilmiştir. Yugoslav anayasası ve Komünistler Birliği programıyla çelişik olarak.

Tekstil yatırım alanlarında katlanılabilir gözüken ortalama kazanç farklılaşmalarının, gerçek bağlamlarında, dallar arasındaki büyük kazanç farkları (tekstil: planlama=100: 247) olarak ele alındıklarında, ekonominin bütünü içinde incelenen meslekî nitelikler bütününün (job qualifications structure) her düzeyindeki kitlesel kazanç eşitsizliklerine çevrildiğini gördük. Dağılım tablosunun başındaki dalın en yüksek gelirleri ile en alttaki dallardan birinin en düşük gelirleri arasındaki farklar, 1:15 düzeyindedir! Bunun için bu dışsal farklar, toplumsal eşitsizliklerin ve dolayısıyla toplumsal gerilimin en önemli kaynaklarıdırlar.

Fazla Mesai Gelirleri

Bireysel gelirler alanındaki durum, yukarıda ele alınanlara, fazla çalışma gelirlerinin eşitsiz paylaşımından doğan farkları da eklediğimizde, çok daha kötüleşir. Büyük ölçüde bir para sözkonusudur burada. Split bölgesi özelinde, 1971 toplamı 120 milyon dinardı —bu, 1970'e göre yüzde 30'luk bir artış demekti. Büyük bir farkla, en büyük bölüm (yüzde 86,6) endüstriye gidiyordu. Fazla mesai gelirleri, temel ücretlere göre daha hızlı büyüme yönünde sürekli bir eğilim göstererek, bireysel gelirin gittikçe önem kazanan bir bölümü olmuşlardır. Ama fazla mesai gelirlerinin meslekî nitelikler bütünü içindeki dağılımı eşitsizdir, en büyük bölüm yüksek düzeyde ustalaşmış işçilere (işgücünün yüzde 6'sı, fazla mesai gelirlerinin yüzde 24'ü adam başına 5.743 dinar) ve en yüksek meslekî nitelikte olanlara (işgücünün yüzde 5,4'ü,

fazla mesai gelirinin yüzde 11'i, adam başına 2.925 dinar)[8] gider.

Ek Gelirler

Fazla çalışma dışındaki kaynaklardan edinilen gelirler (yolluklar, özel otomobil ve telefonlar için ödemeler, ticarî amaçlı davetler, hediyeler vb.), fazla çalışmaya göre biraz daha az bir para toplamı içerir. Yine de oldukça önemlidir ve tabiî, bütün çalışanlar için eşit ölçüde elde edilebilir değildir. 1971'de Split bölgesinde seyahat, masraf faturaları, davetler, otomobil kullanımı v.b. için 90 milyon dinar harcandı. Bu paranın en büyük bölümü iç (40 milyon dinar) ve dış (10 milyon dinar) seyahatlere gitti. Bu son miktar, yalnızca, idarî ve politik önder konumundaki 900 kişi tarafından harcandı.[9] O yıl özel kullanıma sunulan araçlar için harcananlar, ya da özel otomobiller için yapılan yardımlar 5 milyon dinar kadardı. Ayrıca 10 milyon dinar da iş davetleri için harcanmıştı (bunun, bölgenin kültürel ihtiyaçlarına ayrılan toplam paranın yarısından fazla olduğunu da ekleyelim). Propoganda ve reklama ise yirmi milyon dinar harcanmıştı (ya da: Çocuk bakımevlerine harcananın beş katı, yaşlı ve sakatlar için harcananın yirmi katı, toplumsal güvenliğin **bütün** biçimlerine harcananın iki katı).[10]

Seyahat, masraf pusulaları, otomobil kullanımı v.b.'ne ayrılan paranın esaslı bir bölümünün, ilgili kişilerin doğrudan ya da dolaylı parasal çıkarlarına dönüştürülmesi, asıl sorundur. Reklam ve propoganda da kötüye kullanılmaya, toplumsal kaynakların büyük ölçüde kişilerin ceplerine aktarılmasına açık olan harcama alanlarıdır. Böyle gelirlerin, üstelik, vergisi de yoktur. Bu, onları, özellikle istenir ve aranır kılar. Bu kazanç kategorisine, parasız telefon tesisatı, parasız seyahat, bir dizi malın alımında tanınan özel imkânlar gibi şeyler de eklenmelidir —bunlar, kişisel geliri, sonuç olarak herhangi bir toplumsal denetime uğramaksızın arttıran ayrıcalıklardır. Slovenya'daki eşitsizlikleri araştırmış olan T. Kropuvek'e göre, orada, kişisel harcamaların dörtte bir kadarı, bu türden ek gelir kaynaklarınca karşılanmaktadır.[11]

Bu türden «kazançlar» aynı zamanda, temel ücretlerden daha hızlı bir oranda artmaktadır. 1971'de, bütün ülkede temel ücretler yüzde 27 yükselirken ek kişisel gelir yüzde 42 yükseldi —aşağı yukarı tüm ekonomide bir ayda sağlanan gelire eşit olan 10 milyar dinara ulaştı. Aynı yıl Split belediye bölgesinde, fazla mesai ve normal çalışma saatleri dışından öteki gelirler, bölgedeki iş kuruluşlarının ücretler için ayırdığı toplamın üçte birini oluşturuyordu. Bu tamamlayıcı gelirler, açıkça, Yugoslav işçi sınıfı içindeki toplumsal farklılaşma ve eşitsizlikler için ek bir nesnel temel sağlamaktadır. Belli kategorilerdeki işçilerin (ya kendi özel ustalık düzeylerinden dolayı ya da toplumsal kaynakların dağılımındaki payı düşük olan bir endüstride istihdam edildikleri için) temel ücretleri dışında gelir sağlama şansları azdır. Ek gelirin büyük kısmı, hiçbir durumda bireysel emeğin bir ürünü değildir, ama toplumsal fonların, zaten ayrıcalıklı olanlar adına bir kez daha tahsis edilmesi anlamını taşır. Bu, hem ekonominin piyasa karakterinin, hem de toplumsal düzenin bürokratik yapısının, yani toplumsal dağılım süreci üzerinde işçilerin denetiminin olmayışının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sonuç, nüfusun küçük bir azınlığının, geri kalana göre, bir hayli yüksek bir hayat standardına sahip olmasıdır. Normal çalışma saatleri dışında elde edilen gelir ve ayrıcalıklar da hesaba katılacak olursa, bugün Yugoslavya'daki kişisel gelir farklılaşması 1'e 20 oranına yakındır —kapitalist olmayan bir toplum için gerçekten de yüksek bir toplumsal eşitsizlik düzeyi.

Aile Geliri

Ama bu bile olanın tümünü göstermez. Çünkü, temel ücretler ve doğrudan gelirin öbür kaynaklarının dağılımında pay alma, gerçek durumun yeterli bir göstergesi değildir. Ancak bireysel ücretlinin geçindirdiği ailenin büyüklüğünü de hesaba katarsak, işçilerin hayatları gerçeğine yaklaşmış oluruz.

Hem kocanın, hem de kadının ev dışında çalışması durumu, Yugoslavya'da çok yaygın değildir. Yine de bu genel bağlamda, bölge ve sınıflara göre büyük değişiklikler olmaktadır. Bir süre önce Split tersanesinin 20.000 işçisi arasında bir araştırma yapılmış, her ücretli birey başına, geçimi sağlanan aile üyelerinin sayısının —ve dolayısıyla her ü-

yeye düşen gelirin— nitelikler bütününün her kategorisi için saptanması amaçlanmıştı.[12] «Tablo 5», nitelikler bütününün her kategorisinde, tek bir ücretli tarafından geçindirilen ailelerin oranını göstermektedir.

TABLO 5

Niteliksiz işçiler	yüzde	81,3
Yarı-usta işçiler	»	77,0
Usta işçiler	»	66,4
Yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler	»	62,8
Düşük meslekî nitelikler	»	53,8
Orta meslekî nitelikler	»	30,6
Yüksek meslekî nitelikler	»	17,2
En yüksek meslekî nitelikler	»	21,4

Bu, mavi ve beyaz-yakalı işçiler arasında önemli bir fark olduğunu gösterir. Mavi-yakalı ailelerin yüzde 71,9'unda yalnızca bir ücretli vardır; öte yandan durum, beyaz-yakalı ailelerin ancak yüzde 30,7'sinde böyledir. Düşük meslekî niteliktekiler, böylece bir dereceye kadar, kendileriyle yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler arasında varolan temel ücretler ve ek gelirler dağılımındaki farkı kapatmaktadırlar. Genel olarak, geçimi tek bir ücretliye dayanan ailelerin oranı, nitelik yükseldikçe azalmaktadır. En düşük düzeyde temel ücretleri olan ve bir kural olarak ek gelir sağlama şansları bulunmayan el işçileri ve yarı-usta işçiler, aynı zamanda, kaçınılmaz biçimde ailelerinin geçiminin tek kaynağı olma eğilimindedirler. Üstelik, bu yalnızca bir gelir sorunu da değildir. Çünkü sağlık hizmetlerinden, konsey evlerinden, emeklilikten v.b. yararlanma, genel olarak iş sahibi olmaya bağlıdır. Ailedeki geçimi sağlanan üyelerin sayısına baktığımızda, durum daha da kötüdür. Tablo 6, geçindirilen üyeleri dört ya da daha fazla olan ailelerin, nitelikler bütününün her kategorisindeki oranını göstermektedir.

TABLO 6

Niteliksiz işçiler	yüzde	42,3
Yarı-usta işçiler	»	41,6
Usta işçiler	»	30,1
Yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler	»	25,1
Düşük meslekî nitelikler	»	15.3
Orta meslekî nitelikler	»	6,3
Yüksek meslekî nitelikler	»	10,2
En yüksek meslekî nitelikler	»	3,5

Bu sayılar da hesaba katıldığında, düşük meslekî niteliktekilerin, bu yoldan, kendi gelirleriyle, yüksek düzeyde ustalaşmış işçilerin gelirleri arasındaki boşluğu tamamiyle kapat tıkları, güvenle söylenebilir. Bundan başka, usta işçilerle, bir yanda yarı-usta işçiler, öbür yanda tüm beyaz-yakalı kategoriler arasındaki fark, aşılmaz bir uçurum halini almaktadır. Parasal terimlere çevirecek olursak, beyaz-yakalı ailelerin hemen hemen hiçbirinin geliri, üye başına 500 dinardan az değilken, niteliksiz işçilerin yüzde 74,4'ü, yarı ustaların yüzde 69,7'si ustaların yüzde 47'si ve yüksek düzeyde ustalaşmışların yüzde 33,3'ünün bütün aile olarak gelirleri 500 dinar ya da daha azdır! Niteliksiz işçilerin yüzde 40'ından fazlası, aile üyesi başına 300 dinardan az bir gelire sahiptir. Bu, Yugoslav işçi sınıfının önemli bir bölümünün aşırı yoksulluk çizgisinin yakınında ya da altında yaşadığı anlamına gelir (aile üyesi başına 400-500 dinar esas geçim asgarîsi olarak alındığında). Böylece, salt bireysel gelir yerine aile geliri ele alındığında, varolan toplumsal farklar, felâket boyutlarına varmaktadır.

KONUTLAR VE MODERNLEŞME YARDIMLARI

Yugoslav toplumundaki farklar ve eşitsizlikler toplamı, bireysel gelir farklarını ele almakla, yeterince incelenmiş olmaz. Derin farklar, konutlar ve öbür yaşama koşullarının, hem de bunlara ilişkin yardımların dağılımında egemendir. Bu dağılım aynı zamanda, toplumsal harcamaların en önemli bölümünü oluşturur. Bu alandaki farklar, çeşitli ekonomik dallara ve meslekî nitelikler yapısına göre gelirler dağılımının değişim çizgisini yakından izler. Bir kez daha çalışanların belli kategorilerinin kesin ayrıcalıklardan yararlandığını görüyoruz.

Split bölgesindeki konut varlığının yüzde 45'i kamu malıdır, geri kalanı ise özel mülktür. Yoğun bir inşaat dönemi olan 1961-70 arasındaki on yılda, yüzde 54'ü kamu sektöründe olmak üzere 18.373 yeni konut yapılmıştı.[13] Tabiî bu kategorideki konutların hepsi iş örgütlerinin malı değildi (örneğin ordu için yapılan konutlar). Bu yeni konutlardan, gerçekten işçi örgütlerinin elinde bulunanla-

rın toplamı 6.985'di, bunların yüzde 80,7'si endüstriye, yüzde 11,6'sı toplumsal yönetim kuruluşlarına, yüzde 5,1'i sağlık ve toplumsal güvenlik kurumlarına, yüzde 1,3'ü eğitim kurumlarına, yüzde 1,3'ü de çeşitli kültürel kurumlara aitti.

Çeşitli sektörlerde çalışanların sayısını da hesaba katarsak, endüstrinin (istihdamın yüzde 85'i) payının indeks sayısı 95, üretici olmayan sektörün (istihdamın yüzde 15'i) indeksi ise 128'dir. İkincinin bu üstün durumu, indeksi 300 olan yönetim sektörünün (istihdamın yüzde 4'ü) varlığından ileri gelmektedir. Başka bütün üretici olmayan faaliyetlerin indeksi negatiftir (yani yüzün altında) ve eğitim, 28'lik bir indeksle, özellikle kötü durumdadır. Çeşitli endüstri dallarında da önemli farklılıklar varsa da, bunlar, üretici olmayan sektörde görülen düzeyde değildir.

Sözkonusu konutların niteliklere göre dağılımının incelenmesi, yüksek düzeyde ustalaşmış işçilerin ve en yüksek meslekî nitelikteki kişilerin, el işçileri ve yarı usta işçilerden on üç kat daha fazla konut elde ettiklerini gösterir. Bu ilk iki kategori, tüm çalışanların ancak onda birinden biraz fazlasını oluşturdukları halde, konut toplamının üçte birinden fazlasını almaktaydılar.

TABLO 7

	1 Konut Sayısı	2 Konut Yüzdesi	3 Çalışanların Yüzdesi	4 İndeks (2:3)
En yüksek meslekî nitelikler	1.124	16,1	5,4	298
Yüksek meslekî nitelikler	577	8,3	4,0	207
Orta meslekî nitelikler	1.487	21,3	44,1	150
Düşük meslekî nitelikler	408	5,8	7,9	73
Yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler	1.305	18,7	6,0	312
Usta işçiler	1.513	21,6	26,4	82
Yarı-usta ve niteliksiz işçiler	571	8,2	36,2	23

Ele alınan on yılda, varolan konutların onarılması ve yenilerinin yapılması için hemen hemen 60 milyon dinar ayrılmıştı. Bu toplam endüstri ve üretici olmayan sektör arasında görece adil bir biçimde dağıtılmıştı. Bununla birlikte, bu dağıtım, meslekî nitelikler yapısı bakımından incelendiğinde, konutların dağılımındaki haksızlıkların aynısı çıkar ortaya. Yüksek düzeyde ustalaşmış işçilerle yüksek meslekî niteliktekiler, niteliksiz ve yarı-usta işçilerden yedi kat, düşük meslekî niteliktekilerden dört kat ve orta meslekî niteliktekilerden üç kat daha fazla kredi sağladılar. Bu zaten ayrıcalıklı olan kategori, orantısız biçimde, kendi konutlarının yapımı için, varolanın onarımı için ayrılandan daha çok para elde etti. Yüksek meslekî nitelikler için iki tip kredinin oranı, 315:97, yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler içinse 289. 227 iken, niteliksiz ve yarı-usta işçiler için tersine, bu oran 39:73'tü. Üstelik, yeni konutlar için yapılan yardımın aslında tatil villaları için kullanılan kısmı da az değildi, çünkü kural olarak nitelikli ve yüksek nitelikli meslekî kategorilerin gerçek bir konut sorunu yoktur. Ve tabii, konutların dağılımındaki haksızlık, basit bir şekilde, kaba sayılarla sınırlı değildir, konutların boyut ve niteliğinde de büyük farklar vardır. Yugoslav Kent Araştırmaları Enstitüsü'ne göre, yeni kentlerdeki işçilerin kesinlikle hiçbiri, 80 metre kareden büyük dairelerde oturmamaktadır.[14]

İşsizlik

İstihdam —ya da daha doğrusu işsizlik— durumu da, eşitsizliklerin yaratılması ve sürdürülmesinde bir etmen olarak sınıflandırılmalıdır. Yugoslavya gibi çoğu insanın varlığının kollektif emeğe dayandığı bir ülkede, çalışma hakkı can alıcı önemdedir, hem varolma bakımından, hem de politik açıdan. Buna karşın, bugünün bir olayı olmaktan uzak olan işsizlik, Yugoslav toplumunun sürekli bir

özelliği olmuştur. Federal İstatistik Bürosu'na göre, kaydedilmiş olan işsizlerin sayısı, 1964'den 1971'e kadar, 110.000 ile 170.000 arasında oynadı (aynı dönemde Split bölgesinde bu sayılar 2000 ve 4000'di). Ama işsizlerin gerçek sayısı muhakkak ki çok daha büyüktür ve eğer bu dönem, aynı zamanda, Batı Avrupa'ya büyük bir işgücü göçünün gerçekleştiği bir dönem olmasaydı, daha da kötü olurdu.

İşsizlik de yine en sert biçimde el işçilerini, yarı-usta işçileri ve en düşük düzeydeki beyaz-yakalı kategoriyi etkilemektedir. Bunlar hemen hemen bütün işçilerin dörtte üçü (yüzde 73,5) etmektedir. Özellikle kötü biçimde etkilenenler, genç kişilerdir (29 yaşın altı), bunlar işsizlerin yarısından fazlasını (yüzde 57) ve göçebe işgücünün gene yarısından fazlasını (yüzde 52,5) oluştururlar. İşsizlik tazminatları, ihtiyacı olanların ancak önemsiz bir bölümünce elde edilebilmektedir. Buna göre, iş bulamamış işçilerden herhangi bir malî yardım görenlerin yüzdesi, 1966 ve 1971 arasında Tablo 8'de gösterilen biçimde değişti.[15]

TABLO 8

1966	yüzde 12,7
1967	» 11,8
1968	» 10,1
1969	» 6,3
1970	» 4,2
1971	» 3,4

Ayrıca, kavranmalıdır ki, işsiz kalma, yalnızca geçim araçlarının değil, ama aynı zamanda pek çok toplumsal ve politik çıkarın da yitirilmesine neden olmaktadır (örneğin konut edinme imkânı, ücretsiz sağlık hizmeti, özyönetim hakları) —psikolojik etkilerin ise sözünü etmiyoruz.

Eğitim

Yukarda ana çizgileri belirtilen incelemelere göre, eğitsel durumun, toplumsal hak ve çıkarların dağılımında bireyin payını esaslı biçimde belirlediği tamamen açıktır. Bu yüzden eğitim birincil derecede önemlidir, varolan toplumsal farkların bir propogandası ya da onlara karşı bir silâh olarak. Ancak, Yugoslav eğitim sistemi resmî olarak herkese eşit ölçüde açıksa da, gerçekte durum hiç de böyle değildir. Ailesinin toplumsal-ekonomik durumu, aslında bireyin okul seçimini, orta öğrenimi başarıyla tamamlama imkânlarını ve yüksek eğitime geçme imkânlarını esas olarak belirler.

Daha orta öğrenim düzeyinde köylü işçi çocuklarının önemli bir bölümü sınıflarını düzenli bir biçimde geçememeye başlarlar. Böylece Slovenya Federal Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü'nün derlediği istatistiklere göre, mavi-yakalı işçilerin çocuklarının yüzde 11,7'si ve köylü çocuklarının yüzde 13,5'i sınıfta kalmaktadır; buna karşılık, beyaz-yakalı işçilerin çocuklarında bu oran sadece yüzde 4,1'dir. Daha önce aktarılan **Toplumumuzda Toplumsal Farklar**'daki (s. 33) istatistiklere göre, beyaz-yakalı işçilerin, meslekî kategorilerin ve yönetici ve politik kadroların çocukları, işçi çocuklarının, orta öğretimi bitirmek için iki katı, bir ünvan sahibi olmak içinse beş katı şansa sahiptirler.

Anne-babanın yaşadığı yerin, mesleğinin, eğitiminin ve hayat düzeyinin, orta öğrenim türünün seçilmesinde çok büyük etkisi vardır. Split bölgesindeki orta öğretim öğrencileri üzerine yapılan son incelemeler, bunu tamamen doğrulamaktadır. Her şeyden önce, esas olarak belli toplumsal sınıfların çocuklarının gittiği okullar vardır. Örneğin, köylü çocukları, belli tip meslekî okulların öğrencilerinin yüzde 65-70'ini, ama akademik orta öğretim okulları öğrencilerinin ancak yüzde 15'ini oluştururlar. İkinci olarak, meslek okullarına giden çocukların anne-babalarının yüzde 88'i, tamamlanmamış ilk ve tamamlanmamış meslekî orta öğretim düzeyleri arasında bir eğitim görmüşlerdir —dörtte üçü ilk öğretim diplomasına bile sahip değildir. Üçüncüsü, meslek okullarında okuyan öğrencilerin yüzde 80-90'ının yalnızca babaları gelir sağlamaktadır. Böylece ebeveynlerin maddî durumu ve sınıfsal konumunun, çocuklarının eğitsel başarısının belirlenmesinde temel bir etmen olduğu açıktır. Bu sonuçlar, özellikle yüksek öğretim düzeyinde etkilidir. Üniversiteye, akademik orta öğretim okullarından olan öğrencilerin yüzde 93'ünün, meslek okulları öğrencilerinin ise ancak yüzde 38'inin devam etmesi olgusunun da gösterdiği gibi,

köylü ve işçilerin çocukları yüksek öğretim kurumlarında çok az temsil edilmektedirler.[17]

Bugün sağlanmakta olan eğitim yardımları, ailenin toplumsal-ekonomik durumunun bu belirleyici rolünü hiçbir şekilde azaltmamaktadır. 1969'da okul öğrencilerinin yüzde 3'ü ve üniversite öğrencilerinin yüzde 10 kadarı devlet yardımı alıyordu. Bu yardımların geçim asgarîsinin altında olduğunu (böylece herhangi bir ebeveyn yardımını kaçınılmaz kıldığını) dikkate almasak bile, böylesine küçük bir toplam yardım sayısı, devletin, eğitim sistemi aracılığıyla, varolan toplumsal farklarla mücadele etmeyi pek amaçlamadığını göstermektedir. Buna, 1958'de, yararlanılan öğrenci yurtları sayısının yarıya indirilmesi de eklenmelidir, böylece, bugün bunlar, orta öğretim öğrencilerinin ancak yüzde 5'ini, üniversite öğrencilerinin ise yüzde 20 kadarını barındırabilmektedir.[18] Yardımların ve yurtların yetersizliği, eğitim sistemimizin özel karakterde olduğunu vurgular yalnızca; bu niteliğiyle o, başlıca işçi ve çocuklarının zararına işlemektedir.

Toplumsal Güç ve Etki

Toplumsal farklar ve eşitsizliklerin yaratılması ve sürdürülmesinde en önemli etmenlerden biri de —ama şimdiye kadar çok az sözü edilmiş biri— güç ve etkinin dağılımıdır. Bunun ilk göstergesi, verili tabaka ve kategorilerden bireylerin, ekonomik ve politik karar merkezlerinde —başka bir deyişle, en başta, Federal, Cumhuriyet ve Belediye düzeylerindeki temsilî kurumlarda ve özyönetim birimlerinde— ne ölçüde yer alabileceğidir.

İlk ve en çarpıcı olgu, işçi sınıfının Federal Meclis'den ve tekil cumhuriyetlerin merkezlerinden —yani en yüksek karar alıcı merkezlerden— mutlak biçimde yok olmuş olmasıdır. 1958'de Federal Meclis delegelerinin yüzde 8'i işçiydi, 1963'e kadar bu oran yüzde 6'ya düştü, 1970'e kadar da yüzde 1'e. Aynı süreç, cumhuriyet düzeyinde de yinelendi. 1958'de bu birimlerin temsilcilerinin yüzde dokuzu işçiydi, 1963'de yüzde 7'si ve 1970'de yüzde 1'i. Benzer bir gelişme, az çok ılımlı bir şekilde de olsa, belediye meclislerinin toplumsal bileşiminde de görüldü. 1957'de işçiler, yerel komisyon üyelerinin yüzde 56,5'ini oluşturuyorlardı, bugün ise oran yüzde 35,9'dur (Split özelinde yüzde 15,8). İş örgütlerinin özyönetim organlarındaki işçi sınıfının bileşiminde de sürekli bir azalma vardır —hattâ işçilerin önerileri hiçbir şekilde kendi büyüklüklerini yansıtan sayılarda temsil edilmemiş olan kategorilerinde bile. Aşağıdaki tablo, çeşitli kategorilerin, tüm ülkede işçi konseylerindeki göreli varlığını göstermektedir.

TABLO 9

	1 Tüm çalışanlara göre yüzdesi	2 1965'de işçi konseylerine seçilme yüzdesi	3 2:1 indeksi	4 1970'de seçilme yüzdesi	5 4:1 indeksi
En yüksek meslekî nitelikler	2,6	3,8	146	6,0	231
Yüksek meslekî nitelikler	1,7	2,1	124	4,1	241
Orta meslekî nitelikler	9,9	13,0	131	15,9	161
Düşük meslekî nitelikler	6,3	7,3	116	6,4	102
Yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler	7,6	16,7	219	17,2	226
Usta işçiler	29,9	37,8	126	33,7	113
Yarı-usta işçiler	14,9	10,8	72	9,0	60
Niteliksiz işçiler	27,1	8,0	29	7,4	27
Çıraklar	—	0,5	—	0,3	—

Tablo, iş örgütleri düzeyindeki güç dağılımının üç özelliğini gösteriyor. Birincisi, işçi sınıfının varlığında genel bir azalma vardır. Buna göre, yüksek düzeyde ustalaşmış işçiler, fazlasıyla temsil edilmeyi sürdürseler de, bir bütün olarak işçiler, işgücündeki ağırlıklarının (yüzde 79,5) oldukça altında temsil ediliyorlardı: 1965'de işçi konseylerine seçilenlerin yüzde 73,3'ünü, 1970'de yüzde 67,3'ünü oluşturuyorlardı. İkincisi, yarı-usta ve niteliksiz işçilerin durumu uçurum gibidir: Tüm çalışanların yüzde 42'sini oluşturdukları halde, delegelerin ancak yüzde 16'sını sağlamaktadırlar. Üçüncüsü, yüksek düzeyde ustalaşmış işçilerle en yüksek meslekî niteliktekî kişilerin özel ayrıcalıklı durumları arasında, bu tabloda ve malî ve öbür çıkarların dağılımını gösteren öteki tablolarda görülen yakın bir paralellik vardır.

En yüksek ya da yüksek meslekî niteliktekî kişilerin, yani **uzmanlar** (avukatlar, iktisatçılar, mühendisler) ve politikacı-yönetici **önder kadroların**, giderek artan toplumsal-ekonomik ağırlığı, temsilî meclislerde, daha da dikkat çekicidir. Federal Meclis'de en yüksek meslekî niteliktekilerin delege sayısı 1958'de yüzde 21'den, 1969'da yüzde 68'e çıktı; önder kadroların oranı 1963-1969 arasında yüzde 51'den yüzde 64'e yükseldi. Bugün, uzmanlar ve önder kadrolar, Federal Meclisin tüm delegelerinin yüzde 97'sini ve cumhuriyet meclislerinin delegelerinin de yüzde 92,8'ini oluştururlar!

Şüphesiz, bu kurumlarca saptanan karar ve eylemlerin güdü ya da tatminlerinin, yalnızca üyelerinin toplumsal kökenlerinin bir ürünü olduğunu iddia etmek saçmadır. Ama, işçilerin bunlardan çıkarılmasının Yugoslav işçi sınıfının anlık ve tarihî çıkarları zararına olmadığını iddia etmek de aynı ölçüde saçma olurdu. Federal ve cumhuriyet temsilî kurumlarında işçilerin yerini tamamen önder kadroların ve uzmanların alması, emeğin yarattığı artığın tekno-bürokratik gaspının açık bir ifadesidir —toplumsal güç ve etkininin yeniden dağılımıyla **de facto** (fiilen) doğrulanan bir gaspetme. Sonuç, üstüste yığılmış toplumsal farkların ve eşitsizliklerin yeniden üretiminin kesinleşmesi ve derin toplumsal çatışmalara kapıların açılmasıdır.

SONUÇ

Çağdaş Yugoslav toplumundaki eşitsizlik ve tabakalaşmanın toplumsal kaynaklarının hepsini değilse de (örneğin emekli maaşları, toplumsal yardım) bazılarını, özel bir belediyenin prizmasından yansıdığı biçimiyle inceledik. Şu vargı kaçınılmazdır: İşçi sınıfı, özel olarak, kötü biçimde terkedilmiş durumdadır (sadece, burada doğrudan konumuz olmamış olan köylülük daha kötü durumdadır). Bu sınıfın dörtte biri (yüzde 23,9) yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (aile üyesi başına ayda 300 dinardan az) ve üçte birinden fazlası (yüzde 36,5) bu sınırdadır (aile üyesi başına ayda 500 dinardan az). Buna göre işçilerin ve ailelerinin hemen hemen üçte ikisi, sürekli olarak geçim güvencesinden yoksun bir durumda yaşamaktadır. Tersine, beyaz yakalı ailelerden **hiçbirinin** geliri üye başına ayda 300 dinardan az değildir ve yalnızca yüzde 6'sının 500 dinardan azdır. Bu derin toplumsal farklar ve eşitsizlikler yalnızca kişisel gelirlerde değil, ama konutların, iş imkânlarının ve eğitimin ve hattâ, daha da belirgin olarak politik bakımdan temsil edilişin dağılımında da yansımaktadır. Farklar, birikme ve kendini yeniden üretme eğilimi göstermektedir. Bu, gösterdiğimiz gibi, toplumsal ekonomik durumu, eğitimi, toplumsal hareketliliği ve dağılımı birleştiren çevrimle tanımlanabilir — bütün süreç, işçi sınıfının tüm önemli karar alma merkezlerinden uzaklaştırılmasıyla korunmakta ve onanmaktadır.[20]

İncelememiz, Yugoslavya'daki farkların ve eşitsizliklerin karmaşık bir kökeni olduğunu gösteriyor, ama bunlar kabaca üç etmene yüklenebilir. Birincisi, Yugoslavya derin toplumsal eşitsizliklerin hüküm sürdüğü dünya koşullarına eklemlenmekte ve bunlar onun üstünde doğrudan ya da dolaylı karşı etkide bulunmaktadır. Kapitalist dünya pazarı ve uluslararası işbölümü, eşitsiz tarihî ve bölgesel gelişmeyi ve gelişmiş azgelişmiş ülkeler arasındaki, bunun bir sonucu olan ilişkileri yönlendiren koşulları üretir. İkincisi, Yugoslavya'nın kapitalist geçmişi, hâlâ ağır bir miras yüklemektedir; kent ve kır arasındaki ilişki, ya da kafa ve kol emeği ayrımı sınıfsal işbölümünün tipik bir biçimi olarak bunu örnekler. Üçüncüsü, yeni toplumsal sistem, top-

lumsal farkların yaratılmasına özgün biçimde katkıda bulunmuştur.

Böylece toplumsal zenginliğin başlıca kaynaklarının uluslaştırılmış ve özel sektörün üretimdeki egemenliğine son verilmiş olmasına ve eski kapitalist toplumu savunan temel politik güçlerin yenilmiş olmasına karşın, yine de toplumsal üretimin ne bürokratik-merkeziyetçi modeli, ne de piyasa modeli tüm işçilerin aynı toplumsal konumu edinmiş olmalarını sağlamış değildir. Gerçekte, bu modellerin her biri, toplumsal tabakalaşmanın özgün kaynaklarını yaratmıştır.

Bürokratik-merkeziyetçi modelin özyönetim ve pazar ekonomisi lehine terkedilmesi, toplumsal farklılaşmanın, bireyin toplumdaki yerinin öncelikle politik hiyeraşideki yerinden kaynaklanmasına yol açan belli bürokratik nedenlerini ortadan kaldırmıştır. Ama ardından kendi eşitsizliklerini yaratmıştır, hem görünüşte büyük ölçüde üstesinden gelinmiş olan farklılaşmanın eski kaynaklarını yeniden uyararak (örneğin kent ve kır arasındaki çelişkiler), hem de tamamen yenilerini yaratarak (örneğin özel sermaye birikimi). Ayrıca, özel sermaye birikiminin yeni bir gelişiminin teşvikinden ayrı olarak, pazar ekonomisi, toplumsal mülkiyet ve özyönetim çerçevesi **içinde** bile, esaslı bir eşitsizlik kaynağıdır. Bireysel ve toplumsal emeği pazar prizmasından süzmekle, emeğin sonuçlarıyla hiçbir ilişkisi bulunmayan büyük gelir farkları yaratmıştır. Böylece pazar ekonomisi, emeğin ürünlerine karşı daha saygılı olsa da, aynı zamanda emeğin değerini de düşürmüştür.

Anlaşılması gereken nokta şudur: Toplumsal yeniden-üretimin her modeli, toplumsal farklılaşma ve eşitsizliğin kendine ait yasalarını üretmektedir ve bunlar sadece, ilke olarak tam ve kusursuz olan modellerden herhangi bir sapmanın yan ürünleridir. Ne bunların işçi sınıfının çıkarına olduğu, ne de işçi sınıfının bunları hoşgörmeye hazır olmadığının bir göstergesi olan bir politik hırs ve tepkiler fırtınası yaratacak boyutlardaki toplumsal farklılaşma ve eşitsizliğin, tehlike çanlarını çaldırmakta olduğu bugün, bunun anlaşılması önemlidir. Tabiî bunları Komünistler Birliği de hoşgöremez, çünkü toplumsal ve politik eşitsizliğin böyle bir düzeyi, toplumumuzun gelecekteki sosyalist gelişimi için hiç de tehlikesiz değildir.

Bu durumda, belli temel gerçekleri en büyük açıklıkla dile getirmek bir zorunluluktur. Eşitlikçilere karşı, bu tarihî anda eşitlikçi bir sosyalist toplumun imkânsızlığında ve sosyalizmi kuruşumuzun bugünkü aşamasında, belli toplumsal fark ve eşitsizliklerin doğal olduğunda ısrar etmeliyiz. Öte yandan, teknokratlara karşı ise, sosyalist toplumun hiç de belirsiz olmayan, bütün önemli toplumsal fark ve eşitsizliklerin yok edilmesi tarihî hedefine sahip olduğunda ve her zaman, bu amacı giderek başarmasıyla tanımlanması gerektiğinde ısrar etmeliyiz. Bizim için canalıcı soru, **hangi** toplumsal farkların kaçınılmaz olduğudur. Başka bir deyişle, daha fazla toplumsal ve maddî ilerlemeyi hangileri uyarır, hangileri engeller? Bu tarihî dönemde, hangi toplumsal yapılar ve ilişkiler, birtakım farklılaşma ve eşitsizlikleri doğursalar bile, hoşgörülebilirler?

Bence, toplumumuzun, bu türden olduğu su götürmeyen iki özelliği vardır: Meta üretimi ve emeğe göre dağılım. Üretim ve yeniden-üretim üzerinde devlet denetiminin akıl dışı, bürokratik-merkeziyetçi sisteminin tersine, meta üretimi, emek üretkenliğini uyarmakta, üretim maliyetini düşürmektedir vb. —yani, bir bütün olarak toplumsal yeniden üretimin en rasyonel biçimini temsil etmektedir ve böylece maddî ve toplumsal gelişmeyi ilerletmektedir. Aynı şey emeğe göre dağılım konusunda da söylenebilir; bu, toplumsal zenginliğin dağılımının —emeğin, bireyin maddî ve toplumsal durumunun ya da toplumun değer sisteminin birincil temeli olmadığı— anti-demokratik, devletçi biçiminin giderek kaldırılışını temsil eder.

Ama, meta üretiminin ve emeğe göre dağılımının maddî ve toplumsal gelişmemizi tehlikeye düşürmeden kaldırılması mümkün değilse, o zaman asıl sorun, bunların doğurduğu toplumsal farkların, pazar ekonomisinin özelliklerince çizilen çerçeve içinde nasıl üstesinden gelineceğidir —başka kaynaklardan türeyen farkların sözünü etmesek de! Çünkü, bugünün Yugoslav toplumundaki eşitsizliklerin büyük bir bölümü hiçbir şekilde ne meta üretiminden, ne de emeğe göre dağılımdan kaynaklanmamaktadır. Çoğu, global top-

lumsal yapı düzeyinde, süregiden bürokratik-merkeziyetçi ilişkilerin ürünüdür: Ekonomik dallar arasındaki dağılım alanında bunlar, siyasî ve yönetsel aygıtlar, ticarî kurumlar, yabancı ticaret kuruluşları vb. için ayrıcalıklı konumlar biçimini almaktadırlar, kişisel dağılım alanında ise, emeğe göre dağılımın yerine hiyerarşik konumların ya da resmî sınıflandırmaların geçerli kılınması biçiminde ortaya çıkmaktadırlar. Başka eşitsizliklerin kökeni de, bürokratizmin ve özyönetim haklarının gaspının bir çeşit merkezsizleştirilmesidir. Başka bir deyişle, son on yılda sürdürülen, devlet gücünun ve devlet sermayesinin merkezsizleştirilmesi, açıkça yeni, eşit derecede haksız sektörel bölgesel malî güç kaynakları (bankalar, cumhuriyet «devlet» makinaları) yaratmış ve bireysel yatırımlar ve iş örgütlenmeleri düzeyinde özyönetim haklarının bürokrasi ve teknokrasi tarafından gaspını artırmıştır. Bu durumda, meta üretimi ve emeğe göre dağılımdan kaynaklanan toplumsal farkların, bürokratizmden kaynaklananlara göre çok daha önemsiz olduğu açıktır —ve yine, paradoks gibi gözükse de açıktır ki, meta üretimi, emeğe göre dağılım ve özyönetimin getirilişi, kesinlikle, eşitsizliğin temel bir kaynağı olan bürokratik-teknokratik ayrıcalık ve gaspetmenin kaldırılması mücadelesinde çözümleyici bir girişimdir.

Gerçekten meta üretimi ve emeğe göre dağılımdan kaynaklanan ve şayet bürokratizm bütünüyle kaldırılmış ve meta üretimi ile emeğe göre dağılım tamamen yerleştirilmiş olsa, çok daha önem kazanacak farklara ve eşitsizliklere gelince; bunlarla, bütün bir düzenleyici önlemler dizisiyle pazar mekanizması, kollektif toplumsal denetime tabi kılınarak mücadele edilmelidir. Üretim koşullarını ve ekonominin tümünde ödülleri standartlaştırma için somut girişimde bulunulmalı, emeğe dayanmayan farklar —yani ayrıcalıklar— giderilmeli ve sonra, emeğe dayanan farklı gelirler üstünde bir seçici vergilendirme sistemi uygulanmalıdır. Hayat standardının genel olarak iyileştirilmesine (konutlar vb.) kesin müdahaleden başka, toplumsal farkların yeniden üretimini engellemek için, eğitime ilişkin fırsatları (burslar, yurtlar vb.) eşitlemeye yönelik önlemlere özel bir önem gösterilmelidir. Toplumsal-politik güç alanında temelli bir yeniden düzenleme gerçekleştirilmelidir, çünkü toplumumuzdaki pek çok eşitsizliğin kökeninde işçi sınıfının politik bakımdan mülksüzleştirilmesi yatmaktadır. Toplumsal gücün işçi sınıfı lehine yenilden dağılımı, bürokratizm ve teknokratizmin ve doğrudan üreticilerin işgücünün kamulaştırılmasına temel bir engelin üstesinden gelmenin önkoşullarını oluşturmaktadır.

Toplumsal gücü, işçi sınıfının ellerine devretme isteği, hiçbir bakımdan basitçe, toplumsal eşitsizliğe karşı, soyut, ahlâkî bir tepkiden güdülenmemektedir. Tersine, daha hızlı bir endüstriyel gelişmenin ve genel toplumsal ilerlemenin gereklerine tekabül etmektedir yalnızca, işçi sınıfının genel toplumsal durumunun sistematik biçimde düzeltilmesi, bu sınıfın tüm toplumsal enerjisinin harekete geçirilmesini sağlayabilir ve bu olmadıkça da sosyalizme doğru esaslı bir bütünsel ilerleme düşünülemez. ■

[1] Bu makalenin daha önceki bir uyarlaması, Ocak 1973'de, Split beledî bölgesi Hırvat Komünist Birliği Konferansı'na sunulmuştu.

[2] Sayılar, Split Belediyesi İstatistik Enstitüsü'nün üç aylık raporlarından (1971) ve *Analysis of the Situation and Proposed Measurxes for Development of the Under —developed Areas in the Split Municipal Region*, Split 1973'den alınmış ya da hesaplanmıştır.

[3] 37 dinar = 1 sterlin. (Bugün kullanılan dinar birimi 100 «eski dinar»a eşittir.

[4] Kaynak: *Self-management and the Socio-economic Development of Yugoslavia*, Federal Bureau of Statistics, Belgrad 1971.

[5] Federal İstatistik Bürosu, *Bülten 728*'den edinilen sayılara göre hesaplanmıştır. Buradaki «özel» kategorisi, genel olarak özel bireyler olan yurttaşlara işaret etmektedir, yani sadece ekonominin özel sektöründe ekonomik faaliyetler yürütenlere değil.

[6] Federal İstatistik Bürosu, *Bültenler 630, 631*. Ücret farklılaşması, maksimum kişisel gelirle niteliksiz işçilerin ortalama ücreti arasındaki oran olarak hesaplanır; yani minimum gelirler hesaba alınırsa, farklılaşma daha da büyüktür.

[7] Tabloların alındığı kaynak: *Social Differences in our Society*, Yugoslav Trade Union Council, Belgrad 1972, s. 16-17.

[8] Kaynak: *Information on Speeding in Working Organizations*, Commission for Social Supervision of the Split regional assembly, Split 1972.

[9] A.g.e.

[10] *Balance-sheet of the Financing of General Social and Communal Needs in the Municipality of Split*, Assembly of the Split municipal region, Split 1973.

[11] *Social Inequalities under Socialism*, Belgrad 1971, s. 72.

[12] Bak.: M. Zuvela, «Who is most hit by social inequalities», *Pogledi* No. 8, Split 1972, s. 83-4.

[13] Kaynak: *The Dynamic of House Construction 1961-1970: Forms of Participation of Workers in the Distribution of Flats*, Split Construction Enterprise, Split 1971.

[14] *Teorija in Praksa* No. 6/7, Ljubljana 1972, s. 955.

[15] *Social Differences in our Society*, s. 33.

[16] Örneğin, bak.: S. Vrcan, *The Social Position and Ideological Concerns of Secondary Pupils and Students in Split*, Split 1968.

[17] V. Obradovic, *The Influence of Education in Forming the Ideological Profile of Working class Yauth*, Zagreb 1972.

[18] Federal Bureau of Statistics, *Bülten* No. 728, Belgrad.

[19] Bu bölümdeki sayılar, «Self-management and the Socio-economic Development of Yugoslavia 1950-70», Federal Burcau of Statistics, *Bulletin* No. 728, Belgrad temel alınarak hesaplanmıştır.

[20] 1931 ile 1940 arasındaki kuşakta, yukarı doğru toplumsal akış yüzde 73.9, aşağı doğru akış ise sadece yüzde 0,3'dü. Oysa 1941 ile 1952 arasında doğmuş olanlar için yukarı akış % 51.4'e düşerken aşağı doğru akış % 13.4'e yükseldi *(Social Differances in Our Society*, s. 28). Split'deki öğrenciler arasında bir inceleme, bunların sadece % 27.1'inin toplumsal başarıyı niteliklerine, çalışma ve çabalarına bağladıklarını, % 59.6'sının ise başarıyı ilişkilerde, rüşvette, dalkavukluk ve pistonda gördüklerini göstermiştir. (S. Vrcan, *a.g.e.*, s. 81).

Macaristan'da İşçi Sınıfı ve Haraszti

Bir «Halk Cumhuriyeti» olarak Macaristan tarihinin ilginç anı, şüphesiz 1956'daki karmaşık olaylardır. Bu hareketin bileşenleri üzerine söylenmiş çeşitli sözler var. Herhangi bir kapitalist ülkede patlak veren ayaklanma hareketleri üstüne, anında veya kısa bir zaman sonra, yeterli açıklamalar bulabilir, yapabiliriz. Çünkü elimizde, bu tür hareketlerin dinamiğini analiz etmeye yeterli teorik araçlar vardır. Sosyalist ülkelerde çıkan kargaşalık üstüne açıklama yapmak ise çok daha güç; nedeni, hem aynı işlerlik yeteneğine sahip teorik kavramlar olmaması, hem de bu ülkeleri saran «resmilik» te, olguların bile açık seçik ortaya çıkmamasıdır. Analizin araçlarından yoksun olunca, bu tür olayları emperyalizmin beşinci kol faaliyetleriyle açıklamak bir çeşit meşruluk kazanır. Bu da, nicedir alışık olduğumuz tarih anlayışının bir uzantısıdır: bütün «Marksist formasyonumuz»a rağmen, sayısız toplumsal etmenin işleyişinin ürünü olan «toplumsal olay»ı tepedeki birtakım «güçler»in strateji ve «oyun»larıyla açıklamaktan rahatsızlık duymadığımıza göre, 1956'nın Macaristan olayları gibi karmaşık bir oluşumu da bu kolay formüllere vuruveririz.

«Emperyalizm» deyip soyutlaştırdığımız, bir yandan da azamî somut bir güç gibi resmederek anlaşılmaz hale getirdiğimiz bu esrarengiz varlığın, Macaristan'daki olaylarda da, benzeri bütün olaylarda da, «parmağı» olabilir. Ama olayın bütünü bu «parmak»tan ibaret değildir. Başka dinamiklere bağlı bir birikimin patlamasına bir yerinden müdahale eder emperyalizm. **Her şeyi** emperyalizme bağlamakla, bu dinamiklerin varlığını görmezlikten gelmiş oluruz. Böyle davranmak bizleri kişi olarak rahatlatabilir, ama dinamiğin kendisini ortadan kaldırmaz.

Bu sayıda Macaristan'a ayırdığımız yerde, 1956 olayları üstüne bir inceleme kullanmadık. Bu tür incelemelerin gerçekten aydınlatıcı olanını bulmak bir hayli güç. Ama ileriki sayılarda Macaristan ve Polonya'da 56 olaylarını aydınlatıcı nitelikte yazılara yer vereceğiz. Bu sayıda Macaristan'ın bir başka özelliği üzerinde duruluyor: Ülkedeki uretim ilişkilerının, fabrika içinden gözlemlenmesi. Gözlemleri yapan Miklos Haraszti üstüne ayrıca bilgi veriliyor. Burada biz, mahkemesiyle ilgili birkaç bilgi ekleyelim.

Haraszti'nin işçi olarak çalışırken bu gözlemleri yaptığı fabrika, Budapeşte'nin güneyinde, Tuna üzerindeki bir adada, Baron Manfred Weiss'ın 1884'de kurduğu ünlü Csepel fabrikasıdır. Macaristan'ın en büyük endüstri merkezi olarak on binlerce işçiyi istihdam etmektedir. Bu önemli endüstri merkezi Macaristan tarihi boyunca önemli bir rol oynamıştır. 1919'daki devrimci hareket ve kısa ömürlü devrimci hükümet zamanında Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nin belkemiği Csepel'di. Macaristan bir Halk Cumhuriyeti olduktan sonra da Csepel'in önemi azalmadı. 1956'daki işgalde, Sovyet Birlikleri buraya en son girdiler.

Haraszti bu fabrikada çalışırken gözlemlediklerini bir kitap haline getirdi ve Macaristan'da yayımlatmaya çalıştı. Öteden beri rejimin şüphe duyduğu bir kişi olduğu için, kitabı bastıramadığı gibi, kendisinin ve bazı arkadaşlarının başı belâya girdi. Mahkeme sırasında bazı önde gelen Macar aydınlarının onu açıkça desteklemeleri, bu badireyi görece hafif anlatmasında rol oynadı Mahkeme ile aynı zamanda «Budapeşte ekolü» —Lukacs'ın öğrencileri ve o sıralar Sosyoloji Kurumu Başkanı olan ünlü muhalif aydın Hegedüs— partiden ve işlerinden atıldılar. Bir başka ünlü bilim adamı. Geörgy Konrad da Haraszti'nin kitabıyla ilgili olarak kovuşturmaya uğradı. Ne var ki, bu kişiler, partiyle ters düsseler de, kamuovunda saygınlığı ve ağırlığı olan kimselerdi. Mahkeme boyunca Haraszti'yi desteklemeye devam ettiler. 1949'da Moskova mahkemelerini andıran bir mahkemede hüküm giyip idam edilen eski Dışişleri Bakanının karısı Bavan Raik da Haraszti'nin durusmalarına gelerek mahkemeyi izliyordu. Bütün bu desteklere karşılık Haraszti gene de mahkûm edildi, ama «politik» bir sekilde azaltılmış bir ceza ile kurtuldu, hapis cezası da ertelendi Bu arada yazdığı kitap Batı ülkelerinde yayımlandı. Ütopik - anarsist, Guevarist, Maoist ve aşırı - sol sıfatlarıyla suçlanan Haraszti herhalde zor koşullarda yaşıyor şimdi, ama ülkesinde, ve hapiste değil.

*

Miklos Haraszti 1945'te Kudüs'te doğdu. Birer komünist olan anne ve babası Nazilerden kaçıp oraya yerleşmişlerdi. 1948'de de ülkeleri Macaristan'a döndüler.

Miklos Haraszti 1965'de üniversitede «Vietnamla Dayanışma Komitesi» kurdu. Politik çizgisi bu sıralarda Sovvet revizyonizmini eleştiren Çin'in etkisindeydi. Polis 1966 sonunda Komite'yi kendini feshedip, Parti'ye bağlı «Genç Komünistler»e katılmaya zorladı ve Haraszti Budapeşte Üniversitesi'nden çıkarıldı.

«Şairler, Şiirler ve Devrimler» adlı ilk derleme çevirisiyle tanındı.

1968'de küçük bir Maocu gruba dahil olduğu şüphesiyle «Polis Kontrolü»ne alındı; bu, kamuya açık yerlere —ve Haraszti için özel olarak listeye eklenen üniversite ve basımevlerine— gitmesinin yasaklanması ve evinde göz hapsine alınması anlamına geliyordu.

Üç ay sonra üniversitedeki felsefe ve edebiyat çalışmalarına dönmesine izin verildi. 1969'da bir edebiyat dergisinde «Che'nin Yanlışları» adlı bir şiiri basıldı. Şiir sola karşı bürokratik önyargıları alaya alıyordu. Şiir Parti'nin yayın organında eleştirildi, fakat Haraszti'ye de cevap hakkı tanındı. Tartışma çok ilgi topladı.

Mayıs 1970'de birdenbire tutuklandı. Üç günlük gözaltı süresince, örneğin bir toplantıda Rusya'da Sovyetler olmadığını söylemiş olmakla, Lenin'in yüzüncü doğum gününde yapılan bir başka toplantıda da, Lenin'in yazılarını yorum yapmadan okumuş olmakla suçlandı. Gözaltı süresi sonunda mahkemeye verilmedi ama «Polis Kontrolü» tekrar başlatıldı. 6 ay sonra Polis Kontrolünün tekrar başlatılması üzerine, Haraszti ve aynı durumdaki arkadaşı György Dalos parti organlarına, üniversite mandarinlerine, yayıncılara, yazarlara vb. uzun bir protesto mektubu gönderdiler. Mektupta, «polisin ide-

olojik sorunlara karışmaması gerektiği» söyleniyor ve mektubu imzalayanların bundan böyle kontrollere itaat etmeyecekleri ve kişisel davranışlarını sınırlamayacakları belirtiliyordu.

Şubat 1971'de Polis Kontrolünün koşullarına uymadıkları gerekçesiyle tutuklandılar ve 25 gün hapis cezasına çarptırıldılar. Hapiste açlık grevine başladılar ve Lukacs dahil birçok entellektüelce desteklendiler. Cezalarının bitiminde üzerlerindeki Polis Kontrolu kaldırıldı ve tüm vatandaşlık hakları iade edildi.

Haraszti Polis Kontrolünde geçen altı ayı çalışarak değerlendirmişti. Önce bir galvanizleme fabrikasında çalışmış, daha sonra da —yazdığı kitaba konu olan— Kızılyıldız Traktör Fabrikasına girmişti.

Elyazmasını gönderdiği basımevinden olumsuz cevap gelince, Haraszti kitabı çoğaltıp başka basımcılara ve arkadaşlarına yolladı. Kitabın başlıca birkaç kısmı Macaristan'ın en önemli sosyoloji dergilerinden birinde yayımlandı ve yazar bunun üzerine Mayıs 1973'de tutuklandı.

Haraszti, devlete karşı nefret uyandırabilecek bir kitap yazmak ve bunun birçok kopyasını çıkarıp dağıtmakla suçlandı.

İlk duruşmada bir soruya karşılık Haraszti şöyle der:

«Amacım yapıcı bir eleştiri yapmaktı. Fabrikadaki durumu gerçeğe uygun olarak, ondan, sanayi ya da ülke çapında genellemeler yapmadan betimledim. Elbette parça başına ücreti eleştirdim, ama bu bir temel sosyalist kurum değildir. Hattâ bir sosyalist kurum bile değildir; kapitalist bir kurumdur. Bu alanda sosyalist bir stratejinin ana hedefi parça başına ücreti kaldırmaktır. Daha genel olarak kendine sosyalist diyen bir sanatın görevi gerçekliği açığa çıkartmak ve onun olumsuz yanlarını eleştirmektir. Böyle eleştiriler suçlu olarak damgalanmamalıdır.»

Mahkemede dinlenen edebiyatçılar ve sosyologlar kitabın edebiyat ve sosyoloji açısından çok değerli olduğunu söylerler.

Savcının son konuşması:

«El yazması üzerinde fazla zaman harcamak istemiyorum, ancak belirtmeliyim ki sözkonusu olan hiçbir şekilde bir edebiyat eseri değil, fakat kamu düzenine karşı nefret uyandırmaya yatkın karalayıcı bir broşürdür.

Broşür Kızılyıldız Traktör Fabrikasındaki işçilerin koşullarıyla ilgilidir ve bunları bilerek çarpıtmaktadır. Yazar fabrikadaki işçilerle yönetim arasında bir antagonizm olduğunu iddia etmektedir.

Yönetimin, partinin ve sendikanın desteğiyle işçileri sömürdüğünü ve sistemli olarak aşağıladığını iddia etmektedir. İşçilerin durumunun klasik kapitalizmdeki proleteryanınkiyle özdeş olduğunu, sağlıkları için çok tehlikeli koşullarda yaşamak için inatla mücadele ettiklerini, ama mücadelerinin geçici başarı şansının bile olmadığını iddia etmektedir.

Broşür gerçek durumu çarpıtmaktadır. Bu broşür işçi sınıfının çıkarlarına yabancı «ücretli düşmanlar» olduğunu öne sürmektedir...

...Uzmanların söyledikleri bir amaca hizmet etmez, çünkü önümüzdeki sorun sosyolojik veya edebi değil, sadece yasaldır... Parça Başına Ücret, başlıklı el yazması tek yanlıdır ve bir sosyoloji eseri değildir.

Miklos Haraszti'nin tüm eğilimi ve etkinliğini —bu broşür bunların mantıki bir uzantısıdır— gözönüne almalıyız Haraszti'nin devlet düşmanı politik fikirler beyan etmek nedeniyle iki kez kovuşturmaya uğradığını hatırlatmak isterim...

Mahkemede sanat özgürlüğünden söz edildiğini duvduk. Toplumumuzun sanat özgürlüklerinin kullanılmasını tamamiyle güvence altına aldığından şüphe olamaz. Yine de özgürlük bayrağı altında Macaristan Halk Cumhuriveti'nin kurumlarına bilerek iftira atmak isteyenleri bütün gücümüzle mahkûm etmeliyiz...

...

(Haraszti'nin cevabı)

İddianın ne kanıtı ne de bilirkişisi vardır. Öylevse neden beni mahkûm ettirmek istiyor? Bu mahkemede bunun nedenini işittik. Bu, kitabı değil, daha çok bir tavrı, bir fikri yıkıcı olarak görmesindendir. İddia gerçekliği açığa çıkarmak isteyen tavrın, toplumumuzda çelişkiler olduğu inancının, bu çelişkileri aydınlığa çıkarmanın sosyalizmin görevi olduğu inancının mahkum edilmesine çalışıyor. İddia, tezini bir masala, çelişkisiz bir toplum mitine dayandırıyor. Gerçeklik bu miti yalancılıkla suçlarsa o da onu (gerçekliği) yıllarca hapisle tehdit ediyor. Bu görüşün kabul edilmesi çelişkileri gidermeyecektir. Tersine onların çözümünü erteleyecektir.

Bu durumda, bu parça hesabı işin, kapitalizmin yarattığı bu kurumun korunması belli toplumsal grupların çıkarlarına hizmet edebilir, ama çoğunluğun işine gelmez. Tıpkı gerçeklerin ortaya konmamasının ve gerçeklikleri ortaya koyanların cezalandırılmalarının ancak belli çıkarlara hizmet edebileceği gibi.

Mahkeme iddianın görüş açısını kabul etseydi çok açıkça tanımlanabilir bir sosyolojik grubun çıkarlarını koruyor olurdu. Böyle bir karar aynı zamanda polisin kültürel havata müdahalesini resmileştirme sonucunu getirir ve onlara kültürümüzün gelişimini belirleme hakkını verirdi.

Bu, başka bir soruyu akla getiriyor. Polisin yayımlanma sürecinde bir el yazısının kopyalarını ele geçirmek için bir dizi şafak baskını yapması uygun mudur? Davayla hiçbir ilişkisi olmayan el yazılarına ve kişisel notlara el koymaları doğru mudur?...

Mahkemeden beni aklamasını istiyorum.

Haraszti sekiz ay hapse mahkûm edilir. Ceza üç yıllığına askıya alınır. Mahkeme ayrıca **Darabber**'in dokuz kopyasına el konmasına ve 9600 forintlik mahkeme masraflarını Miklos Haraszti'nin ödemesine karar verir.

(Kararın gerekçesinden)

«Mahkeme el yazmasının bir tek fabrikayla ilgili olup olmadığını düşündü ve olmadığına karar verdi. Sanığın «onlar» dediği bütün yöneticilere saldırdığı pasajlar var. Giderek, —el yazmasından aktarıyorum—, «onlar» yakıştırması fabrika duvarlarının ötesine gitmekte ve en üstteki önderlerden futbol hakemlerine kadar tüm karar alanları, tüm iktidarda olanları ve benzerlerini kasdetmektedir. ■

Birikim 42-43-44/150

Macaristan'da Parça Başına Ücret

Çeviren ÖZER SARI

Yapılan işe göre ödeme beni meraklandırdı. Bunun hakkında okuduklarımdaki çelişkiler çarpıcı geldi. Uzlaşma nasıl olabilir, aklım ermedi. Örneğin «yönetim bilimi»nde uzman bir Macar, bir gazetede, «yapılan işe, göre ödeme»nin sosyalist ücretin ideal biçimi olduğunu iddia etmişti. Bunun, «herkesten yeteneğine göre, herkese çalıştığı kadar» ilkesinin cisimleşmesi olduğunu söylüyordu. Ama aynı gazetenin bir başka sayısında, şimdi yüksek bir mevkide olan yaşlı bir komünist, savaştan önce Bedeaux sistemine -o zamanlar geçerlikte olan «bilimsel» işe göre ödeme sistemine- karşı işçi gösterilerinin örgütlenmesinde önde gelen, ordudaki eski bir yoldaşı rahmetle anıyordu. İstatistiklere baktım ve sanayi işçilerinin çoğunun parça hesabı çalıştıklarını gördüm; ayrıca —gerçi bunu bilmeyen yok ya— sosyalist ücretli emeğin bu kimyasal bakımdan saf biçiminin sadece böyle işçilerin ayrıcalığı olduğunu, patronlarının ücretin çok daha antik biçimleriyle idare etmek zorunda olduklarını da keşfettim.

...

...Bizim kısımda 100 ile 120 arasında insan çalışıyor. Bizler büyük odada üç sıra makineye bakan tornacı, matkapçı ve frezeciler...

Ben bizim kısmın sekiz frezecisinden biriyim. İki vardiya çalışıyoruz, her birimiz ikişer makineye bakıyoruz.

Yeni makinelerle eskileri birbirlerinin hemen hemen aynı. En eskileri yirmi yirmibeş yıllık ve iki tane markaları var. Bir tarafında kabartmayla, **Manfred Weiss Csepel** kelimeleri görünüyor, öbür yanda da **Rakosi* Csepel Fabrikası**; yalnız bu kazınmış, öyle ki sadece **Csepel Fabrikası** kelimeleri rahatça okunabiliyor...

...

...Formen sadece işimizi örgütlemekle kalmaz, en başta **bizi** örgütler. Formenler, ücretimizi, işimizi, fazla mesaimizi, ikramiyemizi, ve çok fazla işimiz geri çevrildiğinde yapılacak indirimi saptarlar. Ne zaman tatil yapacağımıza karar verirler, devletin talepte bulunan kolu için hakkımızda karakter raporu yazarlar; daha ileri eğitim görmek ya da pasaport almak için başvuranlar hakkında değerlendirme yazıp yollarlar; kısımdaki sendikal etkinliklere nezaret ederler; işe alırlar, işten kovarlar, nakilleri düzenlerler, çıkış verirler, para cezası keserler, ikramiye verirler. Olağanın dışına her türlü çıkış yetkisi vermede imzaları esastır. Sadece onlardan gelen haber resmî olarak kabul edilebilir. Sadece onların toplantıya çağırma hakları vardır.

...

Bir aylık eğitimimin sonunda boş formen beni bürosunda kabul etti. «Başlamaya hazır mısın bakalım? Güzel. Artık usta işçi oldun... Bir sorunla karşılaşırsan makinist çağır. Usta işçiler makinist çağırabilirler. Ama tabiî kendi başına ne kadar işin içinden çıkabilirsen o kadar iyi olur. Onların da çok işi oluyor.»

... M. «Makinisti beklersen acından ölürsün» dedi.

...

Genç tornacı komşum... durumu bana açıkladı. «Bak onlar sen rahat edesin diye burada bulunmuyorlar. Patronlar onların za-

* Manfred Weiss II. Dünya Savaşından önce Macaristan'ın en büyük firmalarından biriydi. Rakosi de 1945'den sonra ülkenin Stalinist önderi.

manı ziyan ettiklerini pekâlâ bilirler ama her şeyi sana bir tepsi içinde sunmalarını da istemezler. Hem neden daha çok yardımcı olsunlar ki? Bu işte kalacaksan, kendi başına iş görmeyi öğrensen iyi edersin. Ekmeğini kazanmak istiyorsan buna zorunlusun: beş para kazanmasan kimsenin umrunda olmaz. Normu saptadıklarında her parça için makinistin yardımını da hesaplarlar. Yani hazırlama için hiçbir şey alamazsın... yukarıkiler hiç kendilerine dert etmezler... Daha üstlemenin anlamı yok: yoksa makinistler yaptıklarına mim koyarlar. Hepsi patronların ahbabıdır; zaten bu yüzden makinisttirler. Yükselme yolları da açık.»

...

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, parça başına ücret, kılık değiştirmiş bir saat hesabı ücrettir; ya da daha doğrusu, dakika hesabı ücrettir: sadece makinenin çalıştığı dakikaların karşılığı ödenir... eğer parça başına ücret son analizde zamana dayalı ödemeyse, ya da daha kesin olarak, insanın sadece parçanın imal edildiği dakikaların karşılığını aldığı, dakika hesabı bir ücretse, o zaman bu işçiler çıkardıkları işe göre para aldıkları yanılsamasından kurtulmalı ve kendilerine, saat hesabı ücret alan işçiler gibi şu soruyu sormalıdırlar: bir dakika (ya da bir saat) içinde ürettikleri değerle, bir dakika (ya da bir saat) karşılığında kendilerine yapılan ödeme arasındaki büyük fark ne oluyor?

FREZE MAKİNELERİ İÇİN GÜVENLİK YÖNETMELİĞİ

1. Çalışma saatleri boyunca iş elbiseleri giyilmeli ve sıkıca iliklenmelidir. Kadınlar başörtüsü giymeli, uzun saçlı erkekler başlık takmalıdırlar.
2. İş sırasında yüzük, saat, bilezik, ve zincir takmak yasaktır.
3. İşe başlamadan önce makinelerin çalışır durumda olup olmadığına ve güvenlik aletlerinin işleyip işlemediğine bakın. Bir bozukluk varken işe başlamak yasaktır.
4. İşler konulmuş teknik talimatlarda gösterildiği gibi yapılacaktır. (Belirlenen kesme hızı, paso ve derinlik gözetilmelidir.)
5. İşin ve aletlerin doğru olarak tespit edilmelerine ve bağlanmalarına dikkat edin.
6. Çalışan bir makine üzerinde, aletleri ayarlamak, işi düzeltmek ya da ölçü almak veya çalışırken temizlemek yasaktır.
7. Talaş çıkıyorsa, koruyucu gözlük, ya da plastik yüz koruyucusu takılmalıdır.
8. Herhangi bir arıza olduğunda makine hemen kapatılmalı ve formen arızadan haberdar edilmelidir.
9. Talaş sadece uygun aletlerle temizlenebilir. Makineyi basınçlı havayla temizlemek yasaktır.
10. İşçiler, makinelerinde elektriksel ve mekanik hiçbir tamirat yapmamalıdırlar.
11. Bütün takımların ve araçların güvenlikli olarak saklanmalarına, temiz ve düzenli olmalarına dikkat edin.
12. Bütün kazalar derhal formene bildirilmelidir.

Müdüriyet

Her freze makinesinin kenarına bu kuralların bir kopyası yapıştırılmıştır. Fabrikada çalışmaya başladığımda, benden bunları okuyup okumadığım soruldu. Sonra bir tür sınava tabi tutuldum. Birbiri ardından bütün kuralları söylemem gerekti. Bana bunlar hakkında rahat, gelişi güzel bir tarzda sorular soruldu. Sonra güvenlik görevlisiyle ben, formenin, benim kişisel dosyama iliştirilecek olan kâğıdını imzaladık. Bu kurallara uymadığım için bir şey olacak olursa, formene sadece benim imzamı çıkarıp göstermek kalacaktı ve her şey açıklığa kavuşacaktı: **Kuralları biliyordum ama onları uygulamamıştım.**

Daha önceden çalıştığım, ve bundan bile büyük olan fabrikanın galvanizleme bölümünde, bütün günümüz, ağır metal parçalarını, siyanür, krom, hidroklorik asit, sudkostik ve başka öldürücü zehir banyolarına daldırmakla geçerdi. Tıpkı burada olduğu gibi, verime göre para alırdık. Buradakinden daha soruşturucu olmayan güvenlik testi beş dakika sürerdi. Zaten pek bir anlamı yoktu: dayanılmaz gürültü ve cereyanlar yapan zayıf bir vantilasyon sisteminden başka —onun da birkaç saniye sonra hep fişini çekerdik— sağlığımızı koruyacak hiçbir şey yoktu. Kurulla-

ra karşın, kimyasal maddeleri gözlük, ya da şişelerin ters dönmesini önleyecek araçları almaksızın kullanırdık. Kimin gidip onları arayacak vakti vardı? Kauçuk eldivenlerimiz hep elektrolizin tam ortasında yırtılır, ve biz bu kalleş sıvının derimizi yemesine engel olmak için, işten sonra ellerimizi hidroklorik asitle yıkardık. Bir adam, zehirlenmeyi önlesin diye, her birimizin günde yarımşar litre süt hakkımız olduğunu söyleyip dururdu. Ama emin değildi bundan.

Bizim fabrikadaki oniki maddenin kaderi genel olarak bütün «oniki maddelerinki ile aynıydı.* İlk ikisi belki bunun dışındadır, çünkü bunlara uymakla hiç zaman kaybedilmez. Eğer kurallar ve yönetmelikler olarak yazılmış olmasaydılar, sadece bir sağduyu sorunu olduklarından genç işçiler bile bunları uygulayabilirlerdi. Gene de, her kısmın disiplinsiz, uzun saçlı asileri var.

Ama bütün öbür maddeler bizim düşmanlarımız, ve işgüvenliği hakkındaki övünmeleri makinelerden uzaklıklarıyla doğru orantılı olarak artan patronlar için de bir yük.

Dördüncü madde en önemlisi. Parça başına ücret sisteminde veya yapılan işe göre ödemenin herhangi bir biçiminde çiğnenmesi hem kaçınılmazdır, hem de buna gözyumulur. Bir parça başı ücret işçisi sadece çalışarak değil, fakat asıl yönetmeliğe uymadan çalışarak para kazanır.

İş arkadaşlarım emeklerinin yüksek kaliteli, yararlı şeyler ürettiği düşüncesini bir yana bırakalı epey olmuş...

Fakat biri zorlamadıkça, kim kafasını duvara vurur? Hangi muazzam güç —her şeyi yaratan— işçideki iyi iş yapma içgüdüsünü öldürmeye yeter? Siz de, gazeteler gibi, bir işçinin hayatının bir anlamı olduğuna inanabilirsiniz. Fakat, bir gazete makalesi, hayatına, işçinin bu basit iyi yaşama isteğinden daha başka bir anlam vermeye kalkıştığında, iyi kazanan işçilerin bile sayfayı okumadan çevirmelerindeki kayıtsızlık karşısında şaşakalmak niye? «**Kanserin** acısını dindirmen gerek, kesip atman değil.» İşçilerin ücretlerinin veya işlerini çevreleyen ilişkilerin iyileştirilmesinden söz ettiklerinde, en iyi niyetliler bile böyle bir şeyler söylüyorlar —ücretli emeğin insafsız insanlık dışı saçmalığı hakkında bir şey söylemiyorlar.

Verimi ücretimizin hesaplanmasına temel olan bir makinede çalıştığımızda ve onu belirtilenden daha hızlı çalıştırdığımızda, buna resmen kendini yok etme (bütün evrenimizi kapsamına alan akıl almaz bir kendini yok etme) denmiyor da, «hileyle kuralı çiğnemek» deniyor.

Hilekâra bunca zarar veren garip bir hile türü! Eğer bir dolandırıcılık varsa, birinin dolandırılıyor olması gerekir. Bu durumda bu herhalde işverenlerdir, çünkü artan üretim, onların isteyeceği gibi sadece bizim sinirlerimizin ve kaslarımızın aşırı geriliminin değil, fakat aynı zamanda makineleri de hızlandırmamızın sonucu oluyor.

Yüzde yüz performansa karşılık doyurucu bir ücret alsaydık, o zaman tamam, bu düpedüz hile olurdu. Çünkü yüzde yüzden fazla üretmez, fakat bunu daha az bir çabayla yapardık, ve kalite de daha düşük olurdu. Ama olan bu değildir. Yüzde yüz performans gerçekten yapılabilir ve ona tekabül eden ücret de doyurucu olsaydı, sürekli verimi artırmaya bizi ne itebilirdi?

Ve böylece, parçalar makineden normların koyduğundan daha hızlı çıkınca, buna pekalâ bir tür hile denebilirdi, ama bizler için, —ve niyetleri de budur— bu yalnızca, yüzde yüzlük bir verimi temsil ettiği resmen kabul olunandan daha fazla iş çıkarmak oluyor. Sorun daha az çalışmak değil. Aslında tam tersi: Kabul edilebilir bir ücret kazanabilmek için, daha çok üretmek amacıyla daha çok çalışıyoruz, bu da ancak hileyle mümkün.

Biri tutup sorabilir; **Kazıklanan kim?** Besbelli —sonunda bu işten kârlı çıkan— patronlar değil, çünkü biz daha çok üretiyoruz. Makineler mi acaba? Onlar da buna dayanabilir. Dolandırılan normdur, sadece norm ve parça başına ücret sisteminin kendisi. Ve birden, bu norm somut bir varoluşa bürünmeye başlar: Bir patronun, insanın o sırada kazıklandığını sandığı bir patronun görünüşünü alır.

İşçiler hilenin bu türüne «ganimet» diyor. Milyonlarca parça hesabı çalışan işçi bu kelimeyi oldukça doğal bir biçimde, en küçük suçluluk belirtisi olmadan kullanırlar... Yö-

* Macaristan'da hem 1948-9 devrimi hem de 1956 ayaklanması, bir «on iki madde» deklarasyonuyla başladı.

netim de ganimet hakkında her şeyi biliyor. Ne de olsa, bu işi yapan ve bundan geçinenler yalnız işçiler değil, bir o kadar da patronlar. Eğer benim ücretimi yüzde yüz performans karşılığı saatte 8 forint olarak saptarlarsa, beni düpedüz ganimete zorlamış olurlar. İlk sıraya bu zorlama konmuş olmasa üretim planları nasıl gerçekleştirilebilirdi ki?

Onların, bir dakikalık ücretimi bulmak için benim yaptığım bütün o hesapları yapmalarına hiç gerek yok. Bütün yapacakları, bir işin zamanını yeterince düşük tutmak, o vakit ben zaten ganimete başvurmak zorunda kalacağım.

Her patron kendi parça hesabı çalışan işçilerinin ganimetine umut bağlar. Bazen onlara çıkıştığında bile bunu hep dikkatli alçak sesle, ortaya konuşarak ve şakayla karışık yapar. Bu genellikle, ganimet iş kalitesini çok görünür biçimde etkilediğinde, belki de hesaplanan iade oranından çok daha fazla kusurlu parça olduğunda olur.

Hiçbir patron bizi bu konuda açıkça yüreklendirmez. «Eve çuvalla para götürebilirsin» der baş formen. «Bu sana kalmış bir iş.» Tabii, saat ücretinin palavra olduğunu ve sınırı saptanmış hızların ciddiye alınamayacağını eklemez.

M. bana ilk ganimet dersini verdi. Benim makinenin mıymıntılığını görmeye dayanamıyormuş. «Sen bunların uykusunu hiç bozmuyorsun. Nasıl paza kazanacağını kendin bulamazsan, kaçırdığın yüz forintikleri cebine koyuvermezler. Söyle bakalım, makinistin işi bitince ne yapıyorsun?»

Makinem hakkında her şeyi bildiğimi anlatacaktım ki, elini sallayarak beni susturdu. «Yeni baştan ayarlıyorsun, yaptığın bu işte. Eğer makinistsiz başlarsan, teknik talimatlara boşver. O kurala göre yapıyor. Parayı da bunun için alıyor. Ama senin kendi kafan var, değil mi? Madem öyle, kesme hızını artır, işi de daha çabuk ver. Yalnız kendini paralamamaya dikkat et. Burada hayatının kazanmak istiyorsan, aheste iş görmeyeceksin.»

Kolay değil. Hızlanan tempo başlar başlamaz aşırı bir sinirlilik haline yol açıyor. Gözlerim kıvılcım yağmuruna dalıyor; bütün gövdem levyeye doğru çekiliyor; bazen gerilime daha fazla dayanamayıp vaktinden önce çekiyorum. Malzeme üzerindeki aşırı gerilme, vurma ve sarsıntı yapıyor. Çınlamalarından bana kramp giriyor, suçluluk ve korku dalgaları dolaşıyor. Dikkatimin gerilimi gevşiyor.

Dikkatimi bir makinede topluyorum. Değişik zamana ayarlanmış olan öbürü işini bitiriyor; freze bıçağı sert malzemeye girip, cehennemî bir gürültüyle kırılıyor, kırık freze bıçağının dişleri mermi gibi başımın yanından geçiyor. İki makineyi de durduruyorum. İçimin titremesi elleriminkini bastırıyor. Bu, deneyimli işçilerin başına geldiğinde, kaçma dürtülerini bastırmak için çıkıp ortalıktaki talaşları süpürürler. O şaşmaz ses ve ardından gelen ani sessizlik öteki işçilere, gürültülü makinelerinden başlarını kaldırtıp baktırıyor, sözleri zor dakikaları geçirmeme yardım ediyor. Yavaşça ve bilgiçlik taslamadan komşum yanıma geliyor ve unufak olmuş kafayı inceliyor. «Depoda bunlardan bir sürü var» diyor. «Yedeği olan bir takım bu.» (Her üretim toplantısında formen aynı tartışmayı gündeme getirir: «Yedek parçası olan aletlerin tüketim düzeyi bütün kısımda çok yüksek.»)

Sıklığına karşın, böyle şeyler bir olay yapılır ve haberi çabuk yayılır —cephedeki askerler arasında bir başarı haberinin yayılması gibi. Benim bıçağı kırmamdan sonraki sabah molasında fabrikanın öte ucundan bir matkapçı bana geldi. Ağzı kulaklarında, «demirin çığlığını duydum» dedi. Sonradan öğrendim ki böyle durumlarda bunu söylemek adetmiş. Sözün kökenini bilmiyordu.*

Ganimetçiliğin kendine göre bir heyecanı ve kendi ayinleri vardır. Genç işçiler ve arkadaş olanlar birbirlerini teşvik ederler. Gerilmiş yüzler, sıçrayan parçalardan sakınan yarı kapalı gözler, bir an için gülümser. «Bastır Pista, evde karıya yaptığın gibi», «Kızarıyor mu? Ne bekliyorsun?», «Ulan Fonce barutu tükettin, sende de iş yokmuş meğer», «Hop Laczi, nerde kaldın yahu? Senin hayatın kaymış oğlum!»

...

* İki savaş arası dönemde Macaristan'ın ve Avrupa'nın en büyük şairlerinden olan Attila József'in *Bilinç*'inden bir dize. 1937'de intihar eden muhalif Komünist József'in bugün Budapeşte rejimince kahramanlaştırılması da, tarihin bir başka cilvesi.

Tüm bilgi, beceri ve uygulama, iyi bir iş için gerekli her şey ganimetin hizmetine koşulur, ve böylelikle tersine çevrilmiş olur. Bu artık iyi iş üretme sorunu değil, bunun tam tersidir. Her ganimet imkânını bulmak ve ondan yararlanmak için, makinenin yapabileceği bütün işleri bilmek, yeni işlemler için parça-başı teknik talimatlarla karşılaştırmak, yönetmeliğin belirttiğinden daha çok parçayı nasıl bağlayacağını bulmak, hızı nasıl artıracağını öğrenmek, ve birden fazla işlem gerektiğinde, tezgâhın tek bir ayarlanışı ve tek freze kafasıyla bir dizi işi doğrudan bitirmenin bir yolunu bulmak zorundasın.

Bütün bunları gizli ve kendi kendine yapmalısın, çünkü formen, kalite denetmeni, ücret hesapçısı ve mühendislerin hepsi kurallara uyulması için orada bulunuyorlar. Gözlerine sokmadıkça senin ganimetine göz yumarlar. Ganimet kelimesi yakışıksız bulunur. Ama «iyi» işlerden ve «kötü» işlerden söz edersin; sessiz bir anlaşma ile bunlar ganimetin mümkün olup olmadığı anlamına gelir. Formenle açık açık iyi ve kötü işlerin sözünü edebilirsin. Onca, ganimet yoluyla üretimdeki artış bir avantajdır: artan ikramiyeler ve daha büyük prestij. Kazalar ve zarara gelince, onlar başka konudur. Bizim tükenmemiz, gerilimimiz ve «sinirlerimiz» ise onun derdi değil.

...

K, kendi halinde, sakin mizaçlı bir adamdır. Bir keresinde tamı tamına üç gün, aynı bitmez tükenmez küçük pis zımbırtılarla uğraşmak zorunda kaldı: Karmaşık işler, hızlandırılması imkânsız, çok kısa bir zaman normuna sıkıştırılmış. Hiç avanta payı bırakmıyordu. Gerçekten kötü, ucuz iş. Formenin bunun ardından «iyi» iş vereceğinden emindi. Onun yerine, ondan hiç aşağı kalmayan, üstelik ayarlaması da uzun süren bir iş geldi. Başlayınca da bu sefer kalite denetmeni karışmaya başladı, ve makineyi bir iki değil üç kere yeniden ayarlattı. Bunun üzerine, tam formen yanından geçerken, K, elleriyle çevirip freze kafasını —en az elli kilo çeken özel bir alet— çıkardı, değirmen taşını savuran Toldi* gibi havaya kaldırıp, dişleri üstüne beton zemine fırlattı. Bununla yetinmeyip freze kafasının üstüne çöktü ve ortalığa jilet keskinliğinde kıymıklar saçarak, 6 librelik bir çekiçle dişleri ezmeye başladı. «Bu siktirici boktan şeyle çalışılmaz! Çalışırım diyen gelsin göstersin bakayım!» Sonra, «iyi» bir iş geldiğinde böyle bir freze kafasını şikâyet etmeden kullandı. Formen değerli aletin parçalarını taşıttırdı —bu iş için iki adam gerekti— ama K'yı azarlamak ya da zararı ödetmek aklından bile geçmedi.

...

M ününden açıkça gurur duyar. Frezecilerin pis zanaatını öteden beri hor gördükleri halde, tornacılar bile onun ganimetçiliğinden saygıyla söz ederler. Gerçekten de akıl almaz numaralar yapar. En sevdiklerinden biri, koskoca ağır parçaları, freze tablasının üzerine bağlamadan yatırıp, tabla öne arkaya gidip gelir, kesiciler cızırdarken, gövdesinin bütün ağırlığıyla üzerine abanmaktır. Onu seyrederken bile insanın başından aşağıya soğuk terler dökülür. Malzemede bir gayri safiyet kırıntısı, ya da dökümde bir boşluk; tamam kafanın delice hızı parçayı elinden alır. Ama o da böyle yapmasa, her on dakikadan kazanacağı iki dakikayı kaybeder.

Emekliliği yaklaşan L'ye her gün aynı işi yapma fırsatı tanınmıştır. Dişli çarkların dişleri arasındaki boşlukları açar. Her parçanın üç tarafından işlenmesi gereklidir. Ganimetini böyle çıkarır: Üç taraftan birinde işi bittiğinde, tabla bütün hızıyla geri gelir ve şaft dönmeye devam ederken, bir eliyle (zaten yönetmelikte belirtilenden daha az sayıda olan) mengeneleri gevşetir. Tabla başlangıç durumuna döndüğünde, freze kafasını durdurmadan, parçayı anında çevirir sonra da mengeneleri yeni yerlerinde yeniden sıkıştırır, bu arada makine devrine devam eder. Bu kadar az mengeneyle çalışmak güvenli mi? Yeterince sıkılıp sıkılmadıklarını ya da parçanın döner kafaya taslayıp taslamayacağını kontrol edecek vakit var mı? Hiç böyle sorular sormaz. Kurallara göre çalışsaydı, işi bir anda «kötü» işe dönüşecekti, ve o da ekmeğinden olacaktı.

Yılbaşına yakın, L'nin nasıl çalıştığından trajik bir biçimde haberdar edildik. Bitişik kısımda L'nin parçalarının bir sonraki işlemini yapan başka bir frezecinin başına bir ka-

* Janos Arany'nin on dokuzuncu yüzyılda yazdığı tanınmış bir şiirin feodallere karşı savaşan kahramanı.

za geldi. O işçi de parçaları çevirerek yolunu buluyordu. Freze kafası parmaklarını koparıp atmış. Onu taşıdıkları sedye yaşlı L'nin mukinesinin önünden geçti.

Formen frezecileri çağırtıp bize bürosunda küçük bir konuşma yaptı. «Bu çok üzücü olay üzerine, kısmımızda aslında pek az kaza olduğu: gerçeğiyle öğünebileceğimiz üzerinde durmak isterim. Bu durumu muhafaza etmek hepimizin çıkarınadır»— en sevdiği lâf da buydu. «Yıl sonundaki bu kargaşa hiç kimse için hoş olmadı, ama hepimizi ilgilendiriyor, çünkü ucu hepimize dokunacak. Onun için güvenlik kaydını bu düzeyde tutup yılı kaza olmadan tamamlamalıyız.

Az önce olanlar bize ders olmalı. Koca adamlarsınız, biliyorum ama öğrenmekten utanmamalısınız. Sorusu olan var mı? Şimdi lütfen bu toplantının tutanaklarına imza atın.» Kâğıtta formenin teknik yönetmeliğe uymaya dikkatimizi çektiği ve işçilerin de görüş birliğinde olduklarını belirttikleri yazılıydı. Kısma döndük ve herkes aynen eskisi gibi devam etti: Yaşlı L dahil.

...

Üretim grafikler'ni formenle ücret hesapçısı çizerler, ama ilgili rakamları işçilere, üç ayda bir yapılan üretim hakkındaki zorunlu toplantılar sırasında bile nadiren söylerler. Söylerlerse, bu bizim için hayra alamet değildir. Bu, üretimdeki artışın yeni normlar getirilmesini haklı göstermeye yeterli olduğu anlamına gelir. Üretim ölçeklerine ilişkin sorunlar ilan edildiğinde, bunun ardından mutlaka normlarda bir artış gelecek demektir.

...

Ücretli emeğin mantığı üzerine bir sev daha öğreniyoruz: şöyle söylemek mümkün; Zenginliği yaratan biri, ürettiğinin niteliğini, ve kendi sağlığını bozacak biçimde çalışmaya zorlanıyor; bir de sanki bunu keyfinden yapıyormuş gibi, böyle çalışması da yasaklanıyor.

Varolan bütün malları yaratanın, ertesi gün yeni baştan başlayabilmesi için, kendine ve ailesine ancak yetecek kadarını elde edebilmek amacıyla yüzde yüz üretimi aşması gerektiği demek olan bir «teşvik» sisteminde çalışabileceğini, en aylâk, en fantastik sanatçının bile havsalası almazdı. İnançları da böyle bir üretime tekabül eder bir biçime girer ve habersiz olduğu işlere yarar. Çünkü onlara da, uygun ahlâki kurallarla «teşvik primleri» verilir ve işçi arkadaşlarıyla rekabete zorlanır. Ama üretkenliği ona kabul edilebilir yaşama standartları sağlayacak bir düzeye ulaşır ulaşmaz, verimin çok yüksek olduğu hükmüne varılır, şu aşağıdaki yoldan bir uzlaşmaya varılır: **Eriştiği üretim düzeyi mahkûm edilir, ama kayda da geçer.** Artık bu aynı verime, günlük ihtiyaçlarına yetmeyecek olan daha az bir ücret karşılığında erişmesi gereklidir. Üstüne üstlük, —Sisyphus bu olaylardan birkaç şey kopabilirdi— «teşvik primleri» kapısı, sonsuz ufuklarını ortaya koyarak yeniden ardına kadar açılır, mânevî teşvikler sicili de sürer gider, her şey başlar ve hiçbir şey bitmez.

Bundan çıkış yolu yok. Hayatımızı kazanmak için ücret hesapçılarının eline, normların gözden geçirilmesi ve böylece, görülmemiş derecede gerçeğe aykırı bir parça başına zaman ve dolayısıyla parça başına ücrete düşüş için su götürmez argümanlar vermek zorunda kalıyoruz. Bu bizi, daha yüksek bir üretim düzeyi tutturmaya ve ona erişmek için, hızı daha da artırmaya teşvik ediyor. Böylelikle ağır ağır ama kesin, normların bir kez daha yükseltilmesine zemin hazırlıyoruz.

...

Kısımdaki hemen herkes bir çalışma ekibinin üyesi. İki ay sonra, ben de «Bir Mayıs» ekibine katıldığımı öğrendim; öbür üyelerin kim olduğunu bugüne kadar öğrenemedim. Yılda iki kez, genellikle bir ziyafet gününde formen bizi odasına çağırır ve, özel bir ikramiyeye, «Sosyalist Ekip» ünvanına, ya da yeni bir gönüllü kontrata hak kazanıp kazanmadığımızı bildirir.

Kimin hangi ekipten olacağına formen karar verir, sendika sekreteri de bir toplantı sırasında kararı bize bildirir. Son konuşmasının daktiloda birçok kopyası çıkarılmışa benzer, çünkü bize söylediklerini, formenin odasında dikkatle saklanan ekip defterinin içinde bulduğum sararmış bir kopyadan aynen okuduğunu hatırlıyorum: «Ana düşüncemiz, ekiplerin atölyenin karmaşık karakterini yansıtması gerektiğidir.»

Bu bir ekibin tek bir tip makine bakan iş-

çilerden oluşmadığı, matkapçı, frezeci ve tornacılardan oluşan toplama bir takım olduğu anlamına gelir. Bu en çok bir ekip üyelerinin ortak bir şeyi tartışmalarını, ya da kendilerini normun gözden geçirilmesine karşı savunabilmek için, üretim düzeyini düzenlemelerini —bu mümkün olsa bile— engelliyor.

Dahası, bu tür ekiplere bölünme üretimde tüm işbirliği imkânlarını kesiyor... Parça hesabı iş kendi başına bir rekabet kaynağı, ve bunun adını böyle koyup koymamaları, ya da senin onayını alıp almamaları pek bir şey farketmez...

...Bir işçinin öbürlerine olan tek ilgisi, haset dolu bir kıskançlık. Acaba ötekiler birkaç kuruş daha önde mi? Saat ücretleri daha mı hızlı yükseliyor? Gelen «iyi» işlerin en iyilerinden onlar daha mı çok alıyorlar? Bu cins rekabet, baş formenin kararının nihaî olduğu her meselede —ikramiyelerde, tatillerde, fazla mesaide ve mükâfatlarda— aynı derecede şiddetlidir.

...

Ekipler arasındaki yarışmaları pek kimsenin taktığı yok. «Onlar da biraz eğlenecekler işte canım» diyor biri. Oyunu, bunun yönetimin, bizim varkalma mücadelemize çıkar gözetmeyen bir ahlâk yüceliği ve sınıf bilinci amblemi yapıştırma çabası olduğunu onaylayarak, anlayışla karşılıyordu.

...

...İşe göre ödeme rekabeti güvence altına almaya yeter. Ama rekabet, şu ya da bu biçimde, hayatlarımızın birer parçası. Evde de peşimizi bırakmıyor ve bizi kölesi yapıyor. Çoğunluğun başlıca merakına bakın bir yarışma sporu olan futbol. Ancak kırk yılda bir belki bir sporcu ağzından laf kaçırdığında, planlı yapay yarışma dünyasının parçasını bizim çektiğimiz ve farkında olmadığımız yollarla onun devamını sağladığımız aklımızdan geçer. Her birimiz belli bir takımla özdeşleşerek, kendini yarışma için eğitir. Yarışmanın —sporda ve onun dışında— bizzat hayatın görkemli amacı olduğunu ve yenenlerin olağanüstü bir soy olduğu fikrini durmadan işlediklerinde, basına ve televizyona inanıyoruz. Fabrika argosunda yarışma sporlarının dili başattır: «Frikik çekmek», «ıslıklamak» v.b. Kısacası, yarışma olgusunu ve onun ruhunu kabulleniyoruz, bu yüzden de bunun yerine hayatta ve işde işbirliğinin konup konamayacağı, ya da yarışmanın neden hayat koşullarımıza hükmeder hale geldiği sorusu aklımızdan bile geçmiyor.

Hiç bir şey fabrika bültenini, üretimdeki bir artışı, sanki bu resmî himayeli bir emek yarışmasında kazanılmış bir zafermiş gibi —o hantal coşku jargonuyla— «utkan bir toplam verimler başarısı» diye adlandırmaktan alakoyamaz (Yarışmanın öbür sonuçları arasında, normun gözden geçirilmesine yer vermez.) Yarışmaların alışılmış eklentileri olan bu tür yazılar, kazananların fotoğrafları ve başka şeylerle birlikte, —onları okuma zahmetine katlananlardan— soğuk bir karşılık görür. Zafer kazananlar arasında olma sırası kendilerine geldiğinde, ya da oyunun kurallarını yerine getirmeleri ve ekip gazetesinin yayıncısına bir övgüde bulunmaları gerektiğinde bile, bunun «şaklabanlık» olduğunu söylerler. Bütün bunları politik bir gelecek düşünen ve kariyerinin temellerini atan cici çocuklara seve seve bırakırlar.

Böyle işler pek büyük bir çabayı da gerektirmez. Bütün anlamını yitirmiş kararları formüle etmek için gerekli klişeler uzunca bir zamandır ortalıkta dolanıyor; ve —ahlâkla ilgisi olmayan nedenlerle— yüzde yüzyirmiyi minimum sayanlar elbette törensel görevleri yerine getirecek yetenektedirler. Ama durum kendisi utanç verici oluyor: Herkes bu sessiz sinema oyununda oynadığı gülünç ve aşağılayıcı rolün farkındadır; oyunun ciddiyetinin güvencesi, sessiz ve dikkatli olan ama hep göze batan formendir. Herkes, ekip toplantısından önce onunla ayakdaşlarının yapılacak övgüleri kararlaştırdıklarını bilir ve hiç kimse sessizliğinin anlamı hakkında yanılgıya düşmez.

ONLAR, ONLARA, ONLARIN: Bir fabrikada çalışmış, hattâ işçilerle şöyle bir konuşmuş olan herhangi birinin bu sözlerin ne anlama geldiği hakkında bir kuşkusu olabileceğine inanmam. Her işyerinde herhangi bir tanımlama ya da özel belirtme, herhangi bir jest, göz kırpma ya da parmakla gösterme olmaksızın, onlar aynı anlama gelir: Yönetim, buyrukları verenler ve kararları alanlar, emek çalıştıran ve ücret ödeyenler, görüş alanımıza girdiklerinde bile yanlarına yanaşılmaz

olan adamlar ve emirlerindeki adamlar: Kelime, insanın tanıdıklarıyla, tanımadıklarını, sevdikleriyle hiç hazzetmediklerini, arasının iyi olduğu formenle, aralarında resmiyet olan dizayn mühendisini, dalkavukça bir saygıyla yaklaştığı müdürü, sekreterleri, zamanı hesaplayanları, denetmenleri, fabrika gazetesini ve bekçileri bir araya toplar. Her ne kadar öncelikle fabrika sorunlarından konuşuyor sak da, **onlar** fabrikanın duvarlarını aşar, ve konuşan her kimse onun gücünün üstünde, uzağında, ve dışındaki her şeyi —oldukça duygusuzca— içine alır...

Bu **onlar** hem basit, hem de karmaşıktır, ama neyi anlattığı konusunda hiç şüphe yoktur. Konuşurken, herhangi bir anlam karışıklığına yol açmaz. İşin en kötü yanı, kullanılışının kesin rahatlığı ve doğallığıdır, hiç vurgulamadan, tıpkı «karım», «evi**me** gidelmi.» der gibi.

...Birisi **onlar** demekten vazgeçmişse, bu onun gerçekten gözünü yukarılara diktiğine işarettir.

İşçilerin, sayesinde, dıştalama yoluyla kendilerini tanımladıkları bu **onlar**'a karşıt olarak, işçilerin raslantı eseri ya da bir jest veya dil sürçmesiyle, ya da yanlışlıkla, ve hattâ muhtemelen düşlerinde bile bunu dengeleyen **biz**'i kullanmamaları, bir dilbilimci ya da bir filozofça yazılmaya değer şaşılacak bir muammadır.

Fabrika gazetesi, ve en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün yönetim bunu hep yapar. **Bize, biz, bizim** ve **bizimle**yi hep kullanırlar. Bu belki de, yeni terfi etmiş bir patronun ilk öğrenmesi gereken kelime; hem de tüm anlamıyla öğrenmesi gerekiyor, çünkü anlamı günlük dilde kullanılan kelimelerinkiyle hiç de özdeş değil.

Fabrikada **biz**, sözlük anlamına uymayan bir biçimde kullanılır. İnsanın aklına topluluk ve birliktelik, getiren bu söz, patronların ağzında, onları başkalarından ayıran bir farklılık işareti ve uyarı çağrışımları edinir. Belki de kimin konuştuğunu bildiğimiz için. Belki de ilk kez görmüyoruz onu. **Biz**, der. «Biz bunu amaç edindik... bizim hedefimiz», ya da «karar verdik... başardık»...

...Kelime, kararların alınmasında ve yerine getirilmesinde birliği belirtiyor, ama o kelimeyi kullandığında, bu, birliğin gerçekten varolmak yerine sadece onda emanet olarak bulunduğu anlamına geliyor.

...

Bu **biz**'i korumak için radyo ve basın ikide bir «kim gerçekten işçidir?» sorusunu tartışmaya girişir. Soruyu sormalarıyla, tartışmayı kapamaları bir oluyor. Besbelli böyle tartışmaların amacı kelimenin anlamını genişletmek; ideolojik olarak hegemonyayı işçilere bağlamaları gerek. Böyle tartışmaların en ilginç yanı, katılanların hepsinin hiç durmadan birbirlerine hep işçi olduklarını, temin etmeleri.

...

Şu andaki sendika görevlimiz eski bir tornacı, ondan öncekisi de denetmenlerden biriydi. (Kısım komitesinin altı üyesi var; ikisi denetmen, biri de yönetimde çalışıyor.) Bu tornacı, hiç geç kalmayan, bir sürü fazla mesai yapan kılı kırk yaran cinsten titiz bir işçiymiş. Neredeyse bir parçası haline gelmiş olan makinesini temizleyebilmek için hep siren sesinden yarım saat önce işi bırakırmış. Baş formen onun için —mümkün olan en büyük övgü olarak— bu işteyken paraca bir kayba uğrayacak olmamasına karşın, görevi kabul etmenin ona çok zor geldiğini anlatıyordu. O da baş formenle arası iyi olan eskilerdendi. Şimdi atölyede amaçsız gezinir, ya da sağa sola arkadaşlarını görmeye gider. Birinin bir derdi olup da ona gittiğinde, hiç tartışmaz, sinirli bir tavırla, sorunu baş formene götüreceğine onu temin eder...

...

Bizce, sendika görevlimiz bir bakıma, gerçekten sendika aygıtının bir parçası bile değildir; ona daha çok bir korkuluk ya da kukla gözüyle bakarız. Kariyerist'in biri olsaydı, onu da muhakkak **onlar**'dan biri sayardık. Herkes aynı fikirde: «Herhalde sendikamız olması gerektiğinden, bir sendikamız var. Keseneklerimizi topluyorlar ama bir şey istediğimizde aynı formen gibi nutuk atıyorlar, «Daha çok üretirseniz daha çok kazanırsınız». «Sendika bizim, paramızla beslediğimiz düşmanımız.» «Bir grev olsa ilk polis çağıran onlar olurdu.»

...

İki makinede birden çalışmak çok zor: tehlikeli ve yıpratıcı; kafayı da sonuna kadar çalıştırmak zorundasın. Tek makinede çalış-

mak da sıkıcı ve yorucu oluyor elbette, ama otomatik olarak işgördüğü anlar belli bir doyum veriyor. Ben makineye egemen oluyorum: Parçayı bağladım, ellerimi kasanın üstüne koyuyorum ve şimdi çalışıyor. Bu ince düşüncelerin sadece iki makineden bir makineye geçtiğimde aklımdan geçtiği doğru; o zaman bile bir süre sonra kayboluyorlar. Ama iki makinede çalışırken, böyle duygular tamamiyle imkânsız. İki makineye birden hükmedemezsin, onlar sana hükmeder. Ham maddeyi yutup, bitmişleri kusarlar. Her biri öbürünü kıskanır gibi sabırsızlık içinde, işimi çabucak bitirmemi ister. Yıldırım hızıyla bir parçayı söküp, bir başkasını takar, mengeneleri gevşetip, yeniden sıkarken, ve aynı şeyi, ama değişik bir ritmle yapmak için, anında öbür makineye geçip, bunu yapınca da sil baştan ederken, bir soluk alabilmenin ya da bir doyum kırıntısının bile kesinlikle sözü edilemez.

Yönetimi sadece fotoğraflarda, şu ya da bu resmî toplantıya, Partinin ya da sendikanın bir zirve toplantısına başkanlık ederken göründükleri fabrika gazetesinden biliyoruz... Fabrikamız büyük; gazete onun için «büyük bir aile» diyor; bu kadar büyük ailede, tabiî bir sürü de baban olur.

...

Kıdemli yöneticileri ancak misafirleri olduğunda —özellikle yabancıysalar— karşımızda görürüz. Sonra hepsi fabrikanın muazzam holünü ağır ağır geçerler. Bu kısacık karşılaşmalarda bulunanların davranışlarını incelemek için buraya tiyatro okulundan öğrenciler getirebilmeyi isterdim. Nasıl **herkesin** olduğundan **başka** görünmeye çalıştığını görsünler isterdim. En sinirli işçiler birdenbire yorulmak bilmez, işine dalmış, kayıtsız havasında en sakin pozlarını takınırlar. Ziyaretçiler de sadece turlarının kısalığının sınırladığı —vah vah— tutkulu ilgi ve şiddetli merak maskeleri takarlar. Ev sahiplerine gelince, onlar da bu canlı, iyi yağlanmış gösteride, bir yaratıcı gururu sergilerler.

...Ziyaretçiler de şaşmaz işaretlerle kendilerini ele verirler. Orada burada gezinirkenki sinirli ve şaşkın bakışları, yüzlerindeki yapmacık gülümsemeleri çözümsüz ikilemlerine tanıklık eder. Fabrikayı görmeye bizim için değil, görüşmelerini tamamlarken, fabrikanın varolduğuna, makinelerin çalıştığına, üretimde bir yaramazlık olmadığına kendilerini inandırmak için gelmişlerdir. Ama atölyeye de girmişken, bize de biraz ilgi göstermeleri gerekir. Varlığımızın bilincindedirler, sıkıntıları içinde, bireysel olarak herhangi bir tekimize uzanmayan, abartılmış bir dostluk ve hayırsever bir merak tavrı takınırlar.

...

Kıdemli yöneticilerle başka hemen hiç temasımız olmaz. Çoğumuz fabrikaya tramvay istasyonuna en yakın olan arka kapıdan gireriz —ama büyük kapıdan girenler akşam vardiyasından hemen önce onları görebilirler. Genellikle gitmeye hazırlanıyorlardır. Bir keresinde birisi onlardan bir kervan dolusu görmüş. «Neydi o yahu. Bir görecektin. Bütün çete dışarı çıktı, önde iki Mersedes, arkada Volgalar, bütün arabalar dizilmiş. Makineli tüfek yaylım ateşi gibi kapıları birbiri ardından vurdular. Hepsi birden bir yerlere yetişiyorlardı.»

...

Çalışma zamanlarını hesaplayan görevlinin bürosunun resmî jargonunda **norm** kelimesi hiç görünmez. Onlar «teknoloji»den, «üretim teknoloji»sinden v.b.'den söz ederler. Bu onların işlerine, üretim için vazgeçilmez teknik bir iş görünümü verir. Sonuç olarak, bu koca fabrikada görülen bütün işleri, tecrit edilmiş binlerce devinime bölenler onlardır. Yaptıklarına inanabilmeleri için, bunun üretimi belirlemenin en iyi, en akılcı süreci olarak göklere çıkarılması gerek. Aslında, en fazla kâr getirecek yöntemi bulup çıkarmak için orada bulunuyorlar. Seçtikleri teknik çözüm tek bir amaca bağlı: Bütün işçilerin en az ücretle en fazla verim sağlaması. İşlevleri son analizde, bizim ücretlerimizin —ve genel olarak ücretlerin— önceden belirlenmiş bir düzeyde tutulmasına imkân verecek olan teknolojiyi bulmak. Bir ürünün imalât süreçlerini devinimlere ve işlemlere böldüklerinde, yapmaya çalıştıkları sadece makinelerden en fazla yararlanmak ve malzemeden en fazla tasarruf değil, —fakat aynı zamanda işçilerin de en ucuz ve en verimli şekilde kullanılması. En ufak hareketlerimiz bile ücretlerimizi etkilemeli, aklımız ücretimizde olmalı. Düşüncelerimiz bir anlamda, anlık doyumla, yarın yeni baştan başlama zorunluluğu arasın-

da gidip gelmeye programlanmıştır: Her zaman üretime yöneliktir. Teknoloji —onu yürüten— bizleri kölesi ve düşmanı yapacak biçimde planlanmıştır.

Azar azar parça başı ücret karşılığı olsun, ya da daha saydam bütünsel bir biçimde olsun, ücret karşılığı zamanını, kuvvetini, yeteneklerini satan, kendine çalışmadığını bilir. Ne kadar üreteceğini belirleme hakkı da içinde olmak üzere her şeyi sattığını bilir. Norm, toplumsal bilimcilerin, ücretli emekte üretim ilişkileri dediği insanlar arasındaki bağların özünden başka bir şey değil. Elverişli koşullarda ücret yeterli hattâ bolca olabilir, ama norm asla. Durmadan adil bir ücret düşleyenlere ücretli emeğin gerçek niteliğini hatırlatır, öyle ki hayat koşullarımıza yönelik sürekli tehdit sonucu, «özgürce», habire artan verimin yolunu açarız. Norm, yaratıcılarının, işçilerin yaşama isteklerinin bir meyvesi olarak üretimi umursamadıkları, sinisizmin yüzsüzce bir kabulüdür.

Ücretleri saptayanlar, kendilerini, kesin «bilimsel yöntemlerle teknolojik gelişmenin düzeyini izleyen ve üretimi artırmanın muhtemel yollarını bulan kişiler rolünde görmeye bayılırlar. Aslında el yordamıyla iş görürler, normları rasgele yükseltirler, yürümezse üzerinde değişiklik yaparlar. Niteliğe gelince, bunu yaptırabilmek için araya başkalarını —aslında başkaca bir işlevleri de olmayan denetmenleri— sokmak zorundadırlar.

Herkesin bildiğini kabul etmeye bile yanaşmazlar, yani fiilen makineleri çalıştıran bizlerden gelen herhangi bir bilgiye güvenemezler. Tam tersine, onların bütün «bilim»leri, bizim içgüdüsel, iflâh olmaz sabotajımızın üstesinden gelmeyi amaç edinmiştir. Belki, bazı durumlarda bu düşman bilim gerçekten sabotajdan kaçınmanın ve ücretli işçiler olarak bizim, yabancı bir iradenin istediklerini yerine getirirken neler yapabileceğimizi hesaplamanın yolunu buluyor. Ama onun yerine biz, kendi hesabımıza ne yapardık, o konuda hiçbir fikri yok. Sabotajımız bilgi ve deneyimimizi açığa vurmayı reddetmekten başka bir şey değil: Aldığı biçimde bunları çarpıtmak. Ama işçiler bilime düşman gözüyle bakarken, insan hâlâ bilimsel olmaktan söz edebilir mi? Rasyonalizasyon imkânlarına zerrece ilgi duymuyoruz, böyle bir şeyi farketsek ve kullansak bile, durumu gizleriz. Yeni teknolojinin etkinliğini elimizden geldiğince azaltırız ve daha da gelişmesini sabote ederiz.

İş arkadaşlarım işi hafifletmek için alınan önlemlere pek kulak asmazlar, çünkü bunların yanında mutlaka, ya üretimde bir artış ya da hiç değilse ücrette bir düşüş gelir. Norm, teknolojisinde, aynı zamanda ücretleri de düşürmeden, üretmeye zorlamayı azaltan yöntemlere kesinlikle yer yoktur. Daha az zahmetli bir makine icad edebilselerdi, işçi bunlardan üçünde birden çalışmak zorunda kalırdı; yalnızca yarım saatlik iş gerektiren bir aygıt gelse, bu yarım saatlik iş, zaten yapılanın bir parçası olarak yapılmak zorunda olacaktır. Sekiz saat dur durak olmadan çalışmak gerekiyor. İşçilerin denetimindeki bir teknik bilimin ilk hedefi, üretimde, gerçekleştirilmesi için gerekli zamanı azaltan bir artış olurdu. Şüphesiz bu, ancak kârların ne olacağı da onların denetimine girdiğinde mümkün olurdu.

Bütün bu normlar bilimi şu kapıya çıkıyor: ücret boyunduruğunda çekilip alınmış bu üretim —kesin yöntemlerle— yeni bir ücret oranına dönüştürülüyor ve işçilerin emeğinden karşılanagelen bu teknik bilimin sonuçları, onlarsız bilimin en iyi dostları olacak işçilere zorla kabul ettiriliyor... İşini değiştirmek istediğinde birçok etmen gözönüne alınmalı. Çoğu işçi için evlik eşya* hayatî olmasa da, ellerine fırsat geçtiğinde yaparlar ve fırsat yoksa, yaratmaya çalışırlar. Bazıları bunu yapabilecekleri bir iş elde edebilmek için yüksek bir bedel ödemeye hazırdırlar.

Mizah gazeteleri evlik eşya yapan işçileri hırsızlar olarak portrelendirirler. Aynı şekilde fabrika patronları da bununla mücadele ederler. Gereçleri suistimal edenlere, makineleri kendi amaçları için kullananlara ya da fabrikanın elektriğini çekenlere uyarılar ve yaptırımlar yağdırılır. Fabrika bekçisi ceplerimizde ya da üstümüzde bir evlik eşya bulursa, bir hırsız yakalamıştır.

Ama, mizah gazeteleri, farkında olmasa bile, işçiler de patronlar da bunların sadece lâf olduğunu bilirler. Fabrikaya asıl zarar, bir

* «homer» deyimi için, «evlik eşya» karşılığını kullandık. Ayrıntılarını bu bölümde göreceğiniz evlik eşya, işçilerin çalışma süresi içinde kaçak olarak kendileri için ürettikleri nesnelerdir.

şey yaparken kaybolan zaman, fabrikaca kullanılamayan zamandır. Komşum, evlik eşya yapmak için kendinden bir alet ödünç alan biriyle şakalaşırken: «Akordiyoncu senin bu işi yaptığını anlarsa, bir işçiyi tutkal almaya yollayıp, günün geri kalanında seni makinelerine yapıştırır!» dedi.

Evlik eşya için bu tutkunun sırrı basit değil. Bu, işçilerin gerçekte yaptıkları incik boncuğun minimal değerine indirgenemez. ve özellikle hesabı işte, aldıkları zamanın, kaybolan değeriyle hiçbir ilişkisi yoktur.

Saat hesabı çalışan işçiler, fabrikaya fabrikanın istediğini verdikten sonra, veya boş bir anları olduğunda, hemen evlik eşyaya girişirler. Saat hesabı çalışan işçiler, bunu yaptıklarında —yakalanmak dışında— hiçbir tehlikeye atılmış olmazlar. Yakalandıklarındaysa, cezalandırılmakla kalmazlar, bu keşif, kendilerinden daha çok üretim istemek için mükemmel bir fırsat da vermiş olur.

Bantta çalışan ya da tam otomatik makinelerdeki, zamanın baskılarından tamamıyla kurtulmuş işçiler, ancak düşlerinde evlik eşya yapma durumundadırlar. Teknolojik gelişme, bu işçilere, en azından mizahçıları saldırıları için yeni bir konu bulmaya zorlayan bir ahlâkî üstünlük vermiştir.

Ama, parça hesabı çalışan işçi, zamanını kendi idare eder ve parça sayısında bir artma olmadan geçen her dakika onun için bir kaybı temsil eder. Parça başına ücretin sürekli baskısıyla fabrika, iş ahlâkı vaazları vermede elinden geleni yapar. Ücretleri saptayanların tahminlerine göre, parça hesabı çalışan işçilerin hırsızlık tutkularını kendiliklerinden terketmeleri gerekir. Gerçekte, idare kabul etmelidir ki, hiçbir şey —ne yasaklar, ne cezalar, ne de güvenlik görevlilerince herkesin içinde küçük düşürülme— onları bundan vazgeçmeye ikna edemez.

Çalmaya vaktimiz kalsın diye ganimet yaptık demek herhalde boş bir kelime oyunundan fazla bir şeydir.

Evlik eşya yapmak tam bir iptilâ; bu işe kalkışanlar kendilerine yarardan çok zarar verdiklerini biliyorlar. Patronlar ve ücretleri saptayanlar parça hesabı çalışan işçilerin bu huydan vazgeçmeme konusundaki ısrarlarına en aşağılık içgüdüler açısından bakıyorlar.

Formen bir evlik eşya müptelâsından söz ederek, «Böyle bir insan çocuklarını nasıl yetiştirebilir? Sıkı sıkı tembihledik, hattâ bir iyice gözdağı verdik, ama aşırmasının önüne geçilmiyor» diye sızlanıyor. Ama ganimet tutkusu patronları kızdırmıyor. Bizi bunu yapmaya zorladıkları için değil, ganimet —fabrikadan bir şey çaldığını sandığı zaman bile— işçinin kuvvetinden, sinirlerinden, huzurundan, düşüncelerinden ve hayatından başka bir şeye malolmadığı için.

Öyleyse, evlik eşya yapmak götürü çalışan işçilerin neden bu kadar hoşuna gidiyor? Bu eşyaların yararlılığı gerçek dürtü olamaz, çünkü işçinin hayatı, atölyeye, makineye, gereçlerine ve sekiz saatlik vardiyalarına o kadar bağlıdır ki, gerçekten ihtiyaç duyduğu hiçbir şeyi yapabilmesine imkân yoktur. İş koşulları, yaptıkları eşyalarla bir ev kurmalarına izin verecek şekilde düzenlenmiş olsa, bu da «kendi işini kendin yap» anlayışının bir çeşit zaferi olabilirdi. Çünkü o zaman, her işçi tamirden anladığına, ufak tefek aletleri hem ucuz, hem de zahmetsizce yapabildiğine göre, bu evlik eşyaların da bir anlamı olurdu.

Bazı arkadaşlarım içlerinde hâlâ evinde çalışan zanaatkârın yaşadığı günlere bir özlem taşıyorlar, ama utanıp sıkıldıkları, ya da birisi yakaladığında mazeretlerini söyledikleri zamanlar dışında, bu duyguları hakkında çok seyrek konuşurlar. «Köylüler de ürettiklerini devlete veriyorlar ama, sebzelerini pazardan almıyorlar. Burada, isteyebileceğin bütün aletler var, bir yığın da atılmış malzeme— ama musluğumu tamir etmek istesem, muslukçu çağırmam gerekiyor.» Bu tür konuşmalar aslında bir rasyonalizasyon; evlik eşya yapmanın gerçek dürtüleriyle pek bir ilişkisi yok.

Belki, saat hesabı ücret alan makine ustalarıyla montajcıların böyle eşyalar yaparak evlerini düzme imkânları var; çünkü atölyede ellerinin altında küçük büyük her türlü ev tamiratı için alet ve makine var. Ama ben, en fazlasından haftada bir kere, ardı gelmez bir sürü iş çıkardıktan sonra, kendim için birazcık zaman kazanmış olduğumu farketsem bile makineme zincirliyim. Parça hesabı çalışan işçi için, atölyede oradan oraya koşuşturmak ve başka makineleri kurcalamak imkânsız. Formen hemen görüp daha çok işle yerine civiler. Ayrıca öbürleri de makinele-

rine perçinlidirler, ve son olarak, makinelerimiz çok özel, çok büyük, çok güçlü ve çok karmaşıktır; onlarla ne yapabileceğimizi bize onlar dikte ettirir.

Ve böylece evlik eşyalar nadiren yararlı şeylerdir. Garip ama, yararlı olduklarında da, bu genellikle dışardaki bir iş için değil, fabrika içinde gereken bir şey içindir. Teoride, parçaları monte etmeye yarayan ufak tefek aletleri imal etmek için özel işçiler vardır, ama aslında bunları biz yapmak zorundayız. Mümkün olduğunda işçilerimizin gerektirdiği her şeyi kendi makinelerimizde yapacağımız yazılı olmayan bir kural. Böyle işlemler gerçekten yararlı, ama insanı öfkelendiriyorlar da. Bunların parası hemen hiç verilmez, ama daha hızlı çalışmayı, hattâ işi tamamlayabilmeyi sağlarlar.

Bu tür zorunlu hazırlık çalışmasında bile o esrarengiz evlik eşya havası belirmeye başlar, o kadar ki, aslında bunlar bize tamamlayıcı ücret hakkı kazandırdığı halde, herkes bu parçalara evlik eşya der. Hiç kimse bir seri işi nasıl çıkarttığını komşusuna anlatmayı aklından geçirmez, anlatsa da kimse ilgilenmez. Ama herkes bu hazırlık eşyalarını ballandırarak anlatabilir ve meraklı dinleyiciler bulabilir. Şüphesiz nedeni bu işi kendimiz planlamamız ve en iyi olduğunu düşündüğümüz biçimde tamamlayabilmemiz.

Makinelerimiz işe yarayacak cinsten başka eşyalar yapmamıza pek imkân vermez. Ama bu durum onların yapımına son vermez, onları değiştirir sadece. Parça hesabı çalışan işçiler için evlik eşya kendi başına bir amaçtır, bütün gerçek tutkular gibi. Bu, sadece çalışmaya yönelik bir tutku, çalışmayı bir hedef olarak alıyor. Eşyaların değişik biçimlerinin bir tek ortak yanı var: Fabrikadan kaçıracak kadar küçük olmalılar... Bizim için makinaların potansiyeli aynı zamanda imgelemimizi sınırlıyor. Ham madde öncelikle madenî. Yapılabilecek eşyalar anahtarlık, saksı altlığı, tabla, kalem kutusu, cetvel ve gönye, sabah molasında kullanmak için tuzluk, banyo halısı (beyaz polistirenden yapılma), çocuklara aritmetik öğretmek için paslanmaz çelikten sayı âleti (dehşetli bir armağan olur), rulet tipi oyunların çarkları, zar, mıknatıslı sabunluk, evde birleştirilen televizyon anteni, kilit ve sürgü, askı, bıçak, kama falan filan. «Şunu yap» emrine karşı, «Ne yapabilirim?» sorusu... Ama kendi başına bir iş olsa da, amaçsız değil. Anlamsız «gerçek» işimizin antitezi...

...Evlik eşya yapmakla, makine üzerinde yeniden iktidar kuruyor, ondan özgürlüğümüzü kazanıyoruz; beceri güzellik arayışına tabi oluyor. Eşya ne kadar önemsiz olursa olsun, yaradılış biçimi artistik oluyor. Özellikle de bu eşyalar (en çok hırsızlık iftirasına uğramamak için) nadiren pahalı, gösterişli veya yarı-bitmiş malzemeyle yapıldığı için böyledir.

Bu tür eşya yapmak, fabrikada birbirlerimizle durmamacasına rekabetimiz dışında kalan tek iş. Aslında, —sadece dışarı kaçırmak değil, onları yaratmak için de— işbirliği, hem de gönüllü işbirliği istiyor. Bazen komşum benden yaptığı şey için gerekli frezeyi yapmamı ister, karşılığında o da tornasında benimkine yardım eder. Böyle durumlarda sabırla, ötekinin «zamanı olmasını» bekleriz. Parça hesabı çalışan işçiler arasında özgecilik enderdir. Evlik eşya yapımında bile karşılıksız yardım düşünülemez. Gene de tam hesaplı bir karşılık değildir bu: Kimse yaptığı yardımın ne kadar olduğunu, ya da harcadığı zamanı hesaplamaz. **Bazen,** —«gerçek» işde hiç olmayacak bir şey— karşılığını beklemeden özveriye raslanabilir. Birçok dostluklar ortak evlik eşya yapımıyla başlar.

...

Ben bu eşyaların bir mesaj taşıdığı kanısındayım. «Zanaatkârane heves, ölen bir sanayiden artakalanlar» Evlik eşyalar bir olumsuzlamaysa, o zaman ancak geçmişe duyulan bir özlemdirler. Parça hesabı çalışan işçiler için evlik eşyaların önemini kavrayamayanlar, bunları söyleyebilir. Oysa aslında işçiler artık eski el işlerinden anlamazlar, ve iş saatinden sonra kaçak ısmarlama iş yaptıkları özel müşterilerden hiç hazzetmezler.

Bütün işimize evlik eşya yapma zevkinin hâkim olduğunu düşünün, o zaman her eşya tamamiyle değişik bir duyumun; zevk için yapılan işin çekirdeği olurdu. Bir zamanların emek kahramanlığı görevlilerinin yerini alan, aşağılık bir «insan ilişkileri» bilimi hokkabazı

olan sanayi psikoloğu, yönetim yöntemleri uzmanı ve gitgide artan sayıdaki tüm uzmanlar, evlik eşyaların hazlarını anlayamıyorlarsa, uğraşılarının ne kadar boşuna olduğunu da anlayamazlar. Onların işi, vahaları kuruturken, bir yandan da çölleri seraplarla doldurmaktır. Disiplinin ve başarının emrindeki bu üretim uzmanları bizim rızk dağıtıcılarımız olmasalardı Büyük Evlik Eşya çağına girerdik. Ücretlerce dışarıdan empoze edilen bu yabancılaşmış duyu (ve onun olumsuzlaması olan yasaklanmış irrasyonalitenin) verdiği avuntunun yerini gerçek ihtiyaçların coşkusu alırdı. ■

CHP VE «İLERİ (SOSYAL) DEMOKRATİK DÜZEN»CİLERİN TÖB-DER HAREKÂTI

Son TÖB-DER Genel Kurulu, bütün Türkiyeli devrimcilerin, demokratların üzerinde önemle durmalarını gerektiren nite'ikte olaylara sahne olmuştur. Birkaç gün içinde yaşananlar, hepsi birbirinden önemli çok sayıda sorunun gündeme gelmesine yol açmış; gelişmeler, Türkiye'deki demokrasi mücadelesinin geleceği açısından TÖB-DER'in boyutlarını aşan sonuçlar vermiştir.

TÖB-DER «Olayı»nın içindeki dinamikleri açıkça görebilmek ve bu dinamikleri ortaya çıkartan siyasal strateiilerin bundan sonra belki de daha büyük bir enerjiyle yürürlüğe konmaya çalışılacağını gözönünde bulundurarak, bundan sonrası için uyanık olmak, bugün ülkemizdeki demokrasi mücadelesinin başını çeken sosyalistler açısından bir ileri adım niteliği taşıyacaktır.

SOSYAL-DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİ: CHP'NİN TÖB-DER HAREKÂTININ MANTIĞI

İktidar partisi CHP'nin gelişen Türkiye kapitalizminin gereklerine uygun biçimde devlet aygıtını ve devlet-toplum ilişkisini rasyonalize etme görevini yerine getirmekle yükümlü olduğu, bu misyondan bağımsız hiçbir eyleminin olamayacağı üzerinde **Birikim**'in önceki sayılarında yeterince durulduğu.

Bu sayının Başyazı'sında Türkiye toplumunun haldeki durumunda özel bir yer tutan devlet ve «devlet memurları» konusuna geniş biçimde değinilmişti. Bunlar dikkate alındığında TÖB-DER olayı daha bir önem kazanmaktadır. Çünkü devleti rasyonalize etmek ve onu yeniden toplumun üzerinde «etkin ve saygın» bir kurum haline getirmek isteyen; bunu da **doğrudan** baskı aygıtlarıyla, baskı yöntemleriyle değil de, daha çok geniş halk kitlelerini devletle **gerek ideolojik gerekse örgütsel** olarak uyumlulaştırmak yoluyla başarmayı amaçlayan bir CHP hükümeti açısından TÖB-DER'i özellikle önemli kılan birtakım yanlar var.

Birincisi, TÖB-DER toplum üzerindeki etki bakımından son derece hayati bir işlevi yerine getiren kesimlerin içinde yer aldıkları bir yapı: Öğretmenler yetişecek olan kuşakların bilinç yapılarını doğrudan doğruya etkileme imkânlarına sahipler. Uzun dönemde bakılırsa, ezici çoğunluğu devrimci eğilimleri benimsemiş bulunan 100 000 i aşkın üyesiyle TÖB-DER'in CHP'nin kurmayı istediği siyasal-toplumsal işlevise ne kadar «aykırı» bir öğe olduğu ve kesinlikle denetim altına alınmasının gerekliliği anlaşılır.

Ama bugün TÖB-DER'e özel bir konum kazandıran ikinci özellikli şu somut durumda bundan daha önemli. Bu, söz konusu örgütün demokrasi mücadelesindeki kararlılığı, mücadeleci geleneğidir. TÖB-DER örgüt içinde inisyatifi sosyalistlerin ele geçirmesinden bu yana hiçbir zaman öğretmenlerin meslekî, ekonomik çıkarlarını savunmakla yetinen «uysal» bir kuruluş olmamıştır. Bunların ötesinde, toplumsal muhalefetin kararlı bir ögesi olan, **kitlesel bir harekettir** bu demek üstüne üstlük bu hareketin «kitlesel, tam da CHP'nin devleti ve düzeni rasyonalize etmek için ihtiyaç duyduğu insanlardan oluşmaktadır. Burjuva devlet açısından hayatî önem taşıyan eğitim faaliyetini fiilen yürütmekle görevli TÖB-DER'li öğretmenler, burjuva düzeninin kendilerinden istediği işlevi yerine getirmemekte, özellikle öğrencilerin sistemin ideolojisiyle koşullandırılması görevini yadsımaktadırlar.

Ayrıca TÖB-DER, düzenin ayrı meslek dallarından insanlar arasında koymayı gerekli saydığı sınırlara aldırış etmeksizin, öteki meslekî-demokratik örgütlerle ortak bir eylem platformu oluşturmaya en istekli ve çoğu kez öncü bir kuruluş olagelmiştir.

Başlarını ileri alıp üstlendikleri görevin altından nasıl kalkacaklarını hesaplayan Sosyal-demokrat önderler, bakışlarını öğretmen kesimine yönelttiklerinde karşılarında işte bu nitelikte bir örgüt görmektedirler. Kaldı ki, bugün Türkiye toplumunu karakterize eden **ikiye bölünme**, bu sorunda da CHP'nin elini kolunu bağlamaktadır. Çünkü devlet ve devlet-toplum ilişkisini rasyonalize etme stratejisi içerisinde CHP'nin gerçekleştirmek istediği düzenlemeleri **fiilen** yürürlüğe kovabilmesi için, bu düzenlemeleri **fiilen** yürütecek insanlara ihtiyaç vardır ve CHP bu insanları ararken Türkiye toplumuna baktığında ikisi de CHP siyasal-toplumsal anlayışı dışında biçimlenen ve bu anlayışa yakınlaşma eğilimi göstermeyen bloklar görmektedir.

Çoğu devlet memuru olan kesimlerin içinde örgütlendikleri demokratik kitle örgütleri ezici çoğunlukla sosyalistlerin denetiminde. Bunların karşısında fasistler de kendi örgütlerini kurmuş durumdalar. Kitlesel güçleri devrimcilerin denetimindeki örgütlerle kıyaslanmayacak kadar az olsa bile, belirli bir meslekî kesimin önünde alternatif olarak bulunuyorlar. TÖB-DER'in karşısında Ü.K.Ü-BİR, TÜM-DER'in karşısında Ü.K.Ü.M, TÜTED'in karşısında Ü.K.Ü-TEK, POL-DER'e karşı POL-BİR, v.b.

Türkiye'nin içinde bulunduğu yoğun siyasal hareketlilik, hızla politikleşen kesimlerin yine aynı hızla radikalleşmesine, taleplerini gerçekleştirme imkânını ancak birtakım «uç»larda görmesine yol açıyor. Oysa CHP, devlet görevlilerinin «etkin tarafsız devlet» anlayışı doğrultusunda davranmalarını istiyor. CHP'nin «düzeni sağlama programı»nın kilit ögesi bu. Ve ortadaki durumun bu isteğiyle ne ölçüde çeliştiğinin de farkında.

CHP aradığı «tarafsız devlet memurları»nı nereden bulacak veya nasıl oluşturacaktır? Bu soruya sağlam bir cevap verilmediği takdirde CHP'nin ne «etkin tarafsız devlet»ini ne de «özgürlükçü-demokratik halk iktidarı»nı gerçekleştiremeyeceğini rahatlıkla ileri sürebiliriz.

İlk akla gelen çözüm, varolan «aşırı sağ ve sol» örgütlere alternatif olarak CHP'nin kendi kodrolarının inisyatifinde «üçüncü kanal»lar örgütlemek ve devlet görevlilerini bu tür kanallara yöneltmek. Ancak toplumun halideki durumu, hızlı politikleşme, radikalleşme bu tür bir çözüme izin vermiyor. İnsanlar, CHP'nin özlediği gibi, salt ekonomik, mesleki, sendikal talepler öne sürmekle yetinen örgütlere itibar etmiyorlar. Bugün geniş kitleleri kapsayan demokratik kitle örgütleri, bu nitelikte bir düzen örgütü olma konumundan hayli uzakta. Doğrudan doğruya siyasal hayata müdahale etmeyi amaçlayarak, devrimci-demokratik mücadele içinde yer alıyorlar.

Sözü geçen türden «üçüncü kanal»ları açamayan CHP, üyeleri olan devlet görevlileri üzerinde devletin otoritesinin yanında ikinci bir otorite olarak etki yapan demokratik kitle örgütlerini ortadan kaldırarak, bu devlet-dışı otoriteyi yok etme yolunu seçmiştir. Fakat söz konusu amacı örgüt kapatma yoluyla gerçekleştirmek iki ana nedenden ötürü pek mümkün değildir.

Birincisi, CHP, MC hükümetleri döneminde ister istemez demokratik mücadele saflarında yer almak, sosyalistlerle ve bugün sosyalistlerin denetimindeki demokratik kitle örgütlerinin geniş üye kesimleriyle yanyana bulunmak zorunda kalmıştır. Seçimlerde CHP'ye umutların bağlanmasında, oyların atılmasında ve sonuçta CHP'nin elde ettiği parlamento gücünde bu kesimlerin önemli katkısı vardır. Bundan ötürü CHP, toplumsal muhalefetin ve onun ifadesi durumundaki kitle örgütlerinin tepkilerini şu ya da bu ölçüde mutlaka dikkate almak zorundadır.

İkincisi ise, geniş kitleleri kapsayan demokratik örgütleri kapatmakla faşistlere etkinlik imkânı hazırlamış olmaktadır. Kapatılan bir «sol» örgüte karşılık aynı kesime hitap eden faşist örgüt de kapatılsa bile, bu durum değişmez. Çünkü bir yanda demokratik kitle örgütlerinin bizzat varlığına, çalışmasına dayanan bir etkinlik söz konusuyken, faşistlerin etkinliği başka yollardan sağlanmaktadır. Örneğin POL-DER'in kapatılmasıyla bu örgütte toplanan devrimci-demokrat kesimlerin mücadelesi önemli ölçüde sekteye uğrayacak, sesiendikleri kesim üzerindeki etkileri kırılacaktır. Ama POL-BİR kapatılsa bile faşistlerin elinde polis çevreleri içinde gerekli çalışmaları yapmalarını sağlayacak «imkânlar» bulunduğundan, sonuçta yine **özel olarak CHP'nin** «tarafsız devlet memuru» devşirme çabaları başarısız kalacaktır.

Aslında POL-DER'in kapatılış yeniden açılması olayı yukarda sözü geçen iki ayrı durumu da ortaya koymuştur, bu nedenle önemli bir örnektir. Bizzat varlığıyla «tarafsız devlet» ideolojisini «dejenere eden» demokratik kitle örgütü POL-DER'i kapatmaya yeltenen CHP, polis kadroları üzerinde etkinliği faşistlere kaptırmamak amacıyla ve toplumsal muhalefetin geniş tepkileri nedeniyle bu atağını geri almak zorunda kalmıştır.

Bu durumda CHP, 1975-77 döneminde DİSK'te izlediği genel politikayı, bu kez çok daha açık ve kararlı biçimde uygulamaya geçmiştir. Bilindiği gibi 1975 DİSK Kongresinde sonradan bir yığın «ilerleme»cinin Konfederasyonun çeşitli kilit noktalarına doluşmasına imkân sağlayacak olan seçimde, İbrahim Güzelce CHP'li'lerin oylarıyla Genel Sekreterliğe getirilmiştir. Sonrasını ise hepimiz biliyoruz, «ilerleme» dışındaki bütün eğilimlerin tasfiyesi gerçekleştirilmek istenmiş, bu yolda hayli önemli adımlar da atılmıştır.

CHP'nin bu politikasında «ilerleme» siyasetinin **her zaman** merkezi bir yeri olmuş, demokratik kitle örgütlerini etkisiz hale getirmeye yönelik Sosyal-demokrat planlar, **her zaman** «ilerleme» siyasetinin gönüllü çabalarıyla yürürlüğe konmuştur. CHP bu «ince politika»sını yürürlüğe koyduğundan beri «ilerleme»ci hareket bu politikanın **olmazsa olmaz** bir ögesi olarak iş görmüştür.

«İLERLEME»CİLER NEREYE İLERLEMEK İSTİYOR?

«İlerleme»ci eğilimin TÖB-DER olayındaki rolünü aydınlatmak için, bu hareketin 1975'ten bu yana izlediği genel politikanın içeriği, yüklendiği «tarihi misyon» üzerinde biraz durmak gerekir. Şimdiye kadarki tavırları bize Türkiye'ye «gelirken» yanlarında neler getirdiklerini açıkça göstermektedir. Ve bunları ortaya döktüğümüzde anlıyoruz ki, «ilerleme»cilerin kendilerine özgü mantıklarını ve «savaşım» yöntemlerini Türkiye'ye sokmaları hiç de zor olmamış. Çünkü daha onlar «gelirken» CHP onları devrimci harete yönelik politikasının belirli bir yerine özenle yerleştirmiş. Böylece «ilerleme»ciler Türkiye devrimci hareketini yozlaştırmak amacıyla girişecekleri «atılımları» için yeterli malzemeyi rahatlıkla gümrükten geçirebilmişler.

«İlerleme»cilere Türkiye devrimci hareketinde bugün sahip oldukları etki imkânlarını hazırlayan, hepimizin bildiği gibi, 1975 yılı içinde yapılan DİSK Kongresinde Güzelce'nin DİSK

Genel Sekreterliğine getirilmesi ve bunun ardından «ilerleme»cilerin gayet «yığınsal» bir biçimde DİSK'e dolması, sonunda örgüte büyük ölçüde egemen olmalarıdır. Bu arada Türkiye devrimci hareketine «ilerleme»cilerin vaad ettiği uluslararası desteğin çekiciliğine, bir «büyük güç»ü temsil etmenin rahatlatıcılığına kapılan birçok devrimcinin bu harekete katılması da «ilerleme»cilerin gücünü artıran bir başka öge olmuştur. Bu siyasal anlayışın varolan düzene radikal biçimde tavır almayı gerektirmeyen pratiği, «genel olarak ilerici» birçok kişinin de «ilerleme» saflarına katılmasını sağlamıştır.

Bizim asıl üstünde durmak istediğimiz, «ilerleme» hareketinin DİSK'te başlattığı ve daha sonra biraz güç bulabildiği bütün demokratik kitle örgütlerinde hayata geçirdiği siyasal mücadele pratiği, bu pratiği üreten anlayış ve kullandığı yöntemlerdir.

«İlerleme»ci kadrolar, içine girdikleri bütün örgütlerde ya yönetime ya da en azından belirli ölçüterde belirleyici olabilecek konumlara yükselmenin mücadelesini vermişlerdir. Bu hedef onlar için adeta kutsal bir amaç olmuştur. Ve **bu amaç için verilen** belirli bir somut mücade'e, hangi tür araçları gerektiriyorsa onları kullanmakta hiçbir zaman en ufak bir çekingenlik göstermemişlerdir. Değil sosyalistlerin ya da kendisine sosyalist adını takanların, dürüstlük diye bir kavram hakkında az çok bilgisi bulunan herhangi bir insanın bile onaylayamayacağı oyunlar, «dümenler», «tezgâhlar» ve kumpaslarla «siyasal çalışma» yapmıştır «ilerleme»ciler.

Belirli bir örgüt içersinde egemenliğini ele geçirmekten başka hiçbir şeyi gözetmeyen bu anlayış, istenen güçlü konum sağlanamayınca, «bize yaramıyorsa kimseye yaramasın» mantığıyla örgütleri dağıtmaya, belirli bir yerde faşistlere veya düzene, devlete karşı verilen mücadeleyi silip süpürmek pahasına da olsa, devrimcilerin zaten ancak zaman zaman kurabildikleri birlikleri parçalamaya götürmüştür onları. Egemenliği ellerine geçirebildikleri her alanda, kendilerine aykırı en ufak bir sesin çıkmasına meydan vermemişler, DİSK'ten tüm sosyalistleri «temizleme»ye çalışmışlardır. Ne anlama geldiğini anlamakta hayli güçlük çektiğimiz bir «birlik» kelimesi ağızlarında dolaşırken, kendilerine oldukça yakın eğilimle 'e bile zorunlu olmadıkça birlik oluşturmamışlar, onları da ilk fırsatta tasfiye etmeye çalışmışlardır. Kendi egemenlik alanlarından «aykırı sesleri» tasfiye etme işlemlerini, işverenlerle anlaşarak «ilerleme» görüşlerine sahip olmayan sosyalist işçileri, işten attırmaya kadar vardırmışlar; sözün kısası, Makyavelizmin bütün gereklerine uyan bir siyasal mücadele «ekolü» yaratmışlardır

«İlerleme»cilerin en kararlı uygulayıcısı oldukları bu Makyavelist anlayışın Türkiye Sosyalist Hareketinin oluşturabildiği örgütsel yapılar üzerinde yıkıcı, dağıtıcı bir etkisi olmuştur. Hatırlanacağı üzere 1971 öncesinde öğretmenlerin merkezi-kitlesel örgütü TÖS ve gençliğin geniş bölümlerini içeren DEVGENÇ, barındırdıkları birçok farklı eğilime rağmen bütünsel varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1973 sonrasında gelişen devrimci hareketle ise, zamanla Uluslararası Sosyalist Hareketin farklı kutup ve eğilimlerinin ülkemizde yansımalarını bulmasıyla ayrı ayrı «siyaset»lerin birbirlerinden keskin çizgilerle ayrışmasına rağmen, devrimciler bir dönem belirli örgütlerin içinde birlikte bulunabilmişlerdir. İYKÖD, ADYÖD bunlara örnektir. Daha sonra birbiri ardına kurulan memur, teknik eleman v.b. derneklerinde ise, zamanla, öncelikle ÇKP yanlısı gruplar ayrılarak kendi örgütlerini kurmuşlar, fakat yine de hiç değilse hayli farklı eğilimlere sahip sosyalist eğilimlerin hatırı sayılır bir bölümü, aynı dernek içinde kalabilmiştir. TÖB-DER bu özelliğini bu güne kadar koruyan, bu bakımdan da ayrıca özel önem kazanan bir kuruluştur.

Şüphesiz farklı sosyalist eğilimlerin zamanla «kendi» «demokratik» «kitle örgütleri»ni kurmaya yönelmelerinde ve bu örgütlerin büyük bir kısmının bir süre sonra «kitle örgütü» olma niteliğini büyük ölçüde yitirmelerinde, sosyalist hareketteki kamplaşmanın, buna bağlı olarak gelişen etkenlerin rolü belirleyici olmuştur. Fakat yine de bu, «ilerleme»ci eğilimin kitle örgütlerine tek başına egemen olma hedefiyle hareket ettiğini, egemen olamadığı yerde kendi «kitle örgütü»nü kurarak kendisini titizlikle ayırdığını ve gerek bu davranışıyla gerekse kurduğu bu örgütlerin pratikteki tavır alışlarıyla başka eğilimleri de aynı yönde davranmaya ittiğini görmemizi önlememe'idir. «İlerleme»ciler bu tavırlarıyla sosyalistlerin geniş kitle örgütlerinde birarada bulunma imkânlarını ortadan kaldırma konusunda önemli katkılar yapmışlardır.

Bu eylemleri kendilerine belki daha değişik alanlardan taraftar kazandırmıştır. Ama buna karşılık, «ilerleme» cizgisini hemen bütün sosyalist grup ve hareketlerden uzaklaştırdığı, aslında sosyalist hareketten tecrit ettiği, en azından böyle bir ihtimalin her an için sözkonusu olduğu ortadayken, onları ısrarla böyle davranmaya iten neydi?

İşte bu sorunun cevabı, DİSK deneyi yanında son TÖB-DER olayıyla da yeterince aydınlanmıştır sanırız. «İlerleme»ci'erin TÖB-DER 4. Olağan Genel Kurulu'nda sahnelenen oyunda üstlendikleri rol, onların gerçek niteliklerini, gerçek amaçlarını henüz anlayamamış olanlara «ilerleme» siyasetinin ne olduğunu anlatmak bakımından olabildiği kadar öğreticidir.

Gerçi kısa dönemde bakıldığında son olay Türkiye devrimci-demokratik hareketi açısından hayli olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Ama uzun dönemde bakıldığında, olayın «ilerleme» siyasetini hâlâ demokratik güç-

lerin arasında sayanların gözünü açabileceği düşünülebilir. Ve **bu da olumlu bir şeydir.**

Sol içi anlaşmazlıklar dışında, ellerine almayı «goşistlik» saydıkları demir çubukları ve karanfilleriyle İGD'lilerin değerli figüranlıkları, «karakter rolü»ne çıkan Süleyman Üstün'ün tecrübeli oyunuyla Ecevit/Birgit yapımı olarak gerçekleştirilen ve arasında T.C. mahkemelerinin de gözükmesiyle seyircileri heyecanlandıran, Sosyal-demokrasinin TÖB-DER Harekâtı, bu anlamlı eser, Türkiye devrimci hareketinin ve demokratik mücadelenin kitlelerin gözünde hiçbir saygınlığının kalmamasını isteyenlerin çılgınca tezahüratı arasında sahnelenirken; «ilerlemeciler bir «utkan atılım» daha yapmış olmanın mutluluğuyla arkalarına yaslandılar. Şüphesiz ülkemizdeki demokratik mücadeleye vermeyi planladıkları zararın küçümsenmeyecek bir bölümünü de verdiler. Ama bu kez operasyonlarını fazla açık biçimde yürütmek zorunda kaldılar.

Sosyal - demokrasinin; demokrasi mücadelesini dağıtmak, bu mücadelenin başını çeken sosyalistlerin geniş halk kitleleri üzerinde etki kazanma imkânlarını yok etmek için kurduğu ve bir dönemdir sistemli biçimde uyguladığı bir politika söz konusudur. Sorun, hem fiilî olarak sosyalist hareketin ve demokratik güçlerin direnme ve mücadele imkânlarını ortadan kaldırmak, onları etkisizleştirmek, hem de kitlelerin gözünde onların saygınlığını yok etmek ve böylece genişlemelerini, destek sağlamalarını, giderek kitlelerin gözüne bugünkü düzene bir alternatif olarak görünmelerini önlemektir. Yani bu bakımdan **nitelik olarak 1 Mayıs 1977 katliamından farksızdır CHP'nin giriştiği harekât.** Birinde vahşet, ölüm, kan daha fazladır, öbürü ise daha «uygarca» yürütülen bir politikadır, o kadar. İşte «ilerleme», CHP'nin bu «uygar» politikası için aradığı, bulduğu «bağlaşık»tır! O CHP dışına yönelen kitlelerin görebildikleri tek —düzen içi!— alternatif olmayı istemektedir. Varolan siyasal-toplumsal düzen değişmeksizin **kurumlaşmak,** Türkiye'nin resmî —legal— siyasal hayatında yer almak istemektedir. Bu amaçla kitlesel muhalefetin örgütlü birimleri olan, ama aynı zamanda sadece meslekî-sendikal talepler peşinde koşmakla sınırlı bir faaliyeti sürdürdüklerinde burjuva düzeninin rasyonellerine kesinlikle ters düşmeyen kurumları (demokratik kitle örgütleri, sendikalar) denetim altına almaya çalışmaktadır. Bunlara dayanarak sesini duyurabilir bir parlamento grubu oluşturmaktan başka bir amacı yoktur. «İleri Demokratik Düzen», TKP'nin yasallaştığı ve parlamentoda Sosyal-demokrat hükümetle pazarlık yaptığı bir **düzen**dir.

«İlerleme»nin hedefi budur. Ve bugüne kadarki «ilerleme» — CHP «bağlaşıklığı» pratiği bunu açıkça göstermiştir ki, «ilerleme»ciler bu hedeflerine varmak için «düzen koruyucuları»nın kendilerinden istediği sosyalist hareketi etkisizleştirme bedelini ödemeye hazırdırlar.

Eşemen oldukları sendikalardan sosyalist işçileri atarak, hattâ işverenlerle anlaşıp kendileriyle aynı görüşleri paylaşmayan sosyalist işçileri, militanları fabrikalardan çıkarttırarak bunu birçok kez kanıtladılar. CHP desteğinde kazanacakları TÖB - DER yönetiminde de aynı şeyi yapacaklarından kimsenin şüphesi yoktu. Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla çeşitli şubelerde «huzursuzluk» çıkartanları başka bir yere sürdürmek, Türkiye ölçüsünde TÖB - DER içi güç ayarlamaları yapabilmek gibi imkânları pekâlâ kullanacaklardı. İşverenlerle sağlanabilen anlaşma, neden devletle sağlanmasın?

Olayın asıl ibret verici, ilgiye değer yönü, «ilerleme»nin bu hedef tespitini ve söz konusu «bedel ödeme» çabasını hangi tarihî koşullarda yaptığıdır. Türkiye toplumu olağanüstü bir hareketlilik yaşarken, iki kampa bölünür ve böylece sosyalist hareketin önüne «devrimci durum»ların gerektirdiği görevler koyarken yapılmaktadır bu. «İlerleme» sadece bu görevlerden yüzgeri etmekle kalmıyor; ana görevlerinden biri, başlıcası sosyalistleri bu görevleri yapamaz hale getirmek olan bir CHP ile ,onun tam da bu isteğine paralel bir tutumda anlaşarak işbirliğine giriyor. CHP ona «düzen»e katılma imkânı sağlayacak, o da CHP'nin düzen sağlamasında yardımcı olacaktır. Yani «ilerleme» siyaseti, toplumsal devrimden vazgeçtik, burjuva demokrasisinin sınırlarını bir adım bile aşmayacak bir siyasal - toplumsal hedef yolunda mücadele etmektedir. Böyle olunca da, onu bir sosyalist eğilim olarak kabul edip somut tavırlarını sosyalizmin ölçütlerine göre eleştirmek, değerlendirmek sanırız hayli anlamsız olmaktadır.

Bu bakımdan son TÖB - DER olayının tüm sosyalist eğilimleri «ilerleme»cilerden iyice uzaklaştırdığı, bu yüzden de «ilerleme»nin bu olaydan kazançlı çıkmadığını söylemek yersizdir. Nitekim «ilerleme» attığı adımı geri alma gereğini duymamaktadır.

Fakat bu açık gerçek Türkiye devrimci - demokratik kamuoyu tarafından yaygın bir biçimde kavranıncaya kadar «ilerleme»nin niteliği konusunda bıkmadan usanmadan bir açıklama ve teşhir çabasını sürdürmek, bugün sosyalistlerin önünde —hoş değilse de— zorunlu bir görev olarak durmaktadır.

«DEMOKRASİ İÇİN BİRLİK»; AMA KİMİNLE?

Değinilmesi gereken bir sorun da, CHP ve «ilerleme» ile «demokrasi için» «birlik» kurduklarını ilan edip onların TÖB - DER'i etkisizleştirme eylemine katılan öteki grupların durumudur. «Demokrasi İçin Birlik» ve «Devrimci Demokrat Öğretmen» grupları, Genel Kurulun başında «ilerleme» ve CHP ile işbirliği yaptılar. Ama ne zaman ki «ilerleme»nin TÖB - DER'i parçalamaktan ya da bir-

takım yasal sorunlar çıkartarak çalışamaz hale getirmekten hiç mi hiç çekinmeyeceği açıkça ortaya çıktı, o zaman DDÖ grubu tavır değiştirdi. DİB grubu ise bir kez adım atmış bulunduğu bataklıktan ancak «ilerleme» ayrı Kongre toplarken çıkabildi.

DDÖ grubunun tavrı birçok özgül etmen tarafından belirlendiği için bu konu üstünde durmayacağız. DDÖ'cülerin neden böyle bir ittifakın içinde yer aldıkları gibi soruları cevaplandırmak için bu yazının çerçevesini çok aşmak gerekiyor.

Fakat TÖB - DER Kongresi sırasında tam bir açmaza düşen DİB grubunun tavrı, yani TİP'in TÖB - DER olayındaki tavrı üstüne kısa da olsa birkaç söz söylemek gerek.

Aslında TİP genel demokratik mücadele içinde sürekli karşı karşıya olduğu bir çelişkiyi TÖB - DER Kongresinde hayli somut biçimde yaşadı demek en doğrusu. TİP'in çizgisindeki TÖB - DER'liler, son tahlilde sosyalistliklerini korumak ile sosyal - demokrat iktidarı korumak diyebileceğimiz alternatifler arasında tercih yapmak durumunda kaldılar. DİB grubu üyelerinin çektiği sıkıntıyı anlamak zor değil. Bu delegeler partilerinin sosyalistlerin CHP'ye karşı tavrı konusunda sağlam bir tespit yap(a)mamasının günahını çektiler.

TİP ise uzunca bir dönemdir sürdürdüğü CHP — «ilerleme» yandaşı çizgisinin kendisini nerelere götürebileceğini herhalde şimdiye kadar hiçbir olayda böylesine açık yaşamamıştı.

Gerçi sonuçta TİP «İki Kongre de yasal değil, Genel Kurul yinelensin,» diyerek, attığı adımı tümüyle geri atmayıp mutlak bir tutum içersine girdi. Ancak bu arada özellikle demokratik kitle örgütleri konusundaki politikasını gözden geçireceğini düşünmek temelsiz bir iyimserlik değildir sanırız. Çünkü varolan düzen içinde kurumlaşmak isteyenlerle devrimci - demokratik mücadeleyi sürdürmek isteyenler arasındaki ayrım çizgisi gün geçtikçe keskinleşmektedir.

TÖB - DER KONGRESİ VE SOSYALİSTLER

CHP ve «ilerleme» yanlarına iki grubu daha alarak TÖB - DER harekâtını başlattıklarında, onların karşısında yer alan sosyalist eğilimler birbirlerinden bağımsız olarak yönetimi alma çabasındaydılar. Fakat tezgahlanan oyunun gerçek boyutları ortaya çıktığında, TÖB - DER'in kayyuma götürülmesi veya yeddi emine bırakılması tehlikesinin söz konusu olduğu anlaşıldığında, Türkiye devrimci - demokratik hareketinde kesinlikle çok önemli bir yere sahip bulunan bir demokratik kitle örgütünün bütünlüğünü korumak ve sosyal - demokrat / «ilerleme»ci planları önlemek için bazı gruplar biraraya geldiler. İmzaladıkları protokolde, «... Devrimci Öğretmen, Demokratik Merkeziyetçiler, Devrimci Demokratik Birlik ve Özgürlük grupları olarak TÖB - DER'i burjuvazinin kuyruğuna takmamak, eğitim emekçilerinin TÖB - DER içindeki örgütsel birliğini korumak için, örgütümüzü geriletmeyi, mücadelesini dağıtmayı, kontrol altına almayı amaçlayan bu sağ tehdidi püskürtmek için anti - emperyalist, anti - faşist, anti - şövenist ilkeler doğrultusunda güçbirliği yapmaya karar verdik» diye açıkladı bu gruplar tavırlarını.

İşte TÖB - DER Kongresine CHP ve «ilerleme»nin attığı bombaların toz dumanı arasından bir de umut verici ışık görebilmemizin nedeni budur. Uzun süre en ufak bir konuda, devrimci - demokratik hareket birçok kayıplara uğrarken birlik kuramamış olan sosyalistler, TÖB - DER'e yönelen tehdit karşısında, kendilerinin de **Protokol**'de belirttiği gibi, «birçok temel konuda aralarında derin görüş ayrılıkları bulunmasına» rağmen biraraya gelebildiler. Ve hiç değilse «ilerleme»nin bunca yıldır türlü manevralarla yerleştirmeye çalıştığı «ekol»ün etkisiz bırakılabilmesine tanık olduk.

«Devrimci Öğretmen» ve «Devrimci Demokratik Birlik» gruplarının tutumuna, izledikleri siyasal hareketlerin «ilerleme»ye karşı kesin tavır içinde olmasından ötürü görece doğal bir zorunluluk olarak bakmak mümkün belki. Ama şu an yönetimde bulunan ittifakın öteki iki üyesi için ayrı durum söz konusu değildir. Ve burada daha önemli olan da onların tavrıdır.

SBKP'nin resmî tezlerini savunmada «ilerleme»ci hareketle birleşen ve şimdiye kadar birçok olayda onunla birlikte tavır almış bulunan bu gruplar, TÖB - DER olayında «ilerleme» hareketinin gerçek hedefleri ve siyasal mücadele anlayışı konusunda bundan sonra daha değişik davranmalarını sağlayacak bilgiler edinmiş olmalılar. **İlke**, TÖB - DER Kongresi üzerine yorumlarında sürekli olarak «ilerleme»cilerin «sahtecilik, makyavelcilik ve entrikacılık konusunda —işbirliği halinde oldukları— yıllanmış burjuva politikacılarına bile parmak ısırtacak denli mahir» olmalarından söz ediyor. Ancak işin bununla bitmediğini, bütün bu «makyavelcilik» v.b.nin temeldeki «reel-sosyalist» anlayışla olan köklü bağını araştırmak gereğini TSİP duyacak mıdır? «Demokratik merkeziyetçiler» acaba bu anlayışla aralarına kesin bir ayrım çizgisi çekebilecekler mi?

(«Özgürlük» grubu üstünde durmuyoruz. Çünkü biraz yukarda DDÖ'den söz ederken gerekli olduğunu söylediğimiz «daha geniş çerçeve» bu grup hakkında konuşabilmek için de gerekli.)

İttifakın taraflarından **Devrimci Yol**, «Mevcut yönetimde bu siyasal eğilimdeki (TSİP kastediliyor) kişiler de bir bakıma 4. Kongrede sergilenen iki yol ağzındadır. Kuşkusuz ki, onların tutumları da yeni yönetimin geleceğini belirleyen en önemli unsurlardan birisini oluşturacaktır,» demektedir. Ve «Demokratik Merkeziyetçiler»in CHP / «ilerleme» atağına karşı aldıkları tavır doğrultusunda davranmayı sürdürmeleri halinde gerçekten de TÖB - DER'de hayli

olumlu gelişmeler izleyebiliriz. İttifakın bir başka ögesi Kurtuluş'un «Kuşkusuz ittifak halindeki unsurların aralarında bir çelişki vardır... Ancak bu dörtlü kanadı bir araya getiren objektif nedenler de vardır,» sözleriyle kurulmuş olan birliğin korunmasının önemini vurguladığını gördük. Aynı biçimde TSİP Genel Başkanı Kaçmaz da, «... TÖB - DER'li öğretmenlerin siyasi eğilimlerinin oldukça önemli bölümünü temsil eden bir yönetimin iş başına gelmesini sağladık,» diyerek birliğin kalıcı olabileceğini göstermeye çalışıyordu. Varolan dörtlü yönetimin bizzat kendi yapısından ötürü örgüt içinde oldukça geniş bir demokrasinin işlemesini sağlamak durumunda olacağı söylenebilir. Eğer dün DİSK'e ve başka birçok örgüte, bugün TÖB-DER'e yönelmiş, yarın daha başka demokratik kitle örgütlerine yönelebilecek olan CHP/«ilerleme» saldırılarının niteliği doğru kavranmışsa, «TÖB - DER Olayı»nın bize sunduğu dersler çıkartılabilmişse ve bugün iş başına gelen TÖB - DER yönetimi, dayandığı geniş kitle tabanından da yararlanarak TÖB - DER içinde gerçek bir demokratik işleyişi yerleştirebilirse, sosyal - demokratlarla «ilerleme»cilerin kalkıştığı harekât karşısındaki başarılı direnme, aynı zamanda olumlu bir atılıma dönüştürülmüş olacaktır.

■

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
15.- Lira (Tükendi)

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25.- Lira

W.T. STACE
hegel üstüne
25.- Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25.- Lira

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm-azgelişmişlik ve türkiye
15.- Lira (Tükendi)

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
25.- Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20.- Lira

LOUIS ALTHUSSER
john lewis'e cevap
25.- Lira

NORA ŞENİ
Emperyalist sistemde «kontrol sanayi» ve ereğli demir-çelik
50.- Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL